

DERGÜŞA

NASNAMEYÊ

Haydar DILJEN

Azad J. ERDEM

Remzî KERÎM

Mahmûd LEWENDÎ

Skolwerket

Ev pirtûk ji bo şagirdên sinifên 8-9 û lîseyê ye û ji pênc babatên bingehîn pêk hatiye: Edebiyat, dîrok, sirgûnî, dîn û cografyaya Kurdistanê. Ev babet li ser temayan hatine dabêşkirin. Me ev naverok li gor plan û programên dersa zimanê zikmakî yê li Swêdê û pêwîstiya şagirdên kurd destnîşan kir.

Armanca vê pirtûkê ya sereke xurtkirina nasnameya şagirdên kurd e.

Li Swêdê bi alîkariya dewletê amadekirina pirtûkên kurdî yê darsê di destpêka salên 80ê de dest pê kir. Pirtûka yekem, di sala 1984ê de bi navê "Em Bixwînin" derket. Piştî vê pirtûkê dîsa bi alîkariya dewletê bi dehan pirtûkên din hatin çapkirin. Lê ev cara yekem e, ku pênc beşên bingehîn di pirtûkekê de tînin nivîsin. Ev yek bû sedem ku em van babetan bi awayekî pir bi giştî binivîsin. Wek ku tê zanîn, ev babet her yek bi xwe dikare bibe mijara çend pirtûkan. Lewma me nikarîbû em bi awayekî berfireh li ser mijarên ku peywendî bi van babetan ve hebûn, binivîsin. Ku me bi wî awayî binivîsanda dê rûpelên vê pirtûkê pir zêdetir bibûna. Pirtûkeke bi çend sed rûpelî jî ji bo perwerdeyê ne bikêrhatî ye.

Di warê pedagojî û teknîka perwerdeyê de me riya ku di pêvajoya fêrbûnê de berpîrsiyarî û rola şagirdan zêdetir dike, da ber xwe; ku **şagird bi xwe bifikire, xebata xwe plan bike, li gor plana xwe li zanyariyan bigere, wan bibîne û jê fikrekê biafirîne û pêşkeşî heval, malbat û mamosteyên xwe bike.** Wek tê zanîn, dibistan cihê hînbûna fikirîne ye, ne ku bi tenê yê jiberkirina fakta ye. Me pirs yan jî xebatên li ser babetan li gor vê rastiyê amade kirin.

Me ji babetên ku di vê pirtûkê de cih dayê, îskeletê ava kir. Yê ku xwîn û rih bidin vê îskeletê şagird û mamosteyên zimanê kurdî ne.

DERGÜŞA NASNAMEYÊ

Haydar DİLJEN
Azad J. ERDEM
Remzî KERÎM
Mahmûd LEWENDÎ

Skolwerket

Denna bok är utvecklad inom Skolverkets utvecklingsarbete för läromedel för undervisning i nordkurdiska. Ansvariga har varit erfarna modersmåls-lärare och innehållet ger underlag för att nå målen för kursplanerna i ämnet modersmål år 8-9 och gymnasiet.

Författare/Niviskar:

Haydar Diljen, Azad J. Erdem,
Remzî Kerîm, Mahmûd Lewendî

Projektansvarig vid Skolverket/

Berpirsiyara projeyê:
Mai Beijer

Copyright:

Författarna och Skolverket/
Niviskar û Skolverket

ISBN: 91-89314-94-8

Omslags bild/wêneyê berga pêşî:

Kurdiska gymnasieelever/
şagirdên kurd yên lîseyê (foto:H. Diljen)

Layout:

Mahmûd Lewendî

This book was compiled by a group of experienced Kurdish mother tongue teachers within a development project for the education of immigrants and minorities at the Swedish National Agency for Education. The book has been compiled for the need of the pupils within mother tongue education in Kurdish at secondary and upper secondary levels.

Beställs från/sîparîş:

Liber Distribution Publikationstjänst
162 89 Stockholm
Tel: 08-690 9576, fax: 08-690 95 50
E-post: skolverket.ldi@liber.se

Beställningsnummer: 02:719

Diljen
Vetterstorpsgratan 34
724 62 Västerås
Tel: +46-(0)21-18 45 71
E-post: diljen@swipnet.se

Typografi: A Nefel Adeti

Tryckeri/Çapxane:

S M Ewert, Stockholm, 2002

Pêşgotin

Ev pirtûk ji bo şagirdên sinifên 8-9 û lîseyê ye û ji pênc babatên bingehîn pêk hatiye: Edebiyat, dîrok, sirgûnî, dîn û cografyaya Kurdistanê. Ev babet li ser temayan hatine dabêşkirin. Me ev naverok li gor plan û programên dersa zimanê zikmakî yên li Swêdê û pêwîstiya şagirdên kurd destnîşan kir.

Armanca vê pirtûkê ya sereke xurtkirina nasnameya şagirdên kurd e.

Li Swêdê bi alikariya dewletê amadekirina pirtûkên kurdî yên darsê di destpêka salên 80ê de dest pê kir. Pirtûka yekem, di sala 1985ê de bi navê "Em Bixwinin" derket. Piştî vê pirtûkê dîsa bi alikariya dewletê bi dehan pirtûkên din hatin çapkirin. Lê ev cara yekem e, ku pênc beşên bingehîn di pirtûkekê de tînin nivîsîn. Ev yek bû sedem ku em van babetan bi awayekî pir bi giştî binivîsin. Wek ku tê zanîn, ev babet her yek bi xwe dikare bibe mijara çend pirtûkan. Lewma me nikarîbû em bi awayekî berfireh li ser mijarên ku peywendî bi van babetan ve hebûn, binivîsin. Ku me bi wî awayî binivîsanda dê rûpelên vê pirtûkê pir zêdetir bibûna. Pirtûkeke bi çend sed rûpelî jî ji bo perwerdeyê ne bikêrhatî ye.

Ev pirtûk berhema xebateka kolektîf e. Di bin serpereştiya Dayreya Karûbarên Dibistanan ya Swêdê (*Skolverket*) de, me çar mamosteyên kurdî ev pirtûk amade kir. Her yekî ji me beşa xwe amade kir, şûnde me piraniya nivîsan bi hev re xwend û li ser wan munaqeşe kir. Di munaqeşeyên xwe de me metoda hevûdu îqnakirinê bi kar anî. Wek her mirovî, em her yek xwediyê aliyên pir pêşketî û yên hindik pêşketî ne. Di pêvajoya amadekirina vê pirtûkê de me aliyên xwe yên pêşketî yên ku bi kêrî vê xebatê tînin civandin ser hev û derxistin pêş. Ev pirtûk

berhema helwesteka weha ye. Me piraniya biryarên xwe bi yekdengî girtin. Lê biryarên ku me bi dengên piraniya grûbê dane jî hene.

Di warê zimên de, me tecrube û pêşketina nivîsîna kurdî ya bi tîpên latîni ya van 60-70 salên dawî li ber çav girt. Qasî ku ji me hat me zimanekî sivik ê ku îro tê peyivîn bi kar anî.

Di warê pedagojî û teknîka perwerdeyê de me riya ku di pêvajoya fêrbûnê de berpirsiyarî û rola şagirdan zêdetir dike, da ber xwe; ku şagird bi xwe bifikire, xebata xwe plan bike, li gor plana xwe li zanyariyan bigere, wan bibîne û jê fikrekê biafirîne û pêşkeşî heval, malbat û mamosteyên xwe bike. Wek tê zanîn, dibistan cihê hînbûna fikirinê ye, ne ku bi tenê yê jiberkirina fakta ye. Me pirs yan jî xebatên li ser babetan li gor vê rastiyê amade kirin.

Ziman bi riyên bikaranîna piralî geş dibe. Diyalog yek ji van riyên girîng e. Şagird di pêvajoya xebatê de, dema ku vê pirtûkê bi kar tîne, bi heval û malbata xwe û bi kurdên din re di diyalogê de ye. Di vê diyalogê de kurdî bi kar tîne. Û bi vî rengî kurdiya şagird bi pêş dikeve, geş dibe.

Mamosteyên kurdî, bi şagirdên xwe re, li gor rewşa şagirdan ya piralî, dikarin hin babetan hîlbijêrin û li ser wan bi giranî rawestin. Helbet şagirdên kurdî divê li ser hemû baweriyên li Kurdistanê xwedî zanyarî bin. Lê şagirdên kurdî yên êzidî dikarin pirtir li ser êzidîtîyê, yên elewî li ser elewîtîyê û yên sunî jî li ser sunîtîyê rawestin û taybetmendiyên van baweriyên hin bibin, bi malbatên xwe û kurdên din re hevpeyivînan bikin.

Me edebiyata kurdî kir sê beş: 1. *Edebiyata kevin*, 2. *Pirên di navbera kevin û nû de*, 3.

Edebiyata kurdî ya nû. Me ji bo her beşî, wek nimûne, berhemên çend nivîskar yan jî şairan hilbijartin.

Bê guman edebiyata kurdî ji berhemên edebî yên hemû zaravayên kurdî pêk tê, lê ne mumkin bû ku di vê pirtûkê de me cih bida edebiyata kurdî ya bi hemû zaravayan. Di edebiyata kurmançî de jî me nikaribû ku em cih bidin hemû nivîskar û şairan. Ji xwe ev pirtûk di destê pêşî de ji bo şagirdên kurmançixêv e. Ku şagird, mamoste û malbat bixwazin dikarin li ser berhemên nivîskarên ku me cih nedaye jî rawestin.

Di beşa zimên de agehdariyên giştî yên li ser zimanê kurdî û rewşa wî ya îro hene. Herweha li ser peywendiyên ziman û nasnameyê û rojên pêş yên zimanê kurdî hatiye rawestandî.

Alaya kurdan, Ey Reqîb û Newroz, wek nixrên neteweyî, di pirtûkê de cihekî girîng digirin.

Tevî ku gelek aliyên dîroka kurdan hîn ne zelal in û tevî ku "dîroknasên" dagîrkeran dîroka kurdan veşartine yan jî guherandine; me li gor serkaniyên heyî hewl da ku dîmeneke giştî ya dîroka kurdan raxin ber çavan. Armanca me ew bû, ku em bikaribin bûyer û salên girîng ên dîroka kurdan û dîroka têkoşîna xweragirtinê, bêyî detay û komantar, pêşkêş bikin.

Cografya Kurdistanê ne li gor sînorên îro, lê wek cografya welatekî yekpare hatiye amadekirin.

Em bawer dikin, ev cara yekem e, ku di pirtûkeke dersê de mirov cih dide hemû baweriyên li Kurdistanê. Mirov çiqas li ser baweriyên cihê bibin

xwedî zanyariyên berfireh û rast, dê ewqas li hem-ber hev bi tolerans bin. Lewma, wek babatên din, ev babet jî dikare bi xebata mamoste û şagirdên dersa kurdî bê berfirehkirin.

Me di hin babetan de cih da nivîsên ciwanên kurd. Nimûne: Serpêhatiyên ji Kurdistanê, ziman û nasname.

Sirgûnî û koça kurdan ya ji Kurdistanê jî babet-ekte din e, ku di vê pirtûkê de bi xalên giştî me cih dayê.

Bêyî van babetan me cih daye hin babetên din jî, wek hevpeyvîn, name, muzîka kurdî, kurdên Sovyeta kevin, salname, Keştiya Nuh, teknolojiya ragihandinê (IT), çîrok, nivîsîna karê taybetî.

Ev pirtûk bi naverok, metod û forma xwe pirtûkeke nû ye. Wê kêmasiyên wê hebin. Rexne û pêşniyarên şagird, mamoste û dêûbavan wê jî bo pirtûkên din girîng bin.

Me, ji babetên ku di vê pirtûkê de cih dayê, îskeletek ava kir. Yên ku xwîn û rih bidin vê îskeletê şagird û mamosteyên zimanê kurdî ne.

Ji bo fînansekirin û amadekirina vê pirtûkê em spasiya rayedarên Dayreya Karûbarên Dîbistanan ya Swêdê –Skolverket- û bi taybetî musteşar **Mai Beijerê** dikin.

Stockholm, gulan-2002

Haydar Diljen
Azad J. Erdem
Remzî Kerim
Mahmûd Lewendî

Förord

Den här läroboken är avsedd för elever i grundskolans senare del samt gymnasiet. Innehållet är ordnat utifrån fem ämnesområden: historia, litteratur, utvandring och deportering, geografi och religion i Kurdistan. Dessa områden är i sin tur uppdelade i teman. Innehållet ger underlag för att nå målen i de svenska kursplanerna för ämnet modersmål.

I början av 1980-talet började man i Sverige publicera läroböcker i kurdiska med stöd från staten. Den första boken *Em bixwînin* (Vi läser) utkom 1984. Efter denna har tiotals läroböcker på kurdiska getts ut med statsstöd. Dock är det här första gången som man samlar dessa fem ämnesområden i en och samma bok. Vår ambition har varit att ge eleverna möjlighet att skaffa sig viss inblick inom alla dessa områden trots att utrymmet är begränsat och inte medger fördjupning.

Boken är ett resultat av ett gemensamt arbete. Under Skolverkets ledning har vi fyra modersmållärare författat boken tillsammans. Var och en av oss förberedde olika delar av boken innan vi gemensamt gick igenom varandras arbeten och diskuterade innehållet. Under diskussionen fördes en konstruktiv dialog mellan oss. Vi har varit medvetna om våra svaga och starka sidor, men vi försökte låta våra starka sidor samlas för att gynna en kreativ atmosfär. Många av våra beslut togs enhälligt, dock fanns det gånger då vi använde oss av majoritetsprincipen.

Beträffande språket har vi tagit hänsyn till utvecklingen av nordkurdiska under de senaste 60-70 åren med skriftspråkets modifierade latinska alfabet. Vi har i så stor utsträckning som möjligt försökt att använda oss av ett enkelt och levande språk.

Den pedagogiska princip som vi har utgått från har varit, att eleven själv ska ta ansvar för sin inlärningsprocess, dvs. att eleven förbereder och planerar sitt arbete genom att söka fakta, tar kunskapen till sig genom att sortera och analysera materialet för att sedan redovisa det hon/han kommit fram till inför sin grupp, lärare, föräldrar. Vi är medvetna om att skolan är en plats där man lär sig tänka självständigt och inte endast lära sig fakta. Arbetsuppgifterna i boken är anpassade efter dessa grundtankar om skolan, dvs. att eleven aktivt deltar i inlärningsprocessen och läraren handleder eleven.

Språket utvecklas genom att användas och här är dialogen en av de viktigaste verktygen. Bokens arbetsuppgifter är utformade så att eleven ständigt kommer att föra en dialog (t.ex. genom intervjuuppgifter) med lärare, andra elever samt föräldrarna. Utan en dialog är det svårt att genomföra uppgifterna. I denna dialog kommer eleven att använda det kurdiska språket och på så sätt utvecklas elevens modersmål och även sociala förmåga.

Läraren kan i samråd med eleven och föräldrarna välja att fördjupa eller förkorta vissa ämnesområden efter elevens behov och inlärningsförmåga.

Kurdisk litteratur delades in i tre epoker: äldre litteratur, broar mellan äldre och modern litteratur samt modern litteratur. För varje del har vi valt att presentera olika verk av författare och poeter verksamma under den aktuella perioden.

Naturligtvis består kurdisk litteratur av verk på alla kurdiska dialekter, men tyvärr hade vi inte, på grund av bokens omfattning, möjlighet att presentera litteratur på alla dialekter. Boken är

främst riktad till elever som talar nordkurdiska och därför har plats endast givits till nordkurdiska författare och poeter. Men även bland dessa kan vi tyvärr endast introducera några få.

I språkavsnittet finns information om det kurdiska språket och dess situation idag. Dessutom har vi tagit upp sambandet mellan språk och identitet. Denna del utgörs främst av intervju-material med gymnasieelever och deras tankar och känslor kring ämnet.

Den kurdiska flaggan, nationalsången *Ey reqib* samt *Newroz* har tagits upp som viktiga symboler för kurder och har därför fått en viktig plats i läroboken.

Trots att historiker i de makthavande länderna i Kurdistan genom alla tider har försökt förvränga den kurdiska historien och/eller glömma kurder i historieskrivningen har vi med hjälp av befintliga källor försökt att ge en sanningsenlig bild av den kurdiska historien. I det här avsnittet har vårt mål varit att försöka presentera viktiga händelser i Kurdistan översiktligt, utan att drunkna i detaljer.

Geografiavsnittet har inte behandlats efter dagens officiella gränser, utan Kurdistan presenteras som ett land.

Vi tror att det är första gången som det i en och samma lärobok har givits plats åt alla religioner i Kurdistan. Tanken bakom detta är att ju mer kunskap elever har om olika religioner, desto mer tolerans kommer de visa mot varandra. Just därför vore det önskvärt om lärare och elever kan fördjupa sig i ämnet.

I läroboken har vi också givit utrymme åt kurdiska ungdomars alster, t.ex. om deras minnen från Kurdistan, tankar om språk och identitet m.m.

Utvandring och deportering av kurder är ytterligare ett ämne som vi har behandlat, men även det har av utrymmesskäl skett på ett översiktligt sätt.

Förutom de ovan beskrivna ämnesområdena har vi även tagit upp IT, att skriva specialarbete, intervjuer och intervjuteknik, brevskrivning, kurdisk musik, kurder i forna Sovjetunionen, kalender, Noaks ark m.m.

Den här boken är ny i sitt slag beträffande innehåll, metod, utformning och utseende. Synpunkter och förslag från elever, lärare och föräldrar kan hjälpa oss att förbättra kommande böcker. Av de olika ämnesområdena har vi försökt att bygga upp ett skelett och vår förhoppning är att kurdiska lärare, elever och föräldrar ske ge liv åt detta.

Vi skulle vilja tacka Skolverket som har finansierat och givit oss stöd i förverkligandet av denna lärobok. Vi vill framföra ett speciellt tack till projektledare Mai Beijer som under arbetets gång har givit oss ovärderlig uppmuntran.

Stockholm, maj 2002

Haydar Diljen
Azad J. Erdem
Remzî Kerîm
Mahmûd Lewendî

Naverok

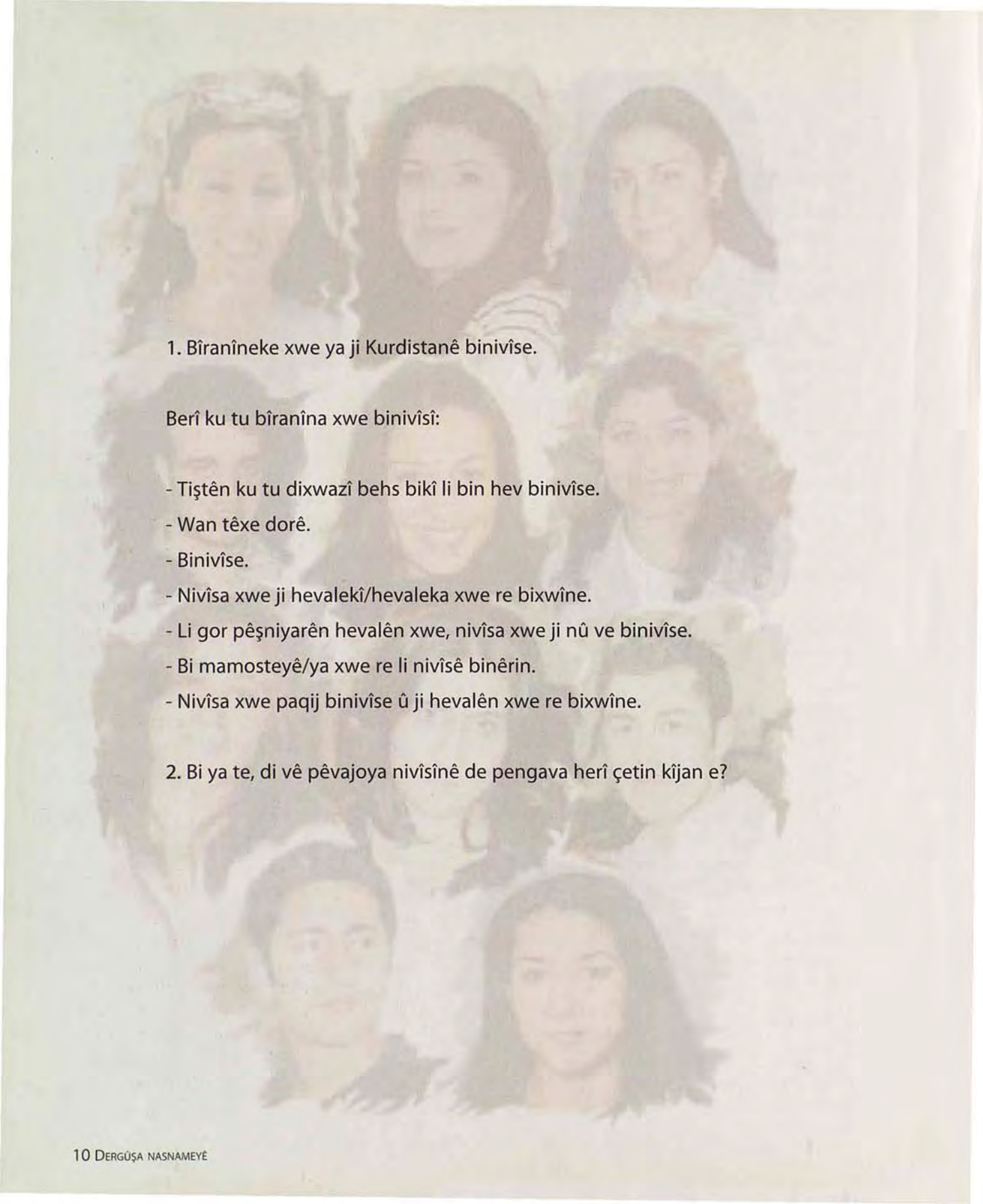
Bîranînên ji Kurdistanê	9	Rojen Barnas	67
Bîranîna min a herî baş	11	Hesenê Metê	69
Demeke bê destpêk û bê dawî	13	Helim Yûsiv	71
Her teyrek bi refê xwe re	15	Bavê Nazê	73
Li ser kaniya gundê me	16	Ehmed Huseynî	76
Hesreta cîzmeyan	17	Hîn nivîskarên din	78
		Edebiyata kurdî yan na?	78
Sirgûn û penaberîya kurdan	18	Selîm Berekat	79
Zoyî, Ji Hewlêrê bo Virgînyayê	21	Yaşar Kemal	80
Sînor	24	Ji edebiyata devkî	81
		Mem û Zîn	83
Zimanê kurdî	26	Siyabend û Xecê	88
Zaravayên zimanê kurdî	27	Çîrok	90
Alfabeyên kurdî	28	Astrîd Lîndgren	92
Qedexe ye	30	Lawê pîrê	93
Kulîlkên qedexe	31	Di dersa kurdî de xebata taybetî	99
Jenosîda zimanê kurdî	32		
Kurdî ji bo min nasname ye	33	Hevpeyvîn	102
Ez ne tirk bûm, ne kurdeke تمام	34	Dibistana bavê min	103
Çîma	34		
Min xwe wek tirk didit	35	Name	107
Çîroka min	35	Nameyên şexsî	107
Xewna min	36	Nameyên fermî	107
Kurdên Anadolê	37	Delaliya min	108
Çend stranên kurdên Anadolê	38	Çend hevok li ser dîroka nameyê	109
Gera peyvan	39	Teknolojiya raqihandinê	110
		Dibistana Kurdî	112
Edebiyata kurdî	40	Hîn termên komputerê	113
Edebiyata kurdî ya kevin	42		
Melayê Cizîrî	42	Newroz	114
Feqiyê Teyran	44		
Ehmedê Xanî	47	Ala kurdî	118
Melayê Bateyî	50		
Siyahpûş	52	Ey Reqîb	121
Hîn helbestvanên kevin ên din	52		
Pirên di navbera edebiyata kevin û nû de	53	Dîn û baweriyên li Kurdistanê	122
Cegerxwîn	54	Mozayika bawerîyan	122
Tîrêj	56	Îslam	124
Sebrî Botanî	58	Şîa	125
Osman Sebrî	59	Elewî	125
Edebiyata kurdî ya nû	61	Ehîlî Heq	127
Erebê Şemo	62	Êzîdîtî	128
Evdirehman Mizûrî	64	Xiristîyanî	130
Keça Kurd	65	Yahûdîtî	131

Dergûşa şaristaniyê	133	Helebçe	185
		Anfal	185
Dîrok	141	Îlana Dewleta Federal a Kurdistanê	186
Kurd û Kurdistan	142	Hilbijartin li Kurdistanê, 1992	187
Kurd	143	Me du bav li cîkî binax nekirine!	189
Dewletên kurdî	144	Silêman Aleksander Knutas	192
Dewleta Medya	145		
Heredot	147	Cografya Kurdistanê	195
Zerduşt û Avesta	147	Kurdistan	196
Di biraninên Georges Perrot de kurd û med	148	Sînoren Kurdistanê	196
Kardoxî	150	Bajarên Kurdistanê	197
Kardox û welatê kardoxan	150	Nifûs	198
Muslimanbûna kurdan	153	Çiya	199
Dewletên kurdan di serdema muslimantiyê de	153	Çem û golên Kurdistanê	200
Dewleta Hesnewî	154	Çandinî, Bendav	201
Dewleta Şedadî	154	GAP	202
Dewleta Merwanî	154	Heywan	203
Kurd û vîking pêrgî hev tîn	156	Maden-Petrol-Avhewa	204
Selaheddînê Eyûbî	158		
Di serdema osmaniyan de rewşa kurdan	160	Muzîka kurdî	206
Peymana Qesrî Şîrîn	160	Ez kevok im	207
Mîrîtiyên kurdan	162	Qismet - Çayê berbena	208
Mîrîtiya Erdelan	162	Derdê hewiyê	209
Mîrîtiya Behdînan	163	Welatê me Kurdistan e - Sinanê Kirîv	210
Mîrîtiya Soran	164		
Mîrîtiya Baban	165	Yilmaz Guney	212
Şerefxanê Bedlîsî	166		
Mîrîtiya Hekarî	167	Salname	214
Mîrîtiya Botan	168		
Pesnê Mirê Botan	169	Tofana Nuh	216
Mîr Bedirxan	170		
Mîqdat Mîdhet Bedirxan û rojnameya Kurdistan	171	Ez kî me	217
Balerîna kurd Leyla Bedirxan	172		
Şêx Ubeydullahê Nehrî	173	Çavkanî	218
Peymanên Sewr û Lozanê	174		
Şêx Mehmûdê Berzencî û Hukumeta Başûrê Kurdistanê	175		
Pûla kurdî	176		
Şêx Seid û serîhildana kurdan	177		
Dêrsim û Seyid Riza	179		
Qoçgîrî	179		
Nameya Seyid Riza	180		
Komara Kurdistanê 1946-Mehabad	181		
Mela Mistefa Barzanî	183		
Qasimlo	184		
Li Kurdistanê Bakur şerê çekdarî	184		

Bîranînên ji Kurdistanê

1. Bîranîneke xwe ya ji Kurdistanê binivîse.

Berî ku tu bîranîna xwe binivîsî:

- Tiştên ku tu dixwazî behs bikî li bin hev binivîse.
- Wan têxe dorê.
- Binivîse.
- Nivîsa xwe ji hevalekî/hevaleka xwe re bixwîne.
- Li gor pêşniyarên hevalên xwe, nivîsa xwe ji nû ve binivîse.
- Bi mamosteyê/ya xwe re li nivîsê binêrin.
- Nivîsa xwe paqij binivîse û ji hevalên xwe re bixwîne.

2. Bi ya te, di vê pêvajoya nivîsînê de pengava herî çetin kîjan e?

Bîranîna min a herî baş

Leyla Demirel

Ez, diya min, xuşka min a biçûk, xaltiya min û zarokên wê em li balafirgeha Stenbolê peya bûn. Dunya ji germa dikeliya. Em piştî rêwîtiya dirêj pir westiyayî bûn. Bi ser de jî germa Stenbolê em di xwêdanê de hiştibûn. Me tiştên xwe kirin erebê û ber bi mala merivên xwe bi rê ketin. Şev bû. Derdor baş nedixuya. Lê ji ronîya elektirîkan xuyabû ku Stenbol bajarekî mezin bû.

Min Stenbol gelek caran di filman de dîtibû. Lê îcar ez bi xwe çûbûm Stenbolê û min dixwest li herderên wê bigerim. Ez û zarokên xaltiya xwe em sibehê derdiketin êvarê dihatin malê. Em li gelek cihên Stenbolê gerîyan. Stenbol bajarekî pir xweş bû.

Piştî ku çar rojên me li Stenbolê qedîyan me berê xwe da Kurdistanê. Belê Kurdistan, welatê min, bihuşta vê dunyayê. Bi rêwîtiya xwe ya Kurdistanê ez hem pir kêfxweş bûm, hem jî bi

taswas û fikar bûm. Zû de bû ku min merivên xwe nedîtibûn. Ez pir bi heyecan bûm.

Em li balafira ku wê em bibirana Diyarbekirê siwar bûn. Ez û keçxaltiya xwe Emîne em li teniştê hev rûniştin û me ji ber heyecanê dest bi girî kir.

Li derdora saet dehan em li balafirgeha Diyarbekirê daketin. Diyarbekir ji Stenbolê germtir bû. Min bi hişkî bi destê Emîne girt û nexwest ku berdim. Min li vî welatê ku di dil û mejiyê min de bû û min hesreta wî dikişand, xwe bi tenê hîs dikir. Pêlên poşmaniyê dilê min dagîr kir. Oy Xwedêyo, ma ew çi êş bû ku di serê min de peyda bûbû!

Em li otobusekê siwar bûn û çûn salona rêwîyan ya balafirgehê. Merivên me yên ku hatibûn pêşiya me li wir li hêviya me bûn. Ez pir bi heyecan bûm. Min di pencereya otobusê re li derve mêze kir, bêyî gihayê hişk tiştê nedixuya. Min xwe bi xwe got, *"Xwedêyo, ma bê gihayê hişk li vî welatî tiştê tune!"*

Otobusê hêdî hêdî em gihandin ber salona balafirgehê. Dema ku em gihan ba merivên me, min gelek şerm kir! Ez bi carekê de bûm keçeke şermok û kovî. 13 sal bûn ku min ew nedîtibûn. Dema ku me ew li cih hiştin û em derketin derveyî welêt ez zarokeke biçûk bûm. Niha ez bûbûm keçeka mest û mezin. Çawa me yê hevdu nas bikira. Em pir nêzî wan bûn. Min hingê qedera çend saniyan awirên xwe li ser wan gerandin, min dapîra xwe û gelekên din nas kirin. Min ji zû de ew nedîtibûn, lê dîsa jî rûyê wan wek şopa birîneka şewatê di dil û serê min de cih girtibû. Me hevûdu hembêz kir, xêrhatin da hev, paşê me tiştên xwe kirin

erebeyan û berê xwe da gundê me yê ku ez lê hatibûm dinyayê.

Dilê min li qefesa sînga min hilnedihat. Xwedêyo, ma min ê gundê xwe nas bikira!

Riya navbera Diyarbekir û Nisêbinê pir teng bû. Îşaretên trafikê kêmbûn. Lê yên ku hebûn jî kesî guh nedida. Li gelek cihan li derdora rê çiya hebûn. Te digot qey çiya jî bi me re dimeşyan. Çiyayên Kurdistanê heyecaneke mezin dida min. Di nav min û çiyayên welatê min de germiyek peyda bû. Xwîna me li hev keliya. Mirov digot qey ew jî dizanin ku em yên hev in. Ango ew yên min in, ez ya wan im. Belê, ev rê, ev çiya, ev hewa, ev ax, ev newal, ev çem û kanî hemû yên min û gelê min bûn.

Lê neyar deqa xwe ya pîs li wan çiyayên paqij û xweşik xistibû. Li gelek cihan, "Once vatan"(Pêşî niştiman) û "Ne mutlu Turkum diyene" (Xwezî bi wî kesî ku dibêje ez tirk im) hatibû nivîsandin. Çawa ku çavên min li wan nivîsan ket êşeke mezin dilê min guvaşt. Bêhna min çikiya. Ez pir li ber ketim. Belê. Ev peyv sembolên dagirkirina welatê min ê delal bûn.

Welatê min ê delal! Dayika me Kurdistan! Tu hem hêz, hem jiyana û hem jî mirina me yî. Tu dê li ser rojên me yên pêş biryarê bidî. Em bêriya te dikin welatê min ê delal! Em bêriya çiya û ciwaniya te dikin. Em ji ber bindestbûna te şerm dikin. Lê rojek wê bê, ev çiyayên stuxwar wê heyfa xwe bigirin û em ê ji vê şermê bifilitin!

Em gihan nêzî gundê me. Heyecana min pirtir bû. Gundê me wek girekî bilind û mezin dixuya. Çiyayê Bagokê li pişta gund baskên xwe vekiribûn. Roja wek gogeka agir ya sor û wek zêr û xweşik, di pişta wan çiyana de diçû ava. Ox, ma min çiqas hesreta gundê xwe kişandibû!

Gund pir germ bû. Sebra min li germê nedihat. Li gund çend hevalên min çêbûn. Em her roj diçûn ser avê. Ser avê dar û hêşinahî bû. Ava zelal diherikî. Te çi meywe û sebze bixwasta hebû; xiyar, balcan, îsot, şamik, tirî, tû, mişmiş, sêv, hejîr û meyweyên din.

Rojekê me berê xwe da Cizîra Botan. Em çûn ser tirba evîndaran, tirba Mem û Zînê. Cizîra Botan jî gelek xweş bû. Hemû xeyalên min bi cih hatin.

Leyla Demirel

Xebat:

1. Ku te ev nivîs binivisanda, te yê sernivîsa wê bikira çi?
2. Leyla, di vê rêwitiyê de pir bi heyacan e. Çima?
3. Çima Leyla bûye keçeke şermok?
4. Tu ji hevoka, "dilê min li qefesa sînga min hilnedihat", çi fêhm dikî?
5. Ji bo çi êşeka mezin dilê Leylayê diguvêşe?
6. Gelo ma tu qe çûyî gund yan jî bajarokên Kurdistanê? Ku tu çûyî, çi ji bo te xerîb bû? Çi ji te re xweş bû û çi ne xweş bû?

7. Leyla bi van hevokan hezkirina xwe ya ji bo Kurdistanê dide xuyakirin: "BiHuşta vê dunyayê, welatê min ê delal, dayika me Kurdistan, em bêriya te dikin..."

Ku tu jî bixwazî hezkirina xwe ya li hember Kurdistanê bidî xuyakirin, tu dê kîjan peyvyan bi kar bîni? Di deftera xwe de binivîse.

8. Kesekî hîlbijîre. Ev kes dikare yek ji malbata te, hevalekî/hevaleka te yan jî kesekî/keseka din be. Tu yê bi kîjan peyvyan hezkirina xwe li hember wî/wê bidî xuyakirin.

Demêke bê destpêk û bê dawî

Demê ku ez bi otobusê diçim dibistanê û tîm, bîranînên zaroktiya min tîm bîra min. Ez dikevim nav kûrayiya deryaya bîranînan. Ez wê kêlikê pir dilşa dibim. Carna ez li rojên xwe yê pêş jî difikirim. Ez xeyalan çêdikim, lê tu tiştek şûna bîranînên zaroktiya min yê li Kurdistanê nagire. Li ba min cihekî wan ê taybetî heye.

Ez nizanim çima zaroktiya min ewqas bi can û ruhê min ve zeliqî ye! Ew bîranîn ji nişkê ve tîm bîra min û carna jî hin ji wan bi min xerîb tîm. Ewqas xerîb in ku ez şaş dibim. Gelo çima dema çûyî wîqas min bi xwe ve girêdide? Gelo ew xewn in an bîranîn in?

Belê, pir ecêb e, çawa ew bîranînên ku mirov dibêje qey windabûne, ji nişkê ve tîm bîra mirov û bi mejiyê mirov ve dibin benîşt û naqetin.

Bîranîneke min a ku ez pir pê kêfxweş im, a min û dotmama min e. Me dikarîbû bi hev re lîstik saz bikirana û bi saetan, bi rojan bilîsta. Belê, em herdu; ez, ew û ne kesekî din.

Ya girîng ne lîstik bû. Na, ya girîng ew bû ku em ji xwe re rûdiniştin û me çîrok digotin. Carna min çîrok digotin û carna wê digotin. Paşê me çîrokên xwe bi hevdu re dihûnandin, dikirin çîrokek. Em jî di wan çîrokan de hebûn. Me navên xwe diguherandin, em dibûn mirovne din. Carna jî me ew çîrok dikirin skêç û me dilîst. Lê gelek caran em hema ji xwe re rûdiniştin û dipeyivîn. Me bi dizî xwe dikir bin lihêfa min û em bi saetan di bin lehêfê de diaxivîn.

Navê dotmama min Gulistan bû. Min jê re digot Gulê. Gulê, salekê ji min mezintir bû. Ew hevala min bû û tu kesî nikarîbû me ji hevdu biqetîne. Çavên wê şîn û porê wê sor, sor wek sorê êgir bû. Gula min piçekî qelew bû û ez lawaz bûm.

Aryan Kurd, 19 salî, şagirda lîseyê

Wê carna henekên xwe bi lawaziya min dikir. Gula min ji min re digot çîpdirêj. Ez zayîf û dirêj bûm. Ma min çiqas dixwest ku ez weke wê qelew bama!

Hinarikên wê wek gulan sor bûn. Gepên wê wisan qelew û topik bûn ku mirov dixwest hema gez bike. Gulistanê nedixwest ku ez bêyî wê bi hinekên din re bilîzim. Pir pexil bû.

Çîrokên me li ser keçîkekê bûn. Keçîka ku nû hatibû bajêr cem me. Ew keçîk dibû hevala me herduyan. Me navê wê keçîkê dikir Leyla. Leyla navê keçîka cîrana me bû û hîç kêfa me jê re nedihat. Di çîrokên me de Leyla dibû hevala me û hewl dida ku ez û Gulê li ber çavên hevdu reş bin.

Ez carna difikirim, gelo çima me qet ji Leylayê hez nedikir?

Leyla bi me re ne durist bû. Tim xirabiya me difikirî. Ew piçekî fesad bû. Wê dixwest ku ez û Gulistan bi hev re şer bikin. Belkî ji ber ku ew salekê du salan ji me herduka mezintir bû. Wê dixwest her tişt weke wê be. Lê di wê wextê de li ber çavên me Leyla fesad bû. Me jê hez nedikir.

Em vegerine ser listika xwe: Di listikê de Leylayê, ez û Gulistan li ber çavên hev reş kiribûn û hevala min ya nû Leyla bû. Hevala Gulistanê ya nû jî Leyla bû. Rojekê min û Gulistanê me hevdu dît û tam berî ku em dê şer bikin pîrejinek hat. Ev pîr pîreka rûgeş, devbiken, awirgerm bû. Wê hemû zarok wek zarokên xwe didîtin û hertim ji bo zarokan tiştêkî xweş pê re hebû. Pîrê bi me re peyivî. Ji me re çirokek got. Çirok li ser hevaltiya du keçikan û fesadiyê bû. Pîrê li me nêrî û got: "Ew herdu keçik hîn jî ji hevdu hez dikin." Di wê kêlikê de min û Gulistanê me fêhm kir ku pîrê çirokê li ser me dibêje û em dîsa bûn hevalên hev.

Pîrê her yekê ji me şekirek da me û çû... Min û Gulistanê me ji hev dawa lêborînê kir û me hevdu hembêz kir û em kenyan. Tam hingê Leyla hat û dît ku em dîsa bûne hevalên hev. Hevaltiya me ew tirsand. Me li wê mêze kir, Gulistanê bi destê min girt û em ji wir çûn.

Belê, piraniya listikên me weha bûn. Ez û Gulistanê em wîqasî bi hev re bûn, ku me çî bikira dîsa jî kêfek dida me. Em hin rojan, hema ji xwe re rûdiniştin û me tiştêkî nedikir. Bawer bikin wexta ku ez niha li wê demê difikirim ew kêlik kêlikên min yê herî xweş in. Ku ez herim dinyayeka din jî ez wan bîranînên xwe ji bîr nakim.

Gelo çima? Ji ber ku Gulê bi min re bû? Ji ber ku em wê wextê hemû bi hev re li Kurdistanê bûn an jî ji ber ku ew wext wexteka ku em zarok ne xwediyê berpirsiyariyekê bûn? Ew wext wexteka paqij û bêguneh bû. Min wê wextê digot hertişt wê heta hetayê hebin. Min digot qey dê Gulê hertim li cem min be. Dapîra min dê hertim li ba me be û êvaran li ser erdê rûne, piştaxwe bide dîwêr û çirokan ji me re bibêje. Dapîra min. Oxx, bêhna wê çiqas xweş bû! Ew sitara hêminiyê bû. Ez û Gulê em li cem wê rûdiniştin, me xwe dikir bin kirasê wê. Rengên kirasê wê çiqas xweşik bûn! Hemû rengên germ tê de hebûn; kesk, sor, zer, şîn û yê din. Hemû taybetmendiyên kincên jinên kurd di kirasê wê de xuya dikirin.

Kê digot ez ê rojekê ji cem Gula xwe biçim? Ji cem dapîra xwe biçim? Kê digot ez ê li wan rojan dîsa bigerim û bêriya wan bikim? Kê digot ku ez dê li bîranînên xwe mêze bikim û bêjim qey xewn in?

Gulistan, qurban! Gulxatûna min çû, ew jî çû... Reviya Almanayê. Li wir zewicî û niha jî kurekî wê heye. Zarokekî Gulxatûna min heye.

Gelo ma ew roj tîn bîra wê jî? Ew jî dixwaze vegere bîranînên xwe? Ew jî diêşe dema ku zaroktiya wê tê bîra wê? An wê ez ji bîr kirime? Wê hevala xwe ji bîr kiriye?

Belê ew dem, demeke bê destpêk û bê dawî bû...

Aryan Kurd

Xebat: 1. Dema ku tu di otobusekê de diçî, yan jî bi tenê dimeşî, tu çî difikirî? Çî xeyalan dikî?

2. Di zaroktiya xwe de tu zarokekî/zarokeka çawa bûyî?

3. Serpêhatiyêke zaroktiya xwe binivîse.

4. Te di zaroktiya xwe de kîjan listik dilîstin?

5. Bi ya te, helwesta Gulistanê û ya dotmama wê ya li hember Leylayê rast e? Çima?

6. Naveroka vê serpêhatiyê bi çend hevokan di deftera xwe de binivîse.

Her teyrek bi refê xwe re

Ayhan Altun

Bihar bû. Kulîkên kesk, sor, zer, şîn û pembe erd xemilan-dibûn. Vîçe vîça çûkan bû. Ji çêlikên xwe re li xwarinê digeriyan.

Zarokan li mêrgê li ber tavê dilîst. Min berê xwe da mêrgê. Ez çûm ba wan û min pirsî:

– Ma ez jî dikarim bi we re bilîzim?

– Na, tu biçûk î, here bi zarokên biçûk re bilîze.

Min got:

– Belê, lê ez gelekî xurt im.

Wan got:

– Heta wî girê han baz de, ka em binêrin tu çi qas xurt î.

Gir nêzîkî 100 metreyî ji me dûr bû. Heta ku ji min hat, min baz da. Kut kuta dilê min bû, lê min bazdana xwe nesekinand. Nêzî gir ez ketim. Zarok li pey min kenîyan. Ji fedîyan ez negiriyam, lê kaboka min selitî bû, gelek dişewitî. Zarokan lîstika xwe domand. Min li dora xwe mêze kir û fikirîm, "gelo, çima ez ketim?". Min dît ku çalek di pêşîya min de bû. Lingê min ketibû wê çalê û ez ketibûm. Min ji nêz ve li çalê mêze kir ku ez çî bibînim! Çûkek di qulê de bû û li min mêze dikir. Min bi herdu destên xwe ew rakir û ber xwe ve kir. Bi çûka di ber hemêza xwe de ez çûme ba zarokan. Çawa ku wan çûk dît, çavên wan mezin bûn û li dora min kom bûn. Wan ji min re got:

– Ku tu vê çûka delal bidî me, tu dikarî êdî bi me re bilîzî.

Min got:

– Na, ev çûka min e.

Piştî van xeberan min berê xwe da malê. Wexta ku ez giham malê, diya min li çûka min mêze kir û serê xwe hejand:

– Ma tu dê çawa vê çûkê xwedî bikî?

Min got:

– Ez dikarim!.

Diya min dîsa serê xwe hejand. Çû firdik anî kir nav avê, nerm bû û da pepûkê. Min navê Gulê li pepûkê kir. Ji xeynî dema ku min dê xwarin bixwara yan jî razama, ez ji Gulê qet dûr nediketim. Min

nedihîşt tukes here ba çûka min. Lingê wê êşîya bû. Diya min terîşek li lingê wê pêça. Piştî çar rojan diya min terîşa lingê Gulê vekir û got:

– Vêca vê çûkê berde!

Min got:

– Na, ez naxwazim berdim. Bila li ba min be.

Diya min got:

– Divê çûk li ba çûkan, bi refên xwe re bifirin. Ku li ba te bimîne dê bimire.

Ez kelogirî bûm. Way li minê! Min çûka xwe bi herdu destên xwe hilda ser serê xwe û berda. Berî ku baskên xwe tam veke û bifire, sê-çar çaran ew li hev dan û bi hewa ket û li ber çavên min winda bû.

Ayhan Altun

Li ser kaniya gundê me

Ez di zaroktiya xwe de pir şûm bûm, qet di ciyê xwe de nedisekinîm. Ez li ba diya xwe li gundê Xerzinoiyê dimam. Kesên malbata min yê din li gundê Kefernazê bûn.

Gund 60-70 mal bû. Her mal jî 10-15 kes bûn. Gundê me avî bû. Gundiyên me hemû di bax, baxçe û bîstanên xwe de dişuxilîn. Li gundê me dibistan tunebû. Zarokan jî karên sivik dikirin. Diçûn ber golikan, li ber xuşk û birayên xwe diman, ji kaniyê av dianîn.

Li nav gund sê kanî hebûn, lê bes ava kaniyekê xweş bû. Gundiyên ji bo vexwarinê av ji wê kaniyê dianîn. Navê wê kaniyê Kaniya Qestel bû.

Dema ku dibû êvar, xelk ji kar dihat, jinan ji kaniyê av dibirin malê. Ez jî diçûm ser kaniyê û min ji diya xwe re av dianî. Wê çaxê ez şeş-heft salî bûm. Li ser kaniyê dor tunebû, mirov pir dipa. Havînê ava kaniyê hindik dibû. Ji çiyê di bin zinaran re diherikî û ji çironekê diket nav satilan. Dora kê dihat, satila xwe dida ber, tijî dikir û diçû. Ê wan her yekê du satilên wan

hebûn. Hetta carna ji malekê du-sê kes dihatin ser kaniyê û diketin dorê. Yê min bes satilek yan jî kundirekî biçûk bû. Min ji wan re digot, *"ê min bes satileke biçûk e, dorê bidin min, ez herim."* Carna dor didan min, carna jî ji bo ku min bibehêcinin, digotin «na». Ez jî diçûm, min heriya wek toz ji erdê top dikir, min herdu lepên xwe tijî dikirin û diavêt nav satilên wan û ji wan re xeber didan û ez direviam. Jin û keçên gundên me dikeniyên û didan pey min.

Wê demê zimanê min baş nedigeriya. Ez piçekî kekej bûm. Lê dema ku ez diqeherîm ez bêtir kekej dibûm. Zimanê min dihat girtin, kilît dibû. Min ji wan re digot *"min didididiii didiya weweeewee ...."* û ez direviam. Ez di xwêdanê de dimam. Ji xwe wan jî dixwest ku peyvên kekejiya min bibihîsin. Hemû bi hev re dikeniyên. Paşê çend keçên xort yê beza ez digirtim û dianîm ser kaniyê. Serçavên min dişuştin, bi min şa dibûn, satila min a biçûk tijî av dikirin û ez dişandim malê.

P. Donan

Xebat:

Carna salmezînen kurd bi zarokan re henekan dikin. Bi henekî wan diqeherînin, hetta bi girî dikin.

Bi ya te divê sînorê henekên bi zarokan re çî be? Ji serpehatiyên xwe dest pê bike û bi hevalên xwe re munaqêşe bike.

Hesreta cîzmeyan

Dawiya salên 1950yî bû. Wê demê, zivistanê, li gundê me berf pir dibariya. Di salên min de lawikek hebû. Bavê wî miribû. Ji wî re cîzmeyên lastîk kirîbûn. Wê demê cîzmeyên lastîk nû derketibûn. Belkî ji zû ve derketibûn, lê nû hatibûn

ba me. Hundirê wan sor, derveyî wan jî reşekî birqonekî bû. Ez digiriyam min ji diya xwe re digot, *"Ji min re jî cîzmeyan bikin."* Nedikirîn. Min digot *"çima yê wî hene?"* Diya min digot, *"Bavê wî miriye!"*

Salek derbas bû, bavê min jî mir. Min got, *"Bavê min jî mir, ka ji min re jî cîzmeyan bikin!"* Gotin, *"Baş e."*

Havînê her roj, zivistanê jî ji çend rojan carê çend gundiyan me bi hev re; bi ker, qantir, hêştir û hespan diçûn bajêr. Ji vê grûba

bajarvaniyan re karwan digotin. Gava ku zivistanê karwan diçû bajêr, ez digiriyam û min daxwaza xwe ya cîzmeyan dubare dikir. Wan jî hertim digot, *"Ew ê ji te re cîzmeyan binin."*

Karwan ber bi êvarê ji bajêr dihat. Min bi çar çavan li riya karwan dipa. Dema ku dihat, cîzme neanîbûn. Ez digiriyam. Her carê ez bi tiştêkî dixapandim. Carna digotin, *"dikan girtî bû"*, carna digotin *"cîzmefiroş nexweş bû"*, carna jî digotin *"me dane çêkirinê, em ê careke din binin."*

Baş nayê bîra min, lê ez bawer im, heta ku ez bûm 12 salî jî ji min re cîzme nekirîn, ango ez heta 12 saliya xwe bi hesreta cotek cîzme jiyam.

P. Donan

Xebat:

1. Ji dê û bavê xwe bipirsin, ka serpehatiyeke wan jî ya weha heye?

2. Piştî xwendina vê nivîsê, fikirên çawa di serê we de peyda bûn? Bi hevalên xwe re, di warê

daxwazên zarokan de, wê serdemê û niha bîdin berhev.

3. Li ser lîstok û cilên/kincên zarokan yê wê demê, bi pîremêr yan jî pîrejînekê re hevpeyvînekê bikin.

Sirgûn û penaberiya kurdan

Sê sedemên bingehîn yê koçberiya kurdan hene: şer, siyaseta valakirina Kurdistanê û sedemên aborî.

Ji ber dewlemendiyên xwe yê sererd û binerd, Kurdistanê hertim bala hêzên biyanî kişandiye ser xwe. Lewma axa Kurdistanê hertim bûye meydana şer. Van hêzan carna li dijî hev û carna jî li dijî kurdan şer kiriye. Kurdistan di van şeran de talan û wêran bûye. Bi sedan sal in ku kurd ji bo serxwebûna xwe şer dikin. Wên hewil daye ku welatê xwe biparêzin, lê pirî caran ji ber sedema bê yekitiyê li hember zalimiya neyarên xwe şkestine û neçar mane ku ya li welatê xwe ya jî li welatekî biyanî bibin penaber.

Mirov dikare bibêje dîroka gelê kurd dîroka koçberiyê ye.

Di salên 1840-50yî de kurdan di bin serokatiya Bedirxan Beg de serî hildan. Piştî kestinê, Bedirxan Beg pêşî surgûnî Stenbolê, paşê Girîtê û jî wir jî surgûnî Şamê bû.

Li gor lêkolînan, di sedsala 17 û 18an de bi hezaran kurd ji Kurdistanê derketine û li Anadolîya Navîn, li derdora Konya û Ankarayê bi cih bûne. Kurdên Anadolîya Navîn bi sedan sal in ku ji Kurdistanê derketine, lê hîn jî ziman û kurdîtiya xwe diparêzin.

Hîn di dema Şah Abbas de (1587-1629) kurdên Xorasanê sirgûnê Turkmenîstanê bûn.

Kurdên ji eşîra Rojki, ku eşîra Şerefxanê Bedlîsî

Piraniya kurdên ku di bihara 1991ê de ji Kurdistanê Başûr berê xwe dan sînorê Tirkîyê jin û zarok bûn. Gelek zarok di şertên dijwar de mirin.

ye, di sedsala 18an û salên bîstî de, dema şerê rûs û tirkan koçberê Ermenîstanê bûn. Herweha di qira ermenîyan ya sala 1915an de bi deh hezaran kurd macirê Ermenîstanê bûn. Piraniya van kurdan êzidî bûn. Di salên 1944-45an, dema Stalîn de gelek kurdên Ermenîstanê, ku piraniya wan musliman bûn, bi zorê muhacirê komarên Asyaya Navîn: Kazakistan, Ozbekistan, Kirgizis-

tan û Tacikistanê bûn. Ev kurdên nefikîrî li van welatan di şertên gelek dijwar de jiyân. Dîsa di vê demê de hin kurdên ronakbîr ji Ermenîstanê sirgûnê Sîbiryayê bûn. Erebê Şemo, ku romana kurdî ya pêşî nivîsiye, yek ji wan ronakbîran e.

Hejmara hemû kurdên Sovyeta berê, fermî, 160 hezar e, lê ev hejmar di rastiya xwe de ji niv milyonî zêdetir e. Wek nimûne: li gor hejmara sala 1923an, li Azerbeycanê 42 hezar kurd diman. Lê li gor hejmarên 1989an li Azerbeycanê kurd tunene!

Di 12ê îlona 1980yî de li Tirkîyeyê cûntayeke leşkerî hat ser hukim. Bi deh hezaran kurd hatin girtin. Gelek ji wan bi zorê li bajarên Tirkîyê hatin bicihkirin. Bi hezaran kurd jî ji ber baweriyên xwe neçar man ku koçî welatên din bikin. Piraniya wan li welatên Ewropayê bi cih bûn.

Hukumetên Iraqê hertim xwestine ku kurdan

ji Kurdistanê derxin. Di sala 1987an de di nav çend mehan de bi sedan gund û çend bajarokên Kurdistanê hatin kavilkirin. 8000 kurdên eşîra Barzaniyan ji gundên wan derxistin û birin cihekî nediyar. Li gor rapora Rêxistina Efûyê ya Navnetewî (Amnestî), ji wan 315 zarok bûn. Ev kurd hîn jî wenda ne.

Di sala 1988an de, piştî şerê Îran û Iraqê rejîma Seddam gazên bi jahr (kîmyayî) avêtin bajarokê kurdan Helebçeyê. 5000 kurd di nav çend saniyan de hatin kuştin. 10 hezar birîndar bûn. Piraniya wan jin û zarok bûn. Gelek helebçeyîyan warên xwe li cih hiştin û çûn cihên din.

Dîsa di tebaxa 1988an de rejîma Seddam êrişeke giran bir ser Kurdistanê. Di nav pênc rojan de 40 gund û bajarok kavi kirin, xaniyên kurdan di ser wan de hilweşandin. Ji tirsê çekên

Di bihara 1991ê de 300 hezar kurd ji xofa çekên kîmyayî berê xwe dan sinorê Tirkîyê.

Di salên 1990î de bi hezaran kurd bi keştiyan berê xwe dan Ewropayê. Ji wan gelek di behrê de xeniqîn. Keştiyên tijî kurd li perava Îtaliyayê.

kîmyewî panîk û tevliheviyeke mezin ket nav kurdan. 140 hezar kurdan berê xwe da hidûde Tîrkiye û Îranê. Ev kurd li Bakur û Rojhilatê Kurdistanê di kampan de hatin bi cih kirin. Ji wan bi sedan ji serma û birçîbûnê li serê çîyan û di kampan de mirin.

Dîsa di bihara sala 1991ê de ji xofa çekên kîmyayî ji Başûrê Kurdistanê 300 hezar kurdan berê xwe da sînorê Tîrkiyê û bi qasî milyonekî jî berê xwe da sînorê Îranê.

Li Kurdistana Sûriyê, sala 1962an mafê hevvelatîyê ji kurdan hat girtin û kurd wek "ecnebi" hatin binavkirin. Sala 1966an bi qanûna ku bi navê "kembera erebî" nav daye, hukumeta Sûriyê dest danî ser erd û gundên kurdan, kurd derxistin û gund dan ereban.

Li Bakurê Kurdistanê, di destpêka salên 1990î de dewleta tirk li hember kurdan dest bi şerekî mezin kir. Ji 3500î pirtir gund hatin şewitandin û

hilweşandin. Kurd bi zorê ji gundên xwe hatin derxistin. Ji wan 15 hezarî koçî Başûrê Kurdistanê, hinekan koçî bajarên mezin kirin û yên ku îmkân peyda kirin jî berê xwe dan Ewropayê.

Di dawîya salên 1990î de kurd qefle bi qefle ji ber sedemên siyasî û aborî ji Başûr û Bakurê Kurdistanê derketin û berê xwe dan Ewropayê. Gelekan ji wan rêwîtiyeke pir bi risk ya bi keştiyên kevin girtin ber çav. Gelek ji wan di navbera Tîrkiye û Yûnanîstanê yan jî Tîrkiye û Îtaliyayê de di behrê de xeniqîn.

Li ser hejmara kurdên ku koçber bûne statistîkên tekûz tunene. Lê tê texmîn kirin ku li Ewropayê li derdora milyonekê û li bajarên Tîrkiyê jî 4-5 milyon kurd hene.

Li Almaniyayê, nêzî 600 hezar û li Swêdê jî 40 hezar kurd dijîn.

Serpêhatiya Zoyî û malbata wê:

Ji Hewlêrê bo Virgînyayê

Di 16ê adara sala 1988an de rejîma Seddam Husên gazên jehrîn avêtin navçeya Helebçeyê. Ji 5000î pirtir kurd hatin kuştin. Vê bûyerê xofeke mezin xist zikê kurdên Başûr. Piştî vê bûyerê bi sedhezaran kurdan warên xwe li cih hiştin û bi çiya û baniyan ketin û xwe gihandin Bakurê Kurdistanê. Çi di rê de, li ser çiya û di newalan de, û çî jî di kampan de bi hezaran zarokên kurd ji sermê û birçîna mirin. Ew kurd li Silopî, Mûş, Tilermen (Qiziltepe) û Diyarbekirê (Amed) di kampan de hatin bi cih kirin û dora wan bi têlên bi strî hat pêçan. Di sala 1992an de piştî ku bi alîkariya YNê (Yekitiya Neteweyan) Başûrê Kurdistanê azad bû, ev penaberên kurd jî vegeyriyan malên xwe. Lê ji wan beşekî pir biçûk derbasî Ewropa û Amerîkayê bû.

Keça kurd Zoyî jî yek ji wan penaberên kurd e, ku di bihara sala 1991ê de ji ber zilma rejîma Seddam Husên warê xwe li cih hiştîye. Wê xwe ji Hewlêrê gihandiye Virgînyaya (Virjînya) Amerîkayê.

– Tu çawa ji Hewlêrê hatî Tirkîyê?

– Wextê bombe diavêtin, me xwe li bin daran vedişart. Paşê bavê min û xuşka min hatin. Bavê min em birin çiyayekî.

– Qala sînor, leşkerên tirk, Silopî û Amerîkayê bike.

– Li ser çiyê malek hebû. Agir li wir hebû. Me xwe li ber wî agirî germ dikir. Paşê em çûn nav berfê. Dawiyê me li ser rê malek din dît. Em çûn

wê malê. Me xwe germ kir. Nêzî mehekê em li wê malê man. Li wir goleke biçûk hebû. Me di wê golê de cilên xwe dişûştin. Ji xwe cilên min ne pir bûn. Paşê em li malbatekê rast hatin. Zarokên wan miribûn. Piştî çend rojan em gihîştin kampê.

– Ji kampê çî tê bîra te? (Zoyî bi vê pirsê re dest bi girî kir, paşê axaftina xwe berdewam kir)

– Em du sal û nîvan, li Şemzînan, li kampê man. Paşê em bi mamê Tariq wan re çûn, em sê mehan li nav daristanê di çadîran de man. Piştî em çûn kampa Silopiyê. Li wê derê tim toz û dûman bû. Gelek cara agir bi çadîrên me diket. Rojekê ba hat, çadîrên me li ber bê çûn. Ji xwe pêşiyê çadîr tunebûn, paşê dan me.

– We çî dixwar?

– Heta ku em gihîştin kampê, di rê de me giya dixwar. Li kampê xwarin didan me. Lê kamp jî ne xweş bû. Dora me bi têlan girtî bû. Nedihiştin ku em biçin derve. Sar bû. Li Iraqê piyê min şikiyabû, pir diêşiya. *(Li vê derê Zoyî dîsa dest bi girî kir. Min jê pirsî)*

– Tu çîma digirî?

– Tiştê hatiye serê min nehatiye serê tu kesî. Ez ji sê salî heta pênc saliya xwe di nav çadîran de jiyam. Min bapîrê xwe carekê tenê dîtîye. Min resmên xizmên xwe bi tenê di vîdeoyê de dîtine. Di zaroktiya xwe de min hîç xweşî nedît. Hindik mabû ku ez ji birçîna bimirama. Dema sar bû ez bê cil bûm. Ez çawa nemirim, ez jî nizanîm.

– Rojên pêşî yê Amerîkayê?

– Di destpêkê de her tim ew tiştên ku hatibûn serê me, dihatin xewna min. Lê niha tenê gava behsa anfalê dibe, ez kabûsan dibînim.

– Jiyana te ya li Amerîkayê?

– Li vir ez çî bixwazim heye, ne wek Tirkiye û kampê ye.

– Hevalên te hene?

– Keçek heye. Ji herêma Behdînan e. Navê wê Çînar e. Ew kurd e û li dibistana min e.

– Hevalên te yê amerîkî jî hene?

– Pir in

– Navên wan çî ne?

– Megîr, Emra, Ayşe, Kristin, Molinde, Jeniffer, Angela.

– Tu dixwazî biçî Kurdistanê bibînî.

– Erê lê ne di ser Tirkiyê re!

Serpêhatiya Zoyî û malbata wê

Xebat

1. Heta ku malbata Zoyî bigihê kampê, bi rê de, çi bi serê wan de hatiye?
2. Bi rê de çi xwarine?
3. Zoyî di dema hevpeyivînê de digirî. Çima?
4. Çima Zoyî nikarbûye bapîr û xizmên xwe bibîne?
5. Piştî ku te ev hevpeyivîna Zoyî xwend, te çi his kir? Di deftera xwe de binivîse.
6. Ku tu bibînî, bi kesekî/keseka ku di kampan de ma ye re hevpeyivînekê bike.
7. Hem di rojname, kovar, pirtûk û malperên kurdî de, hem jî di yê biyanî de li ser koçên kurdan yê di navbera salên 1988-1992an de li nivîs û wêneyan bigere. Li ser van koçên kurdan nivîsekê binivîse. Di nivîsa xwe de wêneyan jî bi kar bîne.

Sirgûn û penaberî...

Xebat

1. Çima kurd ji Kurdistanê bar dîkin?
2. Kurdên Anadolîya Navîn bi sedan sal in, ku ji Kurdistanê derketine. Gelo wan çawa kiriye ku ziman û çanda xwe heta niha parastine?
3. Li kîjan komarên Asya Navîn kurd hene?
4. Di sala 1980yî de çima kurdan ji Bakurê Kurdistanê koç kir bo Ewropayê û taybet-mendiyên van kurdan çi bûn?
5. Di sala 1987an de rejîma Seddam Hûsên çi bi serê kurdan de anî?
6. Enfal çi ye?
7. Di pîrsa penaberîya kurdan de taybetmendiyên salên 1990î çi ne?
8. Bi ya te li Ewropayê çiqas kurd hene? Ji wan çiqas li Almanya û Swêdê dijîn?
9. Bi ya te pîrsên penaberên kurd yê sereke çi ne?
10. Bi a te întegrasyon çi ye, pîvanên întegrasyoneke baş çi ne?

Sînor

Dema "diwazdehê îlona 1980yî" bû. Rewşa kurdan li Bakur xirabtir bûbû. Agir li Serxetê dibariya. Cih li kurdan teng bûbû. Li gund û bajaran bi hezaran kurd dihatin girtin, bi wan îşkenceyên giran dihatin kirin û ew diavêtin zîندان. Bi hezaran kurd, ji ber vê zilmê mecbûr man ku welatê xwe li cih bihêlin. Malbata Arjen û Şîlanê jî ji van malbatan yek bû. Leşker û polis li pey dê û bavê wan bûn. Berê bavê wan terka welêt kir. Wan çend rojan xwe li ba hin nasên xwe veşart. Lê li ba nasan jî sitar nemabû.

Rojekê xeber hat ku wê derbasî Kurdistana Sûriyê bibin. Wan di nav çend deqan de hevalên xwe, lîstokên xwe, mala xwe, kalik û pîrikên xwe li cih hiştin û berê xwe dan sînore Sûriyê. Mîni'busek tijî jin û zarok bûn. Mîni'bus jî germê dikeliya. Piştî rêwitiyeka bi çend saetan gihîştin Nisêbînê.

Çend rojan li Nisêbînê man. Rojekê ber bi êvarê "nasên wan" ew li mîni'busekê suwar kirin û heta gundekî ku nêzî sînor bû, birin. Ew li gund teslîmî qaçaxçiyên kirin û vegeriyan.

Roj çûbû ava. Tarîtiyê hêdî hêdî perda xwe berdida ser Berriya Mêrdînê. Qaçaxçiyên ew li dora xwe civandin. Qaçaxçiyê kal berê xwe da mezinan û weha dest bi axaftinê kir:

- Divê deng ji we dernekeve. Bala xwe bidin zarokên xwe. Dema ku teqîn bi sîlehan bikeve, zarokên xwe berdîn û xwe biavêjin aliyê Sûriyê. Ez çî dibêjim, divê hûn wek min bikin!

Ji nivê wan pirtir zarok bûn. Ma tu îmkana bédengbûnê hebû.

Arjen sêsali û Şîlan jî çarsali bû.

Şîlan Otlu

Diya wan Arjen hilda piştî xwe, bi destê Şîlanê girt û bi qaçaxçiyên re ber bi sînor meşiyên.

Gelekî meşiyên şûnde di nav erdekî rast de rûniştin. Ji tîhna hilke hilka wan bû. Lê çilkek av jî peyda nedibû.

Qaçaxçiyek çû ku sînor kontrol bike. Bi heyecaneke mezin û bi bédengiyê kûr li hêviya xebera wî bûn. Dema zarokan hewil didan ku wê bédengiyê xira bikin, mezinan dest didan ser devê wan. Ku leşker bi wan bihesiyana, xilasbûna wan a bi saxî zehmet bû. Ji ber ku di wî erdê dûz de cîhê ku xwe veşartana tunebû. Wek kelekeke di orta behrê de ji her alî ve xuya dikirin.

Elektirîkên Qamişloyê şewqa xwe dabû wan. Şîlanê meraq kir û ji diya xwe pirsî:

- Dayê, ew ku der e?

Diya wê bi dengê nizm got:

- Ew Qamişlo ye. Bavê we li wê derê ye. Ku hûn bédeng bibin, em ê herin wir ba bavê we. Ku deng ji we derkeve leşker wê me bigirin.

Şîlan û Arjen biçûk bûn. Demeke dirêj bavê xwe nedîtibûn. Ev cara yekem bû ku diya wan li ser cihê bavê wan bi wan re weha vekirî dipeyivî. Wan tavilê fêhm kir ku gihîştina wan a ba bavê wan girêdayî bêdengiya wan bû. Êdî jî herduyan jî deng derneket.

Qaçaxçî, cih û kozikên leşkerên sînor tespît kirin, cihê derbasbûnê kifş kir û vegeriya hinda wan.

Hiv çû ava. Êdî dema derbasbûnê hatibû. Rabûn ser xwe. Di ber riya paporê re, di nav zeviyên pembû re meşiyên. Bi carekê de şewqa panzerê da ser wan. Hemûyan xwe di nav pembû de dirêj kirin, zarok veşartin. Ku dengê biçûk ji wan derketa panzerê dê ew bihilciqandana.

Hahooo derdê kelmêşên nav pembûyê Nisêbinê! Te digot qey temî kirine ku bi wan bigirin. Weke maran bi zarokan digirtin. Canê zarokan tev de xwîn bûbû.

Bîstek şûnde panzer bi dûr ket. Tîrsa wan jî piçekî sivik bû. Rabûn ser xwe. Çavên xwe li dorhêla xwe gerandin. Diya Şîlanê ew teslîmî hevaleke xwe ya bê zarok kir. Arjen hilda ser piştê xwe û hêdîka ber bi sînor meşiyên. Xwe rind qulûs kirin û li ser riya mezin re derbas bûn. Sînor pir nêzîk bûbû. Çavên qaçaxçiyekî li ser kozikên leşkeran bû, yê din bi meqesê têla sînor dibirî. Yeko yeko derbasî aliyê Sûriyê dibûn. Tenê du kes mabûn ku hemû derbas bin, zarokek giriya! Bi dengê giriyê zarokê re guleyên leşkeran bi ser wan de bariyan. Qijîni bi zarokan ket. Hemûyan xwe bi carekê de avêt erdê. Qaçaxçiyên jî bi tîfingên xwe bersiva leşkeran da. Lê leşkeran weke zîpikê bi ser wan de gule

dibarandin. Hawar hawara dayikan bû. Carna bi çarpiyan û carna xwe bi kaşkirinê jî sînor çend metre bi dûr ketin.

Bi dengê tîfingên re panzer jî hatin. Panzeran hem dorhêla wan ronî dikir hem jî gulle bi ser wan de dibarandin.

Piştî qederekê panzer vekişiyên. Dengê teqîna sîlehan hat birîn. Êdî gihastibûn Binxetê. Hêdîka rabûn ser xwe. Qaçaxçiyê kal ew jimartin, dît ku temam in, ji wan xatir xwest û bi hevalê xwe re ber bi sînor meşiya. Şîlan, Arjen, diya wan û hevalên wan yê din jî berê xwe dan gundekî ku nêzî cihê derbasbûnê bû. Hin dûrî gund bûn, dengê dikên sibê hat. Dema ku gihîştin nav gund, êdî dinya ronî bûbû. Hin gundî diçûn nav erdên xwe. Hinan mangeyên xwe didotin, hinan nan lêdixist, hinan jî dew dikiya.

Hemû jî pir tî bûbûn. Ji maleka li qeraxa gund av xwestin. Malikê av da wan. Ava xwe vexwarin û ber bi Qamişloyê bi rê ketin...

Şîlan Otlu

Ji pirtûka "Flykten", Weşana Belediya Uppsalayê, 1997

Mane an jî hevmaneya van bêjeyan di deftera xwe de binivîse.

agirbarîn	papor
cihtengbûyin	panzer
îşkence	kelmêş
zîndan	çav li dorhêlê gerandin
sitar	xwe qilûs kirin
qaçaxçî	têla sînor
berrî	zîpik
sîleh	hawar
erdeki rast	çarpî
heyecan	binxet
behr	serxet
meraqqirin	dikên sibê
kozik	qeraxa gund

Xebat:

1. Sînorên di navbera perçeyên Kurdistanê de çi tesîrê li te dikin?
2. Bi kurdên ku bi dizî jî sînor derbas bûne re hevpeyivînekê bike.

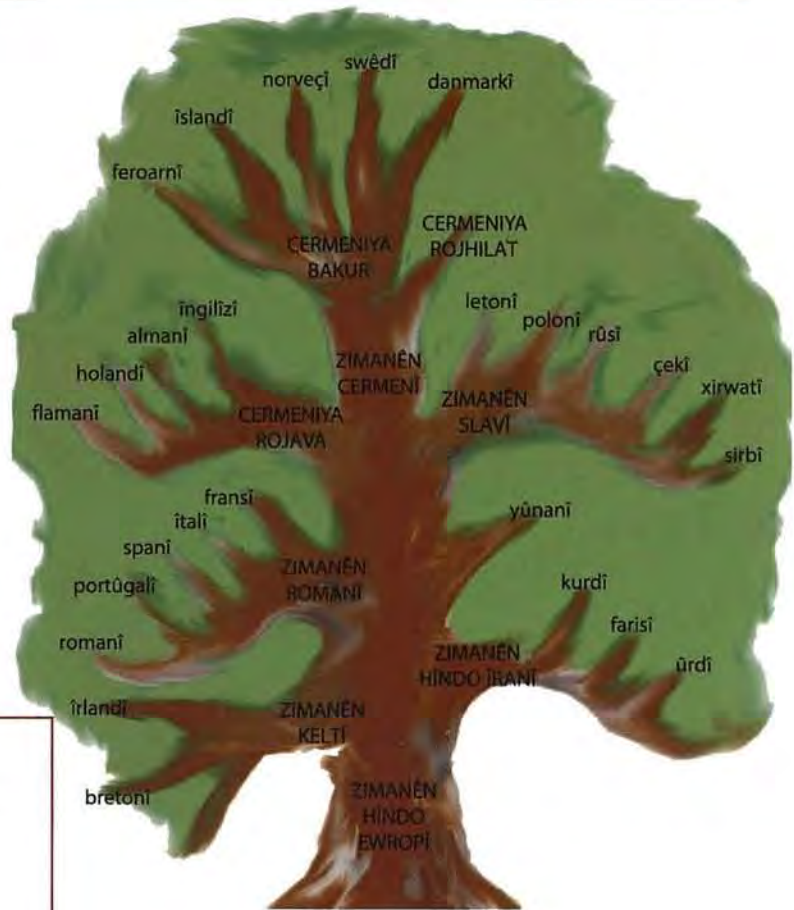

Zimanê kurdî

Li gor zimannasan, zimanê kurdî ji malbata zimanên hîndo-ewropî ye. Zimanên hîndo-ewropî bi tevayî li du herêman dabeş bûne: Ewropa û Asya

Beşê Ewropayê ji zimanên cermen, roman û slavî pêk tê. Her weha yûnanî, keltî û albanî jî ji vî beşê ne.

Beşê Asyayê ji zimanên hindî, ûrdî, sanskrîtî, bengalî, senegalî, farisî, kurdî û hin zimanên din pêk tê.

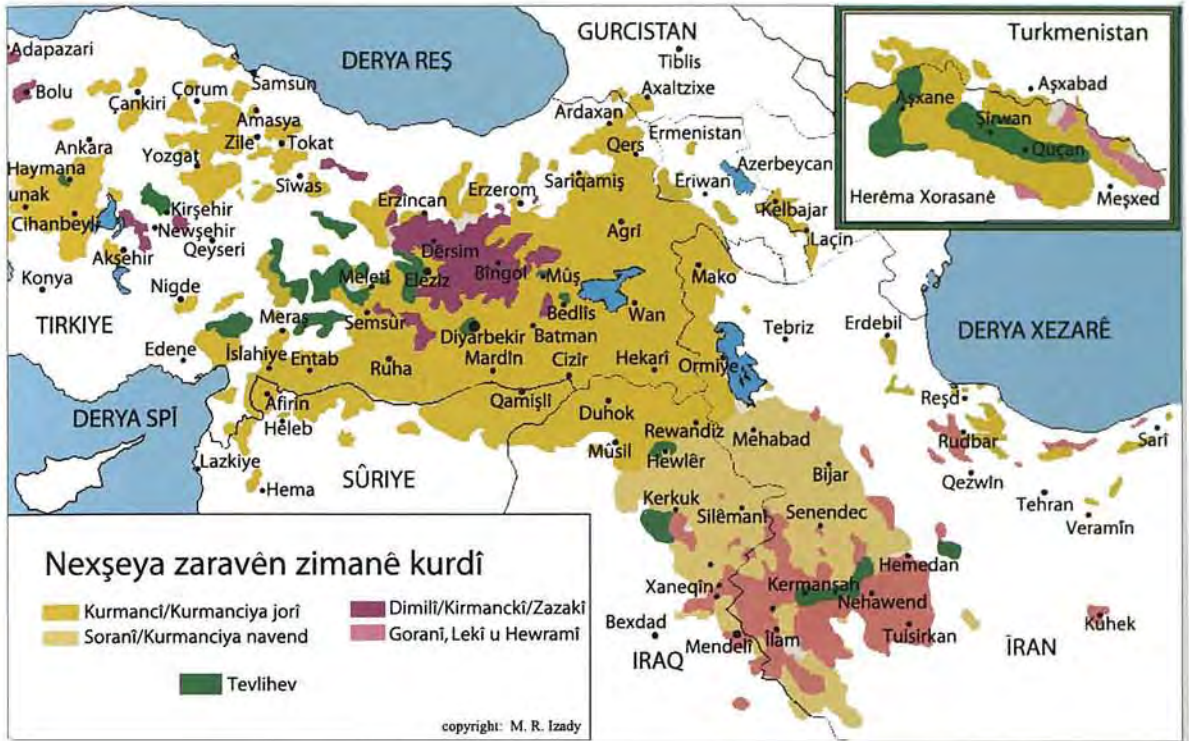
kurdî	swêdî
hesp	häst (hest)
derî/der	dörr
mişk	mus
por	hår (hor)
birû	bryn
lêv	läpp (lep)
kurt	kort
dilop	dropp
dol	dal
lod	lada
bira	bror
hêk	ägğ (eg)
rovî	räv (rev)

Tevî ku miletên malbateke zimanan bi hezaran salan ji hev dûr jiyabin jî, mirov bi hêsanî tê derdixe ku di nav zimanên malbatekê de gelek peyvên hevbeş hene. Bilêvkirina gotinên di nav çarçoveyê de piçek cihê be jî mirov dibîne ku ji yek kokê ne.

Xebat:

Tu jî hewl bide û gotinên nêzî hev yên kurdî û zimanekî hîndo-ewropî peyda bike.

Zaravayên zimanê kurdî

Gelek cara mirovên neteweyekê ku heman zimanî dipeyivin jî, demeke dûr û dirêj; ji ber rewşa cografîk, polîtîk û ji ber tesîra kultur û zimanên cîran, ji hev dûr dimînin. Ev yek dibe sedem ku zaravayên cihê peyda bibin. Wekî zimanê swêdî, îngilîzî, tirkî, erebî û zimanên din di kurdî de jî çend zaravayên cihê hene. Her weha dewleteke kurdan a serbixwe çênebûye, çapemeniyekê kurdî ya domdirêj ava nebûye û zimanê kurdî di dibistanan de nebûye zimanê xwendinê.

Zimanê kurdî îro li dinyayê mezintirîn ziman e ku peyivîn û nivîsandina wî qedexe ye. Ev tişt giş bûne sedem ku zaravayên kurdî nêzî hev nebin û kurdiyêke standard çênebe.

Di ser de jî gelek caran Tîrkiye, Îran, Îraq û Sûriyê hebûna zimanê kurdî înkâr kirine; heta îro jî hin "zanayên" tirk dibêjin "kurdî zimanê tirkên çiyayî ye."

Li gor encama lêkolînên cihê yê li ser zimanê kurdî zaravayên zimanê kurdî ev in:

- kurmancî/kurmanciya jorî
- soranî/kurmanciya navend
- lorî/feylî/kurmanciya jêrî
- dimilî/zazakî/irmanckî/kirdkî
- goranî/hewramî

Li jêr heman nivîs bi çar zaravayên kurdî hatiye nivîsandin.

Kurmancî

Gundê me li cihekî xweş e.

Cihê wî deşt e.

Dor û berê wî mêrg û çîmen e.

Av û hewa wî pak e.

Gundiyên me xebatkar in.

Hinek cotyar in.

Hinek jî baxçevan in.

Ez şivan im.

Birayê min jî gavan e.

Dimilî

Dewa ma cayêdo weş dir a.

Cayê ci deşt a.

Dormeyê ci merg û çîmen o.

Aw û hewayê ci pak o.

Şarê ma rind xeftên o.

Tayn citêr ê.

Tayn zî baxçîwaney kenê.

Ez şiwane ya.

Birayê min zî gawan o.

Soranî

Dêyekey ême le şwênêkî xoş e.

Şwênekey deşt e.

Dewr û berî sewz û çîmen e.

Aw û heway xawên e.

Xelkî ême be kar in.

Beşêkiyan cûtyar in.

Beşêkî tiriyan baxewan in.

Min şivan im.

Birakemîş gawan e.

Hewramî

Dega ême neyagey weşe ne.

Deştayî yen.

Çwardewrî sewze û çîmen en.

Aw û huwaş weşe ne.

Piyakêman gird hermankerê nê.

Bireyşan hîtyarê nê.

Bireyşan baxewanê nê.

Emin şiwane nan.

Birakemîş gawan en.

Alfabeyên kurdan

Ji destpêkê heta îro kurdan alfabeyên cihê bi kar anîne. Berî hilweşiyana Yekîtiya Sovyetan, kurdên li wê derê alfabeya *kîrîlî* bi kar dianîn. Lê îro kurd bi giştî du alfabeyan bi kar tînin:

alfabeya kurdî a erebî

alfabeya kurdî a latînî

Kurdên li Kurdistana Tîrkiye û Kurdistana Sûriyê alfabeya kurdî ya latînî bi kar tînin. Kurdên li Kurdistana Îran û Iraqê alfabeya kurdî ya erebî bi kar tînin. Lê vê dema dawiyê hem li Kurdistana Iraqê, hem li Kurdistana Îranê kurd fêrî alfabeya kurdî ya latînî dibin û pê dinivîsin. Kurdên li derveyî Kurdistanê jî bi her du alfabeyan dinivîsin.

Bi tevayî kurmancî û zazakî bi tîpên latînî, soranî û hewramî bi tîpên erebî tê nivîsandin.

latîni	kirîlî	erebî			latîni	kirîlî	erebî
A	А	ا			M	М	م
B	Б	ب			N	Н	ن
C	Щ	ع			O	О	و
Ç	Ч, Ч	ج			P	П, П'	پ
D	Д	د			Q	Q	ق
E	Ә	ه			R	Р	ر
-	Ә	ع			S	С	س
Ê	Е	ئ			Ş	Ш	ش
F	Ф	ف			T	T, Т	ت
G	Г	گ			U	О	و
H	Һ	ه			Ū	У	وو
H	Һ	ح			V	В	فا
I	Ь	-			W	W	و
Î	И	ى			X	X	خ
J	Ж	ز			-	ġ	غ
K	К, К'	ك			Y	Й	ى
L	Л	ل, ل			Z	З	ز

Alfabeyên kurdan. Kurd ji wan îro tenê alfabeya erebî û ya latîni bi kar tînin.

QEDEXE YE !

Li tu cihên xwendin û dersdanê, ji bilî tirkî nabe ku zimanekî din wek zimanê dayîkê bo hevvelatiyan bê fêr kirin. (Qanûna Esasî §42)

Eger tu bixwazî miletekî bikujî, divê tu zimanê wî miletî bikujî. Ev yek ji bo kolonyalistên ewropî riyeke bû ji bona ku serdestiya xwe biçespînin. Li Kurdistanê jî dewletên serdest hertim hewl dane ku kurd bi zimanê xwe nepeyivin, zimanê xwe ji bîr bikin; şûna zimanê kurdî, bi tirkî, erebî yan farisî bipeyivin. Nexasme li Kurdistanê Tirkîyê peyivîn û nivîsandina bi zimanê kurdî, stranên kurdî, çîrokên kurdî bi qanûnan hatine qedexe kirin. Pirtûk û rojnameyên bi zimanê kurdî qedexe bûne. Nivîskarên kurd ji ber ku bi kurdî nivîsandine, hatine zîndan kirin. Rê nayê dayîn ku kurd radyo û kanalên televîzyona kurdî vekin.

Dewleta tirk, tirkên Bulgaristan û Yûnanistanê, tirkên Afxanistanê anîne, li Kurdistanê bi cih kirine. Bi navê parastina daristanan, parastina sînoran û vê dawiyê jî parastina gel ji êrişan, kurd ji gundên wan, bajarên wan rakirine, birine bajarên Tirkîyê.

Zarokên kurdan li dibistanan fêrî ziman û kultura tirkî bûne; li dibistanan peyivîna zimanê kurdî qedexe ye û gelek zarokên kurd ji bona ku kurdî peyivîna, mamostayan li wan xistiye.

Navên gund û bajarên kurdan hatine guherandin. Dewlet rê nade ku kurd navên kurdî li zarokên xwe bikin.

Peyvên kurd, Kurdistan yan kurdî tu cara di gotin û nivîsandinên resmî yên tirkî de nayên bi kar anîn. Qanûna esasî ya Tirkîyê, perwerde û hîdekariya bi zimanê kurdî bi vê madeyê qedexe dike: *Li tu cihên xwendin û dersdanê, ji bilî tirkî, nabe ku zimanekî din wek zimanê zikmakî bo hevvelatiyan bê fêr kirin.* (Qanûna Esasî §42).

Di bicihanîna azadiya derbîrîn û azadiya belavkirina bîr û baweriyên de nabe zimanê ku bi qanûn hatiye qedexe kirin, bê bi kar anîn. (Qanûna Esasî § 26)

Xebat:

1. Çima dewletên serdest her tim hewl dane ku zimanê kurdî qedexe bikin?

2. Qanûna esasî ya Tirkîyê peyda bike û madeya li dijî perwerde û hîdekariya bi zimanê kurdî wergerîne zimanekî din.

3. Di dibistanan de, li ser qedexebûna zimanê kurdî bi dê û bavê xwe re bipeyive, ku hebe, serpêhatiyeka wan binivîse û ji hevalên xwe re bixwîne.

4. Kurd, ji bo ku zimanê xwe biparêzin, divê çi bikin?

Li gor Qanûna Esasî ya sala 1982an Tirkîyê qanûnên ku ziman û mafên kurdan qedexe dikin:

Qanûna nufûsê, §16 û qanûna paşnavê §§ 5 û 7 Navên kurdî yên zarokan qedexe dike.

Qanûna îdareya deveran, §§1 û 2 Navên kurdî yên cih û deveran qedexe dike.

Qanûna esasî §§ 4, 26, 28 Peyivîn, nivîsandin yan bi her awayî derbîrîna bi kurdî qedexe dike.

Qanûna esasî û qanûna li ser xwendin û dersdana bi zimanên biyanî, §§ 2a û 2c Xwendin û dersdana bi zimanê kurdî û xwendinxane, avahiyên xwendinê û kursan û hwd qedexe dike.

Qanûna esasî, §31:1 bi paşkoya qanûna presê§ 2. Çapemenî û weşana bi kurdî qedexe dike.

Qanûna têkoşîna li dijî terorê § 8 Bi nav kirin yan parastina kurdan wek grupeke etnik.

Qanûna li ser berhemên film, video û muzîkê §§ 5 û 9:3 Çalakîyên hunerî yên bi kurdî qedexe dike.

Qanûna li ser weşanên radyo û televîzyonê §§ 4a, 5a, û 5f Avakirina îstasyonên radyo û televîzyonên kurdî qedexe dike.

Qanûna esasî §§ 13 û 33 û qanûna komeleyan §§ 5 û 6 Avakirina komeleyên geşkirina kultura kurdî qedexe dike.

Qanûna esasî § 68 û qanûna li ser partiyên politîk §§ 5 û 81 Avakirina û beşdariya kar a partiyên politîk yên parastina mafên kurdan kirine armanc.

Kulîlkên qedexe

Navên kulîlkan ên bi latîni bi tenê ji bona ku gotina "kurd" tê de heye, hatine qedexekirin.

Di pirtûka *Flora in Turkey* de lêkolîner û alimên biyanî li ser giya û kulîlkên li Tirkiye û Kurdistanê nivîsandine. Di vê pirtûkê de navên latîni yê hin kulîlkên li Kurdistanê hatine nivîsîn. Edîp Polat di pirtûka xwe ya bi navê *Bilim Dilinde Kurtler ve Kurdistan* (Di zimanê zanist de kurd û Kurdistan) qala van navan dike. Ji ber ku di navên wan ên latîni de gotina *kurd* jî heye, pirtûka Edîp Polat hat qedexe kirin:

Protokola dadgehê:

Beş. Dadgeha Ewlekariya Dewletê nr. 1 li Enqerê.

Sûc. Propaganda li dijî yekîtiya neparçebare a dewlet, welat û milet.

Paragrafên sûc. Qanûna Antîteror nr. 3713: bir. 8/1; qanûn nr. 647. 4, Qanûna ceza: bir. 72

Tarîxa biryarê: 20. 11. 1995

Sûcdar: Edîp Polat (nivîskar), Îsmail Beşikçi (ji bona ku pêşgotin nivîsiye) Vedat Yeniçeri (Xwediyê Weşanxanê).

Biryar: 1 sal cezayê zîndanê û 100 milyon lire cezayê pereyan.

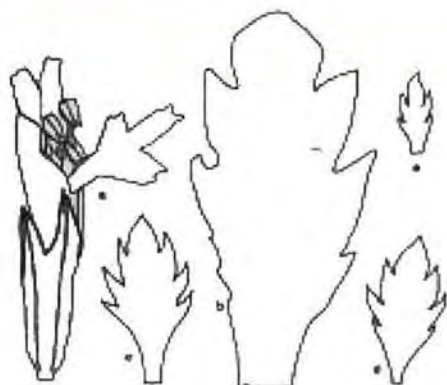
Hedysarum kurdicum Rech. fil.
Frödin no.II:305, 2/3 x nat.Gr.

Prangos kurdica Rech. fil.
Frödin no.II: 116, 2/3 nat. Gr.

193. *Phlumis kurdica* Rech. fil.

Euphrasia kurdica Rech. fil.
Frödin no.II:258

Bifikire û bersivê bide:

Qedexekirina navên kulîlkan yê kurdî çî tesîrê li te dike? Kijan fikran di serê te de peyda dike? Di deftera xwe de binivîse.

Jenosîda zimanê kurdî

Ji bona ku dinya me pirrengiya biyolojik a xwe biparêze û bijî, divê pirrengiya zimanî û kulturî bê parastin û bijî. Ev gotin a zimannas Tove Skutnabb-Kangas e. Li gor Terralingua:

Eger baweriya me bi demokrasîyê tê, eger baweriya me bi azadiya derbirînê, mafê civîn û jiyane tê, divê em mafê jiyane bidin zimanên tehdîtîkirî jî. Peyivîn, xwendin û hîndekariya bi zimanê xwe divê mafekî însanî be.

Demekê li dinyayê 10-15 hezar ziman hebûn. Di dawiya sedsala 20î de ev hejmar daket 6000 zimanan. Bi tenê di navbera 1970-1985an de herî kêr 1800 ziman winda bûn. Û li gor lêkolinan piştî du nîşan nîvê zimanên îro jî wê winda bibin. Zimannasê katalonî Carme Junyent weha dibêje:

Mirina zimanan qasî mirina heywan û nebatan tesîrê li mirovan nake. Ev paradoksek e. Ji ber ku eger em bidin ber hev, hejmara zimanên ku dimirin ji hejmara heywan û nebatên ku dimirin pir zêdetir e.

Jenosîd stratejîyek e ji bo nehiştina gelekî. Di mafê gelan de jenosîd wek sûcek li diji mirovatîyê tê dîtin. Jenosîd li gor Konvensiyona NY (Neteweyên Yekbûyî) qedexe ye. Awayê herî dîrek ê jenosîdê kuştina fizîkî ye. Gelekî wek kurdan mezin, bi riya jenosîdê xilaskirin, ne mumkin e. Lê îro li parçeyên Kurdistanê û li derve cûreyên din ên

jenosîdê pêk tên. Ew jî jenosîda zimanî ye; kuştina ziman e. Li gor Artikel III a NYê jenosîda zimanî weha tê nasandin:

Pêşilêgirtina bikaranîna zimanê grûbekê di jiyana rojane û dibistanan de, yan qedexekirina çap û belavkirina berhemên bi zimanê grûbê.

Asîmilasyona bi zorê a li ser kurdan û zimanê wan cûreyek ji vê jenosîdê ye. Çiqas zarokên kurdan li dibistanan bi zimanên biyanî bixwînin, ewqas kêmtir kurdî bi kar tînin. Ji bo milyonan kurdan îro hêsantir e ku li malê, li derve, bi hevalan re ne bi kurdî, lê bi zimanekî din bipeyivîn. Piraniya xwendayên kurd, nikarin bi zimanê xwe bixwînin û binivîsin. Zimanê kurdî û kultura kurdî; kakilka etnîsîteta kurdî roj bo rojê lawaz dibe. Û mixabin kurd bi xwe jî beşdar in.

Ji kurdî çi maye? Tiştê ku jenosîda fizîkî nikare bikuje, bi riya jenosîda zimanî û kulturî tê kuştin.

Tove Skutnabb-Kangas

Seroka Rêxistina Terralingua

(Terralingua: Rêxistina parastina zimanan)

Xebat:

Mirov çawa beşdarî lawazbûna ziman û kultura xwe dibe? Di deftera xwe de binivîse.

Kurdî ji bo min nasname ye

Rojekê yekî ji min pirsî:

– Kurd kî ne?

Ez soro moro bûm. Min fedî kir.

Min nedizanî çî bibêjim. Berî niha jî hevalên min ji min pirsibûn. Hingê jî min nezanî. Ji ber ku min li ser kurdan tiştek nedizanî.

Dema ji min dipirsîn, min fedî dikir û dixwest li ser tiştekî din bipeyivim.

Lê hevalên min ên swêdî her dixwest ez ji wan re qala kurdan bikim. Min jî çend gotin digotin, lê ew îqna nedibûn.

Dîsa dipirsîn, min dîsa digot, min fedî dikir, ez digiriyam.

Ev e çîroka min, tirsî min, xewna min.

Min dixwest ez bibim miroveka din; min nasnameya xwe, kurdbûna xwe vedişart.

Ez li nasnameyeke din digiriyam.

Hema çî be: swêdî, tirk, ereb, faris, çî be. Lê ne kurd. Min nedixwest ez bibêjim ez keçeke kurd im.

Lê min riya xwe peyda kir. Ez çûm dersa kurdî. Min zimanê xwe, welatê xwe, kultura xwe û min xwe nas kir. Û min parçeyên nasnameya xwe hêdî hêdî dan hev.

Min nasnameya xwe ya kurdî û rûmeta xwe ji nû ve tamîr kir.

Êdî ez dizanim ku zimanê min kurdî ye û ew nasnameya min e.

Ez êdî ji kurdbûna xwe fedî nakim. Pê serbilind im.

Bi xwe ev ne çîroka min bi tenê ye.

Belkî gelek zarokên kurd ên wekî min hene.

Lê ez yek ji wan mirovên şa me ku bi zimanê xwe dixwînim.

Ez swêdî, îngilîzî û tirkî dizanim. Lê yek ji wan jî heyecana peyivîna bi kurdî nade min.

Carna ruhê min ê kurdî min dixê nav baskên xwe difirîne.

Kurdî ji bo min nasname ye.

Nasname jî ez im: Aryan Kurd

Aryan Kurd, 19 salî, şagirda lîseyê

Ez ne tirk bûm, ne kurdeka temam

Heta berî du-sê salan ez li Tirkiyê diçûm dibistanên tirkan. Wê gavê min xwe ne wek tirk, ne jî wek kurdeka tamam didît. Ji ber ku li dibistanê em tirk dihatin hesibandin. Lê dîsa jî tirkan ji me hez nedikir.

Ez nizanîm çima, lê li malê jî em bi tirkî dipeyivîn. Çunkî tirkan, tirk û tirkî kiribûn merkeza dinyayê.

Piştî ku ez hatim Swêdê min fam kir ku di jiyana yekê de zimanê zikmakî çiqas giring e.

Erê di çerxa zanist û teknolojiyê de mirov fêrî çiqas zimanan bibe ewqas baş e. Lê mafê kesî tune ye ku zimanê me qedexe bike û bi darê zorê me fêrî tirkî bike.

Gulistan, 19 salî, şagirda lîseyê

Çima?

Min li Tirkiyê pênc salan dibistana tirkî xwend. Qedexebûna kurdî ez pir aciz dikirim. Li wê derê bêyî dilê xwe min "Îstîklal Marşı" dixwend.

Lê li vê derê ez merşa kesî bi darê zorê naxwînim. Bi serbestî bi zimanê xwe dixwînim, dinivîsim. Kes nabêje min çima tu bi kurdî dipeyivî. Lê gava tê bîra min kurd li welatê bavûkalên xwe nikarin vê yekê bikin, ez diqehirim.

Bêrivan 18 salî, şagirda lîseyê

Min xwe wek tirk didît

Gava em li Tirkîyê bûn, her roj me dibîhîst "Xwezî bi wî kesî ku dibêje ez tirk im". Heta sinifa pêncan her roj me sonda "ez tirk im," dixwar. Xalê min li dayreyeke resmî kar dikir. Carna ez diçûm ba wî. Li dayreyên resmî kurdî qedexe bû. Û gava ku yek diçû wir, otomatîk bi tirkî dipeyivî. Gava ez zarok bûm, mala me li Mersînê bû. Hevalên min giş tirk bûn. Ez bi wan re bi tirkî dipeyivîm. Bavê min ji me re digot em kurd in. Lê dîsa min xwe piçek tirk didît, yan jî min weha dixwest. Ji ber ku li her derê bi tirkî dihat peyivîn.

Lê piştî ku ez piçekî mezin bûm, min her tişt fam kir. Êdî min ji kurdbûna xwe fedî nekir. Zimanê kurdî ji min re pir giring e. Ez hem li dibistanê bi kurdî dixwînim, hem bi hevalên xwe re û hem jî li malê bi kurdî dipeyivim.

Lokman, 18 salî, şagirdê lîseyê

Çîroka min

Bêrî kirin, bêrîkirina tişteki xwe. Hisreta peywendiya bi mirovên ji heman welat, heman ziman, heman kultur û heman hîs. Ez li welateki biyanî dijîm. Bi zimanekî biyanî dipeyivim û wek biyanîyekê dijîm. Çima li welatê xwe najîm, bi zimanê xwe napeyivim? Hisreta jiyana li welat û peyvîna zimanê min, dilê min dişewitîne.

Ez ê niha ji we re çîrokekê bibêjim:

Hebû nebû keçikeke biçûk hebû. Rojek ji rojan ev keçika biçûk mecbûr maye ku koç

bike welateki din. Piştî 12 salan cara pêşî vegeyriyaye welatê xwe. Bi xizmên xwe re li dikanên welatê xwe geriyaye. Ji guhên xwe bawer nekiriye. Li hemû dikanan bi zimanê wê keçika biçûk hatiye peyivîn. Dilê wê yê biçûk germ bûye, germ bûye. Keçik pir û pir şa bûye.

Lê gava şiyar bûye, fam kiriye ku her tişt xewn bûye.

Leyla Demirel, 19 salî, şagirda lîseyê

Xewna min

Carna dibêjim ez çî bi şans im. Li dibistanê tevî zimanê xwe, em fêrî gelek zimanan dibin; ji îngilîzî, heta îtalî. Dîpîrsin: Çima zimanzanîn ewqas giring e? Dibêjin: Mirov çiqas zimanan bizane, ewqas bi ser dikeve. Gava ez fêrî zimanên biyanî dibim, ez zêdetir bi zimanê xwe ve têm girêdan. Zanîna li ser zimanên din, min pal dide ku ez zimanê xwe jî fêr bibim. Ez fam dikim ku ji bo pêşketina sosyal, psîkolojîk û ji bo pêşketina hîsên yekî zimanê zikmakî

çiqas giring e. Ez nikarim rewşa birayên xwe yên kurd ên li Tirkîyê fam bikim: Tirkîye bi zorê wan fêrî tirkî dîke û ew zimanê xwe jî bîr dîkin.

Li vir, li Swêdê îmkân hene ku ez hem wek kes, hem wek kurd bi pêş kevim. Xewna min ew e ku ez rojekê di vî warî de alîkariya birayên xwe bikim. Bi ya min mirovek çiqas zimanê xwe, kultura xwe, adet û teqalîdên xwe bizanibe, ewqas kurd e.

Ayhan Altun, 17 salî, şagirda lîseyê

Xebat:

- 1-Zimanê Kurdî ji bo te çî ye?
- 2-Tu bi hevalên xwe ên kurd re bi kurdî dipeyivî? Ger na, çima?
- 3-Mirov çawa dikare zimanê xwe yê zikmakî bi pêş xe?

4-Li gor te peywendiyên zimanê kurdî çiqas bi kurdbûnê re hene? Bi hevalên xwe re munaqêşe bike.

5-Peywendiya zimanê kurdî û nasnameya kurdî çî ye?

Kurdên Anadolê

Kurdan çima ji Kurdistanê bar kiriye û çûne li Anadolîya Navîn bi cih bûne, baş nayê zanîn. Lê kesên li ser kurdên Anadolê lêkolîn kirine, dibêjin eşîrên kurdan berî 200-250 salan ji bona ku ji pezê xwe re çêregehên baştir bi dest xin, ji Kurdistanê rabûne û çûne Anadolê.

Îro li bajarên Ankara, Çorum, Çankiri, Amasya, Tokat, Yozgat, Eskişehir, Afyon, Konya, Aksaray, Kırşehir, Nevşehir, Sivas, Kayseri û li gelek qeza û gundên van bajarên nifûseke mezin a kurdan dijî. Kurdan bixwe gelek gund ava kirine û navên kurdî li wan gundan kirine. Lê îro wek hemû gundên Kurdistanê, dewleta tirk navên gundên kurdên Anadolê jî guherandine; navine tirkî li wan kirine.

Kurdên Anadolê zêdetir ji 250 salan çawa zimanê xwe î kurdî heya îro parastine? Çawa heya îro kultura xwe a kurdî û adetên xwe parastine? Çawa grupek biçûk; derûdora wê bi millet û ziman û kultureke din pêçayî, karibûye xwe biparêze? Û di nav tirkan de neheliyaye. Bi rastî jî mûcîze ye.

Navên kurdî ên gundên bajarê KULU (Qulek) û navên ku hukûmetên tirk li wan kirine:

navên kurdî	navên tirkî	eşîr
Bîrtalik	Acikuyu	omera
Omera	Altılar	omera
Germik	Arşinci	xelikan
Cûtken biçûk	Bozan	cûtkan
Sefka	Celep	sefkan
Yaylê Kûtê	Guzel yayla	sefkan
Hesar	Hisar	celikan
Xelika	Karacadag	xelikan
Celika	Kirkpınar	celikan
Bîrê şêho	Soguk kuyu	şêxbizini
Tavli	Tavlioren	omera
Omera	Tavşançali	omera
Cûtka	Tuzkaya	cûtkan
Mehîna	Yaziçayir	mehîna
Celika	Yeşilyurt	celikan
Gundê omê	Zincirlikuyu	sefkan

Çend stranên kurdên Anadolê

Erê bavo, erê bavo
Qelinê min li te xwîn û avo
Te ez nedam xortê bejn ziravo
Te ez dame kalê dev kulavo.

Dilê min têtê tembûrê
Şofêra barê xwe bar kirin, çûne Semûlê
Wexta ku brayê min mîna yê te
Bi kinca ve gêr bûn
Omera û Birtalikê kilamê min kirine bilûrê.

***

Baran barî herd şil dikir
Dora mala tijî gol kir
Xelkê rûnişt qala dil kir
Kê mîna min û te cîger kul kir.

Etê porê min î reş e
Têla bi têla gî diweşe
Î ku rinda min nas nake
Meral keça Hecî Derwêş e.

Eza te me eza te me
Hêstirka rû qible me
Xeravî mêra yî xiravo
Li min vegere
Ez temela xaniyê te me.

Ez î dîn im, ez î dîn im
Ez ê sazê xwe bistînim
Dor mezêlê Qadoxlî re
Herim werim tim lê xînim
Zevikê di mêzal da bibhecînim.

*Kurdeka anadolê, ji gundê Xelikan
bi cilûbergên herêma xwe.*

Gera peyvan

Ji destpêkê ta îro mîletên cîran, yan ên ku di nav hev de jiyane, peyv û gotin ji zimanên hev girtine. Gelek caran zimanê mîletê serdest li devereke pir mezin û fireh bûye zimanê peywendî û edebî û bazirganî yê mîletên din jî. Ji bo tiştên nû yên ku di zimanê mîletekî de navek jê re tunebûye, ji zimanekî din ew nav girtine û bi kar anîne.

Hem piştî hatina Îslamê û hem jî ji ber ku zimanê Quranê bi erebî ye û ereb demeke dirêj li Rojhilata Navîn serdest bûne, gelek peyvên erebî ketine nav zimanên farisî, tirkî,

kurdî û hwd. Di nav zimanê ewropî de jî danûstandina peyvan çêbûye.

Pêşketina teknîka înforsasyonê, amîrên transportê yên bilez û erzantir, ev gera peyvan ji berê pir zêdetir û bi leztir kiriye. Di zimanê me de jî gelek peyvên erebî, tirkî, fransî, yûnanî û zimanên din hene. Lê cîranên me jî ji zimanê me gelek peyv girtine. Bo nimûne kurd û tirk bi sedan salan bi hev re jiyane û zimanê tirkî gelek peyv ji zimanê kurdî girtine. Li jêr em hin ji van peyvan dinivîsin:

tirkî	<i>kurdî</i>	tirkî	<i>kurdî</i>	tirkî	<i>kurdî</i>
bağ:	<i>bax, rez</i>	dert:	<i>derd</i>	nûkhet:	<i>nûket, nûketî</i>
bahar:	<i>bihar, buhar</i>	dev:	<i>dêw</i>	oruç :	<i>rojî, rocî</i>
bahçe:	<i>baxçe</i>	dûrbûn:	<i>dûrbîn</i>	para :	<i>pere</i>
bahçivan:	<i>baxçevan</i>	dürüst:	<i>durist</i>	perşembe:	<i>pêncsemb, pêşsem</i>
bent:	<i>bend</i>	gergedan:	<i>gergedan, kerkedan</i>	sarhoş:	<i>serxweş, serxoş</i>
çağ:	<i>çax, dem</i>	gül:	<i>gul</i>	sebze:	<i>sebze, sewze, sewz</i>
çare:	<i>çare</i>	hane:	<i>xane</i>	serseri:	<i>serserî</i>
çarşamba:	<i>çarşemb</i>	hoş:	<i>xweş, xoş</i>	sert:	<i>sert</i>
çerçeve:	<i>çarçove, çarçive</i>	hoşab:	<i>xoşav</i>	sirke:	<i>suravk, sîravk</i>
çatal:	<i>çetel</i>	kefgir:	<i>kefgîr</i>	şehir:	<i>şehir, şar</i>
çeyrek	<i>çaryek, çarêk</i>	meyhane:	<i>meyxane</i>	yekta:	<i>yekta</i>
çiçek:	<i>çiçek, kulîlk</i>	meyhoş:	<i>meyxoş</i>	zemin:	<i>zemîn</i>
çimen:	<i>çîmen</i>	meyve:	<i>mêwe, meywe</i>	zerrin:	<i>zerîn</i>
çira:	<i>çira</i>	nesrîn:	<i>nesrîn</i>	zor:	<i>zor</i>
davul:	<i>duhol, dahol</i>	neval:	<i>newal</i>	zurna:	<i>zirne, zirney</i>
derman:	<i>derman</i>	nevîn:	<i>nevîn</i>	zindan:	<i>zîndan</i>

Edebiyata kurdî

Edebiyata kurdî

Li gor lêkolînan teksta herî pêşî a kurdî di salên 970yî de ji aliyê Ebdulsamed Babek (972-1020) ve hatiye nivîsîn:

Dila şad be! xweş dem hat bihar e
Reşemeh çû terazin bû diyar e
Nihal derbûn, xîşa hat av û cobar
Befir kerker bibû kevtî nizar e

Lê ji ber ku Kurdistan demeke dirêj nebûye dewleteke serbixwe û zimanê kurdî jî, çî bigre hertim qedexe bûye; kurdan helbest, stran û berhemên folklorî bi devkî parastine û ew ji nişkekî derbasî nişkekî din kirine. Bi vî awayî folklorê me heya îro maye.

Dem bi dem mîr û begên kurdan li herêmên xwe serdest bûne. Mîrnişînên kurdan hatine ava kirin. Di van deman de zimanê kurdî îmkana pêşketinê bi dest xistiye û helbestvanên kurd jî bê tirsê qedexebûnê bi kurdî nivîsandine. Zimanê kurdî bûye zimanê edebî.

Mixabin xwendin û nivîsandin pir belav nebûye û bi tenê şêx, mele, feqî û zanayên dînî îmkana xwendin û nivîsandinê bi dest xistiye. Lê li navendên dînî medrese hatine ava kirin û ji gelek deverên Kurdistanê feqê hatine û lê xwendine.

Bi xêra tevgera dînî, xwendina li hicrik û medreseyan û gera feqehan li seranserê Kurdistanê û bi saya serê dengbêj û çîrokbêjan

edebiyata kevin û berhemên edebî hem hatine parastin hem jî ji nav mizgeftan derketine, gihiştine gund û bajarên Kurdistanê û îro bi riya çapkirinê ji nemanê hatine xilas kirin.

Edebiyata kurdî ji berhemên edebî yê hemû zaravayên kurdî pêk tê. Lê heta îro jî li ser edebiyata kurdî lêkolînên tekûz nehatine kirin. Û ne mumkin e ku di vî pirtûkê de em hemû nivîskarên û edebiyata kurdî ya bi hemû zaravayan bidin nasîn. Em ê bi tenê qala edebiyata kurdî ya bi kurmancî bikin.

Ji bona ku hêsantir be me edebiyata kurmancî kir sê beş:

- 1- Edebiyata kurdî ya kevin
- 2- Pirên di navbera kevin û nû de
- 3- Edebiyata kurdî ya nû

Û ji her beşekî me çend nivîskar hilibjartin.

Kijan klasîk e?

Helbesta klasîk a kurdî bi piranî:

- 1- Li ser evîna Xwedê û evîna mirovan e.
- 2- Çî bigre hemû helbestvanên klasîk şêx, mele û feqî bûne.
- 3- Ji ber ku gelek ji wan bi 'erebî, farisî û tirkî dizanîn, di helbestên wan de gotinên erebî, farisî yan tirkî jî hene.
- 4- Helbestên wan bi qafiye û bi wezin in.

Xebat:

- 1- Te pirtûkeke edebî a kurdî xwendiyê?
- 2- Bi a te nivîskarekî/e baş çawa ye?

3- Tê gotin ku nivîskarên baş li ser pirsên giran-jîyan, mirin, mirov, evîn-ên jîyanê dinivîsin. Bi a te pirsên giran ên jîyanê çî ne?

Edebiyata kurdî ya kevin

Melayê Cizîrî

(1570-1640, Cizîr)

Dil ji min bir

Şox û şengê zuhre rengê

Dil ji min bir dil ji min

Awirên heybet pilingê

Dil ji min bir dil ji min

Wê şepalê miskî xalê

Dêm durê gerden şemalê

Cebheta biskan sema lê

Dil ji min bir dil ji min

Zulf û xalan nûn û dalan

Wan ji min dil bir bi talan

Goşeyê qewsê hilalan

Dil ji min bir dil ji min

Sor şîrînê nazenînê

Kuştîm û nakit yeqînê

Wê bi çengala evînê

Dil ji min bir dil ji min

Melayê Cizîrî yek ji helbestvanên navdar e. Navê wî Şêx Ehmed Cizîrî ye, lê bi naznavê "Melayê Cizîrî" deng daye. Gelek helbestên wî wek "qesîde" hatine gotin û hinek helbestên wî jî bûne stran. Em dizanin ku Melayê Cizîrî ji Cizîra Botan e, û gora wî jî li bajarê Cizîrê ye. Li gor lêkolînan ew di sedsala 15an de jiyaye. Melayê Cizîrî bi farisî û erebî jî zanibûye. Li ser Melayê Cizîrî û jîrbûna wî ya edebî gelek çîrok tên gotin. Yek ji wan ev e:

Dibêjin Melayê Cizîrî ji xuşka mîrê Botan hez dikir û gelek caran diçû li ber Birca Belek pala xwe dida kevîrekî û helbestên xwe ji xuşka mîr re dixwendin. Xuşka mîr jî dihat ber pencerê û guhdariya helbestan dikir. Ew kevîrê ku Melayê Cizîrî pala xwe didayê, ji ber germiya evîna wî û ji ber kelkela xwendina wî germ dibû, germ dibû, disincirî. Piştî ku Melayê Cizîrî ji wir diçû, jinên Cizîrê dihatin û nanê xwe li ser wî kevîrî dipatin.

Aqlê sivik barê giran

Dîsa ji nû

Dîsa ji nû bêhal e dil
Saqî werîn cama zucac
Muştaqî xemra al e dil
Lê xoşî anîbit mîzac

Muhra te pir ebter kirin
Xalan ji ber biskan derîn
Zulfên muselsel emberîn
Çîn çîn ji Çînê têne bac

Tenha ne Kurdistan didin
Şîraz û Yeng û Wan didin
Her yek li ser çavan didin
Ji Îsfahan têtin xerac

Şahid hezar reng xemilîn
Reqs û sema pê kemilîn
Dîsa Mela dil sed birîn
Saqî werîn cama zucac

Ferhengok

zuhre: stêrek

awir: nêrîn, nêrîna nazik

şepal: kudikê şêran

misk: gulav

xal: niqte yan deqa li ser rûyan

dêm: rû

dur: kevirêki biha

bisk tayên porê jinan yên ku dikevin
ser hinarokan

sema: reqs

nûn û dal: "nûn" herfa "n" a erebî

ye. Li vir qala birû û çav dike ku

dibe "nûn" eke qulipandî. "Dal"

herfa "d" a erebî ye. Li vir mebest

hinarokên rûyê jinê ye.

saqî: meyger

cama zucac: bi mebesta cama

vexwarina meyê

muştaq: bêriker, kesê ku bêriya

tiştêki dike.

xemra al: vîna sor, şeraba sor

mîzac: gêwil, zewq

ebter: kesê dest yan lingê wî hatiye

birîn

muselsel: zincîre, silsîle

ember: misk, gulav

Çîn: welatê Çînê

çîn: sinif, tebeqe, sef

Şîraz: bajarek li Îranê

Yeng: bajarek li Çînê

Xebat:

1-Di beşa edebiyata kurdî de hin gotinên pêşiyar ên kurdî hene. Bi mamosta û hevalên xwe re li ser maneyên wan di sinifê de munaqêşe bikin.

2-Melayê Cizîrî wek stêrka geş a helbesta kurdî tê nasîn. Bi taybetî helbestên wî yên li ser evîn û evîndariyê bi nav û deng in. Tu bi xwe jî helbestekê li ser evînê û evîndarê/a xwe binivîse.

Mamikê mino tiştêki min heye: Pênc sax in naxivin, yek mirî ye daxive.

Feqiyê Teyran

(1570-1641, Finik)

Dilber

Ey dilbera gerden zerî
Wey nazika dêm qemerî
Qamet ji mûma fenerî
Wêran ez im malim xirab

Ey dilbera gerden zirav
Dêm şûşe ye tijî gulav
Ey doxtera bejin zirav
Wêran ez im malim xirab

Subhan ji şahê bi tenê
Xalek ji xala gerdenê
Ez dîn kırım berdam dînê
Wêran ez im malim xirab

Wekî gelek helbestvanên me yên klasîk Feqiyê Teyran jî ji Hekariyê ye. Bi navê *Şêxê Senan*, *Hespê Reş* û *Ber Sîs* helbestên wî yên navdar hene. Helbestên wî di nav feqiyên kurdan de pir tîn gotin.

Navê Feqiyê Teyran ê rast Mihemed e. Lê çima navê wî bûye Feqiyê Teyran?

Rast ne rast lê dibêjin ku wî bi zimanê teyran

dizanîbû û li ser vê yekê gelek çîrok hene. Yek ji wan weha ye:

Feqiyê Teyra carekê diçe Cizîrê. Bi rê ve pêrgî keşekî tê; bi hev re hevaltîyê dikin û demekê dimeşin. Paşê diwestin û li cîkî rûdinin.

Du çûk tîn ser dara nêzikî wan vedinişin û bi hev re dipeyivin û Feqî dikene.

Şêr şêr e çî jin e çî mêr e.

Keşe ji Feqî dipirse:

-Tu çima dikenî?

-Ev adeta me ye, em feqî weha dikenin.

-Divê sedemek jê re hebe, mirov bê sedem nakene

-Erê, lê ger ji te re bibêjim, ditirsim tu bêbextiyê li min bikî û belakê binî serê min.

Keşe soz dide ku ji kesî re nebêje. Feqiyê Teyran mesela xwe jê re dibêje:

-Ez bi zimanê teyr û tilûran dizanim. Tu van çûkên li ser darê dibînî? Yek ji ê din re dibêje: Ev feqiyê ha diçe Cizîrê, lê nizane ku wê çi bela bê serê wî.

Îro qewî girya me tê

Îro werin lêzim werin

Cîran û xelkê Hêşetê

Hûn rayekê li min bikin

Îro qewî girya me tê

Îro me tê qewî girî

Sosin li mêrga xeyirî

Min heyfe lêvêt şekerî

Êdî venaxwin şerbetê

Ew lêvêt lelin û şeker

Li wan kêmbûn dur û xeber

Sed ah û fixan û keser

Herf Eyn û Lam çûn hicretê

Keşe deng nake û her du radibin û diçin Cizîrê.

Gava digihin Cizîrê, Feqî diçe Medresa Sor û keşe diçe Westaniyê. Li Westaniyê xelk gihane hev û wekî ku li tiştêkî bigerin, diçin û tên.

Keşe ji yekî dipirse:

-Hûn li çi digerin?

-Remildarekî gotiye, li Westaniyê xezîneyek li bin erdê heye, lê nizanibûye li ku ye. Û mîrê Cizîrê tevî xelkê li xezîne digerin.

Keşe diçe cem mîr û jê re dibêje feqiyek pê re hatiye Cizîrê û zimanê teyr û tilûran dizane. Mîr dişîne pey Feqî û dibêje divê tu cihê xezîne derxî. Feqe dibêje:

-Baş e, ez ê xezîne derxim, lê ez jî para xwe dixwazim.

Mîr dibêje baş e. Feqe diçe hinek genim tîne û li erdê Westaniyê direşîne û diçe xwe li pişt kevirêkî vedîşêre.

Teyr tên ser genim, dixwin û bi hev re dipeyivin.

Teyrek ji yê din dipirse:

-Ma kê ev genim li vê derê reşandiye?

-Feqiyê Teyran, ji bo xezîne.

-Ma tu nizanî xezîne li ku ye?

-Belê dizanim. Sibe danê sibê gava roj hiltê, kevirê ku pêşî ronahiya rojê didiyê, xezîne di bin wî kevirî de ye.

Feqe guhdariya wan dike û paşê diçe Medresa Sor radikeve. Sibê zû tê Westaniyê û kevirê xwe nas dike û paşê diçe qesra mîr.

Mîr bi xulamên xwe re tê Westaniyê û bin kevirê ku Feqe gotiye dikole û xezîne derdixe.

Îca mîr ji Feqe dipirse:

-De bêje para te çi ye?

-Qasî giraniya serê keşe.

-Serê keşe bi laşê wî ve ye, em ê çawa qasî giraniya serê wî bidin te?

-Hêsan e, serê wî jê bikin û têxin teraziyê.

Radibin serê keşe jê dîkin û dixin selika teraziyê û aliyê din jî zêr dixinê. Serê keşe giran tê û zêrên xezîne têrê nakin.

Mîr aciz dibe û dibêje:

-Te dizanîbû ku serê wî ewqas giran e, lewra te weha got?

Feqe deng nake. Zêran ji teraziyê radike û şûna wan ax datîne heta ku ax ji serê keşe girantir dibe. Paşê Feqe dibêje:

- Mîrê min, min zêr nevên. Tu xwedî qesr û mêvanan î, zêr ji te re lazim in. Lê min dixwest ji we re nîşan bidim ku ji serê mirov girantir ax heye û mirov bi tenê bi axê têr dibe.

Ji ber sûretê perdê hilîn
Mawer bike dêmê gulîn
Zulfa siya bikelkelîn
Ta ta bike li ser sûretê

Li ser sûretê ta ta bike
Hemyan şîrîn pirbar bike
Sahibdilan pê har bike
Tu dîna xelkê Hêşetê

Ferhengok

Westanî: *seyrangeheke Cizirê*

qemer: *heyiv, hîv*

qamet: *bejn, bal*

Hêşet: *navê gundekî*

ray: *mebest jê "çare", "rê" ye*

qewî: *pir, gelek*

xeyirî: *qulipî*

lelîn: *navê kulilkekê*

hicret: *ji hev veqetiyên, ji hev*

dûr ketin, "mirin", koç kirin.

doxter: *keç*

Xebat:

Çîroka li ser Feqiyê Teyran bi van gotinan bi dawî tê: "Ji serê mirov girantir ax heye. Û mirov bi tenê bi axê têr dibe." Bi ya te maneya vê gotinê çi ye?

Mamikê mino tiştêkî min heye:

Sibehê li ser çaran diçe, nîvro li ser diduyan diçe êvarî li ser sisiyan diçe?

Ehmedê Xanî

(1651-1707, Hekarî)

Ez mame di hîkmeta xudê da
Kurmanc di dewleta dinê da
Aya bi çi wechî mane mehrûm?
Bilcumle ji bo çi bûne mehkûm?

***

Ev rom û ecem bi wan hisar in
Kurmanc hemî li çar kinar in
Her du terefan qebîlên kurmanc
Bo tîrê qeza kirine amanc

Di nav helbestvanên kurd ên klasîk de yê herî navdar Ehmedê Xanî ye. Piraniya kurdan navê wî bihîstiye. Ehmedê Xanî helbestvanê pêşî ye ku di helbestên xwe de behsa dewleteke kurdî û rizgarbûna kurdan kiriye. Li gor Elaedin Secadî, *Ehmedê Xanî sertacê nivîskar û helbestvanên kurd e*. Celadet Bedirxan dibêje: *Ehmedê Xanî pêxemberê me ê nijadîn e*. Gelek kes jî wî wek feylesofekî kurd qebûl dikin.

Ehmedê Xanî li gor ku tê zanîn li Hekariyê li gundê Xanê hatiye dinê, li gelek bajarên Kurdistanê xwendiyê. Paşê çûye bajarê Bayezîdê û li wê derê medreseyek vekiriyê, bûye mamostê zarokên kurd. Wî jî bilî kurdî bi farisî, erebî û tirkî jî zanibûye. Ehmedê Xanî li Bayezîdê miriyê û gora wî li wir e. Heta îro jî xelk diçe tewafa gora wî.

Ez çiya tu çiya, kî jî golik re here giya

Du pirtûkên wî pir navdar in:

1-Mem û Zîn

2- Nûbar

Mem û Zîn destana evîna Mem û Zînê ye, lê
Ehmedê Xanî baweriya xwe ya li ser evîn, jîyan,
mirin, hevaltî, rindî û xirabiyê û rewşa kurdan
jî bi riya vê berhemê xuya kiriye:

Sazî dilê kul bi zêr û hem bit

Sazendeyî eşqî Zîn û Mem bit

Şerha xemê dil bikim fesane

Zînê û Memê bikim behane

Nexmê we ji perdeyê derînim

Zînê û Memê ji nû vejînim

Derman bikim ez wan dewa kim

Wan bêmedadan ji nû ve rakim

Meşhûr bikim bi terz û uslûb

Mumtaz bikim bi muhib û mehbûb

Dilber li Memê bikin girînê

Aşiq bikenin bi derdê Zînê

Nûbar yan Nûbihar ferhengeke erebî-kurdî ye
û ji bo şagirdên kurd e:

Ji paş hemd û selewatan
Ev çend kelfîme ne ji luxatan
Vêkêxistin Ehmedê Xanî
Nav lê Nûbara Biçûkan danî

Ne ji bo sahib rewacan
Belkî ji bo biçûkêd kurmancan
Ku ew ji Quranê xilas bin
Lazim e li sewadê çavnas bin.

Ferhengok

wecih: *rû*
bilcumle: *giş, hemû, tev*
hisar: *dor lê pêçayî, dor girtî*
mehrûm: *bêpar*
şerh: *şirove*
vejandin: *ji nû ve sax kirin*
muhib: *evîndar*
mehbûb: *dilber*
sewad: *reşahî, tarîti*
îtifaq: *hevgiştin*
înqiyad: *sêrkêşî*
tekmil: *temam kirin, birina serî*
tehsil: *bi dest xistin*
bêmecal: *bêfersend*
bêkema: *kêm, ne temam*
kelam: *peyv, gotin*
'elem: *al*
ebed: *heta hetayê*

Bi ya Ehmedê Xanî kurd dikarin rizgar bibin
eger:

Ger hebûya me îtifaqek
Vêk ra bikira me înqiyadek
Rom û ereb û ecem temami
Hemiyani ji me re dikir xulamî

Tekmil dikir me dîn û dewlet
Tehsil dikir me ilm û hikmet
Temir dibûn ji hev meqalat
Mumtaz dibûn xudan kemalat

* * *

Kurmanc ne pir di bê kemal in
Ema di yêtim û bêmecal in
Bilcumle ne cahil û nezan in
Belkî di sefil û bêxudan in

Ger dê hebûya me jî xudanek
Alî keremek latîfe danek
Min dê 'elema ilmê kelam mewzûn
Alî bikira li banê gerdûn

Bîna ve ruha Melê Cizîrî
Pê hay bikira Elî Herîrî
Keyfek wê bida Feqiyê Teyran
Heta bi ebed bimaya heyran.

Xebat:

1- Mem û Zîn pirtûka Ehmedê Xanî a herî navdar e. Bi alîkariya mamoste, dê û babên xwe vê pirtûkê peyda bike û bixwîne.

2- Li gor Ehmedê Xanî rizgarbûna kurdan di dest yekîtiya wan de ye. Bi a te ev rast e yan na? Çima?

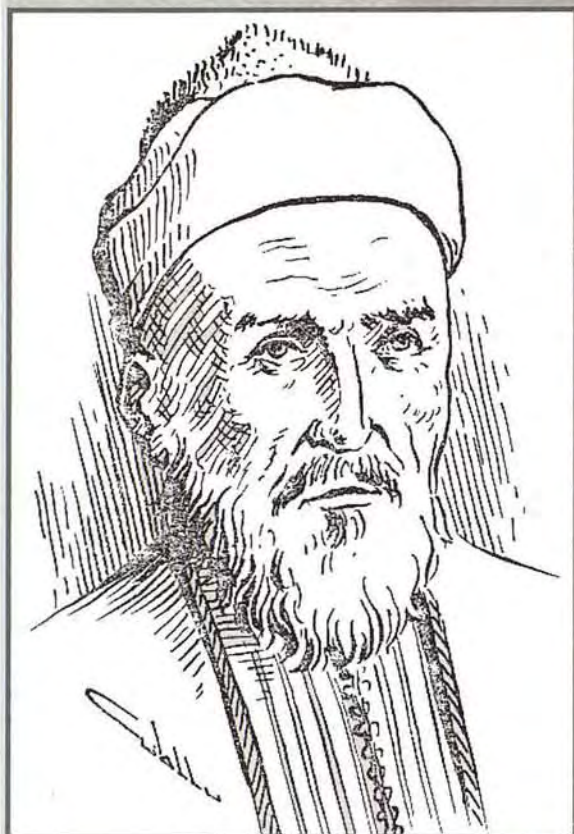
3- Filmê Mem û Zîn jî heye. Li vî filmî binêre û kurtiya wê binivîse.

Mamikê mino tiştêkî min heye: Dara benavê donzde gul diçin navê; her gulek bi sih şaxî ye; her şaxek bi heft bira ye.

Melayê Bateyî

(1417-1491, Hekarî)

Mewlûdnama wî bi van rêzan dest pê dike:

Hemdê bêhed bo Xudayê alemîn
Ew Xudayê daye me dîne mubîn

Û bi van rêzan xilas dibe:

Hem ji bo hicac û xuzzatan tamam
Hem ji bo vê meclisa sahib team
Hem ji bo çar îmamê cadeê
Hem ji bona katibê vê nusxeê
Bo cemîê muslimîn û salihê
Bo feqîrê Bateyî El Fatîhe

Hin dibêjin navê wî Mele Ehmedê Bateyî ye û hin dibêjin Mele Husênê Bateyî ye. Lê tê zanîn ku ew ji gundê Bate ji Hekariyê ye.

Melayê Bateyî Mewlûda kurmançî di sedsala 15an de nivîsiye û li gelek gundên kurdan mewlûda wî tê xwendin.

Bilind firo nizim keto

Melayê Bateyî çûye Hecê û li wê derê ev
helbest li ser Hz. Muhemed nivîsiye:

Hilo rabe Ebul Qasim
Hilo ey qasidê ekber
Hilo fexra Benî Haşim
Hilo rabe tu yê rehber

Hilo ey serwerê alem
Hilo ey mefexerê Adem
Ji Rewzê rabe ya xatem
Ji nav wî merqedê enwer

.....
Here pêşî Xudayê me
Rehîm û rehnûmayê me
Şefaet ke xetayê me
Li dîwanê bike mehder

Bike mehder li dîwanê
Di roja heşr û mîzanê
Efû kin me ji isyanê
Nebin şermende ey serwer

Di roja heşra pir hey hey
Hezaran pey li ser yek pey
Bi komê re biya Batey
Xudanbexşî birew bigzer

Ferhengok

mubîn: *xuya, diyar*
team: *xwarin*
salih: *qenc*
Ebûl Qasim: *Navê Hz. Muhammed e.*
fexir: *serbilindî*
Benî Haşim: *êla Hz. Muhammed*
serwer: *serdar, pêşîkêş, serkêş*
rewz: *gulistan*
xatem: *pêxemberê dawî*
enwer: *ronak*
heşr û mîzan: *roja qiyametê, roja hesab danê*

Xebat:

1- Ji dê û babên xwe û ji merivên xwe bipirse.
Ku Mewlûda kurmancî bizanibin, çend rêzan
binivîse û ji hevalên xwe re bixwîne.

2- Bi a te çima piraniya helbestvanên kurd ên
klasîk bi zimanên erebî, farisî û tirkî dizanibûn?

Mamikê mino: Mela ye, mela nîne, aqilmend e ruh tê nîne.

Siyahpûş

Di sedsala 16an de jiyaye. Hin helbestên wî hene.
Her weha destana Seyfulmulûk wek beyt nivîsandiye.

Min qebûl e xemr û saqî

Min qebûl e xemr û saqî, dêr û zunnar û senem

Min nevêt seccadeyê rengîn digel seddaneyê.

Ey hebîba ger cehennem dave bit, tu dane bî

Sed qesem dê biçme nêv de ez bi qesta daneyê.

Aşiqê sadiq ew e, ê ku di riya dîlberê

Ger ewî bînin bi ker kin, neşkînit peymaneyê.

Muhbetê kuştî Siyahpûş şubhetê Seyfulmulûk

Lew li ser min ferzê 'eyn e secdeya pûtxaneyê.

Ferhengok:

xemr: *mey*,

saqî: *meygêr*

zunnar: *kembera*

papazan

senem: *pût*

seddane: *tizbîya sofîyan*

ey hebîba: *ey yara min*

dave: *davik, dahfik, feq,*

kemîn

dane: *tene, heb, ji bo*

nêçîra çivîkan mirov

datîne nav dahfikê.

peyman: *peyman, soz*

muhbet: *evîn*

şubhet: *wek, mîna*

ferzê 'eyn: *wezîfa ku*

bicîhanîna wê li ser

mîrovî pêwîst e.

ker kirin: *parçe kirin, let*

let kirin

Hin helbestvanên kevin ên din

Şêx Tahayê Mayî

Şêx Xiyaseddîn Neqşebendî

Ebdulsemmed Babek

Elî Herîrî

Şêx Memduh Birîfkanî

Huseynê Bamernî

Xalid Axayê Zêbarî

Şêx Nûreddîn Birîfkanî

Pertew Begê Hekarî

Bekir Begê Erizî

Şêx Xalid

Ehmed Nalbend

Mela Enwer Mayî

Xaris Bidlîsî

Mela Mehmûdê Gêrgaşî

Ebdurehmanê Axtepî

Xebat:

1-Çima piraniya helbestvanên kevin şêx, mele, feqî û zanayên dînî bûn?

2- Wezin û qafîye çi ye? Li ferhengan binêre, ji mamostayên xwe bipirse û maneyên wan binivîse.

3- Piranî kîjan tema di helbestên kurdî yên kevin de hene?

4-Ji van helbestvanan yekî hilbijêre û di sinîfê de bide nasîn.

Pirên di navbera edebiyata kevin û nû de

Ji destpêka sedsala 20î û pê de di nav kurdan de şiyarbûna netewî xurt bû. Kurdan ji bo rizgariya xwe rêxistin û partî ava kirin. Li Kurdistanê tevgera xurt a netewî serî hilda. Vê tevgera xurt a netewî teşîr li edebiyata kurdî jî kir. Helbestvan û nivîskarên ji bo rizgariya kurdan jî helbest û çîrok nivîsandin. Her weha gundî, cotkar û karker, jin û xweza jî ji helbestên kurdî re bûn babet.

Cegerxwîn, Osman Sebrî, Qedri Can, Mistefa Ehmed Botî, Ehmed Namî, Hesên Hîşyar, Mele Enwer, Ebdurehman Rehmî çend helbestvan û nivîskarên vê demê ne.

Helbestvan û nivîskarên vê demê, ne tenê mele û feqî ne. Lê îca ji nav xwendayên dibistanan jî nivîskar derketin.

Di vê demê de tevgera paqijkirina zimên jî dest pê dike. Helbestvan bi zimanekî sivik dinivîsin û dixwazin ku di helbestên wan de gotinên erebî, tirkî yan farisî tunebin.

Her weha cara pêşî nivîskarên kurd alfabeya latînî a kurdî di vê demê de bi kar anîn.

Şam şeker e welat şirîntir e

Cegerxwîn

(1900-1984, Hesar)

Serxwebûn

Kurdino merdino pir xweş e serxwebûn
Ew demên tar û teng ku va ne tevde çûn
Dest bidin hev hemî pêş kevin em hemî
Da biçin bo welat yan mirin yan felat

Roj li me hate der zû şiyar bin ji xew
Ev dema ceng û şer paş ketin êdî hew
Dest bidin hev hemî pêş kevin em hemî
Da biçin bo welat yan mirin yan felat

Min divê ol û bext min divê pêşveçûn
Min divê tac û text min divê serxwebûn
Dest bidin hev hemî pêş kevin em hemî
Da biçin bo welat yan mirin yan felat

Siwarê hespê xelkê her peya ye

Gula min

Min dî gulek nuh bişkivî
Mizgîn li dil bûye bihar
Bilbil dî gel gul axivî
Dil nû ji xew bûye şiyar

Gava min mizgîn daye dil
Tê de nemane derd û kul
Rabû ji xew hat pêşî gul
Pêçane xwe lê çar xumar

Sed aferîn bo wî dilî
Êriş bire dêmê gulî
Çarik li gerden herbilî
Hatîn sema dêm û bihar

Bisk û guhar hatin sema
Eprî li ser zilfa nema
Dilber li ber min her we ma
Xanî li min bû dost û yar

Sed ah ji wan çavên di reş
Biskên siyah dêmê di geş
Wan gotinên şîrîn û xweş
Şerbet ji lêvan min vexwar

Şerbet ji lêvan min mijî
Heta ku dil jê bû tijî
Qet agirê dil nakujî
Pêtî di dil da bû hawar

Mamikê mino jinekê got: Ev lawik kurê kurê min e, birayê mêrê min e.
Ev çawa dibe?

Tîrêj

(1923-2002, Qamişlo)

Qulingo

Qulingê min çima îro

Bi qîrîn tê j' germiyana

Bi çeng û bask û perwazan

Berê te wa li zozana

L' te rêdûro westiyawo*

J' heval û hogiran mawo

Berê te her li berjor e

Dikî gazî li pey wana

Bi vê qîrîn û hawarê

Xem û derdêm te tev rakir

Birînên dil te axaftin

Bi wan êş û kul û jana

Gelo ma qey tu dilya ye

Ji germa Kerbela jaro

Di cihê bav û bapîran

Welatê berf û barana

... ..

Weyaxud tu evîndar î

Dixwqazî dîtina yarê

Di gel hev hûn bikin seyran

Di nav bax û gulistana

Mizgîn li te qulingê min

Qonaxa te ne pir dûr e

Bi yek firê tu dighê cem

Di nava erd û esmana

... ..

Bi Xudê kî qulingê min

Tu raweste hele carek

Ji te r' bêjim du sê peyvan

Delalê ber dil û cana

Berê te ger li Amed be

Tu xweş deynî qulingê min

Li kêla Şêx Seîdê kurd

Bidî ber deng û fixana

Giyayê hewşê tal e

Bikî qêrîn li ser gorê
Ku kuştî pêk ve bên dorê
Silavên min li hemyan ke
Heval û hogirên wana
    Silavên min bikî dîsa
    Li kurdên Ameda rengîn
    Li girtiyên riya millet
    Di çal û hebs û zîndana
Eger diçî Mehabadê
Li nav gorên şehîda deyn
Bibêje Qazî û Seyfî
Hezar rehmet li ser wana
    Berê te ger li Serhed be
    Weyaxud Dêrsim û Sason
    Li zozanên Şerefdîne
    Li Agrîdax û Sîpana
Silavên min li kurdan ke
Çi xort û qîz û mêr û jin
Li xakî kurd û Kurdistan
Li birc û xan û eywana
    Bibêje ku gelek Tîrêj
    Ji bo we tim pesindar e
    Belê ma çi b'ke ew gêj e
    Ji ber van çerx û dewranan.

** L' te rêdûro westiyawo
Li vir ji bo ku wezna hellbestê li hev
were di şûna "li" de "l" hatiye nivîsîn.*

Çar dem

Ey Mizgîno bixwîne
Van rêzikên li jorî
Bo tu nezan nemîni
Biçûko dê bi gorî
    Hemî sal sêsed û şêst
    Di gel pênc roj bi hejmar
    Sak dibitin dozde meh
    Rojên wan sî yek û sî
Pêşî kanûna paşîn
Sibat û adar li dû
Nîsan gulên hezîran
Tîrmeh û tebax li dû
    Ya nehemîn îlon e
    Çiriya pêşîn deh e
    Yazde çiriya paşîn
    Kanûn li pê dozdeh e
Sal hatiye par kirin
Çar dem jê hatine der
Her navbera sê mehan
Bo heye wextek û ger
    Bihar e qad heşîn e
    Havîn e dinya germ e
    Payîz e pelweşîn e
    Zivistan sar û serma.

Mamikê mino tişteki min heye: Ji hungiv şirîntir e, ji hesin girantir e.

Sebrî Botani

1925 -1998

Li Kurdistanana Bakur li gundekî Dihê (Eruh)
hatiye dinyayê. Li Başûrê Kurdistanê jiyaye
û li Norveçê wefat kiriye.

Bawer bike

Bawer bike ev salek e
Jîn û mirin nik min yek e
Rabe Gulê biskan şe ke
Çerx zivirî hat feleke
Vê delivê ji dest neke
Ez xulamê, xwe berhev ke
Evîngêhê li min veke
Nebêje eger û heke
Jîn kurt e şev û rojek e
Ger piçek e ger gelek e
Ez şkestî me min j' bîr neke
Ez bê kes im min j' bîr neke

Peyman

Soz bit sozê neşkênim
Her bimînim rastperwer
Ger laşê min seranser
Pirt pirt bikin bi xencer

Evîndarê Gulê me
Bi can û bîr û bawer

Jana evîna Gulê
Girtiye can û ceger

Şox û şepalê dilber
Destê çepel ma li ser
Pir fihêt e ji bo min
Ger nestînim gula zer

Adar e

Adar e xweş adar e
Dem demê keyf û kar e
Tu b' xêr hatî adarê
Di gel bûka biharê
Serma revî çû nema
Hat çaxê geşt û sema
Hate ve sersala me
Şahî xiste mala me
Newroz e xweş Newroz e
Cejna me ya pîroz e

Bi gulekê bihar nayê

**Mamikê mino tiştêkî min heye:
Girê didin diçe, vedikin naçe**

Osman Sebrî

(1905-1993, Semsûr)

Tevdîra mişkan

Li welatê Mêrdînê
Di nav gundê Cilînê
Pisîkekî xurt û şeng
Bûbû xudan nav û deng
Mişk nehiştin li malan
Giş revîn qul û çalan
Kijan ji wan dihat der
Pisîk xwe zû davêt ser

Welê mabûn mat û gêj
Yekî wan î poçdirêj
Digot: gelî hevalan
Em girtî man di çalan
Rêkê bo me çar bikin
An jî ji vir bar bikin
Mişk neman tev dicivîn
Bo vê yekê peyivîn
Her yekî tiştê digot
Kezeb ji xwe disotin
Yekî wan î rîspî:
Digot ev e min rê dît
Du zengilan bibînin
Bidin yekî bişînin
Heke li ku pisîk dî
Bila têxe stoyê wî
Çi gav dengê zengil bê
Wer zanibin ku ew tê
Bi lez û bez veşêrin
Nema hûn kes dimirin
Gişkan digot welê ye
Tevdîreke li rê ye
Lê di nav xwe kes nedîn
Ku wî karî biqedîn
Pisîk serbest hiliştin
Wî jî her ew dikuştin.

Diz hebin şevreş pir in

Edebiyata kurdî ya nû

Hawar û Ronahî, Roja Nû û Stêr çar kovarên kurdî ne. Mirov dikare bibêje ew kovarên edebî yên pêşî ne. Her çar jî li derveyî welêt li Beyrûd û Şamê di bin serperîştîya Celadet û Kamuran Bedirxan de derketine. Cara pêşî di van kovaran de helbestvan û nivîskarên kurd fersend dîtine ku berhemên xwe çap bikin. Di van kovaran de li ser edebiyat, kultur û zimanê kurdî gelek nivîs çap bûne. Nivîskarên van kovaran ji zimanên biyanî bo zimanê kurdî nivîs, helbest û çîrok wergerandine.

Hawar, Ronahî, Roja Nû û Stêr ji bo parastin û pêşxistina zimanê kurdî bûne bingeh.

Piştî salên 1950yî êdî pirtûkên çîrok, roman û cûrên din ên edebiyata kurdî jî zêde dibin. Bi piranî helbestvan "helbesta serbest" dinivîsin. Lê jî ber ku li Kurdistanê û li welatên dor zimanê kurdî hîn jî qedexe ye, kurdî û berhemên edebî yên kurdî bi dizî tînin nivîsandin.

Gelek nivîskarên kurd li derveyî Kurdistanê berhemên xwe çap dikin. Di vî warî de Swêd nimûneyeke berbiçav e.

Erebê Şemo

(1898-1978, Qers)

Erebê Şemo û keça wî Vera

Erebê Şemo wek romannivîsê pêşî yê kurdan tê qebûl kirin. Çar romanên wî çap bûne:

- Berbang
- Jiyîna bextiyar
- Hopo
- Kela Dimdim

Erebê Şemo di romanên xwe de qala zaroktî û xortaniya xwe û qala jiyana kurdan dike.

Romana wî Kela Dimdim li ser şerê kurdan û eskerên şahê Îranê ye. Ew bixwe li ser vê romana xwe weha dibêje:

Ev roman wan rojên tarîxa kurdan nîşan dike, wextê ku Kurdistan di halekî pir giran de bû.

Heya kefa destê te reş nebe, tama devê te xweş nabe

romana Kela Dimdim ji beşê yekê :

Çarsû

"Bihar timê dereng dihate vîra, lê îsal serê çiyayêd* bilind hê ji berfê spî dikir, bihara Kela Dimdimê êdî ketibû qedemê xwe, berf li vir heliyabû, tiştêk nemabû. van rojan ehlê kelê karê çandinê dikirin, wekî çandina biharê bikin: Hinekan jî axpinêd xwe ên dora mala diçandin. Vê sibê pilte ewr ji serê çiya derket, bi ser kela Dimdimê de tave baranek reşand, toz-xubar di erdê da kuta û dîsa vekir. Tava xweş, vê biharê dîsa pencê xwe da erdê. Vê baranê bin-boxza hewayê diha pak kir. Ji barana usa ra em kurd dibên "daweta gur û rovî ye".

Ji germa vê biharê ku usa diqijiland, ew çemê di gelî da, ê li binatara kelê şêlû bûbû, kef dida, gelî tijî kiribû û gumreh jor da dihat, kevir li ser riya xwe hol dikirin, dibirin. Te digot qey ev ne ew çemê havînê ê ava zelal û masiyên elebalix e.

Van rojan tava biharê a germ ku diqijiland, darêd kuçêd kelê şîn dikirin, belgên xwe ên ber vekiribûn û siya xwe hazir dikirin bona mirovatîyê. Lê darêd qeysîyan li baxan êdî kulîlk dabûn, cîna jî berê wan dara gupik dabûn, karê rezê xwe dikirin. Ji nivro şûn da av usa radibû wekî dihat digihîşte aşê di gelî da. Evdiyê xweyê aş û aşvanê wî Mehmûdê Merikanî sibê zû berbanga radibûn, diçûne gelî; çinkî şevê hênîk e, berf nahele. Wan kevirên mezin didan kêleka aş, wekî pêlêd avê aş xirab nekin. Hemû ehlê kelê bona vî aşî tefekurî dikşand, çimkî ji xênî vî aşî tu aşên nêzîk tunebûn. Xênî vê yekê ji roja ku Mehmûd Merikanî bûbû aşvan, ewî kevirê aş pak tûj dikir, nanekî (genimekî) rind î hûr li wir dihêra.

Çarşîya kelê tijî mexlûqat bûbû. Ne ku gundî û koçer bûn. Gelek kes ji Adirbêcanê, ji Wanê, ji sera Mexîna û ji welatêd mayîn hatibûn....."

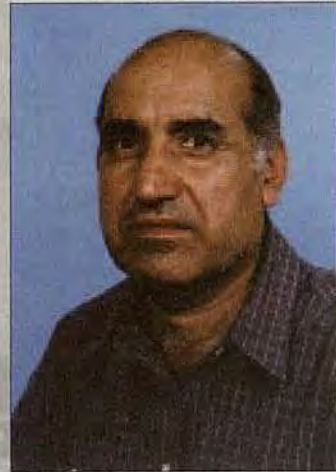
* *Çiyayêd, axpinêd, darêd, kuçêd, welatêd*: Ev form formeke kevn a kurdî ye, di kurdiya îro de li şûna "d"yê "n" tê nivîsîn, *wek axpinên, darên kuçên, welatên*.

Mamikê mino tiştêkî min heye: Bi şevê bûk e, bi rojê pepûk e.

Evdirehman Mizûrî

(1948, Duhok)

Eger ez

.....

Eger ez derwêşek bama û gotbane min

Wekî teyrê serxoş ê nav refê

Hilo hilavêje defê

Da bêjim ne

Me jî veda ew berperê qirş û kefê

Ez ê rabim lawkekê nû ji we re xwînim

Keziyên Xecoka Silivî ji dil vehînim

Tembûra Feqiyê Teyran bo pizokan bo bîtanok
û kevokan

Çak şarînim

Wekî xurtan ava vî gundî serevraz

Bo serekaniyê zivîrînim

Zevîkan ade kim şe kim

Tev dergehên dayêxistî

Bo xatûn tîrojê vekim

Ew landika nav daye min

Ew dara sîtav daye min

Ew kaniya av dayê min

Dar û bera tê wer nakim, tê wer nakim.

Berperê yekê ji deftera xemên min

Hey yara min

Ma gulê çî biha heye

Bêyî bilbilî

Çavî ma çî biha heye

Bêyî evîna reşkilî

Xunavê çî biha heye

Ger nekevite ser rûyên

Şenge kulîlkên mexmeli

Bûkê ma çî biha heye

Eger zavayekê şeyda

Dest danenite ser milî

Hey yara min

Ma memoyekê wekî min biha heye

Eger zîneka wekî te pal nedite textê dilî

Mala pîrê stara pîrê

Mamikê mino tiştêkî min heye: Şêrek hat te, tu revî.
Çemek ket pêşiya te, tu biçî dixeniqî, tu vegerî şêr
te dixwe. Tu xwe çawa xilas dikî?

Keça Kurd

Bazê hêviyan

Li awazên tengezarî
Li wê sira ku min xatir ji tarika xwe dixwestin
Pelên dara min lerizîn
Hemî wêrek ji laşê xwe min diçinîn
Li pêpînk û derîzana kevne mala min diketin
Ditevizîm
Li neynika rûyê jîna pêşeroja xwe ponijîm
di mêjî de gelek wêne bi hêminî
Li ser bejna rojên bûrî
Li teşiya henasa xwe min diristin
Min tîrêjên bîranînan ji kolan û ji çaseran
Bi mijgulên her du çavan

Bi wan rehên xwîna dilê xwe kom kirin
Û bi kêra herî tûj a vê oxirê
Destên spî hevdiitan
Ji gerdena Qamişlokê min dibirî
Ji bin tava kelagiryê dost û xuhan ez derketim
Li cobarê firmêskên xwe derbas dibûm
Ji hêlîna hêminî xwe li ser banê Qidûrbegê
Min bazkên xwe diweşandin
Û li hewrê rêbiwariyê siwar dibûm
Li xewnek ya giranbiha winda dibûm
Li gumanên xweşî xewna xwe min kelhek
bilind lê kir
Li banê wê min dît bazê omîdên min
Ji bendera wêjevanî zilik zilik wî hêlîna xwe
çêdikir
Lê çi bêjim?
Ji telîşka diltengiya xwe diçêjim
Ji pesarê bilindiya omîdên xwe dişemitim
Ji kokela xwîngermiya xwe daketim
Li reşsiha vê rastiye hildîçinim
Ji xewna xwe şiyar dibûm
Keleha min ji berfê bû, diherifi

Zikê têr hay ji yê birçî nîne.

Qamîşlokê

Li ber bejna vê dûriyê
Destên min lawaz û kurt in
Li gerdena te nagihim
Li hembêza şevçiraxî te yî îro ez bê per im
Evîna te li dûriyê çengo kirim
Li pencera lêbanîna dilsojiya dîna te de her dixwînim
Di şkefta asêgeha sînga xwe de timî ez ê biparêzim
Rengê rûyê evîna te
Xemla geşt û newrozên te
Ji bîr nakim rûniştina li êvarê
Li ber siha dîwarên te
Di kehnîka çavê min de dileyîzin gelek wêne
Keftelefta ji bânani bêçariya hejarên te
Leyistik û bezîneka biçûkên te
Li nav toza naverast û kolanên te
Li ser çengê balendeyê vê dûriyê dilerizim
Li pêsîra bîranînan diponijim
Ji henasa xwe diçêjim şêraniya wî şîrikê zilgenimî
Çolheşîna rojgarên te li xusiya çî dûriyê naqerise hingivîné balkêşiya evîna te.

Mamikê mino: Oda sultana, ne li erd e ne li esmana

Rojen Barnas

(1945, Farqîn)

Mixabin Mihemed Elî

Ji Mihemed Eliyê Mutrib re

Mixabin Mihemed Elî

Wekî ku tu zînê xwe li bizinê kî;

Tu bi lez mirî, û çûy ji nav me

Bêy ku tu me hînî zirnê kî.

Li dengê zirna te ya zer;

Kal û xort,

Mêr û jin,

Bajarek dihêwirî seranser

Gava ku li dengê şêx çend sofî

Li dengê axê çend xulam

Li dengê siyasiyan çend riwal

Bi erêna xwe dikişandin.

Xwe nedişandin

Nedihatin li dengê min ku

Mirîşk çav bi lext,

Ker çav bi giya

Se çav bi hestî

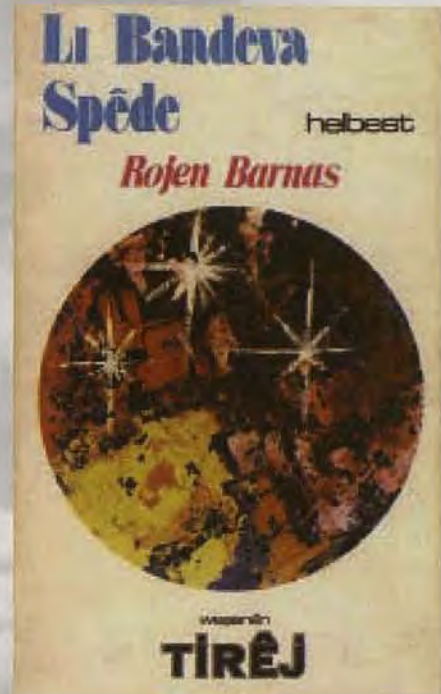
Û yar çav bi diyariya neketa di destê min

Ev çi mezinahî bû bi te re?

Ev çi jîrtî bû, çi şarezayî?

Em nikarin du kesan bînin cem hev

Te bajarek digihand hev bi hêsayî

Ka bêje Mihemed Elî

Tu bi helawa çarşiyê û nanê firnê kî!

Malmîrato ma ne şerm bû tu mirî?

Bêy ku tu me jî hînî zirnê kî.

Hem jî dêrê bû hem jî mizgeftê

Li Bandeda

Spêde

Nasname

.....

helbest

Nasnameya min di devê min de

Dayîna dê û bavê min

Ne pasaport e ku bê çirandin

Ne kaxiz e ku tu bavêji

Nasnameya min di devê min de

Kes nikare bistîne ji min

Zimanê min î şîrîn û nazik

Zimanê min î çoris û tîj

Nasnameya kesîtiya min

Nerm e geh, geh bi girrik

Nasnameya min di devê min de

Zimanê min î bav û kalan.

Xebat:

1- Li gor Rojen Barnas zimanê wî nasnameya wî ye. Li gor te nasnameya te çi ye?

Mamikê mino: Ev rex dîwar e, ew rex dîwar e, di nêvî de seyekî har e.

Hesenê Metê

(1957, Erxenî)

Seremonî

"Şer e, şîn e şahî ye... ew êdî Xwedê dizane bê çi ye, lê ez nizanîm. Ez nizanîm bê li ku derê ye jî. Hawurdor tîr û mîna reşkonekî kurmanciyê tarî ye. Agirekî bi revî, agirekî bi rengên fodilî li binê vî reşkonî bilind hildikişê û li ser sofîyekî datê. Sofîyekî ji her du çavên xwe kwîr (kor) e, di vê tariyê de li pêş vî agirê pîrozwer çong dane erdê û li ber defa sîngê xwe elbaneyekê tilî dike. Bi eşq û hunerekî welê diricifîne ku meriv dibêje qey bi agir re ketiye şer û qayîşê, meriv dibêje qey agirperestekî dema Medan e û bi agir re digirî, dilorîne û bi agir re direqîse. Bi vê lerizîna

elbanê re şîngeşîngeke xwedayî bi wan hemû xelekên hundirê qasnaxê elbanê dikeve, ji navê û berjor ew jî pê re li ba dike û reşiyên li dora şahra serê wî di ser hev de pêl didin.

Û ev seremonî bi qasî sî û sê silawatên mihe-medî didome û di wê gavê de ez dibînim bê çawa hêdî hêdî ruh ji qalibê vî sofîyê kwîr bilind dibe, bilind dibe û ew jî êdî xwe dispêre qudreteke ruhanî. Şîngînên wan xelean li hev siwar dibin û dibin yek deng, dibin av û ji kortalên çavên sofî dadikevin xwarê. Ji dil û ji kezebeke şewitî ew jî xwe pê re dihejîne, ji derinan gotinan berhev dike, li ba xwe şayik dike, dike beyt, dike qesîde, bi lêv dike û ji xwe derdike.

Ew tiliyên bi harmonî li elbanê dikevin, şîngîniya ku bi rengêkî xwedayî ji wan xelean belav dibe, û her cara ku sofî jî bi gotin, bi nalîn, bi hêsir xwe pê re li ba dike, her cara ku reşiyên li dor şahra serê wî dilerizin û di ser hev de pêl didin, Xwedêyo!... ez vedigerim ser dilê xwe û xwe bi xwe: Xwedêyo, dibêjim ev qudret û ev hîkmet ji kuderê ye, ev gotin û beytên kê ne ku ev rebenê ha ji qalibê wî ê ademî dûr xistine? Ji kuderê ye ez dîsa nizanîm, lê di wê gavê de dengê li min peyda dibe û dibê: "Ew zat... zatê ku ev reben û gelekên mîna vî sermest kiriye Ehmedê Xanî ye. Dibe ku ne di wê demê de lê îro hezretî Ehmedê Xanî dibêjinê. Yekem kurd û kurmanç e ku bi Xwedê re bi zimanê xwe peyiviye. Û li van deran xelk berê xwe dide vî ezîzî û xwarî erdê dibe."

(ji novela TOFAN)

Tu çi têtî kewarê ew ê bê xwarê

Mala Dînan

Ku em mala seyda, lojmana dibistanê, mizgefta mala Xwedê û wan hemû malên qereçiyên ku zivistanan tên û li vî gundî dihewin jî nebêjin, gundê me bi heftê avahiyên xwe ve di navbera çiyakî jêrîn û yekî jorîn de mexel hatiye. Gundê me ji dûr ve xwediyê dîmena nola hemû gundan e. Jora wî rez û weke her sal jêra wî jî bîstan û pîvaz e. Roavayê gundê me bi kevir, bi şkeft û bi newalên kûr in. Li hêla rohilat jî ...li wir jî goristan û Mekanê Mala Dînan.

Mekanê Mala Dînan di nava miriyên salan de, li vê goristana gundê me xwedî rûmeteke bilind e. Xêr û guneh li ser hustiyê şênîyên gundê me, rast û derew para wan be...lê li gor ku tê gotinê gelek devên xwar li vir rast bûne, qotik li vir ji nav colên pezan reviyane, gelek dayîkên stewir xwe avêtinê bextê vî Mekanê Mala Dînan.

Çi bi ro û çi bi şev ev Mekanê Mala Dînan bi darên xwe yêr kevnare tirs û tariyeke mezin dadigire ser gundê me. Ji çar sed û bîst şênîyên gundê me bi kêmanî heşt kesên wan har, dehê wan dîn, bîstê wan cinî, sedê wan ehmeq, dusedê wan saxik...û yêr mayî ne diyar in.

Bi gotineke din...a li vir ez ê gotina xwe li ser wan bibêjim, ezê bibêjim: Ku meriv dora gundê me bi keviran dîwar bike, derî û penceran di vî dîwarê gundê me de veke, weke personalên pêwîst asîstan, doktor û psîkologan bîne gundê me, wê çaxê...a wê çaxê rasterast tîmarxaneyêke rengîn wê ji vî gundê me derkeve.

(ji novela Labîrenta Cînan)

Mamikê mino: Xanî ye bêderî ye

Helîm Yûsiv

(1957, Amûd)

Azado

Wênêkêş bû, hunermendekî destsivik û jîr bû. Ji gava ku bîr biriye, cîhana wî, şev û roja wî reng û tablo bûn. Tiştêk li dora wî nemabû ku rengên wan di tabloyên xwe de saz nekiribû. Di şevên dirêj de ceng di nav rengan de li dar dixistin. Diya wî nema karibû ev rewş bipejiranda:

- Lawo bi Xwedê tê dîn bibî ha!

Xwarina wî kêmbû. Hevalên wî jê dûr diketin. Wî jî xwe di dojeha rengan de dişewitand:

-Ez ê wêneyê Xwedê çêkim

Firça wî ranediwestiya li ber mûzîka klasîk. Bach, Beethoven, Mozart û Chopen tev pê re di odê de diliviyên:

-Divê ez Xwedê resim bikim.

Derdiket kolanan, serê xwe nedihejand. Li tu kesî nedinihêrt. Silav li kesî nedikir. Dema ji tabloya xwe aciz dibû, rûyê xwe di nav rengan de dihişt û derdiket:

-Tu çî dikî Azad?

-Yadê ez li Xwedê digirim.

Ji roja ku dînbûna wî eşkere bû heta ku bû endamê artêşa komarê tu kesî newêrbû jê re bigota: Sîka(siya) te xwar e.

Heta vê gavê Azado li ber tabloya xwe rawestiyaye û dibêje:

- Ez ê Xwedê bi rengan çêkim.

Her teyrek bi refê xwe re

Mencolê

Sala hezar û nehse û şêst û yekê porê wê bi agirê sînema Amûdê şewitî. Bi hawara lawê xwe î tenê de çû. Wê rojê bêhna goştê biraştî yê sêsed zarokên şewitî dihatê. Rahîşt hestiyekî reş û vejeriya. Ji wê bûyerê ve Mencolê ji ser xwe çû. Ya ku dît tu kes nebîne. Deh deh zarok di nav agir de digevizîn. Xelkê miriyên xwe li Şermola veşartin. Kêm mal ji bajêr bê mirî mabûn. Mencolê hestî xistin tabûteke biçûk û di axa Şermola de veşartin. Her ku zarokê biçûk li kolanê dibîne, wî maç dike:

Here malê lawo here, berî ku agir bi te keve.

Here lawo niha diya te li hêviya te ye.

Piştî bîst salan her ku xortekî dibîne:

Xorto niha lawê min jî ê wekî te bûya. Xwedêwo te çi malik li me xira kir!

Mencolê bi xwe re dipeyivî. Xelk ji agirê wê ditirsiya. Gelekî agir dadida. Carna hêrs dihatê, qîr dikir li çolan:

– Ez ê Amûdê bişewitînim, mal bi mal ez zarokêkî lê sax nahêlim.

Zêdeyî carekê ew girtin ku teneka mazotê di dest de ye û bi ser dîwaran de dirijîne:

– Çawa kezeba min şewitî, ez ê kezeba we jî bişewitînim.

Ew berdidan, kirasê xwe dida ber diranan û diçirand:

– Li welatekî wilo dilkevir divê mirov xwe tazî bike. Divê bi lingên xwe bipeyive yan jî her du lingan hilde. Kî xwedî namûs e bila bê. Bila bê lawê min vejerîne.

Piştî dora sîh salan agir bi hebsê ket. Mencolê berî jinên girtiyan li ser laşê şêst girtiyên şewitî rawestiyabû:

– Doh sînema bû. Îro hebs e. Xwedê zane sibê dora çi ye? Bişewitin, bişewitin belkî hûn bêne şuştin, tenê agir dikare we paqij bike. Hîn agirê sînemê nehatiye vemirandin. Ev sîh salên min in ku ez dişewitim. Hîn tola wan zarokan li erdê ye. Canên wan sax in, ger hûn bawer nakin jî, bibînin.

Mencolê du tilî di devê xwe de tewandin û kir fikîni. Sêsed leşkerên çekdar li ber wê rêz bûn. Bi yek dengî gotin:

– Em amade ne dayê

Mencolê bi serê lêvan li wan vegerand:

– Niha herin heta ez we bixwazim.

Her sêsed leşker bûn stûnek ji ronahiyê û bi valahiya esman ve hilkişiyên. Mencolê keserên kûr kişandin. Di firehkirina artêşê de diramiya. Ji Newafo re got:

– Em ê di her malekê de dînekî çêkin.

Newafo keniya.

Mencolê leşkerên xwe yên ji roniyê civandin. Ferman da:

– Mêrxasno divê hûn têkevin vî welatî. Mal bi mal. Gav bi gav. Dînbûn pêwîstiya xwedayî ye. Ji ber vê yekê divê her malek bi kêmanî dînekî wan hebe. Dawiyê... Mala bêdîn divê bişewite.

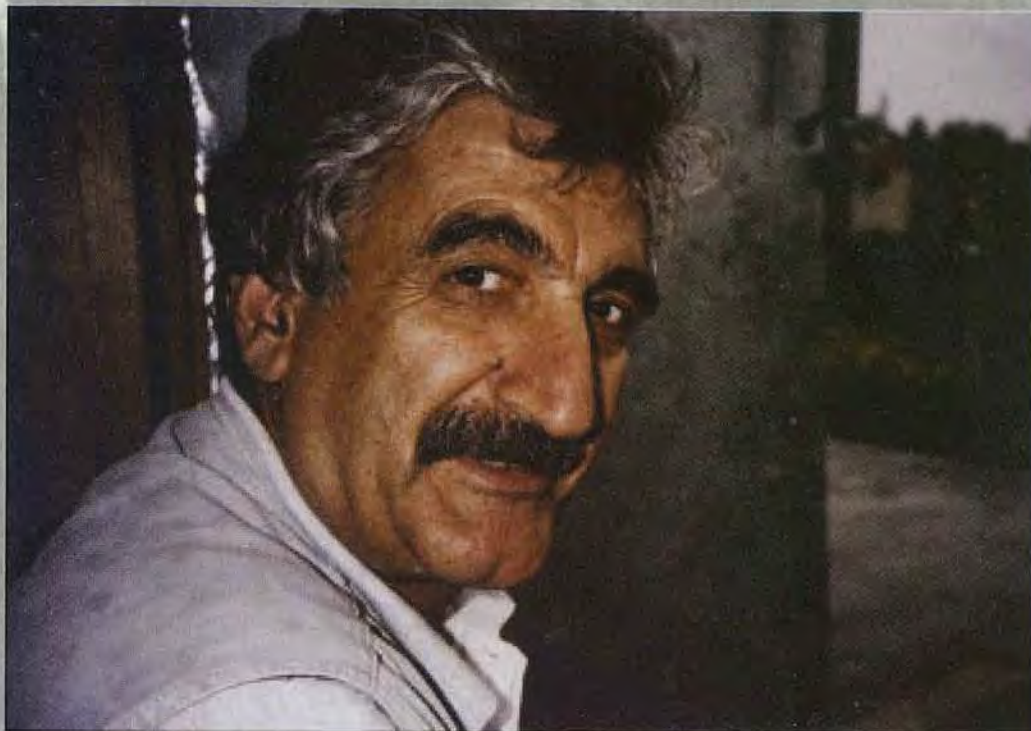
Leşkerên Mencolê mîna stêrkan ji hev belav bûn. Ji wê rojê de dîn û malên şewitî li welêt pir bûbûn.

Mamikê mino tişteki min heye: Taceke zêrîn e li ser serê herkesî nîne

Bavê Nazê

(1946, Amûd)

Qurban

Çi cara ku Helîmo ji bajêr bihata gund – ciyê serê xwe- berî ku biçûya mala bavê xwe riya xwe bi goristanê dixist. Goristan jî li gel ku çend gor lê zêde bûbûn; her ew goristana berê bû; darên kevnare ew dar bûn û tu dibêjî qey qijakên nav goristanê jî her yên berê bûn.. Hemû bi yek dengî û bi yek tonê diqijyan. Û hertim gava sira bayê bakur radibû; serma, saw û tirs dixiste dilan.

...Vê carê Helîmo li ber tirbek biçûk ku bi erdê re bûbû yek, rawestiya. Bîstekê kete mitalan û bi ramanên xwe vegeriya zarokî û jiyana malbata xwe. Zaroktiya wî weke hemû zaroktiya biçûkên gund bû û malbata wî jî weke hemû malbatan tenê Xwedê û

xwe nas dikirin. Ew jî weke hemû gundiyan bi sincek tirsê hatibû rapêçan...

Li vê deverê tirs û bawerî weha tevlîhev dibûn heya ku carna cihên xwe bi hev diguherandin. Te nedizanî hebûna xwedê li vir jî ber tirsê ye yan ji baweriyê ye. Weha jî ji ber tirsê û baweriyê wan cin bi nav nedikirin. Li vî gundî navê cinan "yên ji me çêtir" bû.

Ev rewşa giştî ya vê herêmê ye, lê ya taybetî? Van hemûyan bi hev re di mala Heseno de cihên xwe girtibûn....

Mala Heseno! Hesênê bavê Helîmo. Helîmo kurê bi tenê! Nexwe bi tenê, zarokê herî delalî û gelek tiştên din...

Navekî giran gundekî wêran

Îca çima kurê bi tenê? Bi xwe divê gotinê ji vî dest pê bikira. Mane nehîni di vir de ye. Ji heft zik zaro, jina Heseno Meryemê tenê kurek anî. Pêncên berî wî keç bûn û zikê li pey wî jî keç bû. Malbatê ev yek dispart "yên ji me çêtir..." Dihat gotin ku wan tovên zilaman ji xwe re birine. Û geh bi dizî gotin çêdibûn: "Hebe nebe hin tiliyên veşartî di vê pirsê de hene." Çi tili? Ji tirsaw ew bi nav nedibûn. Qey ji ber çavînokan bû? Xwedê wan kor bike! Qey ji ber nifira ye? Ma ji wan pirtir! Qey ji ber guneha ye? Kî pê dizane! Li vir dîsa tişt tevlihev dibin; tirs, nifir, çavînok û gelek sedemên din. Ji ber van sedeman mala Heseno bi ayetên Quranê xemilandî bû û kurik jî di nav nivişt û berbejan de mabû.

.... Lê tevî weha jî digel ku xuşka wî Emîna ya di ser wî re, zerhimî û bêkêr bû. Ji hemû zarokên malê, kurê malê Helîmo nexweş ket. Ne dûr e bi çêbûna kurik malbatê nema guh da Emînayê, loma jî ew lawaz ma. Ji ber vê yekê Helîmo her tim lê dixist û kîn pê re dikişand. Ma gelo kîjan zarok hez ji bira û xuşkên di ser xwe re dike?

... Erê Helîmo bi bapêşa ku li gund digeriya ketibû. Û mala Heseno ji çî ditirsiyan ew hat serê wan. Dê û bavê di destpêkê de di ber xwe de lê dûre bi dengê bilind digotin "Çima Helîmo û ne ew keçik?" Xuşkên Helîmo jî bi van gotinan li xwe dinêrin fena ku ew bûne sedema nexweşiya birayê xwe.

Tevî ku dengê duayên malbatê di asîmanan re derdiket û digel ku rojek nedîçû, mele destê xwe di ser serê wî re nedibir û şerbeta xwe nedidayê, nexweşiya Helîmo siviktir nedibû.

Êdî nexweş ji roja pêncê derbasî ya şeşê dibû. Li gor baweriya vî gundî heger mirovê nexweş êvara roja heftê çavên xwe veneke, bêmehal ew dibe yê mirinê. Wey Xwedêwo! Ma ev dibel? Kurê bi tenê û mirin!? Dayikê hêla xwe da hev û berî êvarê hemû li dora Helîmê

nexweş civandin. Û bi dengê bi saw ne mîna yê xwe got:

-Hûn halê Helîmê me dibînin. Gerek yek ji me xwe jê re bike qurban!

Û çav li hev geriyan... Lê vê yekê dirêj nekir. Pêre-pêre hemû awir li ser Emîna zerhimî rawestiyan. Emîna jî fena ku li derveyî vê xelekê be mîna her car bêdeng li ber xwe dinêrî.

... Erê lihevkirinek bêdeng li mala Heseno çêbû û diviyabû bibe biryar. Jixwe pir wext jî nemabû. Ji hemûyan bêtir dayikê ev yek fam dikir. Û wê biryar got:

-Keça min Emîna were cem min!...

Emîna hinekî lerizî û bêpêjin berbi diya xwe ve çû. Dayikê bi destê wê girt û dûre bilez destê xwe li ser serê wê gerand û bi dengê lerzokî jê re got:

-Keça min divê tu xwe ji bo birayê xwe bikî qurban...

Emîna ji gotina diya xwe veciniqî, bi tirs û bi awirên lavlavî li diya xwe nêrî. Erê awirên bi tirs û bi lom. Û xweş dihat xwendin: "Çima ez!?"

Lê belê ne dê, ne xuşk û ne jî bav pê ve hatin. Berî ku bêdengî bigre ser wan dayik dîsa peyivî:

-Keça min sê caran li dora birayê xwe here û were!

Vê carê Emînayê bi çavên mişt hêsir li diya xwe nêrî. Hêsirên keçê dê cefiland û dilê wê xurcilî. Lê kêlîka ku awirên wê çûn ser Helîmê nexweş êdî dudilî ji nava xwe avêt û bi qêrînî got:

-Keçê! Keça min li dora birê xwe bigere û bibêje: "Xwedêwo! Ez Emîna me, dixwazim tu ruhê min ji birayê min Helîmo re bikî qurban!..."

Emîne geriya...Û pêre erd jî geriya. Na. Mane li vî gundî erd nagere, roj digere. Erd negeriya, lê erd û asîman bi hev re qêriyan:

"E..z.....Emî...ne...me". Emîne bi gava pêşî bi kelogirî dest bi duaya qurbanê kir: "Xwedêwo! Ruhê min bistîne û ji birayê min re bike qurban."

Bi dijwarî duaya xwe got û bêhemdî xwe carekê li dor birayê xwe zivirî.

Dê jî bi awayekî dirindane xwe avêt ser Helîmo ew hejand û got:

-Helîmê min! Dengê xuşka te hate te? Çavên xwe veke! Ew xwe ji te re dike qurban!

Deng ji Helîmo derneket. Û kesên li dora wî bêdeng li Emînayê nêrîn. Wê jî bi kelogirî dest bi gotinê kir û li dor birayê xwe zivirî.

Dayîk bi dengêkî bilindtir bi kurê xwe re peyivî:

-Kurê min, çavên xwe veke! Xuşka te xwe ji te re dike qurban.

Helîmo hinekî liviya, lê çavên xwe venekirin.

Dîsa awir li hev ketin, dîsa tirs û bawerî tevlihev bûn. Lê diviyabû biryar here serî. Gerek kur rabe û keç bibe qurban. Carek mabû. Wey Xwedêwo cara dawî! Emînê vê carê bi xemsarî dest bi lata xwe kir. Dayîkê jî devê xwe bir ber guhê Helîmo, bi pêxêla wî girt û qêriya:

-Kurê min çavên xwe veke, çavên xwe veke!

Dê bi gotina xwe re Helîm bi hêl hejand.

Emînayê lata xwe bir serî. Helîmo jî çavên kutkutandî bi melûlî vekirin û pêre pêre got:

- Avê!

Dê bişirî û destên xwe berbi jor ve kirin:

-Wey Xwedêwo! Te qurbana me qebûl kir.

Û şahiyê girt ser malê.

Roj bi rojê Helîmo baştir dibû. Emîne jî roj bi rojê diçilmisî û zerhimiya wê spîçolkî dibû.

Gava dê bi Helîmo re dipeyivî, Emînê bêhemdî xwe guhdarî kir: "Kurê min, xuşka te Emîne xwe ji te re kir qurban. Bes lêxe, nema wê bêşîne. Mane Xwedê duaya wê qebûl kir, ew ê nêzik bimire."

Dilê Emînê ê heşt salî ji tirsê lerizî û wê heya dawî bawer kir ku ew ê nêzik bimire.

Bi xwe çî cara ku Helîmo dihate ser tirba Emînê van gotinan li ber guhên wî dikirin zingînî: Û demên Emînê yên li ber mirinê dihat ber çavan û gotina dê jî bi wê re: "Keça min, metirse! Xwezî bi mirina te! Mane li wê dunyayê tu wê bibî teyrikê beheştê."

"Teyrikê beheştê" Helîmo ev gotin bi dengêkî bilind got û pêre keserek veda û paşê li dora xwe nêrî. Çend qijak ji ser darekê firiyar ser dareke din. Sirek bayê kur rabû. Bi sira ba re xwişînî bi darên goristanê ket. Helîmo jî fena ku barekî ji ser milê xwe bavêje, bi lez ji nav goristanê derket. Berbi riya gund ve, riya ku jê re nas, bêyî ku li paş xwe binêre, çû.

Xebat:

1-Vê çîrokê çî tesîr li te kir? Bi hevalên xwe re bipeyive.

2- Bi a te wekheviya jin û mêran yan keç û kuran çî ye?

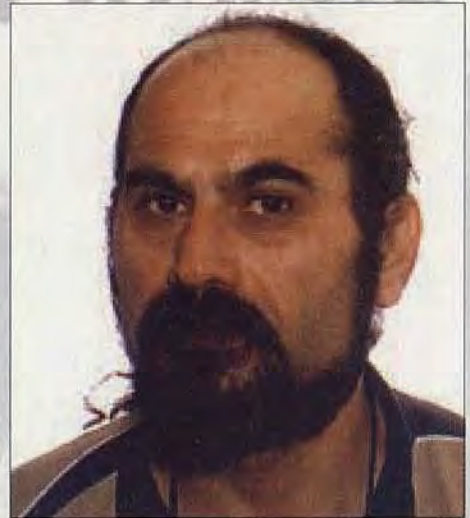
3- Di civata kurdî de kur azadtir in yan keç?

4- Ma divê wekhevî di navbera jin û mêran de hebe?

Mamikê mino. Tiştêkî min heye bi rojê direqise bi şevê diçilmise

Ehmed Huseynî (1957, Amûd)

Wexta ku

.....

Wexta ku rojhilat û rojava di xirecira xirxal û morî û karbanên te de, du oqyanûsên matmayî bûn

Wexta ku jiyana me hêjayî navê jînê bû

Wexta ku ava rûbarê me hêjayî zêrîngava Zîne bû

Wexta ku çiçekên sînga te di bazdana salên min de hêjayî pesindana binê bûn

Wexta ku maçên me germ û serberdayî û hêjayî pîroziya xwîne bûn

Wexta ku zikê te î hevrêşimîn hêlîna derd û kulan û vehisîna bindestan bû

Wexta ku zimanê te î şêrîn bend û pend û qublenameya agirperestan bû

Wexta ku lêva te ya narîn meyxa neya bêzar û sermestan bû

Wexta ku bînahiya çavên te şevçira û xetîreya karwanê helbestan bû

.....

Wexta ku darbesta min bi kotekî hildikişîya hevrazê te

Wexta ku helbesta min ji bişîrîna te berbi nemanê de sernişîv dibû

Ey bihara reşgirêdanê

Ey kevirno

Ey toza gumanê

Dilê min bi jena bêrîkirinê dilikumî

Bi kefena bajarekî bêxwedî mayî dinixumî.

Kurmê darê ne ji darê be, zewala darê nîne

EHMED HUSEYNI

Serpêhatiya kulîlkên bejî

.....

Dilekî min di pencerê de bû

Dilek li ser kolanê ye

Roj diçû ava, hildiperikî dîwaran

Sîbera te diterikî

Kirasekî sor...

Hevalên bi bîna tûtînê

Helbestine sergerdan

Şev ronahiyê ji pencên xwe berdide

Li ba dibe

Ji nû ve bi bîna kulîlkên bejî

Bi oksîjena serpêhatiyê dijene.

Bazbend

Xebat:

1-Li ser babeta ku tu dixwazî hewl bide, çîrokekê binivîse.

2-Te ji berhema kîjan nivîskarê kurd hez kir? Çima?

3- Kurdiya nivîskarên kurd ji hev cihê ye. Bi a te kurdiya kîjan nivîskarî xweş e?

4-Li welatê ku hûn lê dijîn nivîskarên kurd hene? Ger hebin bi alîkariya mamostên xwe wan vexwînin dibistana xwe.

5- Li welatê ku hûn lê dijîn pirtûkxane, weşanxane yan çapxaneyên kurdî hebin, bi alîkariya mamostên xwe herin bibînin.

Mamikê mino: Biharan bişkoj e, havînan geş e, payîzan bînxweş e.

Edebiyata kurdî yan na?

Ji ber ku li Kurdistanê peyivîn û nivîsandina bi zimanê kurdî qedexe ye, weşandina berhemên edebî jî qedexe ye. Gelek kesên ku xwestine bi kurdî binivîsin hatine girtin, û pirtûkên wan hatina qedexe kirin. Zimanên tirkî, erebî û farisî li welatê me bûne zimanên peyivîn, nivîsandin û yên xwendinê. Zarokên kurdan li dibistanan fêrî van zimanan bûne. Bi van zimanan peyivîne, nivîsandine. Lewra ev ziman bûne zimanên hestên me jî. Gelek kesên kurd bi tirkî, erebî yan bi farisî pirtûk nivîsandine. Selîm Berekat û Yaşar Kemal du ji wan in.

Selîm Berekat bi erebî û Yaşar Kemal bi tirkî dinivîsîne. Îro di nav kurdan de munaqêşeyek heye: Gelo roman û helbestên Selîm Berekat û roman û çîrokên Yaşar Kemal yên edebiyata kurdî ne yan na?

Hin kes dibêjin: Na! Ji ber ku wan bi zimanê kurdî nenivîsandine, loma berhemên wan ne yên edebiyata kurdî ne.

Hin kes jî dibêjin: Ev kes kurd in. Lê zimanê wan qedexe ye û bi tenê dikarin bi tirkî û bi erebî hestên xwe binivîsin. Ziman bi tenê alavek e ku ew hestên xwe pê bibêjin û hew... Lê ji ber ku ew kurd in; bi kurdî digrîn, bi kurdî dikenin û hestên wan kurdî ne. Nivîsên wan li ser civaka kurdî ne. Lewra roman û çîrok û helbestên wan jî yên edebiyata kurdî ne.

Xebat:

Li ser nivîskarekî/e kurd binivîse an jî bixebite û di sinifê de li ser wî/wê munaqêşe bike.

Selîm Berekat (1951, Qamişlo)

Şewat û nêçîr

...Û Osmano xortekî dilşkestî ye. Destê dotmama xwe xwestibû, lê apê wî keça xwe nedayê, çunkî Osman xortekî serserî ye û bi malê heram dijî. Osmano jî biryar da ku êdî bi xwêdana eniya xwe bijî û dest bi boyaxa pêlavan kir. Osmano xortekî Golî ye. Golî jî kurdine mêrxas in, heta mirinê piştgiriya hev dikin. Ji Serxetê hatine û karê barkêşiyê dikin; hin ji wan zû dewlemend bûn û hin jî weke xwe man. Lê bi qasî ku guh didin qencî û pakiyê wisa guh nadin pere û diravan.

Osmano me li dora xwe dicivîne –em ên biçûk- û dest bi vegotina bûyer û rûdanên ku hin ji wan bi rastî qewimîne û hin jî bi binî derew in, dike. Wexta ku me li dora xwe dicivîne, em bi mit û matî devên xwe li ber serpêhatiyên wî vedikin: Bûnewerên nediyar (cin) li çoleke ji çolên gundên Amûdê xwe avêtine piskilêta wî. Wisa dibêje û berdewam dike: Li dijî van bûnewerên nediyar tenê cegerdarî û xweragirtin çekên mirov in, mirovên newêrek di cî de wê ji tirsê ji desthilanîn bikeve. Û Osmano dibêje dema ku dapîra wî yek ji van bûneweran bi derziya dirûtinê dil kiribû, ew bûnewerê nediyar diyar bû, bû bûnewerekî mêşinî û sernerm, destê xwe danî ser hîzên rûn û rûn herikî heta ku dapîrê jê re got raweste. Û rûn jî rawestiya. Û Osmano dibêje piştî çend salan û piştî ku vî bûnewerî sond xwar ku êdî nema nokeriya mirovan dike, dapîra min ew rizgar kir û berda...

Di navbera du serpêhatiyên de Osmano destê xwe dirêjî berîka xwe kir, wêneyekî nediyar derxist; keçeke kej li ser kabokên Osmano rûniştiye. Li ber wan jî maseyek heye û çend şûşe û piyale jî li ser masê ne. Erê ji bo me bi rastî wêneyekî ne zelal e. Lê Osmano çîrokê ji me re zelal dike: "Ez li Stenbolê bûm, eva han jî hevala min e", em diqîrin: "Hey Xuda...Tu zîrek î Osmano.. Kej!?" Û em li hev temaşe dikin, an jî em jê dipirsin: "Ma hevala te bi kurdî dizane?" Û Osmano jî bi pozbilindî li me dinêre: "Bajarvanî ye pir pir bajarvanî ye", bajarvanî jî wek ku Osman dizane kirasekî kin e û rûyekî dermankirî û bê serçavk e û zimanekî biyanî ye. Heqê wî jî heye. Kîras û xeftanên dayikên me hem dirêj in û hem jî aloz in û dermanê sorkirina lêvan bi kar naynin û tu zimanî jî ji zimanên cihanê nizanin...

Wergera ji erebî: Ehmed Huseynî

Cer dî riya avê de dişkê

Mamikê mino: Mamikê mino: yekî ji yekê re got: Kes bi min nikare. Ya din got: Ez jî? Got: Na min qala te nekîr. Ev çi ye?

Yaşar Kemal

Çiyayê Agirî

Li navsera çiyayê Agirî di bilindiya çar hezar û dused mîtroyan de bi navê Gola Kûpê goleke biçûk heye. Gol di çalekê de ye û firehiya wê qasî bênderekê ye. Ne gol e çal e. Çarmedora golê ango çalê bi kevirên birqonekî sor û wek devê kêrê tûj hatiye pêçan. Di nav axa qehweyî a ku ji aliyê zinaran berbi sarincê ve teng dibe û tê, şiverê çêbûne. Li ser axa rengxwelî li vir û li wir çîm şîn bûye. Paşê şînahiya golê dest pê dike. Ew ne mîna şînahiyên din e. Li tu avan û li tu şînahiyên şînahiyek wisa nehatiye dîtin. Şînekî tarî, nerm û qedîfeyî.

Her sal gava berf dihele, bihar dest pê dike û li çiyayê Agirî tezebûneke mezin serî hildide, dora golê bi kulîlkên kin û qalind ên ku ji bin berfê serê xwe radikin, dixemile. Rengê wan heta bixwazî birqonek e. Biçûktirîn kulîlk jî li wir di rengê xwe de wek ronahiya rengên ji dûr ve şîn, sor, zer û mor dibiriqe. Û bêhneke giran difûre. Ji ava şîn a golê û ji axa rengqehweyî bêhnek difûre; mirov pê bêhiş dikeve...

Û her sal gava bihar tê çiyayê Agirî, bi kulîlkan, bi axa qehweyî, bi bêhn û rengên xweş ve şivanên çiyayê Agirî ên çeleng; çavreş û çavxemîn û girs jî bi tiliyên xwe ên zirav û dirêj radihêjin bilûrên xwe û tînen ser Gola Kûpê, li bin zinarên sor, li ser axa qehweyî û li ser piştî bihara hezarsalî, kulavên xwe radixînin û li çarmedora golê rûdin. Berî ku tîrêjên rojê hilavêjin, di bin çurîsîna ronahiya stêrên Agirî

ên kombûyî de bilûrên xwe ji milên xwe dadixin, dest bi lêdana strana hêrsa Agirî dikin. Ev ji berbangê heya roj diçe ava dom dike. Bi avaçûna rojê re çûkekî biçûk, mîna berfê spî li ser golê difire, doş dibe. Çûk zirav û dirêj e û dirûvê hehecikê dide. Li ser golê pir bi lez dizivire, li ser hev xelekên spî û dirêj çêdike. Ew xelekên spî tîl bi tîl dikevin nav şînahiya golê. Dema roj diçe ava bilûrvan dev ji lêdana bilûrê berdidin, bilûran davêjin ser milên xwe û radibin. Çûka ku li ser golê difire jî bi hemû hêza xwe wek brûskê xwe bera ser avê dide. Baskên xwe li ava şîn dixê, radibe û bi vî awayî sê caran dikeve avê û derdikeve. Piştî jî difire û diçe, ji ber çavan winda dibe. Piştî çûyîna çûkê şivan jî yeko yeko, dudo dudo ji golê bi dûr dikevin û di nav tariya şevê de winda dibin...

Wergera ji tirkî: Şeref naz

Xebat:

1-Bi ya te ziman bes alaveke ku mirov bi tenê daxwaz û hestên xwe pê dibêje?

2-Ji dê û babên xwe, yan ji xizmên xwe herî kêm du gotinên pêşiyên û du mamikan fêr bibe û ji hevalên xwe re bibêje.

**Bi xweziya mirov nagihê
cotê keziya**

**Mamikê mino: Herkes dijminê wî ye, ew
jî dijminê xwe ye.**

(Bersiva mamikan r.220)

Ji edebiyata devkî

Edebiyata kurdî ya devkî gelek dewlemend e, bi hezaran sal in ku bi devkî hatiye gehîştîye roja îroyin.

Gelek şaxên edebiyata kurdî ya devkî hene: Destan, çîrok, fabl, gotinên pêşîyan (pend), stran, mamik.

Hîvê

Hîvê hîvê

Zengil zîvê

Kiras kitanê

Bêrîvanê

Berî xelkê

Ez qurbanê

Yekê yekaneke

Yekê yekaneke

Gula çepê Heba tirî

Çepil mijê Vegindirî

Xano gijê Çam û çe ye

Dosta îne Qulqule ye

Çû mizgîne Bîst li te ye

Bendeke folklorî

Delalê malê; kedera sibê nalîna êvarê

Li ber dilê min wek bastêqa Çermûgê

Mewijê Helebê dimsa Zinarê

Bila miradê min û delalê malê ji dil ba

Bila tûrê parsê tim li mil ba

Bila parsaxelkê genim û ceh ba

Ya min û sebra dilê min garis û gilgil ba

Bila miradê me tim ji dil ba

Doşeka me erda şil ba

Balîfa me kevir ba

Lihêfa me esmanê bilind, bayê kur ba.

Qulingo

Lo wey lo...

Qulingo, tu qulingê deşta vê Yemenê

Tu çima ji qewm û refê xwe veqetiyayî, tu mayî wiha bi tenê

Te hêlîna xwe çêkiriye li zozanê Şerefdînê, li deşta Hezargolê, li ser koşka bavê Siyabendê li ser sûra vê bedenê

Keçikê ban dikir lawiko mala bavî şewitiyo şevkê ji nîvbenda şevan û pê ve, were tewafa sîng û berê minê kal î gewr î boz î beyazî û deqandî, bila hêdî hêdî li ser te bê xweydana ber vê çenê

Lo wey lo...

Qulingo tu qulingê deşta vê Mûşê

Xwedê hebîna çima tu ji qewm û refê xwe veqetiyayî

Te hêlîna xwe çêkiriye li zozanên Şerefdînê, li deşta Bîngolê, li ser tayê wê kalûşê

Sala par vî çaxî keleşgewra min ji qîzan qîzek bû

Sala vê salê ez xiyala xwe didimê, sor sê biskên xwe yên narincî berdane ser darê mîrata vê dergûşê.

Lo wey lo...

Qulingo tu qulingê deşta Wanê

Xwedê hebîna çima tu ji qewm û refê xwe veqetiyayî, tu mayî bi tenê

Te hêlîna xwe çêkiriye li zozanê Şerefdînê, li deşta Hezargolê, li welatê Kurdistanê, li ser milê mîrata wê dikanê

Keçikê ban dikir, digo lo lo lawiko, kula Şam û Helebê di mala bavê te keto

Şevkê ji nîvbenda şevan û pê ve were devê xwe bavê boxaza qirika min î kal î gewr î boz î beyaz î û deqandî, bîstikekê devê xwe têxe bin mîrata vê kitanê.

Mem û Zîn

Di dema berê de padîshahek hebû, navê wî Mîr Zeyneddîn bû û jê re digotin "Mîrê Botan". Emîrê Kurdan bû û paytexta wî jî bajarê Cizîrê bû. Mîrekî gelek bikêrhatî, di îdara xwe de xwedan hêz, edalet û merhamet bû. Bi merdî û camêriya xwe jî Hatemê Tayî merdîtir, bi mêrxasiya xwe jî Rustemê Zal pêşdetir bû.

Xwedê dewlemendiyek û navdariyeke mezin dabûyê. Xezînen wî bi zêr û mucewheran, qesr û haremên wî bi xulam û cariyên wekî horiyên buhuştê tijî bûn.

Wî Mîrî du xuşkên ji hev sipehîtir hebûn ku navê yekê Zîn û ya din jî Sitî bû. Zîn zeriyeke weka horiyekê û Sitî jî esmerekê weka periyekê bû. Ew her di haremê de bûn, ji dervayî haremê kesî ruyê wan nedîtibû, lê nav û dengê sipehîtiya wan bûbû daxa dilê herkesî.

Di dîwana Mîrê Botan de wezîrên wî û gelek xulam, xizmetkar, fedaî û emirber hebûn. Hemî di xizmeta wî de bûn, sadiqên wî bûn û li ber emr û fermana wî bûn. Lê di nava wan de du meriv hebûn ku ji tevan bêtir hezkiriyên ber dilê Mîrî bûn. Mîrî baweriya xwe dida wan û xwe disparte wan. Ew jî bi her awayî li ber fermana Mîrî bûn. Yek jê navê wî Tacdîn bû ku, çeşnîgir, serdefter û serwerê muhafîzên Mîr bû, kurê Iskenderê wezîr bû. Tacdînî du bira hebûn ku navê yekî Arif û yê din Çeko bû.

Merivê din navê wî Mem bû ku ew jî hevalê herî nêzik ê Tacdîn bû. Ew jî biran jî nêzikîrî hebûn. Mem jî kurê Debîrrê Dîwanê bû. Ew bi xwe jî muhafîzê Mîr bû. Di wê demê de adet welê bû, gava sal vedigeriya û dibû Newroz, qet kes di mal û xaniyan de nediman, herkes jî zarokên pêçekê heta bigihîje pîr û kalan ji malan derdiketin û diçûn ser mêrg û çîmenan, nava bax û baxçeyan, serê kanî û avan ji xwe re dikirin

ciyê şahî û ahengan. Bi taybetî keç û xortên nezewicî xwe dixemilandin û derdiketin meydanê ku hev du bi cibînin û pişt re bi riya mezinên xwe hevdu bixwazin.

Gava Newroza wê salê jî hat, kes di bajêr de nema, hemû derketin dervayê bajêr. Hin peyatî çûn nava baxan, hin bi siwarî çûn ber quntarên çiyayan. Hemû xanim û xatûn derketin nava gulîstanan. Memo û Tacdîn jî rabûn, cil û xemlên keçikan li xwe kirin û derketin nava şahiya Newrozê. Gava li nava ahengê digeriyan, pê hesiyan ku du xortên nenas ên gelek li hevhatî û bikêrhatî û mêrxasên del û dînanê daketine nava şahî û ahengê, dikin şer û dueloyan. Ne bi xweşikiya xwe kes digihîje wan û ne bi mêrxasiya xwe kes dikare bi wan. Memo û Tacdîn şaş bûn meraq kirin ku gelo ev her du xort kî ne û ji cinsê kê ne. Her du bi evraz ketin ku ber bi wan kuran ve biçin û wan bibînin bê kî ne. Carekê pêrgiyî van her du kuran hatin ku Xwedêwo çi kur in. Du kurên wekî du peykeran (heykelan)! Wekî du şahên stêrkan, şêl û lixwekirîna wan wek hev in. Bi carekê de dilê xwe berdand wan û bêheş ketin, aqilê xwe revandin!

Wan her du kuran jî dîtî ku yarebî, du horî û periyên sipehî li ber wan rawestiyan e. Tu dibêjî qey wek du perçên hîvê ne, lê ne welleh wekî tîrêjên rojê ne! Wan jî bi carekê de dilê xwe xistin wan û wan jî aqilê xwe ji ber sipehîtiya wan "keçan" revandin û bêhiş ketin! Pişt re hemî bi hişê xwe ve hatin û hema gustîlkên xwe bi hev guherandin û ji hev veqetîyan.

Memo û Tacdîn gava vegeriya malê, ji ber wê dilketina xwe nexweş ketin û ketin nava nivînan, şewq û taqeta jiyane bi wan re nema. Gelek lê fikirîn û bala xwe dan gustîlkan. Dawiya dawî tê derxistin ku xwedanê gustîlkan ne du kur in, lê Sitî û Zîn bi xwe ne!

Tu nebê roja ku bûye
Newroz wan her du
xwişkên Mîrî jî rabûne
cil û bergên kuran li
xwe kirine û bi vî awayî
daketine meydana
şahiye û ketine şer û
dueloyan. Tacdîn
dawiya dawî gote
Memo, "Rabe bira çi
eyba vê heye, em du
şêr in û ew du xezal in!
Pir eyb e ku em ji destê
wan binalin!"

Memoyî got:

– Bira ma tu nizanî,
tu zen meke ku di laş û
ruhê min de cihekî
saxlem maye, ez bi her
awayê xwe, ji ber destê
vê evîne perçe perçe
bûme! Bi vî awayî ew
man birîndar.

Em werin ser Sitî û
Zînê. Ew jî vegeriyan
malê, lê ew jî hîn bi
tevayî bi ser hişê xwe
ve nehatibûn.

Dayîneka wan a bi
navê Hayzebûn hebû,
yeka dinya dîtî ya bi
tecrube bû. Gava halê Sitî û Zînê dît, pirsî got:

– Hûn gelek guherîne, we xêr e, çi bi serê we
de hatiye?

Zînê got:

– Ey hewesa dil û hinavan, ey ronahiya her
dû çavan, ya Dayîne! Gava em çûn ahenga
Newrozê, me du keç dîtî ku wan dilê me
revandin û em dî nê nexweş kirin û bi vî awayî
bêhal kirin.

Dayîne got:

– Lawo, tişteki ecêb e ku hûn dibêjin ew keç
bûn. Piştî ku hûn keç in ne tebîî ye ku dilê we
ketibe keçan, çimkî ya tebîî ew e ku meyla we
ber bi kurran ve here!

Wan got:

– Dayê, va ne gustîlkên wan û yên me jî bi
wan re ne. De here xwediyên van gustîlkan
bibîne, bê kî ne!

Dayîn rabû çû ba remildarekî û remil avêt, dît ku xwediyê gustîlkan yek jê Memo ye û yê din jî Tacdîn e. Vegeriya hat ji keçan re mesele got.

Zînê got:

– Dayê, here wan bibîne û ji wan re bibêje ku Zînê Mem û Sitîyê jî Tacdîn divê. Heke we jî em divên, li gor adet û usûlan xwazgîniyan ji Mîr re bişînin û me bixwazin.

Dayîn rabû çû gustîlk rê Memo û Tacdînî dan û tiştê Zînê jê re gotî ji wan re got.

Wan jî rabûn hinek alim, mîr û kal û pîr wekî xwazgîni rêkirin huzûra Mîr ku pêşiyê Sitîyê ji Mîr bixwazin. Ew çûn, gotin:

– Ya Mîrê mezin, Tu Tacdînî dinasî, ew ewqas nêzî te ye. Me divê em erz bikin ku Tacdîn Sitîyê ji te dixwaze, heta niha ew xizmetkarê te ye niha dixwaze tu wî bikî zavayê xwe jî.

Mîr got:

– Ser seran û ser çavan, piştî ku hûn hatine, min jî Sitî daye Tacdînî. Heta îro Tacdîn di xizmeta me de bû, de rabin dawetê li dar xin îro em jî deynê xwe eda bikin, di dawetê de ez jî jê re xizmetê bikim.

Daweteka nedîtî hat li darxistin. Bi şev û rojan kêf û aheng hatin kirin, saqîyan şerab gerrandin, xulamane sifre danîn û rakirin. Raqqas reqisîn û mûsikjenan jî musîk lêdan û stran gotin. Pişt re Sitî kirin bûk û birin xistin qesra Tacdînî. Ew zewicîn bi dilê xwe şa bûn. Li wê derê man Mem û Zîn.

Di vê derê de divê em bêjin ku Mîrî bi navê Beko dergevanek hebû. Ew yekî fesad, dekzan û dilreş bû. Kes ji wî ne razî bû, ji Mîr re digotin ku “ya Mîr, vî merivê fesad ê dilreş li ber dergehê xwe mehêle, wî biavêje, ew rûmeta mezinayî û edaleta te dixîne”.

Lê Mîr jê nedigeriya û digot:

– Em kesên Mîr û hukumdar, ne ku tenê tabiên

rast û durust, her kesê bi vî awayî jî me divê. Yên wiha lazim in ji bo aşê me zaliman bigerin.

Ev Beko rojekê hat, wî ji Mîrî re got:

– Mîrê min te qîmet da Tacdînî, te Sitî lê mahr kir û ew kir zavayê xwe, lê ez dibêjim qey wî çav bera textê te daye. Roja ku te Sitî da wî, wî jî ji ber xwe ve Zîn daye Memê.

Gava Mîr ev yek bihîst ji hedê der aciz bû, bi hêrs got:

– Ez difikirim ku Zînê bidim Memê, lê ez sond dixwim bi text û taca xwe ku ji niha pê ve kî were Zînê ji min bixwaze ez ê serê wî bibirim. Bi vî awayî nema kesî karî were Zînê ji Memê re bixwaze. Zîn ma di haremê de bi tena xwe. Berê Sitî heval û hemderda wê bû, lê îro ew jî tunebû, ew bi tena xwe di nava agirê evîna ji ber Memê de, roj bi roj diheliya û zirav dibû. Bi şev û rojan digiriya û dinaliya.

Memê jî ji ber evîne sergerdan bûbû, sekn û tebat lê nemabû, geh li ber ava Dicleyê û geh li çol û çîyan, li ser bîrc û kelatan bi tena xwe digeriya û diket xewn û xeyalan bi Zînê re. Ew jî roj bi roj diheliya diçû.

Rojekê, gava wextê nêçîr û şîkarê hat, Mîr hemû peyayên bajêr kom kirin û li gel mîr û axayên dora xwe çûn nêçîrê. Memê nexweş bû neçûbû nêçîrê. Gava fikirî ku kes zilam nemaye di bajêr de, rabû, bi wê hêviya ku belkî Zînê bibîne, ber bi baxçeyê qesra harema Mîr ve çû. Di wê demê de Zîn jî derketibû nava baxçeyê qesrê. Li wir ew û Memo rastî hev hatin, heta êvarê têr bi hev şa bûn. Êvarê ew ji xwe ve çûbûn ku Mîr tevî maiyeta xwe ket nava baxçe bi ser wan de hat. Zînê firsend nedî ku bireve ji wê derê here, hema ket bin eba Memê. Memo xwe li nexweşiya giran danî û ji ber Mîr ranebû, lê Tacdîn fahm kir ku Zînê di bin eba wî de ye. Zû çû agir bi qesra xwe xist ku Mîr û maiyeta xwe ber bi hewara wî de werin, Zînê jî ji vê firsendê xelas be, here alî malê. Welê kir, hemî çûn ber

bi hewara Tacdînî ve ku agirê qesrê bitemirînin. Bi vî awayî Zîn jî xelas bû.

Lê roj bi roj evîna Mem û Zînê ket ser zarê xelkê. Li nava xelkê Cizîrê herkesî behsa evîna wan dikir. Xeber ket belavbûneka wiha ku Beko ev yek firsend dît çû xwe gîhand Mîr û got ku tîkiliyên Mem û Zînê di devê her kesî de ne. Mîr gellekî pê êşîya, lê got:

– Bi guman û texmînan nabe, ma gelo em ê çawa rastiya wê derxin?

Beko got:

– Memo yekî welê ye ku tu caran ji bo te derewan nake. Bang bike pê re setrencê bilîze. Gava te ew bir, şertê xwe li ser ferz bike, bipirse ku hezkirîya wî kî ye. Ew ê rast ji te re bêje ku Zîn e. Bi vî awayî gava wî bi xwe ev yek îtiraf kir îdî ferman a te ye, tu yê cezayê wî bidîyê.

Li ser vê yekê Mîr Memo vexwend ji bo lîstika setrencê. Mem hat bi Mîrî re setrenc lîst. Di lîstikên pêşiyê de Memo zora Mîrî dibir. Beko di wê gavê de dît ku di pencereyeka pişt Memo re ji alî haremê ve Zîn jî lîstika setrencê temaşe dike. Hîleyek ket bîra wî, got:

– Ya Mîrê min, ji bo şansê te vegere tu û Memo cîyê xwe bi hev biguherin. Welê kirin û cardin dest bi lîstikê kirin. Gava Memo cihê xwe guherand berê wî ket pencerê û çavê wî bi Zînê ket. Ji wê deqê pê ve çavên wî tim li Zînê man, heş ji serê wî çû, nema karî bala xwe bide ser setrencê. Çend lîstik gerandin ji hemî caran Mîr zora wî bir.

Dawiya dawîn Mîr xalib û Memo mexlûb îlan bû.

Mîr li ser şert ji Memo pirsî, got:

– Memo ka ji min re bêje ya ku dilê te revandiye kî ye, navê wê çi ye?

Hema Beko xwe avêt meydanê û got:

– Mîrê min ya ku Memo dilê xwe xistiyê keçeka Bedewî ya Ereba reş a lêv deqandî ye!

Ev yek gelek bi Memo nexweş hat, got:

– Na Mîrê min, ya ku dilê min revandiye yeka Kurd a esilzade ye, keça mîran e û navê wê jî Zîn e.

Gava Mîr ev yek bihîst gelek hêrs bû û ji muhafizan re got, "rabin wî bikujin." Muhafizan şûr û xencerên xwe kişandin û berê xwe dan Memo. Memo jî şûrê xwe kişand. Gava Tacdîn, Çeko û Arif ev yek dît, wan jî şûrê xwe kişandin û xwe dan pişt Memo û berê xwe dan Mîr:

– Heta hûn me hersiyar nekujin em nahêlin kes destê xwe bigihîne Memo. Bira muhafiz xwe vekêşin, pişt re Mîrê me çi ferman dike bira ew bixwe bike. Muhafizan xwe vekêşandin, Mîr rabû dest û piyên Memoyî bestin û ew şand avêt zîndaneka bêbinî.

Memê di zîndanê de û Zînê di haremê de dest bi çîlekêşiyê kirin. Çîleya Memê hat nuxteyek wilo, ewqas kişîya ku Memê ji derdê evîna dinyayî ya Zînê xwe wenda kir, ket nav evîna îlahî û hiş û aqilê xwe di wir de wenda kir, hemî tîkiliyên xwe ji dinya maddî birrîn, bû murşîdekî evîndarê îlahî.

Zîn jî bi wî awayî xwe da çîleyê û bû weka murîdeka vî murşîde evîndar. Nav û dengê derd û êşa wan li nava Cizîrê bela bû, xelk jî bi derd û kulên wan re êşîyan, nalet li Beko barandin û dilê xwe ji Mîrî hiştin ku çima ev neheqî li van evîndaran kiriye.

Aciziya xelkê gihîşt noxteyeka welê ku Tacdîn û birayên xwe biryar dan ku herin huzûra Mîr, bêjin bira Memê ji zîndanê derêxe yan na ew amade ne ku şerê wî bikin.

Gava Beko pê hesiya ku xelk her ku diçe bihteng dibe, Tacdîn û birayên xwe haziriya derketina hemberî Mîr dîkin, ji serîhildanekê tirsîya, zû çû xwe gîhand Mîrê û mesele jê re zelal kir ku xelk aciz bûye, ya çêtir ew e ku di demeke wiha de riyeka nerm bide ber xwe û aciziya millet daxê. Got ku :

– Here ji Zînê re bêje ku min Memo efû kiriye, tu serbest î herî wî bibînî. Gava ew here ziyareta

Memo, Memo ewqas zeif û bêhal bûye ku dilê wî debar nake ji ber çavpêketina Zînê wê bimre here, bi vî awayî wê mesele bitemire.

Mîr çû ev yek ji Zînê re got, lê tam di wê wextê de xeber hat ku Memo di zîndanê de miriye. Zînê, Dayîna wê, Sitî û gelek cariyên wê bi bezî bezî çûn zîndanê, dîtî ku Memê miriye. Lê gava Zînê destê xwe di serê wî da û gazî wî kir, ew vejîya, lê Zîn nas nekîr, jê re gotin vaye Zîn hatiye huzûra te, tu jî rabe here bexişîna xwe ji Mîr bixwaze, Mîr hazir e te efû bike. Wê gavê tuyê ji zîndanê derkevî û bigihîji Zînê. Lê wî ev yek red kir, got:

– Ez tenê Xwedê wek mîrê xwe dinasim, ez naçim ji qûlan efûyê naxwazim.

Zîn û dora xwe vejeriyar qesrê. Ku Mîrî ev yek bihîst, bi rastî êdî poşman bû, hem Mem û hem Zîn efû kir. Lê xeber hat ku Mem ebediyen miriye. Girî û şîr bi vî xeberê re ket nava bajarê Cizîrê. Xelkê Cizîrê hemî bi hev re rabûn bi merasim û hela helayeka mezin a wekî roja heşrê Memo birin di gorrê de veşartin. Zînê jî ji Mîr Zeyneddînê birayê xwe re got:

– Piştî mirina Memo ez nikarim bijîm, ez ê jî bimrim xwe bigihînim wî. Lê min divê di zewaca Tacdîn û Sitîyê de te çawa dawetek mezin li dar xist tu ji bo me jî dawetek wiha li dar xî.

Zînê çû xwe avêt ser gorra Memê û giriya, heta

Gora Mem û Zînê, Cizîr

ku ew jî mîr. Di wê navê re gava Tacdîn ber bi hawara mirina Memo ve diçû, rastî Beko hat, şûrê xwe kişand û ew li wê derê kuşt.

Cizîrî rabûn Zîn jî anîn xistin gorra Memê û Beko jî li gorreka nêzî wan veşartin. Piştî demekê du darên serviyan li ser gorrê şîr bûn lê striyek di navbera wan de hilat û nehişt ku ew xwe bigihînin hev.

Ji wê rojê pê ve xelkê heta heta Mem û Zîn bi navê evîndarên zulmlêkirî û Beko jî bi navê fesadî û gelacyê bibîr anîn û ji xwe re kirin ders û îbret.

Yê bi kurtî kiriye nesir: Mûrad Ciwan

(Ji pirtûka H. Diljen, Zimanê Min 2)

Siyabend û Xecê

Li ser çiyayê Sîpanê Xelatê xortekî nêçirvan digeriya. Navê wî xortî Siyabend bû. Siyabend ji gundê Silîva bû. Loma jê re digotin Siyabendê Silîvî. Siyabend xortekî çeleng û bedew bû. Dilê wî ketibû Xecê. Xecê jî keçeke pir bedew bû. Wîsan bedew bû, ku çavê kê lê keta hiş û aqil ji serê wî diçû. Siyabend pir xizan bû. Nikaribû ku qelenê Xecê bide û ji xwe re bîne.

Dilê Xecê jî ketibû Siyabend. Bavê Xecê Kurdekî dewlemend bû. Wî dizanibû, ku dilê Xecê û Siyabend di hev de heye. Wî jî Siyabend qebûl dikir, lê ji temahiya dinê, dixwest keça xwe bide yekî, ku qelenekî pir bistîne.

Mirov ji mêranî, mêrxasî, hurmet û bedewiya Siyabend têr nedibû. Siyabend û Xecê herdu jî dengbêj bûn. Dema ku wan bi dizî hevûdu didîtin, dilê wan geş dibû, kêfa wan dihat, bi

hev re henek dikirin û dikeniyen. Lê dema ku qala qelen dibû, Xec digiriya. Siyabend li ber dilê wê dida û nedihîşt ku ew bigirî. Wî digot:

“Xecê, bi çi awayî dibe bila bibe, dixwaze bila bi rindiyê be, dixwaze bila bi xirabiyê be; hetta dixwaze bila kuştin jî tê de hebe, ez ê dîsa te ji xwe re bînim, destê min ji te nabe.”

Rojekê qîz, bûk û xortên êla Zilan top bûn û çûn bindarûkê. Paşê, Siyabend û Xecê jî çûn. Gava ku Siyabend û Xeca zer tîna wê derê, hemû ecêbmayî dimînin, devê wan xwar dibe û li wan dinêrin. Li ser çiyayê Sîpanê Xelatê ewqas qîz, bûk û xort civiyabûn, ku nedihatîna hejmartin. Lê gava ku dibû govend û dengbêjî, kes qasî Siyabend û Xecê nedibû.

Gelek kurên axayan, began û dewletiyên dihatin, ku Xecê ji xwe re bixwazin, lê Xecê ew qebûl nedikirin.

Çend sal ketin navberê, rojekê Siyabend, Xec revand bir ser çiyayê Sîpanê Xelatê. Siyabend û Xecê sê roj û sê şevan li wir bi hev şa bûn. Pir bextewar bûn, ku miradê wan bi hev bûbû.

Roja çaran, ber bi nivroyê bû. Herdu di nav kulîlkan de rûniştibûn. Xewa Siyabend hat. Serê xwe danî ser çokên Xecê û di xew re çû. Dema ku Siyabend di xewa şêrin de bû û Xec bi porê wî şa dibû; bi carekê de dengê hat. Xecê nihêrî, ku di besta biniya wan de gakuviyek direve û sê gakuviyan jî daye dû wê. Ji wan yekî, ew gakuviya delal ji yên din veqetandîye û daye ber xwe dibe. Lê yên din nawêrin herin ser.

Dem a ku Xecê ev yeka dît, girîya. Hêsirên wê ji ser sûretê wê yê sor dilop dilop gêr bûn hatin xwarê. Hêsiyek hat kete ser sûretê Siyabend. Siyabend, ji xewê bazda ser xwe. Wî bala xwe dayê, ku Xec digirî, pirs kir:

– Xecê, tu çima digirî, ma tu poşman bûyî? Bila li ber destê Xwedê ahd û qerar be, bila bi qewlê mêrê berê be; me heta niha mîna xwişk û bira bi hev re derbas kiriye. Ku tu poşman î ez te dibim mala bavê te.

Xecê got:

– Pî.. Siyabend, tu çima wisan dibêjî? Na, ez ne poşman im. Ez heta roja mirinê ji te dîr nakevim.

Siyabend:

– Ku wisan e, tu çima digirî?

– Gavek berê gakuviyekî, gakuviyeka rind dabû ber xwe û dibir. Du-sê heb jî ji dîr ve li pey wan diçûn û newêribûn xwe bidana ser. Ew gakuvi mîrxasekî mîna te bû. Ji şabûnê û ji eşqa dil giriyê min hat.

Siyabend:

– Ka, bi kîjan alî de çûn?

Xecê destê xwe dirêj kir û got:

– A bi vî aliyê han de çûn.

Siyabend rabû ser xwe, şûr û mertalê xwe girêdan. Tîr û kevanê xwe hildan û got:

– Li ser vî çiyayê Sîpanê Xelatê ji min mîrtir kesek tune. Ez nêçirvan im. Çawan gakuvi werin di cem min re derbasbin.

Siyabend li pey gakuviyan ket û çû.

Nêzîkî gakuvi bû. Tîrkevanê xwe kişand, dirêji wî kir, ku lêxe; gakuvi xwe wek mirovekî çeng kir û hat cem Siyabend. Struyê xwe li Siyabend xist û ew avêt bin gelî.

Xecê, pa ne pa, Siyabend nehat. Te digot qey dilê wê zanibû, ku tiştek bi serê wî de hatiye. Xec, lezekê şûnde li pey Siyabend çû. Li vî alî û wî alî geriya, Siyabend tunebû. Xec gelekî geriya şunde, hat binê gelî. Çawan ku gihaşt binê gelî, wê dît ku Siyabend li wir e û dinale. Çû ser Siyabend, ku çi bibîne! Darek di piştê wî re çûye û di sîngê re kiriye der. Xecê li ser derd û kulan re got:

Serê çiyayê Sîpanê Xelatê bi mij e

Binê çiyayê Sîpanê Xelatê bi mij e.

Kê dîtiye, kê bînaye,

Ku nêçir, nêçirvan bikuje.

Gakuviyo, te strudirêjo weke bejna mino,

Çawan te ji hev kir destê jin û mêro,

Strudirêjo weke dara sükê,

Çawan te xirab kir bextê xort û bûkê.

Siyabend li Xecê veqerand:

Xecê, Xeca min a delal,

Çawan nebû mirazê min û te,

Me ê ji xwe ra li serê Sîpanê Xelatê,

Çêkira konekî rind û delal.

Xecê meke, melûrîne,

Hêstiran di ser sûretê sor de nebarîne...

Siyabend û Xecê gelek stranan li ser hev dibêjin. Xecê jî li wir xwe ji zinêr diavêje jêr.

(Erebê Şemo, Berbang

(Ji pirtûka H. Diljen, Zimanê Min 2)

Çîrok

Dîroka çîrokan bi hezaran sal dirêj e. Lê serdema navîn, serdema derketin û pêşdeçûna çîrokên gelêrî ye. Gelek çîrokên gelêrî li seranserê dunyayê hatine vegotin, lê naveroka wan hema hema li hemû welatan eynî ye. Çîrokên pêşî, 4000-5000 sal berê bi xetên "hîeroglîf" li ser "papîrus"an hatine nivîsîn.

Di destpêkê de çîrok tenê ji bo mezinan bûn. Ber bi dawiya sedsala 18an mirovan fêmkirin ku çîrok li gor psikolojiya zarokan in.

Ji çîrokên kevin yek jî li ser melîk Gilgamiş e, ku bi nivîsa kîlî hatiye nivîsîn.

"Çîroka Hezar û Yek Şev" li Misirê hatiye nivîsîn. Lê koka naveroka wê digihê Hindistanê.

"Alî Baba û Çil diz", "Aladîn û Lampeya wî" çend ji wan çîrokên klasîk in.

Di çîrokan de figurên wek dêw, pîrhebok, keftal, rovî, gur, gurrî, dotmîr, kurmîr, sêwî, sihêrbaz, dêmarî, bavmarî û hwd. hene.

Hema hema hemû çîrok bi awayeki kêfxweşî diqedin. Di destpêkê û berdewama çîrokê de mereq û heyecana guhdaran bilind dibe, dibe û di qedandinê de bi carekê de deşarj dibin.

Di heman çîrokan de di navbera yê baş û nebaş, yê zalim û mirovhez, yê bi aqil û bê aqil, yê bedew û kirêt, xebatkar û tembel, jîyan û mirinê de şer heye. Di dawiyê de yê baş bi ser dikevin. Hem çîrokbêj hem jî guhdar di destpêka çîrokê de dizanin, tiştên ku di çîrokê de diqewimin tiştên lihevhatî ne. Ango ne rast in. Guhdar bi çîrokên gelêrî dibin xwedî serpêhatî, zanyarî û geşbînî. Çîrokên weha mesajên wek: "Divê mirov teslîm nebe", "Ku mirov durist û dilsoz be û li ber xwe bide, mirov dê qezenc bike." "Yên nebaş wînda dîkin û yê baş qezenc dîkin."

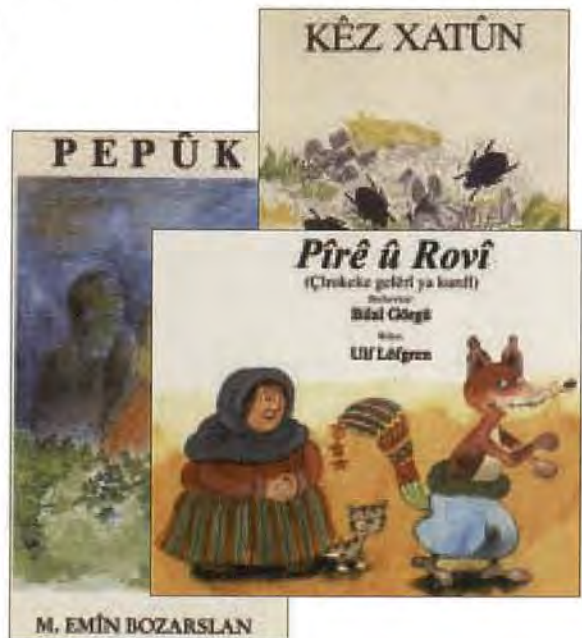
Çima çîrok hatine afirandin? Di vê derbarê de gelek tiştên gotin. Hin dibêjin, dibe ku ji bo hin tiştên serbûyerî bîr fêmkirin çîrok hatine gotin, wek bûyereka xwezayî. Hin dibêjin, bitenê bo kêfê û hin jî dibêjin ji bo tirsandinê hatine gotin.

Çîrokên kurdî

Çîrokên kurdî gelek caran bi gotinên: "Hebû û tune bû" dest pê dikin û "Çîroka me çû diyaran rehme li dê û bavê guhdaran" diqedin. Di çîrokên kurdî de jî figurên wek dêw, pîrhebok, keftal, rovî gur, hirç, gurrî, dotmîr, kurmîr, sêwî, sihêrbaz, dêmarî, bavmarî hene. Berî derketina radyo, televîzyon, sînema, tiyatroyê, internetê çîrok girîngtir tişt bûn ku xelkê di şevbêrkana de guhdar dikirin û pê sebra xwe dianî.

Di parastin û pêşxistina zimanê kurdî de cihekî çîrokan yê mezin heye.

Xasîma di van sed salên dawî de, ji ber qedexebûna zimanê kurdî, wêjeya kurdî ya

nivîskî bi pêş neket. Di şûna wê de wêjeya devkî bû parastgeha zimanê kurdî. Zarok û kurdên mezin bi saya çîrok û stranên kurdî zimanê xwe pêş xistin.

Li Kurdistanê hem çîrokên ku bi naveroka xwe kurdî ne hatine gotin hem jî wariyantên çîrokên gelêrî û fabilên ku di dunyayê de, di nav gelek miletan de, hene hatine û tên gotin. Gelek çîrokên kurdî yên gelêrî dendika naveroka xwe ya bi hezaran sal parastiye.

“Çîrokên kurdî” di sedsala 18an de li derveyî welêt hatine nivîsîn. Peter Lerch di sala 1858an de çîrokên bi zaravayên kurmancî û dimilkî (zazakî) nivîsîne. Aleksander Jawa yê rûsî di 1861ê de çend çîrokên kurdî kirine nivîs. Heciyê Cindî û Emînê Evdal bi sedan çîrokên kurdî berhev kirine û nivîsandine. Di kovarên Hawar, Ronahî û Roja Nû de jî bi sedan çîrokên kurdî hatine weşandin. Di salên 70 û 80yî de M. Emîn Bozarslan gelek çîrokên kurdî berhev kirin û wek çend pirtûk weşandine.

Babetên çîrokan

Di warê dem, naverok û qehremanên xwe de çend babetên çîrokan hene. Ji van babetan: Fabil, çîrokên gelêrî, destan û çîrokên hunerî yên herî naskirî ne.

Çîrokên lawiran yan jî fabil

Fabil, babetên çîrokan yên herî kevin in. Gelek kin in. Di fabilan de lawir rola mirovan dilîzin. Ew wek mirovan difikirin, dipeyivin, tiştên baş û nebaş dikin. Ji bilî lawiran dikare gihayek yan jî tiştêkî din jî qehremanê çîrokê be. Fabil bi hevokeke kin diqedin. Ev hevok xwedî naverokeka perwerdeyî ye û şîretan li zarokan dike.

Aîsoposê yunanî, ku bz. di salên 500î de jiyaye wek fabilbêjê herî kevin tê qebûl kirin. Her weha

La Fontaine, nivîskarê fabilan e, ku li seranserê dinyayê tê naskirin.

La Fontaine di salên 1600î de li Fransayê jiyaye. Wî bi piranî fabilên hindî û yên Aîsopos berhev kirine û bi awayê helbestkî nivîsîne.

Çîrokên gelêrî

Çîrokên ku bi devkî ji nifşekî derbazî nifşên din dibin û bi vî rengî bi sedan sal di nav gel de dijîn çîrokên gelêrî ne. Nivîskarekî wan yê eşkere tune. Mirov nizane, kê ew nivîsîne. Lê bi herikîna wextê re naveroka wan jî hatiye guhertin. Wisan bûye ku gelek versiyonên eynî çîrokê derketine holê. Çîroka Cinderella, çîroka ku li ser evîna lawikekî dewlemend û keça feqîr e, bi 300 awayê cûda tê gotin.

Di sedsala 18an de Grimmên Bira, Jakob û Wilhelm ji devê pîrejinekê gelek çîrok nivîsîn û wek pirtûk weşandin. Keça Kumsor yek ji wan çîrokan e, ku Grimmên Bira ew kiriye nivîs û weşandine.

Çîrokên hunerî

Ji van çîrokan re çîrokên wêjeyî (edebî) jî tê gotin. Nivîskarê wan diyar e. Nivîskar, li gor armanca xwe, naverok û forma çîrokê destnîşan dike. Ev çîrok berî herkesî ji bo mezinan hatine nivîsîn, lê paşê wek çîrokên din ew jî ji bo zarokan hatin nivîsîn. Gelek caran nivîskar xwe bi xwe, yan jî mirovên din yên ku ew nas dike, dike qehremanê çîrokên xwe. Yek ji nivîskarên ku bi nivîsîna çîrokên hunerî bi nav û deng e, H.C. Andersenê (1805-1875) danmarkî ye. Ew di çîroka xwe ya bi navê “Çêlika Ordegê ya Kirêt” de, bi awayekî çîrokî behsa jiyana xwe dike.

Ji ber sedema qedexebûna kurdî ev babetê çîrokan di nav kurdan de pir bi pêş neketiye. Lê di salên 2000î de di vî warî de hewildanên hêja hene.

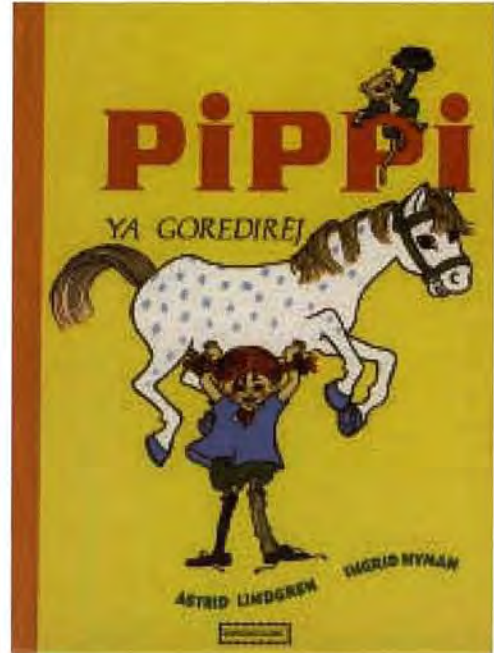
Astrid Lindgren

(1907-2002)

Asrîd Lîndgren, yek ji nivîskarên mezin ya çîrokên zarokan yê hunerî ya serdema meye. Wê 88 kitêb nivîsîne. Kitêbên wê bo 76 zîmanan hatine wergerandin

û ji wan 120 milyon hatine firotin. Gelek kitêbên wê yê bi swêdî wergeriyana kurdî jî. Pîppiya Goredirêj û Keça Şerrûd Lotta yê herî bi nav û deng in ku cara pêşî di sala 1982an de ji aliyê Weşanxaneya Kurd ve li Stokholmê bo kurdî hatine wergerandin.

Astrid Lindgren di çîrokên xwe de hemû bîr û baweriyên kevin yê li ser zarokan serûbinî hev dike. Dixwaze hemû qalibên ku zarok tê de hatine girêdan, bişkîne. Xasîma dixwaze keçan di civakê de bike xwedî cesaret û xwedî hêzeke serbûyer ku bi xwe bawer bin, ku bikaribin li hember hemû çewsandinan li ser piyên xwe rawestin. Loma Pîppiya biçûk li dij mamoste û polîsan derdikeve, hespê xwe dibe hundirê koşkê, hesp radike ser milên xwe...

Astrîdê bi van rolên qehremanên di kitêbên xwe de, di pîrsa terbiyeya zarokan de, bi taybetî di nêrîna civakê ya li ser keçan şoreşeke mezin pêk anî. Sihêra wergera kitêbên wê ya ji bo 76 zîmanan û firotina 120 milyon kitêb ev e.

Xebat

1. Navên çîrokên ku tu dizanî di deftera xwe de binivîse.
2. Ji wan yeka ku xatirayeka te pê heye yan jî tu pirtir jê hez dikî binivîse.
3. Ji dê, bav yan jî kurdekî/e din çîrokekê guhdar bike û binivîse.
4. Çîrokên ku hûn berhev bikin di dosyakê de bicivînin yan jî di înternetê de bi cih bikin.
5. Çîrokekê dramatîze bikin û li ber pol yan grûba xwe bilîzin.
6. Li gor te çîrok ji bo çi hatine gotin?
7. M. Emîn Bozaslan yek ji wan kesan e, ku gelek çîrokên kurdî berhev kirine û weşandine. Li ser jiyana

û berhemên wî fakta bicivîne û pêşkêşî hevalên xwe bike.

8. Kîjan kitêbên Astrid Lindgren wergeriyane kurdî? Ji wan yekê hilbijêre û taybetmendiyên qehremanên wê bide nasandin.

9. Bi xwe çîrokekê binivîse. Motivên xwe bi xwe hilbijêre: Wek başî-xirabî, jîn-mîrin.

Ankêt:

Ji deh kurdên salmezî bipirse, ka kîjan çîrokan dizanin. Bila ji we re navê sê çîrokan bibêjin. Li gor wan navan, binêrin ka kurd pirtir kîjan çîrokan dizanin.

Ji çîrokên kurdî yê gelêrî:

Lawê pîrê

Hebû tunebû bajarekî mezin hebû. Hakimek li wî bajarî hebû, wezîrên wî hebûn. Li wî bajarî lawê pîrêkê jî hebû. Jê re digotin Keçelok. Keçelok ji xwe re nêçîra teyra dikir. Rojekê hat nav gund, dît ku çûkekî beytik kete qulê. Lawê pîrê hilkişiya dîwêr, destê xwe xist qula çûk. Nêrî ku çûk di hêlîna xwe de ye. Çûk girt û anî. Dikir ku baskên çûk jê bike, çûk jê re got:

-Kurê pîrê min berde, îro zivistan e, ez perîşan bûme. Goşt di min de tune ye û ez ne teyrekî rind im ko tu min xwedî bikî, yan ji xwe re bifiroşî; kesek min bi du qurîşan nakire. Min berde ez herim ser çêlikên xwe. Ku tu vê qencyê bi min bikî, ez ê jî qencyê mezin li te bikim.

Keçelok got:

-Tu ê çî qencyê bi min bikî ya çûk?

-Hêlîna teyrê Sîmerx heye, ez ê herim li nav çavên wî xînim, heya ko ji min bibehice. Wê berde dû min, ez ê jî birevim bê me têkevim pişt te. Tu ê wî ji xwe re bigirî. Her perreki wî awayek e. Teyreki pir rind e. Lê tenbiya min li te, tu ê wî teyrî bibî ji hakim re, wê çaxê wê hakim têra te û pîrediya te pere bide te.

Îca Lawê pîrê çûk berda û xwe da ber tûmekî. Çûkê beytik çû xwe li çêlikên teyrê Sîmerx qeliband û vegeriya û car din xwe li wan qeliband, heya ku teyrê Sîmerx jê aciz bû û da dûv beytik. Beytik reviya û hat xwe xist pişt Lawê Pîrê. Teyrê Sîmerx hat ko beytik bikuje. Keçelok hişk bi nigê teyrê Sîmerx girt. Nêrî ko teyreki pir bedew e; anî malê. Diya wî got:

-Kurê min, ev teyr ne munasibê me ye. Here bide hakim, belkî çend qurîşan bide te, em pê ji xwe re tişkî bikirin.

Keçelok rahişt teyrê xwe û berê xwe da mala hakim; bi rê de wezîrê hakim pêrgî wî bû. Got:

-Kuro ka vî teyrî bide min!

-Welle min ev teyr ji hakim re aniye.

Wezîr pir ji kurê pîrê aciz bû. Kurê pîrê teyr anî, da hakim. Hakim got:

-Herin devê xezîna min vekin, sed zêrên zer bidin kurê pîrê!

Xulaman sed zêr dan kurê pîrê. Ew ji kêfa beziya, hat malê. Diya wî jê re got:

-Wey ez qurbana keçelokê xwe bim. Îca here ji me re tiştan bikire.

Kurê pîrê daket sûkê, doşek, lihêf, zad, rûn û tiştê ko dilê wî dixwest kirî.

Deh roj di wê navê re çûn. Wezîr hat meclisa hakim. Ko çav li teyr ket, ji hakim re got:

-Ya hakimê min teyrê te weha nabe.

-Ma ez çawa bikim ya wezîrê min?

-Ya hakimê delal, ji teyrê te re qefesek ji hestiyên filan lazim e.

-Ya wezîrê min wê kî ji min re hestiyên filan bîne?

-Ya hakimê min, ê ko teyr aniye, dikare hestiyên filan jî bîne.

-Lawê pîrê ji min re teyr aniye, feqîro ji ku dikare hestiyên filan bîne?

-Belê hakimê min ko ne ew be, kes nikare.

Hakim şand dû kurê pîrê, Keçelok. Keçelok piştta stoyê xwe xurand û hat.

-Ya hakimê delal tu çî ji min dixwazî?

-Kurê min, mehek molet ji te re. Tu ê ji min re hestiyên filan bînî. Ez ê qefesekî ji teyrê xwe re çêkim. Ko te neanî ez ê serê te jê kim.

Wê gavê Keçelok pir tirsîya û ji çûk aciz bû, got:

-Welleh bi dest min keve, ez ê wî bikujim.

Çûk li ser derî re bû. Got:

-Hi Keçelok. Çima tu xeberan ji min re didî?

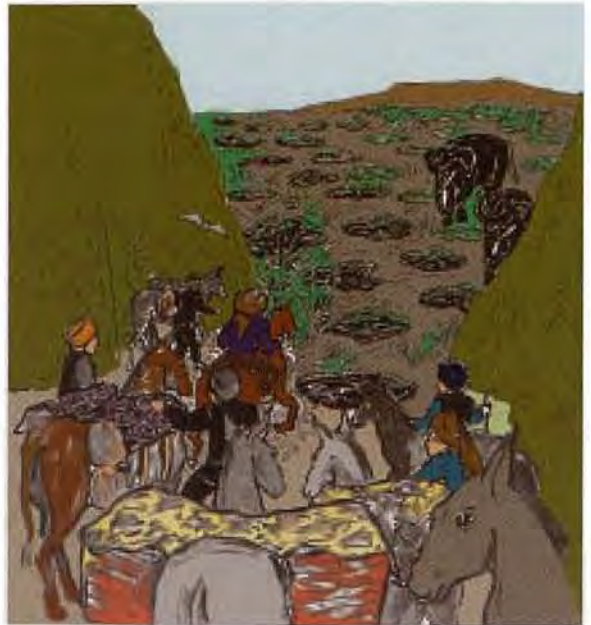
-Mala te ne ava be. Te serê min xist teqereqê. Hakim ji min re dibêje "yan tu ê ji min re qefesekî ji hestiyên filan bînî, yan ez ê serê te jê bikim."

Çûk got:

-Ya Keçelok roja ko te teyr bir mala hakim, kesî bi rê de tu dît?

-Belê welle ya çûk. Wezîr ez dîtîm, ji min re go "ka vî teyrî bide min." Min nedayê.

-Ya Keçelok, ev fêlê wezîr e. Ji te behiciye. Ew van şertan davêje ber te. Belê tu vegere cem hakim û bibê "ya hakimê min ev ne îşê henekan e, îşekî giran e. Tu ê ji min re çil qantiran bînî. Divê barê wan xwê be. Û çil qantirên din barê wan qîr û zift. Û çil kole û tîfingek û hespek. Ev

temam ji malê wezîr be. Qirşek ji malê ebdâ tê de hebe ez nikarim bînim."

Keçelok vegeriya cem hakim. Jê re got. Hakim li wezîrê xwe nêrî. Wezîr rabû heştê qantir peyda kirin. Barê çilan kir xwê û ê çilan kir qîr û zift. Û çil kole. Temam ji kîsê xwe dan.

Keçelok li hespê xwe siwar bû. Da pêşîya kerwên û ji nav bajêr derket. Nêrî çûkê wî hat, li ser serê wî danî. Gotê:

-Bajo!

Keçelok hespê xwe ajot heya êvarê. Sê roj û sê şevên din jî çûn. Gihan çiyayê filan. Çûk ji keçelok re got:

-Bila barê xwe deynin.

Û li vir çil kanî hene. Got:

-Çil barê qîr û zift li devê kaniyan xin, bila ava wan zuwa bibe. Û xwêya xwe jî li çewala raxin. Fil wê di germa nav rojê de bèn ko avê vexwin; wê binêrin ko xwê dibiriq; wê bèn têkevin ber xwê û bixwin. Wê gelekî tî bibin. Vir de birevin avê nabînin, wir de birevin avê nabînin. Wê gavê wê ji têna bikevin erdê û bimrin. Ya Keçelok hema tu ferman bide ser koleyên xwe; bila

mêrên çê bin, kêr û xencerên xwe hazir bikin. Ji bona ko hestî ji nav goşt derxînin û têxin çewalan. Lê ji gunehê van filan wê çiya bê hev. Mêrên çê bin hûn di bin çiyê de nemînin.

Keçelok ferman da. Devê çil çewalên qîr vekirin, li kaniyên avê xistin. Û pê seyandin. Av zuwa kirin. Xwê li ser çewalan reşandin û çûn xwe veşartin, heya nîvro.

Carekê nêrîn ko fîl hatin. Hingî tî bûne, dibezin ko bên avê vexwin. Tu nabê tên û avê nabînin. Xwê dibiriqê. Gotin qey av e. Îca dikevin ser xwê û dixwin. Dinya germ e. Nava rojê ye. Kezeba wan ji têna dişewite. Derin vî alî, wî alî av tune. Di cihê xwe de dikevin û dimrin. Keçelok ferman dide ser koleyan:

-De rabin.

Kole tên, hestiyên filan ji nav goşt derdixin. Carekê dibînin ko ji gunehê filan çiya hat hev. Keçelok ban dike:

-Yallah, em xwe xilas kin.

Keçelok da dû kerwên û got:

-Bimeşin zû bimeşin. Çiya li me hat hev.

Keçelok li dawiyê ye. teriya hespê wî di bin çiyê de dimîne. Kêr da teriya hespê xwe û jê kir.

Çûn, çûn ta gihiştin bajarê hakimê xwe. Şahî li nav bajêr ket:

-Va ye Keçelok hat û hestiyê filan anî.

Hakim qefesek ji hestiyên filan ji teyrê xwe re çêkir û teyrê xwe xistê. Û hestiyên ko ji ber man pê qesra xwe xemiland. Gava ko wezîr hat, çav li qefesê ket, çav li qesrê ket, pir aciz bû. Got:

-Ya hakimê min qesra te xweş qesr e û teyrê te xweş teyr e. Hema xêra Xwedê re hespekî te ê behrîni jî hebûya.

-Ya wezîrê min wê kî ji min re hespê behrê bîne?

-Ya hakimê min ê ko teyrê Sîmerx û hestiyê filan aniye, dikare hespê behrê jî bîne.

Hakim şand dû kurê pîrê û got:

-Ya Keçelok ji te re mehek molet. Tu ji min re hespê behrê tînî, tînî, neynî ez ê serê te jê kim.

Keçelok derket ber devê derî, giriya û got:

-Welleh ez ê.....

Çûk dengê Keçelok bihîst. Got:

-Ya Keçelok çima tu xebera didî min?

-Mala te ava nebe. Çi heqê te li min hebû. Te ez xistim nav lepên vî zilamî?

-Hi Keçelok, hakim çî xwest?

-Welle hespê behrê ji min xwest.

-Ev fêlê wezîr e. Here ya Keçelok ji hakim re bêje "ez dixwazim gemek ji aqût û kevirê cewahir û zêr û zîv neqîşandî. Û zînek ji aqût û kevirê feyrûz neqîşandî. Ya hakim ev temem ji kîsê wezîr. Malê ebda di nav de hebe, ez narim.

Keçelok bi kêf vegeriya cem hakim, got:

-Ya hakimê min ez gemek ji lal û durr û kevirê cewahir neqîşandî dixwazim. Ez zînek ji aqût û elmas û zêr û zîv neqîşandî dixwazim. Ev gî ji kîsê wezîr. Qirşekî ebda di nav de hebe, ez nikarim.

Hakim zivirî ser wezîrê xwe û got:

-Ya wezîr. De îca rabe.

Wezîr bi dilekî şikestî rabû. Mal û milkê wî pir bû. Gî firotin. Lê têrê nekir. Qesrên xwe firotin, têrê nekir. Tişt û miştên nav malê firotin. Bi zorê têrê kir.

Bi şev Keçelok zîn li serê xwe kir. Gem li ser danî û ji bajêr derket. Carekê nêrî, çûkê wî hat û li ser zên danî.

-Hi çûk tu hati?

-Erê Keçelok ez hatim. Bimeşe.

Meşiya heya ko gihan ber behrê. Çûk ji keçelok re got:

-Qûmê li gor bejna xwe bikole û têkeve çalê. Serê xwe li derve bihêle. Vî zînî deyne ser serê xwe. Tembiya min li te be. Tu ê netirsî haa. Wê şerqîn ji behrê bê. Wê hespek derkeve. Hespeke kumêd a baş. Du cênî bi dû de ne. Wê bê li ber zîn bisekine. Û wê bêje "Axx. Xwezî hespên ku bi van zîna dibezin. Niha yek hebûya, ev zîn li piştta min bikira. Ez ê pê bibeziyama." Tu ê ji nav qûmê derkevî. Eniya hespê maçî bikî û bibêjî "Ya bimbarek, jixwe min ev zîn ji te re aniye."

Û gemê li devê wê xîne. Û nigê xwe têxe rikêbê. Ew ê xwe ber bi behrê de bikîşîne. Jê metirse. Gemê wê di destê te de ye. Berê wê bide malê. Û zenguya li teniştta wê xe. Gava tu wê bînî, wê her du canî jî bi dû te bèn.

Keçelok çû. Qûm kola û ket nav. Serê xwe ji

derve hişt û zîn danî ser serê xwe. Bîstek dîn çîrqîn û şerqîn li behrê ket. Hespêk derket, du cênî pê re ne. Beziya. Wirde çû, vir de çû. Hat li ber zîn sekinî, got:

-Axx! Xweziya hespên ko bi van zîna dibezin. Ji xêra Xwedê re zilamek hebûya, ev zîn li ser piştê min bişidanda û ez bibezandama.

Wê çaxê Keçelok derket. Xwe ji qûmê dawêşand. Eniya hespê maçî kir û got:

-Ya bimbarek, min ev zîn ji te re aniye.

Îca gem li devê wê xist. Zîn li ser piştê şidand. Lingên xwe xistin zengû û hesp ajot. Hespê xwe ber bi behrê de kişand. Keçelok berê wê da bajêr. Nêzikî bajêr xeber ji hakim re şand. Hakim bihişt ko Keçelokê lawê pîrê hatiye û du cênî pê re ne, rabû tabûrek esker şand pêşiyê.

Gava wezîr hespê behrê dît, pir aciz bû. Ji kerba dikir biteqe. Xwe bi xwe got:

-Min di gora bavê Keçelok de mîsto. Ewqas mal û milkê min çû.

Wezîr got:

-Ya hakimê min ê delal. Teyrê te xweş teyr e. Qefesê wî xweş qefes e. Te qesra xwe neqîşandiye. Û hespa te xweş hesp e. Lê ji te re keça Hûtê pişt çîyan lazim e.

-Wê kî ji min re bîne?

-Ê ko çû teyr û hestiyê filan û hespê behrê anî.

Hakim gazî Keçelok kir. Keçelok hat û got:

-Hi, ya hakimê min tu çi dixwazî?

-Ya Keçelok mehek ji te re molet. Tu ê ji min re

keça Hûtê pişt çîyan bînî. Yan na ez ê serê te jê kim.

Kurê pîrê derket derve û giriya û got:

-Ne çûk be û ne navê wî.

Çûk li ber derî sekinîye. Got:

-Ha! Lawê pîrê, tu çîma ji min ra xebera didî?

-Welle hakim dibêje here keça Hûtê pişt çîyan ji min re bîne.

-Ya Keçelok ev fêlê wezîr e. Tu here ji hakim re bibêje " hakimê min, ez dixwazim fergêteke temam ji zîv û zêr ko bi kevirê aqût û mermer û feyrûz neqîşandî be. Wê gavê ez ê herim keça Hûtê pişt çîyan bînim. Yan na nikarim.

Keçelok çû ji hakim re got. Hakim pir xesirî heya sê-çar mehan ew fergêt çêkir. Keçelok ket hundirê fergetê û çûk li ser danî. Îca çûk ji Keçelok re got:

-Îca bajo.

Berê xwe dan nav behrê. Behr derbas kirin. Gihan ber qiraxa behrê. Lengera gemiya xwe berdan erdê. Heya danê sibê, carekê xelkê nêrî ko fergêtek pir spehî li ber qiraxa behrê lenger

daniye. Keça Hût rabû du cariyê bi xwe re anîn û hat. Ji ceriyên xwe re got :

-Li vê fergêtê temaşe bikin. Ev ji alî derve weha xweşik e. Gelo niha ji alî hundir ve çawa ye. Em ê ji xwe re herin hundirê wê.

Gava ku keça Hût ket hundirê fergêtê, çûk ji Keçelok re got:

-Yalla Keçelok. Fergêtê bişixulîne û bajo

Keçelok agir da fergêtê û meşand. Heya ko gihan nav behrê, keçikê ji cariyên xwe re got:

-De rabin, em derkevin.

Wê gavê Keçelok ji wan re got:

-Gelî xaniman! Xwedê emrê we dirêj bike. Min hûn anîn nav behrê. Ez ê Xatûnê ji hakimê xwe re bibim.

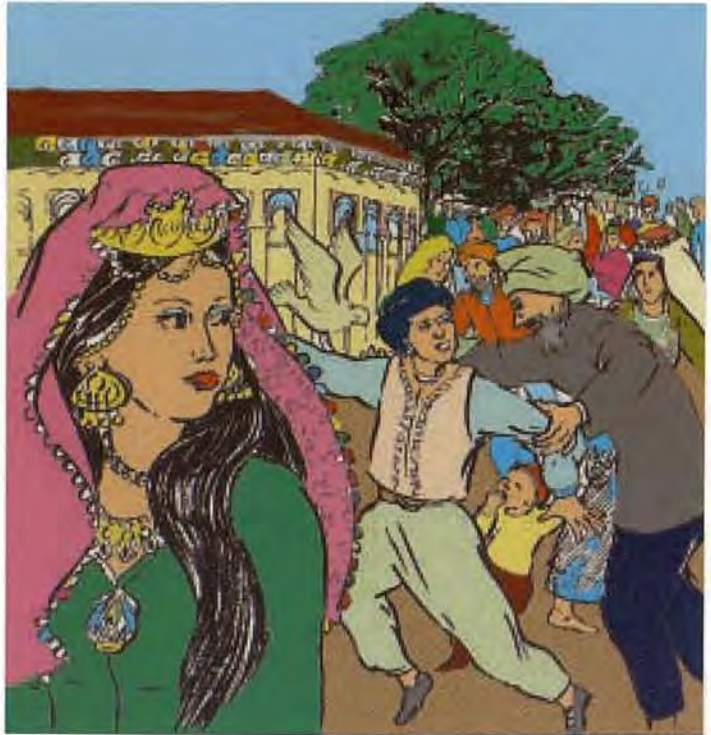
Wê çaxê di ciyê xwe de rûniştin û Keçelok zor da agir. Di sê roj û sê şevan de behr derbas kirin. Keçelok gemî sekinand û ji hakim re xeber şand. Hakim rabû sê tabûr esker bi merzîqe û teplîqa ve hılanîn û berê xwe dan gemiyê. Nêrî ko Keçelok, Xatûn aniye û du cariyê pê re ne. Kêfa xelkê pir hat. Li bajêr bû şahî û dîlan. Keçelok jî çû mala xwe.

Mehek neçû, hakimê bajêr mir. Wan çaxan gava hakim dimir, teyrê hakimî berdidan. Ev teyr li ser serê kê danîba, ew dibû hakim. Teyr berdan. Teyr geriya, geriya û çû li ser serê Keçelok danî. Wê gavê wezîr pir aciz bû, got:

-Kuro, destê vî Keçelokî bigirin, bavêjin axûrê hespan.

Destê Keçelok girtin û ew xistin axûrê hespan. Dîsa teyr berdan. Teyr geriya, geriya, hat di pencerê re çû li ser serê Keçelok danî. Îca keça Hûtê pişt behran hat û got:

-Ya wezîrê ko teyrê Sîmerx aniye, ê ko hestiyê

filan aniye, ê ko hespê behrê aniye, ê ko ez anîme, ev Keçelok e. Welle ji xeynî Keçelok ez kesî nakim.

Wê gavê xelkê gişî li çepilkan xistin. Keçelok birin hemamê serê wî şuştin, destek cilên spehî lê kirin. Keçelok çû diya xwe jî anî. Wî û keça Hûtê pişt behran dîlana xwe kirin. Û Keçelok bû hakimê wî bajarî.

Keçelok ferman da ko wezîr bê cem wî. Û ji celadda re got:

-Yalla, ev wezîr xayîn e. Serê wî jê bikin.

Celladan serê wî jê kir.

Keçelok û keça Hûtê pişt çiyên bi miradê xwe şa bûn.

(Ji kitêba Roger Lescot, Çîrokên Kurdî, Weşanên Orfeus, 1987, wêne: Ingela Jondell)

Di darsa kurdî de xebata taybetî

Li Swêdê li lîseyê şagird babetekê hildibijêrin û li ser lêkolînê dikin. Ji vî awayê perwerdeyê re “xebata taybetî” tê gotin. Bi xebatên weha mirov li ser babeteka ku jê hez dike zanîna xwe kûrtir dike û hînî awayê xebatê yê azad û serbixwe dibê. Amadekariyên xebatên weha hîn di polên 7-9an de tê kirin.

Şagird li ser babetê ku hildibijêrin, li çavkaniyan digerin. Ev çavkanî hem dikarin nivîskî (înternet, rojname, kovar, pirtûk, ferheng, ansîklopedî) hem jî yên din (bi mirovên cihê cihê re hevpeyvîn, film) bin.

Pengavên xebatê

Şagird materyalên xwe civandin şûnde, bi alîkariya mamosteyê/a xwe, xebata xwe plan dike. Di pengava planê de divê her şagird, bersiva van pirsan zelal bike:

Ez dê xebata xwe ji bo kê çêbikim?
Wextê min çi qas e?

Ez dê kîjan çavkaniyan bi kar bînim?
Ez dê xebata xwe li ku pêşkêş bikim?
Ez dê çawa pêşkêş bikim?

Amadekariya xebatê:

Divê mirov babeta ku hildibijartîye bi sînora bike. Nimûne: Ku mirov dixwaze li ser Kurdistanê lêkolînê bike, divê mirov aliyekî Kurdistanê hildibijêre. Ku weha nebe, mirov nikare di wexteka kin de û di çarçoveya xebata dibistanê de karê xwe bibe serî. Ji ber ku Kurdistan, wek mijar, babeteka pîralî ye û jê re xebateka dirêj divê. Ji bo xebateka weha dikarin sal pêwîst bin. Di şûna wê de mirov dikare beşeka cografya, dîrok, çandê yan jî tiştekî din hildibijêre û xebata xwe bi sînora bike.

Em bêjin ku te toreya kurdan ya xwarinê hildibijart. Divê li vir jî tu aliyekî sereke ku tu dixwazî derxî pêş, dest nîşan bikî. Em bêjin tu dixwazî bizanibî ka kurd ji mêvanên xwe re çi û

çiqas xwarin çêdikin. Ku tu xwe weha bi sînor bikî, tu dizanî ku tu dê çi bikî û ji bo te hêsan e ku tu encamên berbiçav ji karê xwe wergirî.

Li ser tiştên ku tu dixwazî hîn bibî pirsan amade bike. Pirsên xwe têke dorê û yên ku bersivên wan ji bo te girîng in, derxe pêş.

Careke din li ser armancên lêkolîna xwe raweste ku bila pêşiya te baş ronî be. Mesela çima ev mijar ji bo te girîng e? Divê bersiva vê pirsê ji bo te pir zelal be. Mumkun e, ku tu bêjî: "Ez dixwazim kultura kurdî ya li ser xwarina mêvanan bizanibim."

Materiyalên xwe bicivîne

Materiyalên nivîskî bixwîne. Navên kesên ku tu pê re hevpeyvîné dikî û navên materiyalên nivîskî binivîse û hilîne. Materiyalên ku dê baştir bi kêrî xebata te werin ji nav hilbijêre.

Pêşnivîsekê binivîse

Materiyalên xwe bixwîne. Li ser wan bifikire û encaman jê derxe.

Biryara xwe bide, ka tu dê ji kîjan faktayan dest pê bikî û pêşnivîsekê binivîse.

Nivîsa xwe ji hevalên xwe re bixwîne û fikra wan bigire. Piştî fikirên heval û mamosteyê/a xwe, nivîsa xwe carek din di ber çav re derbas bike. Naverok û zimanê nivîsa xwe li gor kesên ku dê bixwînin hilbijêre.

Nivîsa xwe bi komputerê carek din paqij binivîse. Ku mumkun be wêneyan jî bi kar bîne.

Rêza beşên xebatê û pergala rûpelan

- > Rûpela navê babetê
- > Naverok
- > Pêşkêş/Destpêk
- > Xebata te
- > Encam
- > Lîsteya çavkaniyan
- > Paşko

Pêşniyar ji bo rûpela navê xebatê û rûpela naverokê:

<p>Dibistana Ehmedê Xanî Amed</p> <p style="text-align: center;">Çanda kurdan ya xwarina mêvanan</p> <p style="text-align: center;">Xebata taybetî ya dersa kurdî Sala xwendinê: 2002-2003</p> <p style="text-align: right;"><i>Berfin Lewendî Pol: 3 B</i></p>	<p>Naverok</p> <p>1. Destpêk .....2 Armanç .....2 Pirs .....3 Awayê xebatê .....4</p> <p>2. Çanda kurdan ya xwarina mêvanan .....5 Kurd ji mêvanan re pirtir kîjan xwarinan çêdikin .....6 Bi xwarinê re çi vedixwin .....7 Çiqas xwarinê çêdikin .....8 Ji malbatê kî bi mêvanan re xwarinê dixwe .....8 Kî dest bi xwarinê dike .....9 Kî berê ji sifrê radibe .....9</p> <p>3. Encam .....10 Xulaseya xebatê .....11 Encamên xebatê .....12 Dîtinên te li ser vê beşa kultura kurdan .....13 Lîsteya çavkaniyan .....15 <i>Paşko</i> .....16</p>
--	--

Pêşniyar ji bo babetên karekî lêkolînî yê taybetî ji bo dersa kurdî

Kurdistan: Nifûs, cografya, dîrok, kultur û hwd.
Toreyên dawetê: Keçxwastin, nişan, dawet, xwarin, vexwendin, diyarî û hwd.)
Du zimanîbûn
Du kulturîbûn
Kurd û jin
Malbata kurd
Kultura kurdan ya peywendiyên bi zarokan re
Li welatekî biyanî ciwanê kurd bûn
Li welatekî biyanî dijwariyên ji bo salmezinan
Dibistana dema bav û diya we: Peywendiyên şagirdan, pirtûk, defter, avayî, ziman, xwarin, dersên cimnastîkê, muzîk, xwegermkirin û hwd.
Pirsê kurd di qada navnetewî de
Ziman û mirov
Koçerên kurd

Lêkolîn li ser koka xwe
Nivîskarekî kurd
Nasandina kultura kurdan ya xwarinê
Kultura kurdan ya mêvanan
Kultura kurdan ya xwarina mêvanan
Dîtinên kurdan yan jî dîtinên li Kurdistanê
Toleransa siyasî û kurd
Toleransa kulturî û kurd
Li Kurdistanê gul, meywe, zerzewat....
Navdarekî kurd
Partiyên kurdan
Kovarên kurdî
Kanalên televizyonên kurdî
Nasandina bajarekî Kurdistanê
.... û hwd.

Nirxandin: Xwe bi xwe xebata xwe binirxîne: Tu ji karê xwe razî yî? Çi zehmet bû? Tu gihastî armanca xwe? Tu bi vê xebatê çi hîn bûyî? Ku tu careke din xebatekê bikî, tu dê bêtir bala xwe bidî ser çi ?

Ji bo kesên ku bixwazin sûdê jê wergirin, tu dikarî xebata xwe li ser internetê bi cih bikî.

Hevpeyvîn

Ji bo ku mirov bizanibe ka kesek li ser pîrsekê çî difikire mirov pîrsan jê dike. Ji vî şiklê peyvîné re hevpeyvîn tê gotin. Berî hevpeyvînê divê mirov amadekariya xwe bike. Kesê ku mirov dê pê re bipeyive, divê berî hevpeyvînê mirov nas bike. Di derheqê wî/wê de yan jî li ser taybetmendiyên wî/ wê xwedî aqêdarî be.

Ji bo hevpeyvîneke serketî çend pêşniyar

Berî hevpeyvînê

- Divê tu û kesê ku tu yê pê re hevpeyvînê bikî hûn li ser cih û wexta hevpeyvînê li hev bikin.
- Li ser babetê ku tu dixwazî hevpeyvînê bikî xwe amade bike.
- Tu dixwazî çî hîn bibî? Pîrsên xwe amade bike.
- Pîrsên xwe têke rêzê/dorê û li ser kaxezekê binivîse. Bila di navbera pîrsan de cih hebe ku tu bikaribî bersivan li binî binivîst.
- Tu dikarî teybê bi kar bînî. Lê divê kesê ku tu pê re hevpeyvînê dikî qebûl bike.

Dema hevpeyvînê

- Xwe bide nasandin û armanca hevpeyvîna xwe vebêje.
- Divê tu li hember kesê/kesa ku tu pê re dipeyivî kubar bî. Ku bersiv ne zelal bin, daxwaza zelalbûnê bike.
- Girêdayî pîrsên ku te amade kirine nemîne.
- Tiştên girîng not bike.
- Spasî kesê ku tu pê re hevpeyvînê dikî bike.

Piştî hevpeyvînê

- Pîrs û bersivan bixwîne
- Bersivan paqij binivîse.
- Li naverokê tiştêkî zêde meke.
- Hevpeyvîna xwe pêşkêşî hevalên xwe bike.
- Hevpeyvîna xwe binirxîne. Kêmasî hene yan na.

Hevpeyvînek

Ferîd Demîrel dî dersa kurdî, babeta hevpeyvînê de wek dersa malê ev hevpeyvîn bi bavê xwe re çêkiriye.

Hûn jî dikarin bi dê û bavê xwe re li ser dibistanên ku ew çûnê hevpeyvînan bikin.

Dibistana bavê min

- *Hûn çawa li dibistanê qeyd dibûn?*
  - Mixtarê gundê me her sal li hemû malên gund digeriya û zarokên ku bûbûn heft salî navên wan dinivîsî û ji dê û bavê wan re digot, "Divê ew herin dibistanê".
- *Navên keçan jî dinivîsandin?*
  - Belê, lê gundiyan keçên xwe pir nedişandin dibistanê.
- *Tu çend salî bûyî dema ku te dest bi dibistanê kir?*
  - Ez heft salî bûm.
- *Te di kîjan salê de dest bi dibistanê kir?*
  - Di sala 1960î de.
- *Hûn çend şagird bûn?*
  - Gundê me şên bû. Em 100-150 şagird bûn.
- *Ji wan çend keç bûn?*
  - 10-15 keç bûn, yê din hemû lawik bûn.
- *We saet di çendan de dest bi dibistanê dikir?*
  - Wê demê saet bi me re tunebû, lê ez bawer im li derdora saet 8an me dest pê dikir.
- *We çawa dest bi xebata dibistanê dikir?*
  - Em li ber deriyê dibistanê dicivyan. Mamoste ji me yek derdixist pêş me û dest bi xwendina sondê dikir. Me hemûyan bi hev re bi yek dengî li dû wî ew sond dubare dikir.
- *Sondeke çawa bû?*
  - "Ez tirk im. Ez rast im. Ez jîr im... Hebûna min bila gorî hebûna tirkitiyê be. Xwezî bi wî kesî ku dibêje, ez tirk im. ..."
- *Kincên we yê dibistanê çawa bûn?*
  - Kincên dibistanê taybetî û fermî bûn: Qutikê (berdilk) reş, yaxeyeka spî û divê destmaleka mirov jî hebûya. Divê porê mirov wek ê eskerên tirk qusandî bûya.
- *We pirtûk û defter çawa peyde dikirin?*
  - Pirtûkên ku me dixwendin mamoste li Nisêbinê dikirîn û li me belav dikir. Û ji me re digot, "divê hûn di nav sê rojan de heqê wan binin."
- *Navên pirtûkên ku we dixwendin tên bîra te?*
  - Belê, navên pirtûkên me ev bûn: Zimanê Tirkî, Rêzimana Tirkî, Zanyariyên xwezayê, Dîroka Tirkan, Zanyariyên civakî, Coxrafya, Matematîk û hwd.
- *We defter, qelem, jêbir û hwd. çawa peyde dikirin?*

– Me bi xwe dikirîn. Heta ku bavê me ji me re qelemek yan jî defterek dikirî em saetekê digiriyân. Carna jî em disekinîn heta ku mirîşkên me hêkan bikin ku em bibin ser çerçî yan jî dikanê û bi qelemekê yan jî defterekê re biguherin.

– *Ku dê û bavê we nikaribûya bikire wê çawa bibûya?*

– Gava ku me ev tişt nekiriyana em sibehê bi tirs diçûn dibistanê. Mamoste zanibû ku em feqîr in û nikarin van tiştan bikirin lê dîsan jî zext dida ser me. Yên ku firaqên dibistanê nekiriyana mamoste bi daran li wan dida heta ku laşê wan reş û mor dibû.

– *Avahiya dibistana we çawa bû?*

– Avahiya dibistanê ji du odeyan pêk hatibû. Yek dersxane bû û yek jî odeya mamoste bû. Dersxane gelekî mezin bû. Şagirdên dibistanê gelek bûn. Me hemûyan bi hev re di eynî odeyê de ders didît.

– *We dersên cîmnastîkê li ku çêdikirin?*

– Ku hewa xweş bûya em diçûn der, ku hewa ne xweş bûya em di dersxaneyê xwe de rûdiniştin û me dersên xwe yê din çêdikirin.

– *Dersên muzîkê?*

– Nayê bîra min ku me dersên muzîkê çêkirine.

– *Ma li herêma we li gundên din jî dibistan hebûn?*

– Na, li herêma me bi tenê li gundê me dibistan hebû. Zarokên gundên derdorê jî dihatin dibistana gundê me.

– *Çawa dihatin û diçûn?*

– Bi peyatî. Êvarê gava ku dibistan xilas dibû,

bi peyatî diçûn malên xwe. Gundên wan çar-pênc kîlometre ji gundê me dûr bûn.

– *Zivistanê çawa dikirin?*

– Zivistanê çûyin û hatina wan zehmettir dibû. Gelek cara berf û baranê li wan dikir, şil dibûn. Carna ez xwe bi xwe difikirîm, min digot gelo ev zarok çawa herroj tîn û diçin.

– *Mamoste çawa ders dida we?*

– Mamosteyê me li ber textê reş disekinî û li ser text dinivisî. Tiştên ku wî li ser text dinivisîn me jî di defterên xwe de dinivisîn. Mamoste çawa digot, me wek wî dikir.

– *Ma we fêhm dikir ku mamoste çi dibêje?*

– Na me ji mamoste gelekî fêhm nedikir, ji ber ku me bi tirkî nizanibû û wî jî bi kurdî nizanibû.

– *Dersên te çawa bûn?*

– Dersên min ne baş bûn. Me hem li malê tîr xwarin nedixwar hem jî zimanê tirkî ne zimanê me bû. Ji ber vê yekê em li dibistanê ne zîrek bûn. Ji xeynî vê jî li malê gelek problemên me yê din hebûn. Ji ber wilo pêşketineke berbiçav bi me re çenedibû.

– *Yên ku dersên wan ne baş bûn çi dikirin?*

– Salê du caran qerne didan me. Yê ku qerneyên wan baş bûn derbasî sinifeke bilindtir dibûn yê ku ne baş bûn jî di sinifê de diman. Lê yê ku di sinifê de diman jî û yê ku derbas dibûn jî me hemûyan bi hev re di eynî dersxanê de dixwend. Gelek zarokên ji malbatên dewlemend jî bi me re dihatin dibistanê. Ji ber ku problemên wan yê aborî tunebûn, wan jî me baştir dizanibûn.

– *Mamosteyan xwarina xwe çawa peyde dikir?*

– Mamosteyan pereyên xwe xerc nedikirin. Şagirdan ji wan re mirîşk, hêk, rûn, penîr, meywe û gelek tiştên din dibirin dibistanê.

– *Ku we nebira?*

– Yên ku nebira ji bo wan ne baş bû. Malbata me feqîr bû, ji ber wilo min û birayên xwe me tiştêk ji mamoste re nedibir dibistanê. Momoste li me li maneyan digeriya. Yê ku rewşa wan a aborî xweş bû têra mamoste jê re tişt dibirin dibistanê. Û mamoste jî ji wan hez dikir û qerneyên baş didan wan. Feqîrê weke me jî di cihê xwe de diman.

– *We di bêhnvedanan de çi dikir?*

– Di bêhnvedanan de em derdiketin derve û me dilîst.

– *We çi dilîst?*

– Carna me bi xaran û kaban dilîst. Carna jî me bi çirê dilîst.

– *Ma lîstikên we yê din jî tunebûn?*

– Çawa tunebûn, lîstikên me yê din jî ev bûn: Guhkêşanek, tefş, kerkê qereçiyar, xilç û gelek lîstikên din.

– *We firavîn li ku dixwar?*

– Şagirdên ku mala wan nêzî dibistanê bû,

diçûn malê û firavîna xwe dixwarin. Yê din jî li dibistanê diman û ku tiştêk bi xwe re bianiyana dixwarin.

– *Ango li dibistanê xwarin nedidan we?*

– Na gidî, tu behsa çi dikî!

– *We dersxaneya xwe çawa germ dikir?*

– Her roj diviyabû me her yekî darek (êzingek) bi xwe re bibira dibistanê û pê dersxane germ bikira.

– *Ku we dar nebira wê çi bûbûya?*

– Yê ku bi xwe re dar nebiri bûna ji mamoste lêdan dixwarin. Em feqîr bûn, darên me tunebûn. Ji bo ku ez û birayên xwe em ji mamoste lêdanê nexwin, min her roj darek ji cîranên me didizî. Min û birayê min me ew dar dibir dibistanê û me li wir dişikand û dikir soba dibistanê ku hundur germ bibe.

– *We dikaribû hûn li dibistanê bi zimanê kurdî bipeyivin?*

– Na gidî, kurdî qedexe bû. Ji bo şagirdan hem li dibistanê hem jî li nav gund qedexe bû.

– *Baş e, mamoste çawa dizanibû ku hûn bi kurdî dipeyivin?*

– Mamoste ji şagirdan sîxurek hildibijart. Ew sîxur piranî ji zarokên dewlemendan dihat neqandin. Kî ku li dibistanê yan jî li nav gund bi kurdî bipeyiviya sîxur navê wan dinivîsî û li şêna mamosteyê gund. Mamoste jî li derve li ber çavên gundiyan bi daran li wan dixist.

– *Qe li te jî xist?*

– Çawa, gelek li min xist!

– *Tu dikarî behsa serpêhatiyeka xwe ya lêdanê bikî?*

– Rojekê gava ku sîxur his kir ku ez bi hevalekî xwe re bi kurdî dipeyivim, navê min nivîsî û bir da mamoste. Gopalekî mamoste hebû. Mamoste ez derxistim derve û bi wî gopalekî xwe dest bi lêdana min kir. Mamoste li min xist heta ku laşê min mor û reş bû. Qijîniya min digîşt erd û ezmên. Hinekan xeber dabûn bavê min ku mamoste li min dixê. Bavê min hat dibistanê ku çî bibîne. Mamoste canê min mor û reş kiriye. Bavê min gelekî aciz bû. Bavê min ev gote mamoste: “Em zarokên xwe dişînin dibistanê ne ku bibin serokkomar yan jî wezîr. Ma em koleyê we ne. Hûn ji bo çî li zarokên me dixin?”

Mamoste li bavê min vegerand û got: “Bicehime û ji vir here.”

Gava ku bavê min ev xeberên mamoste his kirin, gopalekî mamoste ji destên wî derxist û dest bi lêdana mamoste kir. Piştî ku bavê min têr li mamoste da, gundî hatin û ew navçî kirin.

Mamoste reviya çû qereqolê û giliyê bavê min kir. Du esker hatin mala me, bavê min girtin û birin qereqolê. Du rojan bavê min li qereqolê hiştin û gelek lêdan li bavê min dan. Piştî vê bûyerê ez çûm Nisêbinê mala xalê xwe. Ez wê salê neçûm dibistanê. Sala piştî wê mamosteyê me hat guhertin û min dîsa dest bi dibistanê kir.

Xebat

1. Dî vê hevpeyivîne de qala rewşa dibistaneka salên 1960î tê kirin. Rewşa dibistanên wê demê û yên îro bide ber hev.

2. Hûn jî dikarin li ser kar, dema vala, ciwan û dibistan, pirsên trafîkê, cixare, alkol, muzîk û film bi hevalên xwe yê sinifê, bi cîranên xwe, bi mamosteyên xwe û bi dê û bavê xwe re hevpeyivîne bikin. Her wiha hûn dikarin bi pîrejin yan jî pîremêrekî re li ser dibistan, kar, xanî, civak, kinc û hwd yê dema zaroktiya wan hevpeyivînan bikin.

Name

Gelek babatên nameyan hene. Lê yên ku pirtir tên bikaranîn nameyên şexsî û yên fermî ne.

Nameyên şexsî

Mirov nameyên şexsî ji heval, dost û mirovên xwe re dişîne.

Divê mirov li jor, li aliyê rastê tarîxê û cihê nivîsîna nameyê binivîse:

16.09.2000, Amed

Mirov bi xîtabekê dest bi nameya xwe dike.

<i>Hevalê min yê hêja!</i>	<i>Delaliya min!</i>
<i>Hevala min ya hêja!</i>	<i>Evîndara min!</i>
<i>Xuşka min a delal!</i>	<i>Evîndarê min!</i>
<i>Birayê min ê delal!</i>	<i>Cano!</i>
<i>Dayika min a şêrîn!</i>	<i>Canê,</i>
<i>Apê min ê xoşewîst!</i>	<i>Dilê min!</i>
<i>Delaliyê min!</i>	<i>Şêrîné!</i>

Bi sedemê nivîsîna nameya xwe dest pê bike. Paşê tiştên ku tu dixwazî behs bikî binivîse. Ev tişt dikare bûyerek balkêş be, dikare gerrek be, dikare rewşa kesekî be, yan jî kesên malbata te be, dikare jiyana te ya dibistanê be û hwd.

Piştî silavan li binê nameyê, bi destnivîsê, navê xwe binivîse.

Nameyên fermî

Mirov nameyên fermî ji dezgehên dewletê, belediye, komel û şirketên kar re dişîne. Ji nameyên fermî re *daxwazname* jî tê gotin.

Li jor, li aliyê rastê divê mirov tarîxê binivîse. Li aliyê çepê nav û navnîşan û telefona xwe binivîse. Ku navnîşana e-nameya te hebe wê jî binivîse.

Çend santîm li binî navnîşana xwe, navê dezgeha ku tu nameyê jê re dinivîsî binivîse.

Ji Belediya Amedê re

Ji Wezaretê Derve ya Hukumeta Kurdistanê re

Ji Rêxistina Efû ya Navnetewî (Amnestî) re,

Ji Enstîtûya Kurdî ya Parîsê re

Ji Enstîtûya Kurdî ya Stenbolê re

Ji bo Federasyona Komelên Kurdistanê

Ku nameya te li ser tiştêkî taybetî be, tu dikarî babeta nameya xwe jî binivîsî. Mînak: li ser karmendgirtinê, li ser ava xaniyê xwe, li ser girtiyên Kurdistanê, li ser kovara Kurmancî û hwd.

Divê daxwazên te di nameya te de konkîret bin. Ango divê tu bi awayekî zelal binivîsî ku tu çî dixwazî, çima dixwazî.

Dawiyê divê tu bi destnivîsa xwe navê xwe li binî binivîsî.

24.07.1998, Uppsala

Delaliya min!

Xaltiya te û mêrê wê Memo hatine Swêdê serdana me. Em bi vê serdana wan pir kêfxweş in. Em wan digerînin. Ew dibêjin "Swêd welatekî balkêş e". Ez dê di vê nameya xwe de qala çend serpêhatiyên apê te Memo bikim.

Do sibê, hîn em di xewê de bûn, Memo dixwaze bi piskilêtê biçê dikanê, nêzî dikanê ji piskilêtê dikeve û xwe birîn dike. Li dikanê, bi şaşî nanê bi sîr dikire. Wek ku tu dizanî, nanek bi deh kronan e. Ji bo ku zimanê swêdî nizane, bo nanekê 500 kron dide jinika li ber kasê. Difikire, dibêje, "çawa be wê pereyên zêde li min vegeirîne." Jinik dixwaze pê bide fêmkirin ku 500 kron pir in, ku hene, pereyên hûr bide. Lê apê te Memo fêm nake. Jinik mecbûr dimîne ku 500 kronan hûr bike. Tu dizanî, li dikana nêzî mala me pereyên hesinî nadin dest mirov. Di bin kasê de tasikeke biçûk heye. Pereyên hesinî dikevin wê tasikê. Mirov ji wir digire. Jinik pereyên kaxizî dide Memo û tasikê nîşan dide û dibêje, "Pereyên hesinî bigire." Memo fêm nake. Ew dibê qey hîn li Kurdistanê ye û jinik dixwaze ku Memo ji bo "Weqfa Mehmetcik", yan jî tiştêkî din "alîkariyê" bike. Jinik dike nake bi Memo nade fêmkirin. Memo wek ku bibêje, "Ez pereyên xwe nadim Weqfa Mehmetcik, ez hatim Swêdê jî ji wan pak nebûm" dest û serê xwe dihejîne û nanê xwe digire û dimeşe ku were malê. Jinik dibîne ku pereyên xwe hiştin û çû, radibe ser xwe û peran ji tasikê derdixe û dibe dike destên wî.

Do em bi hev re çûn baxçe. Jinikeke pîr li wir bû. Jinikê kilîta avê ji min xwest. Min destê xwe avêt beriya xwe û hem bi devkî hem jî bi destan îşaret kir û got, "Kilît bi min re tune". Memo got qey jinik parsek e û peran ji min dixwaze. Em çend gavan ji jinikê bi dûr ketin şûnde Memo got, "Hevling, wê jinikê çi ji te xwest?" Min got, kilîta avê xwest. Got, "Na lo, min got qey parsek e û peran ji te dixwaze û tu dibêjî pereyên hûr tunene. Hindik mabû ku ez ji bêriya xwe pereyên hûr derxim û bidim jinikê". Ez gelekî keniyam. Tu dizanî li Tirkîyê û li Kurdistanê parsek pir in û serê gavê pereyan dixwazin. Wî got qey li Swêdê jî welê ye.

Ez li vir, heta nameyeka din, dawiyê ji serpêhatiyên apê te Memo tînim. Em hemû baş in. Îsal havîna Swêdê xweş e. Li Îngilîstanê hewa çawa ye? Li gor rapora hewayê li wir her baran e. Gelo xwendîna te çawa diçe. Ji me re hinekî li ser jiyana xwe ya li wir, ango xanî, xwendegêh, xwarin, hewa, peywendiyên mirovan û hwd. binivîse.

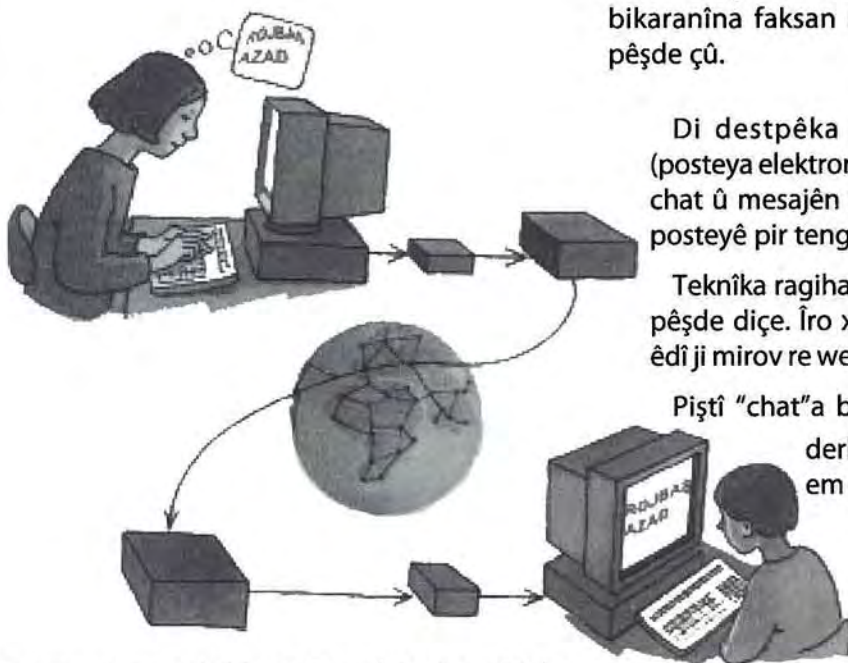
Em bi hembêzeke germ te maç dîkin.

Bavê te

Çend hevok li ser dîroka nameyê

Nameyên herî kevin 4000 sal berê hatine nivîsîn. Ev name li Misirê li ser hîeroglîfan û li

Mezopotamyayê jî li ser heriyê hatine nivîsîn. Piştî 2000 salan yûnanî û romayîyan li ser textan name nivîsîne. Paşe li ser papîrûs û çerm name hatine nivîsîn. Ji salên 1100î û bi vir de ye ku name li ser kaxezan tên nivîsîn.

Heta nivê salên 1800î zerf nedihatî bikaranîn. Xelkê kaxez dipêçan û navnîşan li ser dinivîsîn.

Di 1970yî de faks derketin û di 1980yî de bikaranîna faksan û televîzyonên satelît pir pêşde çû.

Di destpêka salên 1990î de e-name (posteya elektrîk) derket. Îro faks, e-name, chat û mesajên telefonê cih li nameyên bi posteyê pir teng kiriyê.

Teknîka ragihandinê bi awayekî lez û bez pêşde diçe. Îro xwediyê Internetê nebûyin êdî ji mirov re wek kêmasiyekê tê qebûl kirin.

Piştî "chat" a bi deng "chat" a bi wêne jî derket. Piştî wê dê çî derkeve, em dê bi hev re bibînin.

Xebat:

1. Ji nasekî/a xwe re nameyekê binivîse û behsa rojeka xwe ya dibistanê bike.

2. Ji bo serokkomarên wan dewletên ku kurdî qedexa kirine nameyekê binivîse û bi argumentên xwe doza mafê xwendin û nivîsandina kurdî bike.

3. Bi dê û bavên xwe re, bi kalik û pîrikên xwe re li ser nameyên dema wan bipeyive. Wan cara pêşî ji kê re name nivîsîne? Qe kesên nexwenda bi wan name dane nivîsîn ya na? Ku hûn peyda

bikin û xwediyê wan jî destûrê bidin, nimûneyên nameyên kevn bînin dersxaneyê û li ser bipeyivin.

4. Bi ya te dê "chat" û e-name (e-mail) pêwîstiya nameyan kêma bikin ya na?

5. Kêfa te ji nameya destnivîs yan jî ji nameyê re tê. Çima?

6. Bi ya te pêşdeçûna teknîka komunikasyonê ber bi ku ve diçe. Di rojên pêş de dê mirov çawa bi hev re peywendîyan deynin? Name wê ji holê rabin ya na? Bi hevalên xwe re munaqêşe bike.

Teknolojiya ragihandinê

Teknolojiya ragihandinê bi awayekî pir lez û bez bi pêş dikeve. Ne bi tenê bi pêş dikeve, di nav gel de belav jî dibe. Di jiyana rojane de li her derê mirov peyvên *komputer, internet, SMS, satelît, harddisk, disket, gîgabayt, kilobayt, megabayt, mail, chat, multîmedia* dibîze.

Gelek rojname êdî digîtal derdikevin û rojê çend caran hetta di saetê de çend caran nûçeyên xwe nû dikin. Televîzyon jî her derê dinyayê programên xwe zindî diweşînin.

Gelek karmend êdî bi alîkariya komputer û internetê karê xwe ji malê dimeşînin. Gelek malbat karên xwe yê bi dayreyên belediyê, dewletê yan jî bi mirovên dezgehên din re bi rîya internetê dibînin. Ji bo ku pereyên xwe razînin

hesabê xwe yan jî derxin û bişînin hesabekî din ne hewce ye ku mirov heta bankê here û bipê. Mirov êdî van karên ha ji malê dimeşîne.

Mirov êdî ji bo bilêtên gera xwe ne hewce ye ku here buroyên gerê. Mirov dikare li mala xwe rûne û ji xwe re cih veqetîne û bikire. Ev pêşveçûn berhema van 20 salên dawiyê ye. Vê pêşveçûnê mora xwe li serdema me ya nû xist û serdema îndustriyê kir *Serdema zanyarî û teknolojiya ragihandinê* yan jî civaka teknolojiya ragihandinê.

Dem a ku mirov li pirtûkên kurdî yê ku di destpêka salên 1980î û berî wê derketine dinêre, mirov dibîne ku hin tîpên kurdî yan kêman yan jî bi dest hatine nivîsîn. Ji ber ku wê demê di textîlo û komputeran de hemû tîpên kurdî tunebûn. Bi taybetî mirov nikaribû tîpên kurdî yê bi kumik binivîse. Bifikirin, ku mirov bi hezaran kumikên, pirtûkekê yan kovarekê bi dest çêke! Ev kar zehmet bû. Lê niha ev tişt hemû bi hêsanî bi komputerê çêdibin.

Komputer û internetê peywendiyên di navbera mirovan de gelek hêsan kirine. Di sîyaya teknîka ragihandinê de mirov dikare tiştan biafirîne, biguhere û ji nû ve ava bike û paşê wek fakta, grafîk, deng û wêneyên bi tevger ji hev re bişîne. Bi rîya kabloyên zirav yê "fiberoptîk" ev zanyarî û agehdarî bi axaftina telefonê, programên tv, e-name (e-mail), malperên internetê digihên mirovan. Lê pêşdeçûnên teknîkê ji niha de nîşan didin ku ev kablo dê di demeke nêzik de li holê rabin, hemû peywendî dê wek telefonên mobil bê kablo bînin. Niha de telefonên bi wêne, chatên bi deng û wêne derketine.

Ev îmkanên teknolojiya ragihandinê feydeyê mezî digihîne kurdan jî. Kurd berê di welatê xwe de îzolekirî bûn. Kesî zêde dengê wan nedibihîst. Di sîyaya vî teknolojîyê de gelek kanalên kurdan yê televizyonê ava bûn. Bi hezaran malperên kurdan yê internetê hene. Bi dehhezaran kurd her roj bi hev re û bi kesên jî mîletên din re peywendîyan datînin. Gelek rojnameyên kurdî bi awayê dijîtal derdikevin.

Li Kurdistanê bi hezaran qehwexaneyên internetê hene. Gelek CDyên multîmedya yê programên dersê yê kurdî derketine.

Ku kurd di peywendiyên navxweyî yê bi rîya internetê de zîmanê kurdî bi kar bînin, dê li hember asîmilasyonê zîmanê xwe biparîzin û bi pêş bixînin. Ku wîsa nebe, dê ev teknolojî ji bo zîmanê kurdî roleka neyênî bilîze.

Dibistana Kurdî

Teknolojiya ragihandinê di perwerdeya zimanê zikmakî de jî roleka girîng dilîze. Şagird bi kurdî bi awayê “chat”ê ji hev re dinivîsin, înternetê wek çavkaniya zanyariyê bi kar tînin, mesajên “sms” dişînin, bi mamosteyên xwe re bi e.nameyê peywendiyê datînin û hwd. Loma Dayreya Karûbarên Dibistanan (Skolverket) ya Swêdê ji bo pêşxistina perwerdeya zimanê zikmakî malpereke taybetî ava kir.

Dibistana Kurdî beşa yekem ya vê malperê ye. Armanca sereke ya “Dibistana Kurdî” ew e, ku di navbera mamoste, şagird û malbatên kurd de bibe cihê dialoqeke rasterast. Mamosteyên kurdî dikarin bi şagirdên xwe re di polan de,

malbat li malê bi zarokên xwe re, zarok li ser komputerê xwe bi xwe û komeleyên kurdan dikarin di komeleyan de li gel endamên xwe yên biçûk û mezin bi kar bînin.

Di malpera Dibistana Kurdî de ev beş û ode hatine avakirin: Zimanê zikmakî, odeya şagirdan, odeya mamosteyan, odeya malbatan, kurdî li Swêdê, Kurdistan, deftera mêvanan, lînk, agehî ji Skolverketê û panêla gotûbêjê. Di odeya şagirdan de gelek dersên înteraktif hene.

Beşekî vê malperê bi zaravayê dimilî (kirmanckî, zazakî, kirdkî) ye.

Gengeşî:

Du grûban ava bikin. Bila grûbek ji şagirdên ku dibêjin aliyên erênî yên teknolojiya ragihandinê pirtir in pêk bê; ya din ji yên ku dibêjin yên neyênî pirtir in pêk bê. Li ser fikirên hevûdu gengeşiyê bikin.

Xebat:

1. Mirov bi riya înternetê dikare kîjan karên xwe bike?
2. Di warê teknolojiya ragihandinê de dê 10 sal şûnda çi biguhere?
3. Ji bo pêşxistina kurdî, mirov dikare çawa înternetê baştir bi kar bîne?
4. Tu înternetê pirtir ji bo çi bi kar tîni?
5. Serdema niha bi çi tê binavkirin?
6. Di warê zimanê kurdî de feyde û zîrarên înternetê çi ne?
7. Teknolojiya ragihandinê çi tesîrê li pîrejî û pîremêran dike?
8. Ev teknolojiya çi tesîrê li peywendiyên endamên malbatê dike?

Hin termên komputerê

kurdi

bîr
 dîsket
 karta grafikê
 karta sereke
 mişk
 karta deng
 dîsk
 reqdîsk
 reqalav
 nermalav
 emraz
 çaper
 derok
 derokên rêzeyî
 derokên paralel
 tûş
 klaviye
 prosesor
 ekran
 monîtor
 peydaker
 lêgerk
 komponent
 analog
 dijîtal
 tor
 derokê mişkî
 mikroprosesor
 çîps
 bus
 ROM
 RAM
 bîra birûskî
 bîra berdest
 bît
 byte (bayt)
 karta tv-ê
 karta torê
 kablo
 cd-soj

swêdi

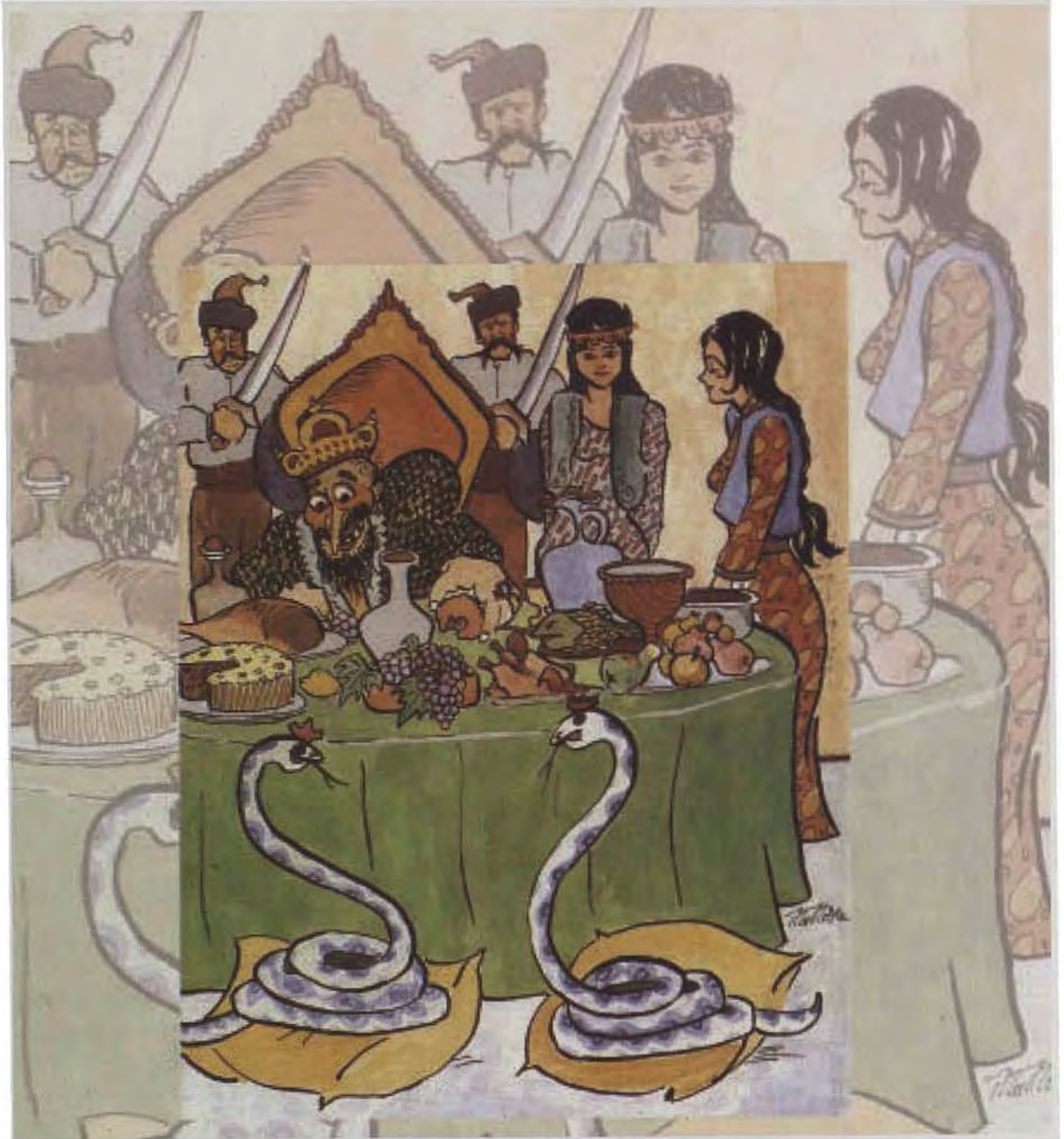
minne
 diskett
 grafikkort
 moderkort
 mus
 ljudkort
 disk
 hårddisk
 hårdvara
 mjukvara
 verktyg
 skrivare
 port
 seriella portar
 parallella portar
 tangent
 tangentbord
 processor
 skärm
 monitor
 sökmotor
 browser
 komponent
 analog
 digital
 nätverk
 musport
 microprocessor
 chips
 buss
 ROM
 RAM
 flashminne
 cacheminne
 bît
 byte
 TV-kort
 nätverkskort
 kabel
 CD-brännare

îngilîzî

memory
 floppy disc
 graphic card
 motherboard
 mouse
 sound card
 disc
 hard disk
 hardware
 software
 tool
 printer
 port
 serial port
 paralel port
 key
 keyboard
 processor
 display, screen
 monitor
 search engine
 browser
 component
 analog
 digital
 network
 mouse port
 microprocessor
 chip
 bus
 ROM
 RAM
 flash memory
 cache memory
 bit
 byte
 TV card
 network card
 cable
 CD burner

Newroz

Di demeke kevin de, li welatê bapîrên kurdan, padişahê hebû, navê wî Dehak bû. Dehak, padişahê pir zalim bû. Wî welatê kurdan wêran kir. Di gund û bajaran de mirov nehiştin. Zîndanên wî, ji girtiyan tim dagirtî bûn û celadên wî ji serbirîne nedwestiyan.

Dehak bi awayekî ji xwe bawer, tim rûdinişt, zêr û ziv û kevirên buhadar, morik û mircanên xizna xwe dijmartin, bi hespên xwe yên rewan û esil serbilind bû û tu kes ji xwe mezintir nedidit.

Ji kuştin û wêrankirinê têr nedibû, dixwest deverên hîn firehtir werbigire û talan bike.

Şevê, Dehak xewneke xirab dît. Nivê şevê, ji ber êşeke dijar ji xewê şiyar bû. Gazî zana û bijîşkên li qesrê kir û ji wan re got:

– Ji ber vê êşa dijar xew nakeve çavên min. Zû ji min re dermanekî peyda bikin; yan na ez ê serê we tevan jê bikim!

Doktor û bijîşkên qesrê, li laşê Dehak nêrîn ew pelandin. Çavên wan li du birînen ku li ser her du milên wî bûn ketin. Tev bi hev re mat man. Gotinek ji devê yekî derneket. Ji ber, heta wê gavê tu kulên bi wî rengî neditibûn û ne ji êşek bi wî awayî bihistibûn. Lê Dehak ji ber êşa xwe her bi ser wan de fikir qêrîn:

– Hûn çi bêçare li ser min rawestiyane! Zû dermanekî bidin min. Ez peritîm, şewitîm! Hûn doktor û bijîşkên herî baş û şahreza ne. Ma hûn derman peyda nekin dê kî peyda bike?

Doktorêkî ji wan, dest da ber xwe û got:

– Heta niha birîneke weha min ne ditiye û ne jî bihistiye. Lê weha diyar e ku mejiyê teze dikare bibe melhema van birînan.

Belkî doktor dixwest xwe ji berpirsiyariyê xelas bike. Lê belê ev pêşniyar ji Dehak re bû sebeb

ku ji “mejiyên teze”, mejiyê zarokan bide ser birîna xwe. Wî emir da ku her roj mejiyên du zarokan binin, bikin qurbana birînen ser milên wî ku bûbûn wek du marên qelişî û devvekiri. Bi vî awayî, rojê bi mejiyên du zarokên nûhatî, kulên ser milên Dehak dihatin dermankirin. Lê carna zarok ji vê belayê dihatin xelaskirin. Zarokên ku dihatin xelaskirin li şênaya nedihîştin, rêdikirin çiyar, di şikeftan de vedîştin.

Her ku diçû çiya bi mirovên reviyayî tijî dibû. Jiyan di şikeftan de berdewam bû. Ava kanî, dar û ber û fêkiyên çiyar têra jiyana wan dikir.

Demeke dirêj derbas bû. Lê kulên ser milên Dehak bi hev ve nekeliyan. Her ku diçû xerabtir dibûn. Agir ji devê Dehak dibariya. Tirs ketibû dilê her kesî. Dayik û bav, ji tirs ku kengê dê dor were zarokên wan, xew nediket çavên wan. Tu hêzeke ku tiştêkî ji Dehak re bibêje tunebû. Ji tirs zarokên xwe gelek malbatan berê xwe dabû çiyayên asê. Lê gel nema êdî li şikeftan hildihat.

Kawa, kurdekî hesinkar bû. Zarokên wî jî ji kulên Dehak re bûbûn qurban. Edî kêr gihabû hestî. Kawa ji tirs qurbankirina zarokê xwe yê dawî, heval û hogirên xwe yên pêbawer kom kirin û ji wan re behsa zulm û zordariya Dehak kir. Plana kuştina Dehak ji wan re eşkere kir. Her kesî fikir û planên Kawa pejirandin û li benda îşareta wî man.

Kawa gotibû gava ku ez Dehak bikujim, ez ê herim ser banê qesra wî agir vêxim. Ku we agir dît, bizanin ku min Dehak kuştîye.

Kawa, ji heval û hogirên xwe re dest bi çêkirina çekan kir û bi dizî li wan belav kirin. Ji xwe re çakûçekî ku mirov pê hesin dikute, çêkir. Gava leşkerên Dehak hatin ku lawê Kawa yê dawî jî bibin, Kawa ji leşkeran re got:

– Hûn herin, ez ê niha, bi destê lawê xwe bigirim û bînim. Ez dixwazim ji bo saxiya padişahê xwe lawê xwe bi destê xwe bikim qurban û li ber lingên padişahê xwe deynim.

Gava leşkeran ev xeber gihandin Dehak, kêfa wî hat, şa bû û çavên wî ma li rîya Kawa. Kawa, çakûçê xwe kir destê xwe, lawê xwe girt û berê xwe da qesrê. Gava gihast ber derî, leşkeran dergeh jê re vekir. Kawa, raste rast berê xwe da şahnişînê ku text lê vegirtî û Dehak li ser rûniştî bû.

Dehak ji Kawa re got:

– Tu qehremanekî bê hempa yî, tu nişana fedakariyê yî. Bijî!

Kawa, piştî gotinên Dehak, bêtir nêzîkî wî bû. Bi çengê lawê xwe girt û bir li ber piyên wî dirêj kir. Kawa çakûçê xwe bilind kir. Lê li şûna ku li serê lawê xwe bide, bi hemû hêz û hêla xwe dawêşand serê Dehak. Taca serê wî gindirî. Piraniya leşker û xizmetkarên wî gava dîtin ku Dehak bi rastî mir, kêfa wan hat û yên mayî, ji desthilanînê ketin, teslîm bûn. Kawa bi destê lawê xwe girt û hilkişîya ser banê qesrê û agirekî

Newroz, Amed-2002

gurr li wir dada. Dema heval û hogirên Kawa çav li êgir ketin, wan jî dest pê kir û êrîş anîn ser qesrê; leşker û hevalbendên Dehak yên mayî dîl girtin, yên teslîm nebûn jî kuştin. Gava gelê li çiyê jî agirê azadiyê dît, fêhm kir ku plana Kawa bi ser ketiye. Dehak hat kuştin û dawiya zordariyê hat. Wan jî li ser çiyên agirê azadiyê pêxist.

Belê wê êvarê ne tenê li çiyên, li her aliyê welêt agir hat dadan. Gel ji deverên asê daket û bi

meşaleyan berê xwe da gund û bajarên xwe. Li her aliyên welêt jiyaneke nuh û azad dest pê kir. Roja din, her kesî xemla xwe girêda û li meydanan govend gerandin. Û bi xwarinên xweş li seyrangehan civiyan, kêf û şahî kirin. Ew roj, roja 21ê adarê bû.

Ji wê rojê û bi vir de ye, ku her sal roja 21ê adarê wek NEWROZ, ango wek cejna yekitî, berxwedan û azadiyê tê pîrozkirin.

Xebat:

1. Te cara pêşî kengê û li ku Newroz pîroz kir?

2. Newroz ji bo te tê çî wateyê?

3. Ferqên pîrozkirina Newroza li welêt û derveyî welêt çî ne?

4. Îranî, afganî, belûcî û hwd hin gelên din jî Newrozê pîroz dikin. Lêbikole, ka ferqên di navbera awayê pîrozkirina Newrozê yên Kurdistan û yên wan gelan çî ne?

5. Azadî ji bo te tê çî wateyê?

6. Maneya van îdyoman çî ye? Xemla xwe girêdan-jî desthilanîn ketin-kêr gihan hestî-agir ji dev barîn

Ala kurdî

Musabeqeyeke fûtbolê-Hewlêr, 2002

Her netewe û dewlet xwedî alek e. Al nişana nasname û hebûna wan e. Ala her milletî bi şiklekî ye, reng û simbolên wê bi awayekî ne. Wek her milletî, Kurd jî xwedîyê alekê ne. Ala Kurdan a ku îro tê bikaranîn sor, sipî, kesk e û di navîna wê de rojke zer heye.

Di dîrokê de kurdan kengî al, an jî sembolek ku şûna alê bigre bikaranîne tam ne diyar e. Lê kurdan jî gelek caran dewlet û mîrnişîn ava kirine. Û wekî her dewlet û mîrnişînen kevin, wan jî alek, an jî li şûna alê sembolek bi kar anîne.

Ala kurdî ya îro

Ala kurdî ya îroyîn ji alî *Teşkilatî İctîmaîye Cemiyetîya Kurdan* (Komela Rêxistina Civakî ya Kurdan) li Îstenbolê di 1920î de hatîye tesbîtîkirin ku şiklê wê weha ye; li jor rengê sor, di navînê de sipî, li ser sipî roj û li binî rengê kesk.

Kovara Hawarê û ala kurdî, 1932

Ala Kurdan di 1932an de li ser herdû bergên Hawar, no: 11 (1932) bi rengîn hatîye çapîkirin û li ser alê gelek nivîs û helbest hatine belavîkirin. Celadet Alî Bedirxan di gotarek xwe de ala me ya îroyîn tarîf dike û weha dibêje:

".....Ala Kurdan, ji jor ber bi jêr ve ser hev, sor, sipî û kesk e, di nava wê de roj diçirise."

Li Mehabadê ala kurdî, 1946

Zinnar Silopî (Qedrî Cemîl Paşa) derheqê ala kurdî ya Komara Mehabadê de weha dibêje:

"Hukumeta Cumhuriyeta Mehabadê Ala Kurdistanê ya ku di 1920î de ji alî Teşkilatî İctîmaîye Cemiyetîyê ve hatibû tesbîtîkirin girt, lê li kêleka roja wê, rismê du simbilên genim û li pişt wê jî çiyayek û dareke çamê lê zêde kir û bi guloverî jî li ser wê Dewletî Cumhuriyetî Kurdistan nivîsî û ew wek ala Cumhuriyeta Mehabadê qebûl kir."

Musa Anter di bîranînên xwe de qala rêxistineke îlegal dike ku di salên 1948an de li gel Yusif Azizoglu û çend kurdên din danîne. Di rêxistinê de sondek jî dixwarin. Ji bo wê destê xwe dadînan ser ala kurdî û çekê û sonda xwe dixwarin. Musa Anter ji bo vê alê weha dibêje:

"Wezîfa çêkirina alê li ser min bû. Ez li Stenbolê çûm Kapalıçarşîyê min her yek nivîst, min çar reng qûmaş kirin. Al îro jî tê zanîn: sor, sipî û kesk, li ortê jî rojek zer. Sembola reng û roja li ser alê jî weha ye; sipî aştî ye, sor xwîn û şoreş e, kesk bereketa Kurdistanê û Mezopotamyayê ye. Roj jî sembola dîne milî ye kurdan Zerdûştîyê ye...."

Pêşmerge li Hewlêrê, li parlamentoyê ala kurdî diparêze (sal 2002)

Di Komara Kurdistanê li Mehabadê, 1946an de keçeke kurd bi navê Îşret Azmî di merasîma hildana alê de vê gotara jêrin dixwîne.

"Xanimên muhterem, hemsinifên min ên delal, guh bidin da ez ji we re li ser ala me ya muqeddes çend pirsê bibêjim.

Ey ala Kurdistanê ya sê rengîn. Ey nişana bilindiya Kurdistanê. Em milletê kurd li bin sibera te ji bona bilindmayîna te, amadeyên rijandina xuyana xwe, em pîr û ciwan heya giyan di me de bimîne amadeyîn da nehêlin tu bêyî xwar.

Ey Mehabad, Kabeya serfiraziya hemî kurdan! Gava ez ala xwe li ser te hilgirtî dibînim, hêviya bilindbûna 15 milyon kurdan tê ber çavê min û çiqas bextiyar dibim. Ezê te helgirim û li ser hemû çiyayên bilind bigerinim. Strana azadiya te bibêjim. Tu li vir li ser me pêl dibi, lê birayên me kurdên Tirkîyê bi şahîya te, bi dîtina te ne pardar in, tu li vir bi bilindbûna xwe me bextiyar dikî, lê kurdên Sûriyê û Iraqê ji dîtina te û şeklê te yê sipehî mehrûm in. Rengê te yê sor şahidê ku tu bi xwîna kurdan hatîyî helgirtin. Rengê te yê sipî nişana dilpakîya kurda ye. Rengê te yê kesk jî delîla ciwanîya axa Kurdistanê ye. Ey quwweta azadî: li dunyayê tu quwwet nîne da bikare te wînda bike, ji ber ku 15 milyon kurd ji bo parastina te hazir in, bi bilindbûna te çavên îstîmar kor bûne.

Ey ala muqeddes! Ez sond dixwim ku ezê te biparêzim, eger destê min hate birrîn ezê bi destê din te hildim, eger ew jî bê birrîn ezê bi diranê xwe te bilind kim. Eger ez yekcar nemam tu hingê bi selamet û serfiraz bî ala min."

Rojnameya Kurdistan no: 95, 1946

Îhsan Nûrî û xanîma xwe li Agriyê (1927)

Di serihildana Agriyê de Îhsan Nûrî her ev ala kurdî bi kar anîye. Îhsan Nûrî bi xwe di bîranînên xwe de weha dibêje:

"Di 1926an de, Bro Heskî Têllî, ji êla Celaliyan, li çiyayê Agriyê serî hilda.

Di 1927an de nivîskar Îhsan Nûrî, xwe gihand Agriyê, îdareya şorişê girt destê xwe. Ji alî rêxistina Xoybûnê wek serfermandarê leşkerî hat hilbijartin. Di wê salê de ala sê rengîn a serxwebûna Kurdistanê, ku di sala 1920î de Teşkilatî Cemiyeta Kurdistanê qebûl kiribû, rêxistina Xoybûnê şand Agriyê. Îhsan Nûrî ewelîn car ew li Agriyê bilind kir....

"...Min posteke esker ji xortên nebezê Kurdan amade kir, ala Kurdistanê li serê çiyayê Agriyê daçikand. Hêzên Romî ku li dora bajarê Bayezîdê bûn. Pasevanên qaremanên Agriyê ji dûr ve ji bo alê hurra dikişandin û li çepikan dixistin. Wê çaxê li Agriyê teşkilateke eskerî, îdareyeke Kurdî hebû...."

Xebat:

1. Ala Kurdî ya îro kîjan salê hatiye çêkirin.
2. Ala kurdî çend reng e û maneyên rengên wê çi ne?

Ey reqîb

Ey reqîb

Ey reqîb her, mawe qewmî Kurd ziman

Nayşêkênê daneyî topî zeman

Kes nelê Kurd mirdûwe, Kurd zîndûwe

Zîndûwe hiç nanewê alake man

Ême roley, rengî sûr û şorriş in

Seyrîke xwênawî ye rabirdûman

Kes nelê Kurd mirdûwe, Kurd zîndûwe

Zîndûwe hiç nanewê alake man

Ême roley, Mîdya û Key Xusrew in

Dîn îman, ayînman her niştîman

Kes nelê Kurd mirdûwe, Kurd zîndûwe

Zîndûwe hiç nanewê alake man

Lawî Kurd helsaye ser pê wek dilêr

Ta be xwên nexşî bika tacî jîyan

Kes nelê Kurd mirdûwe, Kurd zîndûwe

Zîndûwe hiç nanewê alake man

Lawî Kurd her hazir û amade ye

Canfîda ye, canfîda, her canfîda,

Kes nelê Kurd mirdûwe, Kurd zîndûwe

Zîndûwe hiç nanewê alake man

Dildar, 1938

Ey reqîb wek marşa millî ya kurdan tê qebûlkin. Ew di 1938an de ji alî helbestvanê kurd Dildar (Yunis Raûf) bi kurmancîya jêrî (Sorani) hatiye nivîsîn.

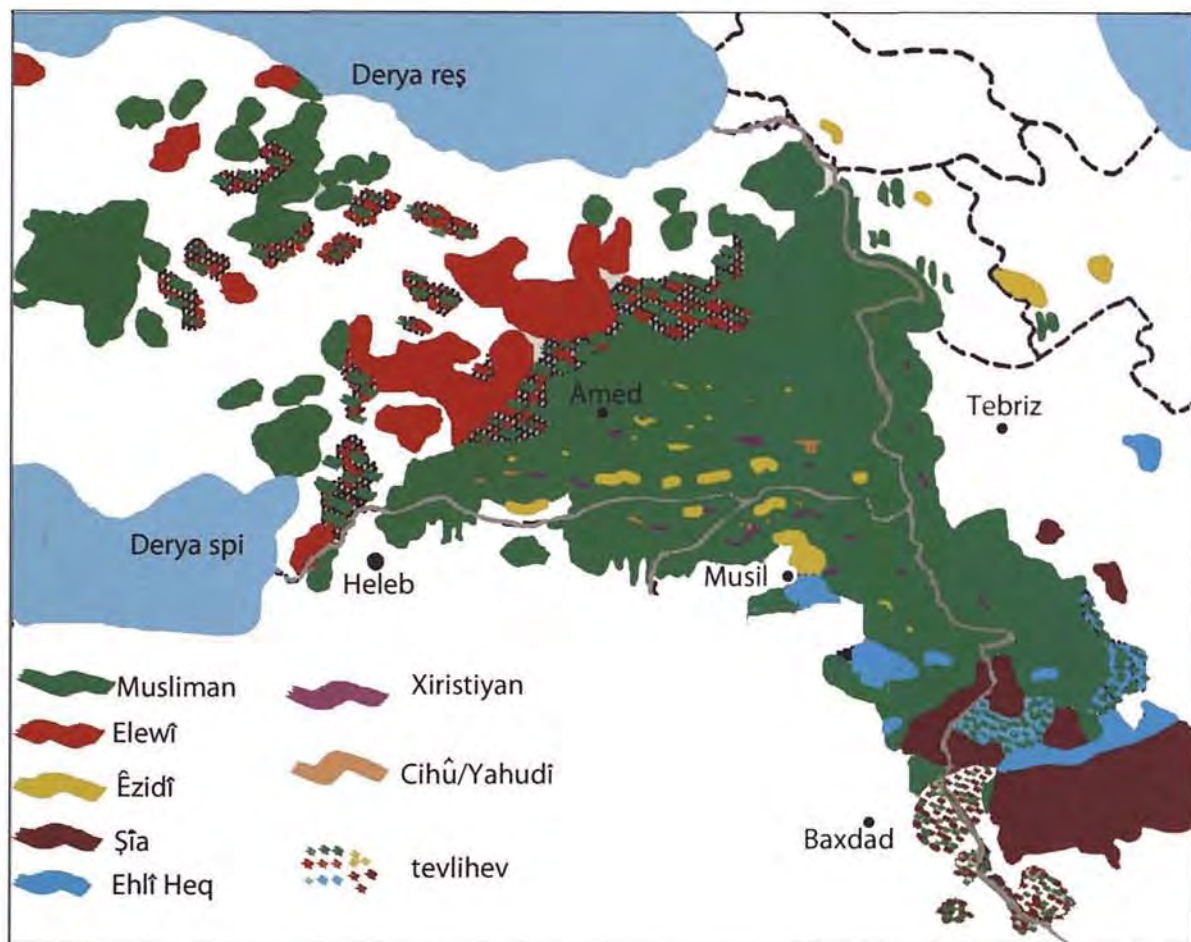
Dildar: Navê wî yê rastî Yunis Raûf e. Di 1918an de li Kurdistana Iraqê li bajarê Koyeyê hatiye dinyayê. Li Bexdayê huqûq xwendiyê. Di 1948an de ji ber nexweşîya kansêrê wefat kiriye.

Xebat:

1. Kê Ey Reqîb nivîsiye?
2. Awazê marşê çawa ye bi deng bixwîne.
3. Gotinên ku tu jê fam nakî di deftera xwe de binivîse û li maneya wan bigere.

Dîn û baweriyên li Kurdistanê

Mozayîka baweriyân

Tê gotin ku kurd ne muslimanên "serhişk" in. Lê ji nav kurdan "ulema" (zanayên dînî) yên dînî yên mezin rabûne; li serayên osmaniyan, li unîversîteya El Ezher, li bajarên pîroz Mekke û Medîneyê û ta bigihe Endonezyayê zanayên kurd yên dînî hebûne.

Cihê cografî yê Kurdistanê bûye sedem ku ulemayên kurd di navbera muslimanên Hindistanê

ku bi farisî dinivîsandin û cihana erebî-tirkîaxêf de bibin pirên kulturî; ji ber ku piraniya ulemayên kurd ji bilî kurdî, farisî, erebî û tirkî jî dizanin.

Ulemayên dînî wek El Dînawerî, Ibn Esîr, Ibn Fedlan, Ibn Xelkan, Badî El Zeman el Hemedanî, Saîd el Nursî kurd bûn.

Kurd berî cîranên xwe yê din "bûne" musliman. Lê ji bûyerên dîrokî xuya dike ku prosesa muslimanbûnê bê xwîn nebûye.

Kurd û musliman cara pêşî di sala 639an de hatin hember hev. Ji ber ku kurdan li dijî ereban piştgiyariya farisên Ehwezê kir. Ereban di sala 643an de Şarezûr dagîr kir. Di dema Ummadî û Ebbasiyan de bi darê zorê muslimankirina kurdan dom kir.

Lê heta salên 1100î jî piraniya kurdan bawerî bi dînen yezdanî, cuhîti û xiristiyanîyê dianîn.

Îro piraniya kurdan musliman in. Û %60ê muslimanên kurd şafîî ne. Bi vî awayî kurd ji tirk û ereban vediqetin. Çunkî piraniya tirk û ereban "henîfî" ne. Kurdên şîî li Kermanshah, Xaneqîn û Mendelî dijîn. Kurdên feylî yê şîî li bajarên Bexda, Xaneqîn, Mendelî, Bedra, Hilla, Îmara, Nasiriye û li Basrayê dijîn.

Li Kurdistanê û di nav kurdan de hin baweriyên din yê dînî jî hene.

Ji % 20ê kurdan elewî,

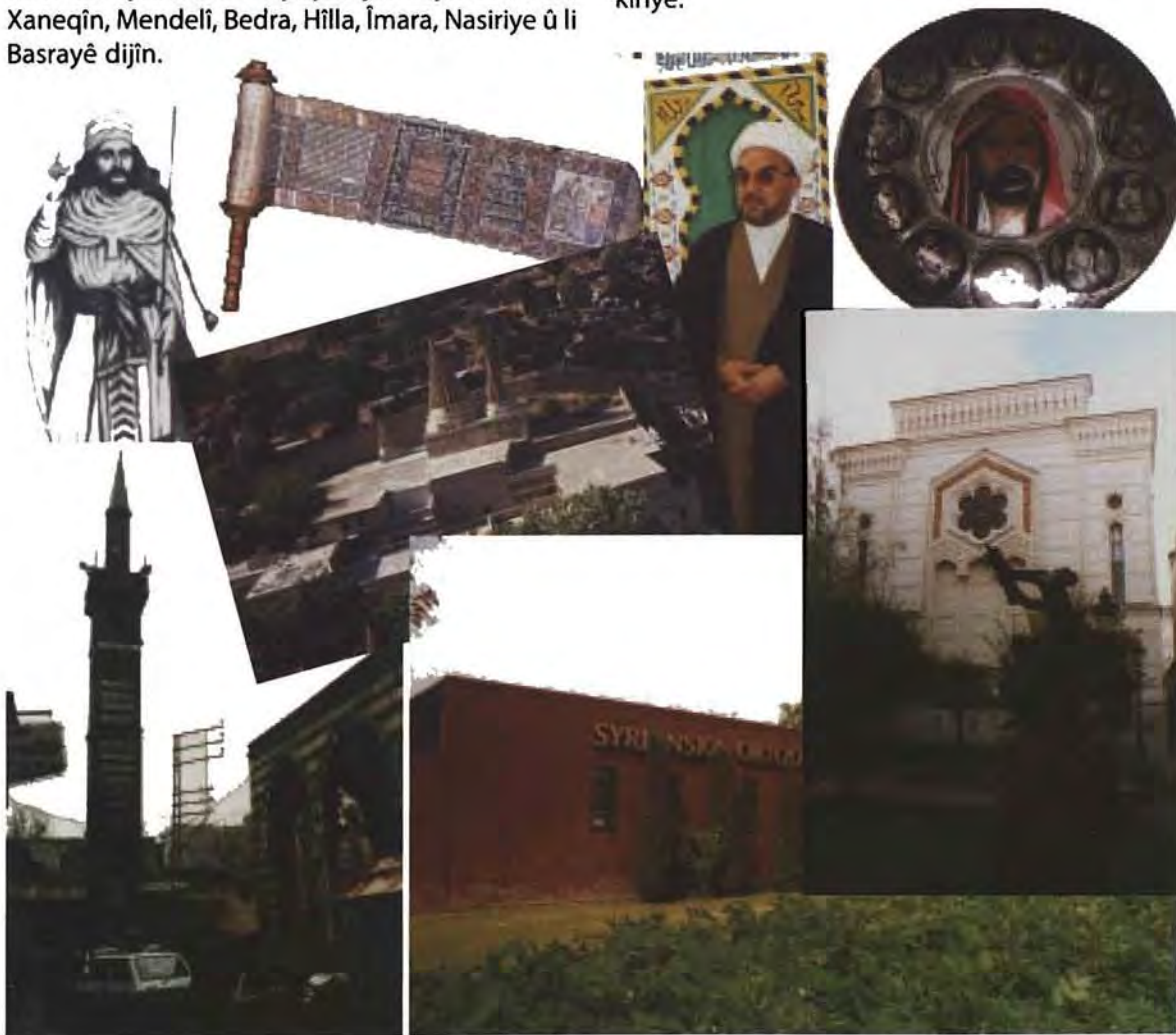
%10-15 ehî heq,

% 3-4 êzîdî ne.

Di nav bawermendên van baweriyên de awayên cihê yê îbadet û baweriyê hene.

Li gor lêkolînan di nav van baweriyên dînî de şopên dînê kurdan ê herî kevin êzîdîti hene.

Ta dawiya salên 1900î li Kurdistanê cihû, ermenî û suryanî-kildanî hebûn. Îro jî dêr û kenîştayên (sînagog) wan hîn ava ne. Lê ji ber zordariyên dewletê, piraniya wan ji Kurdistana Bakur bar kiriye.

Îslam

Pêxemberê dînê îslamê Hz. Muhemed e. Ji bawermendên vî dînî re musliman tê gotin. Kitêba pîroz Quran e.

Hz. Muhemed di 571ê de hatiye dinyayê û di 632an de wefat kiriye.

Li gor Quranê gotinên Xwedê bi riya ferîşteyê mezin Cebrail gehîştîye Hz. Muhemed.

Sala 622an, koça Hz. Muhemed ji Mekkeyê bo Medîneyê wek destpêka sala Hicrî tê qebûl kirin. Li piraniya welatên musliman salnameya hicrî tê bikaranîn.

Musliman kurên xwe sunnet dikin. Goştê berazan naxwin. Cihê perestgeha wan mizgeft e. Piraniya Kurdan musliman in.

Pênc şertên îslamê:

1. Kelimeya şahdetiyê "Ez şahdetiyê didim ku Xwedê yek e, û ez şahdetiyê didim ku Muhemed pêxemberê Xwedê ye."

2. Nimêj Musliman rojê pênc caran nimêjê dikin. Gava musliman nimêjê dikin berê xwe didin Ka'beyê. Ka'be li Erebîstana Suûdî ye.

3. Zekat Her musliman divê hersal ji 40î yekê mal û pereyê xwe wek zekat bide feqîr û hejaran.

4. Rojî Her musliman her sal di meha Remezanê de rojiyê digire. Rojî berî elindê dest pê dike. Bi avaçûna rojê re jî rojîgir fitarê dixwin.

5. Hec Her muslimanê/a xwedî îmkan divê carekê here Kabeyê "Hecer el Eswed" (Kevirê Reş) tewaf bike.

Minara Çarnig-Amed

Rojên pîroz:

1. Cejna Remezanê Piştî dawiya rojiya meha Remezanê tê pîrozkirin. Ango qedandina rojiyê bi cejnê tê pîrozkirin. Ev cejn sê roj in û wek cejna fitreyan, cejna biçûk, cejna rojiyê û li hin cihan jî wek cejna şekir tê binavkirin.

2. Cejna Qurbanê Bi du meh û deh rojan piştî Cejna Remezanê ye. Ev Cejn çar roj in û wek Cejna Mezin yan Cejna Heciyan jî tê naskirin.

Şî'at Elî (Partiya Elî) ew beşên muslimanan in ku Hz. Elî wek serekê muslimanên dinyayê qebûl dikin. Li gor wan piştî mirina Hz. Muhemed diviyabû yekî ji xizmên wî bibaya serok. Muslimanên sunnî dibêjin, na divê yekî jîr û jêhatî bibe serek. Ji bo serokatîyê di nav muslimanan de şer çêbû. Sunnî bi ser ketin. Li Îraqê li bajarê Kerbelayê her du kurên Hz. Elî; Hesen û Husên hatin kuştin. Navê serokê muslimanan li gor sunniyan "xelîfe", li gor şîiyan "îmam" e.

Piraniya şîiyan baweriyê bi 12 îmaman tînin. Hz. Elî wek îmamê pêşî û Muhemed ibn Hesen jî wek îmamê dawiyê qebûl dikin. Li gor baweriya şîiyan wê Muhemed ibn Hesen wek *Mehdî* dakeve dinyayê; xirabiyê rake û edaletê bi cih bike. Ji %10ê muslimanên dunyayê şîî ne. Piraniya wan li Îran, Iraq û Behreynê dijîn.

Kurdên feylî şîî ne û li Kirmanşah, Xaneqîn û Mendeliyê jî kurdên şîî hene.

Îbadetên wek rojî, nimêj û hecê mîna sunniyan bi cih tînin. Cejnan wek sunniyan pîroz dikin.

Piştî wefata Hazretî Muhemed li ser lihevnekirina muslimanan, peyda bûye. Elewî piştî wefata Pêxember hem waris û hem xelîfe Hz. Elî hesab dîkin. Hz. Elî îmamê yekê tê qebûlkirin û piştî wefata Hz. Elî bi 11 îmamên din baweriyê tînin. Hz. Elî pismam û zavayê Hz. Muhemed bû.

Elewî wek mezhebê şîî hevalbendên Hz. Elî tînin nasîn. Ew naçin mizgeftê, nimêjê nakin, lê CEM dîkin. Ev şiklek ji îbadeta elewiyan e. Lê şîî diçin mizgeftê, nimêj dîkin, rojiya Muheremê ya ji bo bibîranîna serpêhatiya li Kerbelayê digirin. Li Kerbelayê her du kurên Hz. Elî; Hesen û Husên ku ji keça Pêxember, ji Fatîme bûn, hatin kuştin.

Hin elewî ji pênc şertên muslimantiyê bi tenê şahadeta xwe tînin. Lê rojiya wan ya taybetî heye. Zekatê nadin û naçin Hecê. Peyvên şahadeta xwe jî diguherin, "*Eşhedû en la îlahe illallah, we eşhedû enne Elî welîyullah*" dibêjin.

Elewî pêxemberên hemû dînan û kitêbên wan pîroz dibînin, lê Hz. Muhemed û Quranê nêziktirê xwe dibînin. Hz. Muhemed wek pêxemberê xwe û Quranê jî wek kitêba xwe ya pîroz dibînin. Lê di piratîkê de Quranê bi tenê dema definkirinê li ser miriyan dixwînin. Elewî ji kesê ku Quranê dixwînin re *mele* dibêjin.

Pîr, rayber û murşîd sifetên kesên ku di mesela dîni de xwedî otorîte ne. Li gor baweriya elewiyan ev kesên pîroz in ku ji mirov re şefaetê dîkin ku mirov ji tengasî û dojhê xilas be. Ev kes nayên destnîşankirin yan jî hilibijartin. Mirov van sifet û payeyan ji bav û kalên xwe digire. Pîr û Rayber xwedî mirîd in. Li gor toreyan, pîr û rayber salê carê diçin seredana mirîdên xwe. Ku pirsên wan ên civaki hebin li ser dipeyivin û çareser dîkin.

Hz. Elî u 11 îmamên din

Cem: Awayê îbadeta elewiyan e. Wexta xwe ya diyarkirî tune. Her *pîr*, *rayber* yan jî *murşîd* nikare *cemê* bike. Ji bo vî karî hin qabiliyetên taybetî divên. Ji kesên ku cemê dikin re *dewrêş* jî tê gotin. Di cemê de jin, mêr û zarok bi hev re rûdinin. Di cemê de li muzîkê jî dixin.

Rojî

Gaxan: Di meha 12an de ye. Gel sê rojan rojiyê digire. Paşê niyazê, nanê pîroz, belav dikin, şahiyê dikin.

Rojiya Xizir: Ev jî sê roj in. Li hin ciyan pênc rojan jî digirin. Ev rojî di navbera 10ê meha yekê û 20ê meha duduyan de tê girtin. Ango gel hemû ne di eynî rojan de, di rojên cihê de digire. Li heremekê di hefteyekê de, li herêma din di hefteka din de tê girtin.

Rojiya Muheremê: Ev rojî 12 rojan, ji bo 12 îmaman tê girtin. Destpêkirina meh û roja vê rojiyê nediyarkirî ye.

Di baweriya elewiyan de mirov cihêkî *pir* girîng digire. Rola mirov carna *pir* bilind dibe. Mirov di baweriyên elewiyan de *pir* aktif e. Li ba elewiyan bingeh mirov e ku baweriya xwe bi yekîtiya Xwedê bîne. Xwe ji xerabiyên biparêze û durist be. Kirinên mirovan dikarin wan bibin buhiştê jî û dikarin di agirê dogehê de bişewitînin jî.

Di nav elewiyan de roj, heyv û agir pîroz in. Ziyaret, di baweriyên elewiyan de cihêkî zaf girîng digirin.

Çiya, gol, çem û dar dikarin cihên ziyaretê bin. Di ser ziyaretan re jî xwediyê hêza mezin Xwedê heye.

Ehlî Heq

Ehlî Heq ku li Kurdistanê wek yaristanî, yersanî, kakeyî jî tê nasîn, dînekî kurdî ye û berî îslamiyetê jî hebû. Dînê Ehlî Heq di sedsala 13an de ji aliyê Hz. Sultan Îshaq ve hatiye nûjenkirin.

Ronahî û çira li cem yaristaniyan pîroz in. Li gor baweriya wan Yezdan kaniya ronahiyê ye û jiyana mirov 1001 caran laş diguhere. Yani divê mirov 1001 caran ji diya xwe bibe û 1001 caran jî bimire. Her cara ku mirov zindî dibe, jê re *дона* tê gotin.

Pîr Binyamîn pîrê pîran e, ango serokê pîran e û wek pêxemberê yaristaniyan (ehlî heq) tê qebûlkirin. Di dînê yaristaniyan de Xwedê li erdê ye. Xwedê heft caran daketiye ser rûyê erdê ku rîya rast nîşanî mirovan bide.

Di dînê Ehlî Heq de bazinên ayinê hene. Yek ji wan *"heften"* e, jê re dibêjin *"heft mirov"*. Ev heft mirov pîroz in û her yekî roleka xwe ya dînî heye. Yek ji wan jin e.

Cihên pîroz

Pîrdêwer

Ev cî bingeh û ziyarethega Sultan Îshaq e. Li herêma Hewremanê nêzî Helebçeyê ye.

Bawe Yadgar

Li rojhelatê Kurdistanê, nêzî bajarê Serpêl-zehaw, li çiyayê Delahû ye. Ziyaretgeha Bawe Yadgar jî li wê derê ye.

Rojî

Bawermendên dînê Ehlî Heq her sal di nîveka zivistanê de sê rojan rojiyê digirin û roja çaran cejna xwe pîroz dikin.

Cejn

Her roja îne civîneke dînî dikin, muzîka dînî guhdar dikin. Di civînên dînî de li tembûrê dixin. Her weha mehê carekê civîneka mezin dikin, bi hev re xwarinê dixwin û cejna xwe pîroz dikin. Di van civînan de jî li tembûrê dixin, sirûdên dînî dixwînin.

Pirtûka pîroz

Pirtûka herî pîroz û girîng *Serencam* e. Ev pirtûk bi zimanê kurdî zaravayê goranî/hewramî hatiye nivîsîn. Hemû pirtûkên dînî yên ayina Ehlî Heq bi kurdî ne.

Kesên biyanî, wek faris û milletên din, ku dînê Ehlî Heq qebûl kirine, bi kurdî karûbarê dînî dikin.

Lalash: Perestgeha êzidiyan

Êzîdîtî

Êzîdîtî yek ji dînên kurdan e. Dua û îbadetên êzidiyan bi zimanê kurdî ne. Kitêbên wan ên pîroz Cilwe û Mishefa Reş in. Sembola wan teyrê Tawis e. Li gor baweriya rêberên vî dînî; Êzîdîtî ji zerdeştîyê û dînên din kevintir e. Êzîdîtî rengê dînên surîştî dide. Êzîdî baweriyê bi Xwedê tînin.

Êzî, êzîdî, êzidiyatî; Êzî navekî Xwedê ye.

Êzîdî, ew kesên baweriya wan bi Xwedê tê. Êzîdîtî, ew tor û tebî'et in, dîn û erkan in, yên di navbera êzîdî û Êzî de.

Baweriya êzîdîtîyê di nav kurdan de maye û ji bilî Kurdistanê Îranê li tevaya Kurdistanê êzîdî hene. Êzîdî kurê xwe sunet dîkin. Kirîvatî li ba wan pîroz e. Êzîdî kelem, goştê berazan û xasan naxwin.

Di civata êzidiyan de sîstema kastê heye: Wek şêx, pîr, feqîr, qewal.

Duayeke êzidiyan:

"Êzî Ew padîşahê min î hezar û yek nav e.

Dinya li ba wî, saet û gav e.

Sultan Êzî dizane, li behrê çend keşkûl av e.

Û li bestê, çend kevir li nav e.

Ya Sultan Êzî,

Te Hewa kire bûk û Adem kire zave."

Rojî û cejn

Cejna sersalê

Êzîdî di destpêka meha nîsanê de, di çarşema yekê de, wek cejna sersalê yan bi navekî din *Çarşema sor* pîroz dikin. Di vê mehê de kes nazewice, cot nake. Di roja *çarşema sor* de êzîdî rêwîtiyê nakin, erdê nakolin, ser û cilên xwe naşon.

Êvara *çarşema sor*, ezîdî hêkan dikelînin, wan kesk û sor û zer boyax dikin. Her wê rojê qaşilê hêkan û kulîlkên nîsanê, bi taybetî sosinan, bi deriyan ve dikin. Xwarin û şêranî têne çêkirin û li feqîr û hejaran têne belavkirin.

Cejna çîleya havînê û rojî

Baba Şêx, Baba Çawîş û êzîdiyên dîndar, di nîveka havînê de rojiyê digirin. Bi tenê Babe Şêx, Baba Çawîş û pêşîmam çil rojan rojiyê digirin. Êzîdiyên dîndar û bawermend ji her aliyên ku êzîdî lê hene tên û li Geliyê Laleşê dicivin.

Cejna Çîle di destpêka meha Tebaxê de ye û sê roj in. Di vê cejnê de her kes xwe li şêxê xwe digire. Her kes li mala şêxê xwe dixwe û vedixwe û êvaran li perestgehê, şevbuhêrk û sema dikin. Di roja destpêka cejnê de, her kes diçe cihên pîroz ziyaret dike.

Cejna Mezin

Êzîdî ji her welatî, di dawiya meha Îlonê de, heft roj û heft şevan, li perestgeha li Geliyê Laleşê têne ba hev. Cejna Mezin di destpêka çirîya pêşîn (meha 10an) de bi dawî tê. Di heft rojên cejnê de, her roj ayineke taybetî pêk tê. Mînak: roja çarşemê bi awayekî taybetî golikekî ji Çiyayê Erefatê didin anîn û li ziyaretê dikin qurban.

Baba Çawîş li ber dergehê Laleşê

Cejna Bêlinda

Êzîdî di dawiya meha 12an de, roja îne ji bo vejîna miriyan ve cejnê pîroz dikin. Êvarê agir dadidin û her kes sê caran xwe di ser agir re hildavêje.

Cejna Xidir Îlyas

Ev cejn di pêncşema yekem ya meha sibatê de tê pîroz kirin. Beriya cejnê ji bo Xidir Îlyas sê rojan rojî tê girtin. Roja cejnê nabe ku heywan bèn serjêkirin û herin seyranan.

Xiristiyanî

*Kilîseya
Suryaniyan li
Swêdê*

*Papaz Aziz Gunel ku
demeke dûr û dirêj
li Diyarbekirê li
kilîseya Meryem Ana
wek papaz kar
kiriye.*

Pêxemberê vî dînî Hz. Îsayê Mesîh e. Ji bawermendên vî dînî re xiristiyan tê gotin. Kitêba wan a pîroz Incîl e.

Îsa Mesîh di 33 saliya xwe de ji ber baweriya xwe bi xaçekê ve hatiye mîx kirin; Li gor baweriya xiristiyanan ruhê wî çûye asîmanan.

Sala bûyina wî wek destpêka sala mîladî tê qebûl kirin. Periyodên bûyerên dîrokî wek berî mîladê (berî zayinê) û piştî mîladê (piştî zayinê) tînan nîşan kirin.

Xiristiyan bi navê "bav, kur û ruhê pîroz" baweriyê bi yek xwedayî tînin. Rojîyê digrin. Perestgeha wan kilîse (dêr) ye.

Rojên pîroz

Cejna biçûk: Rojiya cejna biçûk tê girtin. 10 roj in. Ev rojî ji bo bûyina Îsa Mesîh e ku ew ji 25ê meha 12an e.

Cejna mezin: Ev cejna vejînê (qiyam) ye, di meha nîsan û gulanê de ye. Rojiya vê cejnê 40 roj in, lê ji ber xemgîniya nebedîrbûna Îsa Mesîh, 50 rojan rojîyê digrin.

Xwarin û vexwarinên di rojîyê de: Di rojîyê de goşt, şîr, berê şîr, hêk nayên xwarin. Savar, zeyta zeytûnê, sebze tê xwarin. Bi kurtî tiştên xwîn jê bê naxwin. Demên rojîgirtinê ne wek hev in.

Li Kurdistanê ermenî, kildanî, asûrî/suryanî xiristiyan in.

Li Kurdistanê, ji bo xiristiyanan yek ji ciyên pîroz *Dêra Zaferanê* ye. Ev dêr li Mêrdînê ye û ya suryaniyan e.

Yahûdîî

Tewrat - ji sedsala 18an

Pêxemberê vî dînî Hz. Mûsa ye.

Ji bawermendên vî dînî re yahûdî/cihu/
mûsewî tê gotin.

Kitêba wan a pîroz Tewrat e.

Îro hejmara yahûdiyan digihe 20 milyonan, li
dor 150 hezar ji wan kurd in.

Yahudî kurê xwe sunet dikin. Goştê berazan
naxwin.

Cejna yahûdiyan ya mezin Cejna Hêkesorê ye.
Ev cejn wek cejna paskalya tê naskirin. Yahûdî
îbadetên xwe bi tevayî li keniştayê (sînagog) bi
cîh tînin.

Kenişte: Perestgeha yahûdiyan

Rabîn: Zanayê dînî

Xebat:

1. Li Kurdistanê kîjan baweriyên dîni hene?
2. Zanayên kurd yên dîni kîjan in?
3. Li Kurdistanê hejmara suryanî, cihû û ermeniyan kêma bûye. Çima?
4. Pênc şertên dîne îslamê kîjan in?
5. Li ser jiyana Hz. Muhemed, Hz. Elî û Şêx Hadî fakta bicivîne û ji hevalên xwe re bixwîne.
6. Navên pênc dînen dinyayê yên mezînan (li gor hejmara bawermendên wan) binivîse.
7. Cejna remezanê û qurbanê çawa tê pîrozkirin? Ji malbata xwe yan jî cîran û nasên xwe bipirse.
8. Taybetmendiyên bawerîya elewiyan çi ne? Di elewîtiyê de rola mirov çawa ye?
9. Ev peyv tînan çi maneyê: "Cem", "Pîr", "Rêber", "Murşîd"
10. Ferqa elewî û şîîyan çi ye?
11. Taybetmendiyên bawerîya Ehli Heq çi ne?
12. Îbadetên êzidiyan bi kurdî ne. Çima?
13. Geliyê Laleşê li ku ye? Ji bo kurdên êzîdî girîngiya wî çi ye?

14. Rojên êzidiyan yên pîroz kîjan in? Êzîdî wan rojan çawa pîroz dikin? Ji malbata xwe yan jî kesên dînan yên ku dizanin bipirse.

15. Navê kitêba pîroz û pêxemberê cihuyan çi ye?

16. Aliyên hevbeş yên îslamê û xiristîyaniyê çi ne?

17. Roj û cejnên xiristîyanan yên pîroz kîjan in? Ji van cejnên cejna mezînan (christmus/jul) çawa pîroz dikin?

Karên taybetî: Ji van babetan yekê hîlbijêre

a. Bi kurdên êzîdî û elewî re li ser dîne wan, rojên wan yên pîroz û cejnên wan hevpeyivînekê bike.

b. Di Îslam, Xiristîyanî, Elewîti, Cihuti û Êzîditiyê de cihê jînan çawa ye? Li ser vê babetê lêkolînekê bike û encamên lêkolîna xwe bi hevalên xwe re munaqêşe bike.

Dergûşa şaristaniyê

Çiyayê Agirî (Ararat). Li gor Incîlê keştiya Nûh Pêxember li ser çiyayê Agirîyê rawestiyaye.

Kurdistan yek ji wan welatan e ku pir kêr kolanên arkeolojîk lê hatinekirin. Lê li gor kolanên arkeolojîk yê heta niha, li dinyayê çandin cara pêşî li Mezopotamyayê çêbûye.

Her weha Kurdistan ji bo peydabûna baweriyên dîni û belavbûna wan bûye cihekî girîng.

Li gor Tewratê (bir 11: 26 û 29: 10) Brahîm Pêxember demeke dirêj li Herranê jiyaye. Gava bûye 75 salî li Herranê bûye pêxember.

Her du çemên mezin ên ku rex û ruyên wan ji zû de ji bo mirovan bûne war; Ferat û Dicle li Kurdistanê dizên.

Surişta Kurdistanê; deştên mezin û çiyayên bilind û bi heybet, bûne hêlîna koviyên cûrbicûr.

Ji destpêkê heta îro hemû medeniyetên li Kurdistanê ava bûne, şopa xwe li ser erdê wê danîne. Mirov dikare li gelek ciyên Kurdistanê pêrgî van şopan bê.

*Mizgeft û ziyareta
Xelîl Rehman,
(Brahîm pêxember)
Ruha/Urfa.*

*Li gor efsaneyan
Nemrûd xwestiye Hz.
Brahîm bişewitîne. Li
şûna vê mizgeftê
agirekî gur dadaye û
Hz. Brahîm li vir
avêtiye nav agir. Lê
piştî demekê ciyê
agir guheriye bûye
gulîstaneke bi hewz,
dar û êzingên ku
dişewitîn jî bûne
masî.*

Masiyên di hewzê mizgeftê de. Li bal xelkê ev masî pîroz in. Tu kes dest nade wan.

Çiyayê Nemrûd: Nêzî bajarê Semsûrê
(Adiyaman) ye. Li ser vî çiyayî heykelên
Xwedayên berê; Mîr 1. Antiochos û Xudayên
din hene.

Antiochos li ser Nemrûdê perestgeheke
mezin ava kiriye. Serên heykelan 2 metre bilind
in û her yek Xwedayekî temsîl dike.

Hesenkêf (Eskif), yek ji bajarên kevin ê kurdan
e ku di dema dewleta Merwanî de û di dema
mîrîtiya Botan de navenda kultur û xwendinê
bûye. Melayê Cizîrî demekê li vî bajarî maye û
wî gelek helbestên xwe li vir nivisîne.

Piştî avabûna bendaveke projeya GAPê wê
Hesenkêf di bin avê de bimîne. Wê kurd
bikaribin Hesenkêfê ji mirinê xilas bikin?

Geliyê Elî Begê

Amed
(Diyarbakir): Li
gor lêkolînan
şûnwarên
dewra kevir lê
hene. Li dora
bajêr beden
heye. Ev
beden bi qasî
5 km dirêj e û
12 metreyan
bilind e. Di
destpêkê de
72 birc lê
hebûn, lê îro
60 birc mane.
Amed demeke
dirêj bûye
navenda
ticaret û
xwendinê.

Amed (Diyarbakir), dikaneke biharatan.

*Amed
(Diyarbakir),
Deriyê Romê
(Deriyê
Ruhayê).
Çar deriyên
bedena Amedê
hene. Heta
salên 1930yî jî
êvaran ev derî
dihatî girtin.*

*Girava
Axtamara: Di
nav gola Wanê
de ye û tê de
dêrek heyê. Ev
dêr ji bo mîrê
ermeniyân
Gagîk Astrunî
hatiye avakirin.*

Efsaneyek li ser vê giravê heyê; dibêjin kurê mîrê kurd evîndarê keça metranê vê giravê dibe. Navê keça metran Tamara ye. Kurê mîr her şev li gor ronahiya xetîreya (meşale) di destê keça metran de, bi avjeniyê tê giravê, nik keça metran. Piştî demekê metran bi vê yekê dihese, şevê keça xwe dike odeyekê û derî li ser kilît dike. Û xetîreyekê digre destê xwe û li qayikekê siwar dibe. Kurê mîr dîsa wekî her tim, ber bi ronahiya xetîreyê avjeniyê dike. Lê her ku ew avjeniyê dike, metran jî bi qayika xwe jê bi dûr dikeve. Êdî hêz û taqeta kurê mîr namîne. Dike hawar hawar û dibêje "Ax Tamara, ax Tamara!" û di avê de dixeniqe.

**Zebeşên
Amedê**
(Diyarbakir) li ber
çemê Dicleyê
digihîjin. Giraniya
zebeşan digihîje
heta 70 kiloyî.
Her sal di meha
îlonê de Belediya
Amedê Festîvala
Zebeşan amade
dike. Di vê
festîvalê de
xwediyê zebeşê
herî giran
xelatekê digire.

Mêrdîn

*Kela Sim'anê, Efrîn-Kurdistana Suriyê
Nêzî bajarê Efrînê li pişt gundê Qezewê li ser girekî hatiye avakirin.
Di dema Bizansiyan de navê vê kelê Telanissos bûye ku ew jî tê maneya "Girê Jinan". Merkeza dîni û ciyê
heciyên filehan bûye. Wek tê zanîn ev der herêma Mitanî û Huriyan bûye. Ji xwe her li vê herêmê nêzî vê
kelê kelayeke din heye ku bi navê Kela Hûrî tê naskirin.*

Bêxal, Kurdîstana Iraqê

Sûlav-Amêdiyê

Dîmenek ji çiyayên Kurdistanana Iraqê

Kela Hewlêrê

Kurd û Kurdistan

Kurdistan yek ji dergûşên herî kevin ^{yên} a şaristaniyê ye.

Li cîhanê gelek ciyên kevin yê şaristaniyê hene. Ji wan hinek ev in: Filistîn, Misir, Yûnanîstan û Mezopotamya.

Mezopotamya axa navbera çemên Dicle û Feratê ye (*mezo: navber, potam: çem*).

Şaristaniya vê herêmê digihîje 8-9 hezar sal berî zayinê.

Hin cîranên kurdan yê dîrokî asûrî, faris, ermenî û romayî bûne.

Mezopotamya

Kurd

Bi qasî ku tê zanîn cara pêşî sumeriyan qala kurdan kiriye. Wan ji welatê kurdan re gotiye:

KAR - DA - KA (*)

Ev gotin 2000 sal b.z. li ser kevirekî hatiye nivîsîn. Ev kevir li Mezopotamyayê li kavilekî sumeriyan hatiye dîtin.

Welatê Kardakan diket navbera Bedlîs û Wanê.

Asûriyan jî ji kurdan re gotiye *kardox* û ji welatê wan re jî gotiye Kurtiye.

Piştî navê kurdan di belgeyên dîrokî de wek

kurtî, kirtî, kardox, kardoç, gutî, med, kardo û *karduk* hatiye nivîsîn.

Li gor dîroknasan kurd *arî* ne û neviyên *medan* in.

Gotina *arî* jî zimanê sanskrîtî(**) tê, maneya wê jî *binijad, esilzade, yên xweşik, yên baş û rind* e. Navê zimanê ariyan *aryavaşa* bû. Navê welatê wan *Aryavarta (Welatê Arya/Warê Arya)* bû. Welatê wan başûr û rojhilatê Derya Qezwînê (Xezar) bû.

Koça Hîndo Ewropiyan

(*) Navê KARDAKA li ser kevir bi awayê KRDK hatiye nivîsîn. Zimannas gava ku nivîseke ku tenê bi tipên dengdar hatibe nivîsîn, A-yeke (*dengekî di navbera A û E'yê de ye*) dixin navbera hemû tîpan. Loma KRDK dikare KURDIK, KARDOK, KURDOK û hwd. be.

(**) Sanskrîtî zimanê kevin ê hîndî ye.

Xebat:

1-Cara pêşî kê qala kurdan kiriye?	3-Asûriyan ji welatê kurdan re çi digot?
2-Sumeriyan ji welatê kurdan re çi digot?	4-Gotina arî tê çi maneyê?

Dewletên Kurdî

Di dîrokê de yekem dewleta kurdî dewleta gutiyan e. Ev dewlet 3000 sal b.z. li Mezopotamyê ava bûye.

Cîranên vê dewletê li başûr misirî, sumerî piştî asûrî, li Anadolê jî hîtîti bûne. Şahên gutiyan yên pêşî Annatom (Emnatum) û Tirîkan

bûn. Piştî ev gel bi navê xaldî, kurtî, araratî (ûrartû), subarî, neyrî, mîtanî, muskî, kusî hatiye bi navkirin.

Li gor dîroknasên kurd koka hemuyan jî digihîje gutiyan.

Dewleta Medya

Împeratoriya Medya di dîrokê de dewleta kurdan a herî mezin û berfireh e. Di nav dewleta Medya de gelek eşîr û êlên kurdan bûn yek.

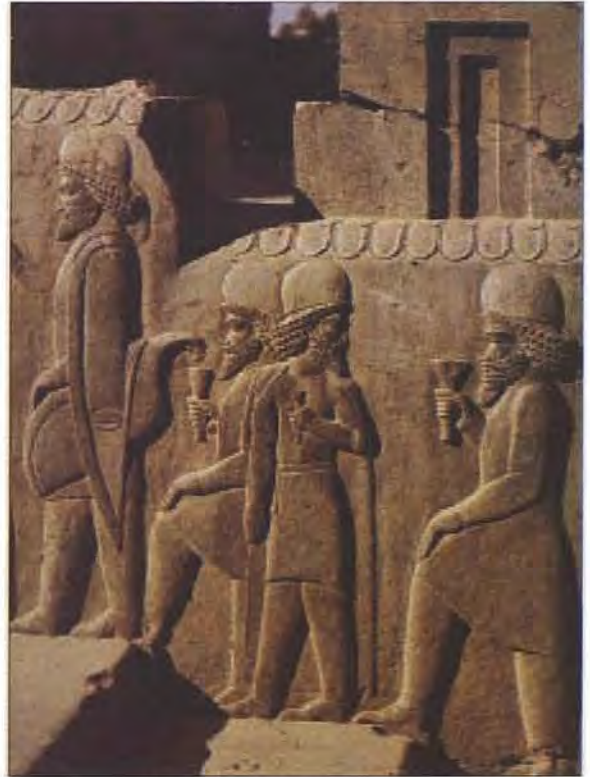
Dewleta Medya 700 sal b.z. di navbera gola Ûrmiyê û çiyayê Zagros de ava bûye. Paytextê wê *Akbatan/Hekmetan* bû. Ev bajar li Îrana îro ye, navê wî yê nuha *Hemedan* e.

Med cîranên asûriyan bûn. B.z. di salên 625-627an de asûriyan êrişên mezin birin ser medan. Medî şikestin.

Padişahê medan Diyako di vî şerî de hat kuştin.

Padişahê medan Diyako

Esilzadeyên medî diçin seraya padişah

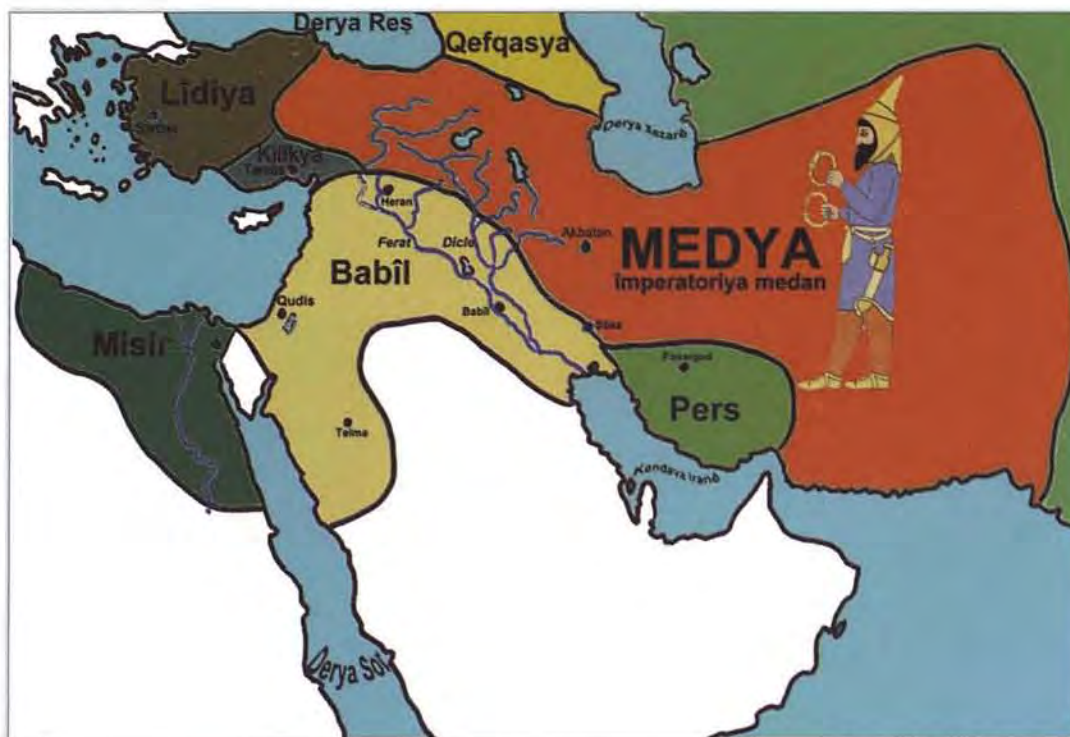
Piştî mirina Diyako kurê wî Keyxusro bû padişahê medan.

Keyxusro sala 612ê b.z. bi alîkariya babîliyan êrişeke mezin bir ser asûriyan û paytextê wan Nînova girt û dawî li dewleta asûriyan anî.

Piştî wê, Împeratoriya Medya pir fireh dibe. Sînorên wê ji Kendava Îranê heta Derya Xezarê diçe û ji wir jî digihîje çemê Halysê (Kizilirmak).

Sala 550yê b.z. persî û babîlî li hember medan dibin yek û êrişî ser medan dikin. Padişahê

İmperatoriya Medya

medan Astiyag di vî şerî de dişkê û dawî li Împeratoriya Medya tê.

Li gor dîrokasên kurd: Herçendî med dikevin bin destê persan lê dîsa jî bi navê Medya Biçûk herêmek di bin destê medan de dimîne. Heta ku sala 331ê b.z. Daryûsê persî û Îskenderê Mezin ê

makedonî li nêzî Hewlêrê tên hember hev, Îskender zora Daryûs dibe, dewleta wî teslim digre û Medya Biçûk jî dikeve bin desthilatdariya Îskenderê Mezin.

Medî zerduştî bûn. Zimanê wan jî nêzî kurdiya îro ye.

Şerê Îskenderê Mezin û Daryûs
(Ev wêne bi kevirên mozaîkî b.z. di sala 300'î de hatiye çêkirin)

Xebat:

- 1-Paytextê Împeratoriya Medyayê kuder bû?
- 2-Medan bi kê re şerê mezin kir?

3-Medan b.z. di 612an de dawî li kîjan împeratoriye anî?

4-Ninova paytextê kîjan împeratoriye bû?

Jin û mêrekî medyayî, wêne li ser kevirekî hatiye dîtin, piştî bi reng hatiye çêkirin û ev wêne nuha li Berlinê di arşîva Muzexaneyê Huner û Dîrokê de ye. Li gor hin çavkaniyan ew wêneyê padişahê medan e.

Berî xiristîyanî û muslimantiyê, kurd zerduştî bûn. Navêkî din ê zerduştîyê mazdayî (mazdaîzm) ye. Gotina mazdayî ji Ahura Mazda tê.

Ahura Mazda di dinê zerduştîyê de navê xwedayê esman e. Navê kitêba zerduştîyan a pîroz Avesta ye.

Zerduşt ji eşîra magî ya medan e. Li bajarê Ragha (Ray) hatiye dinyayê. B.z. di navbera salên 660-583an de jiyaye.

Îro zerduştî li başûrê Îranê di nav Gebrîyan de û li Hindistanê di nav Parsîyan de maye.

Zerduşt

Heredot

Dîroknasê yûnanî Herodot (400 sal b.z.) di kitêba xwe ya tarîxê de bi dûr û dirêjî behsa medan, eşîrên wan û padişahên wan dike û bi kurtî weha dibêje:

"Asurî 500 sal fermanarên vê herêmê bûn. Yekem kesên ku li hember wan rabû, medî bûn. Medan gelên din jî li dora xwe kom kirin û Împeratoriya Asuriyan hilweşandin û nivê Asyayê kete bin femandariya medan.... Padişahê wan ê herî navdar Diyako bû."

Derheqê eşîretên medan de Herodot dibêje: "Medî jî şeş eşîretan pêk hatibû ku ew jî ev in: Bûsî, partakneyî, struxatekî, arîsantekî, budiyekî, magî/muxekî."

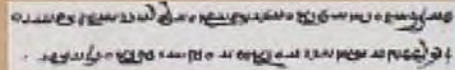
Transkripsiyona teksteke Avestayê

Pirîset Zaratuştra ahuram mazdam: "Ahura mazda maînyo spenîşte datarê gaêtanam. (Videvat, II, 1- sedsala 8an b.z.)

Kurmanciya wê:

Pirîsî Zerduşt ji Ahura Mazda: (Ey) Ahura Mazda yê bi raman, danerê gêtê (dinyayê).

Du tekstên cihê yê Avestayê, bi du alfabeyên cihê:

Çend peyv bi zimanê avestayê û kurmanciya wan:

aspo	hesp	zan	zanîn
bût	bû	ziya	ziyan, zirar
hêç	hîç, qet	dêva	dêw
dva	du, dudo	dên	dîn, ol
uştra	huştir, deve	atarş	agir
ezem	ez	dûr	dûr

Di bîranînên Georges Perrot de kurd û med

Georges Perrot (1832-1914)

(Arkeolog û oriyentalîstekî fransî ye, di salên 1860î de li Anadolîyê li herêma kurdan geryaye, di 1865an de li ser vê gera xwe û kurdên Haymanayê nivîseke dirêj belav kiriye.)

Piştî rêwîtiyeke neh saetan a ber bi başûrê rojavayê Angorayê (Ankara) nêzikî gundê Hoyaçayê deşteke fireh ku jê re dibêjin Haymana; bi newaleke kûr xwe ber bi Afyon Karahisarê û Konyayê ve berdide. Di wê astengê de riyeke gelekî bi çûn û hatin heye. Li jora astengê keleheke kevnare û wêranbûyî heye û ez rêwiyê ewropî yê pêşîn bûm ku min berê xwe dayê.

Gundiyên hawirdorê ji wê kelehê re dibêjin Keleha Gawiran. Ew li jora "pêşîreke" bilind e û li raserî rê ye. Du dîwarên ji kevirên mezin

yên newekhev û bê çimento dibin bingehê wê. Ew herdu dîwar vê deşta biçûk ya li dawîya newalê diparêzin, diwarek li dora serê vî girî ye, yê dî, nêzikî çil metreyî li jêra yê pêşîn e. Ev cara yekem bû ku min li Asya Navîn avahiyeke bi vî şeweyî didît.

Lê tiştê ku bêtir bala mirovan dikişîne du cisimên mezin in, nêzikî sê metreyan bilind in, di kevirê tehtê de li aliyê çepê deriyê kelehê hatine teswir kirin. Ew du cengawer in, bi kumên medan in. Herdu ji wek hev rawestiyane, destên xwe yên rastê ber bi rojavayê de kirine. Zendê wan yê çepê li ser sînga wan tewandî ye û wek ku tiştêk di wan de hebe, lê çi? Ne belî ye. Cil û bergên wan jî kirasekî kurt û dawfireh e. Ew kiras dadikeve ta jêra çogên wan û li nava wan kemerek heye ku jê şûrekî kurt î pehn dadileqe. Caw û rengêkî cihê li hawîrdora dawê dirûti ye. Serê solên wan hinekî ber bi jor ve ye.

Ev herdu cisimên mezin çawa li wir in û li vê derê çi dikin? Di kîjan serdemê de hatine çêkirin û bi çi niyetê? Mirov nizane. Ji ber ku ne nivîsîn li ser wan cisiman hene û ne

Du serbazên medî (ev wêne nêzî Haymanayê li ser zinarekî hatine kolan)

belgehên dîrokî li ser wan çêbûne, ne diyar e ku mirovek ê bikaribe bersivên van pîrsan bide. Mirov bersiveke bi guman dixwaze? Vaye gumaneke ku ji nav gumanan ê belkî herî nêzî rastiyê be. Li ser şerên di navbera qiralên Lîdayê û Medyayê de, Herodot agahiyên gelekî kurt dide; "qiralên medan, Halys (Kizilirmak) derbas kirin û bi ser dijminên xwe ketin." Belkî carekê di van êrîşên xwe de medan ev dera bilind bi kelehê rapêçandine, xurt kirine. Wek ku wan xwestibûn vê axê bi hebûna xwe mohr bikin, wan di tehtë de, li ber deriyê keleha xwe, wêneyê du mîran an du generalên medan çêkiribûn. Destê rastê yê herdu cengaweran ber bi rojavayê dirêjkirî ne; erdên pîr fireh nîşan didin û diyar e ku ew hêviya dagîrkirina wan bi gewde dikin. Rastî ev be an tişteki dî be, diyar e ku li vê deverê mohra cihangîran heye. Cihangîrên ji Nînovayê an ji Babilonê û bêguman bêtir cihangîrên ji Akbatanê (Hemedanê) an ji Susê.

Tiştê ku vê texmînê xurt dike, şeweyê cil û bergan e, sazkirina planên avahiyan e, şeweyê taswîrkirin û pêşkêşkirina mirovan e, bi tevahiyê şikil û stilê ne. Ev berhemên hanê bi şewekî berbiçav xwe nêzîkî neqşên Kalapadosê û heykel û wêneyên asûriyan ên ku li bal me li muzexaneyê Lûvrê ne.

Bi tesadifiyê seyr, ev tîpê ku ji min re bi şeweyekî balkêş li wê devera xalî, li ser vî şahkarê wîqasî kevin diyar bû, piştî çend kêlikan di jiyana rastîn de min ew dîtin: 2 km dûrî kelehê, ez li gundekî biçûk bi navê Kara Omerlu rawestiyam da ku bihna xwe vedim. Dem û lêvên şênîyên gund seranser bi şewekî seyr bala min kişandin. Min ji nêrîna pêşîn nas kir ku kesên li hember min tişteki wan û tirkên bi hev re tunebû. Çav reş î mezin in, bi liv in û ateşdar in, poz dirêj û zirav e, dev xweş qelaştî û bi lêvîne tenik in. Nîvrûyekî bijarte, brûyên kevanî, riyek reş û sertûj.

Ew Kurd in, pîsmamên farisan û kal û bavên me ên dîr. Bi taybetî ji bo çêkirina lêgerînekê li ser vî gelê bi gelek awayên xwe balkêş û

Serbazekî medî (Ev wêne li kavilên Persepolisê hatiye dîtin)

gîrîng ku min biryar da ez dev ji Angorayê berdim. Min deh dozdeh roj li Haymanayê qedandin. Ez bi taybetî li gundên kurdan geriyam.

(Georges Perrot, Kurdên Haymanayê, Apec, 2000, Wergera ji fransî: Dr. Fewaz Husên)

Kardoxî

Dîroknasê yûnanî Ksenefon bi dûr û dirêjî li ser kardoxan nivîsiye. Ksenefon sala 401-400 b.z. bi ordiya xwe di Kurdistanê re derbas

dibe. Piştî vegera xwe, bi navê **Anabasis (Vegera Dehhezaran)** pirtûkekê dinivise.

Di vê pirtûkê de behsa kardoxan û welatê wan dike. Ksenefon ji welatê wan re gotiye Kardoxya.

Li gor Ksenefon, Kardoxya di nav rojhilatê Dicle, Çiyayê Cûdî û Gola Ûrmiyê de ye. Cîranên kardoxiyan li jor ermenî û li jêr pers bûn.

Ksenefon pir behsa war, şervanî û mêraniya kardoxiyan dike.

Ew gelekî pesnê tîravêjên kardoxiyan dide û dibêje: *"Di tîr avêtinê de pir jêhatî bûn. Kevanên wan ji metreyekê zêdetir, tîrên wan jî her yek nêzî metreyekê bû."*

Kardox

û welatê kardoxan

Ji ber ku yûnanî nikarîbûn di ser çemê Dicleyê re derbas bibin, berê xwe dan çiyayên welatê kardoxan. Tevdîra me ew bû ku em bêdeng ji deştê rabin û berî dijmin xwe bigehînin bilind cihan. Me emrê barkirinê da û bi spêdê ve em gihane çiyê. Kardox gava ku bi me hesiyan ji gundên xwe rabûn û digel jin û zarokên xwe berê xwe dan çiyayê. Di gundên kardoxan de me gelek zad û zexîre dîtîn. Xaniyên kardoxan bi kiloz û dîzikên tûnc û sifir xemilandî bûn. Yûnanan

dest nedane wan. Û nedane pey kardoxên ku direviyan. Ji ber ku me digot heke me bi wan xweş kir, heye ku em ji welatê wan bê teq û req û bi awakî dostane derbas bibin. Ji xwe kardox bi xwe neyarê şahê ecem bûn.

Riya çiyê gelekî asê bû. Ksenefon gote Xerisof: "Bi min re du hêsîr hene. Her du jî xelkê vê derê ne. Em carekê ji wan jî bipirsîn."

Hêsîr anîn û ew ji hev dûr xistin û ji ê pêşîn pirsîn, heke rêke din nas dike. Kirin nekirin

wî êsîrî ji «no» pê ve tu tişt negot. Rabûn, ew li pêş çavên hevalê wî ser jê kirin. Hevalê wî anîn û jê pirsîn. Vî kardoxî soz da yûnanan ku wan di rêke qenc re biborîne. Rêke welê ku dewar jî tê re bi rehetî bikarin derbas bibin. Ji gotinên rêber dixuya ku di pêşiya wan de girek heye û heke kardox bi wan hesiyan û berî wan ketine gir, yûnan wê hew bikaribin derbas bibin.

Roj diçû ava. Canfidayan emrê xwe girtibû. Piştî şivê wê bi rê ketana. Me rêberê girêdayî jî sparte wan.

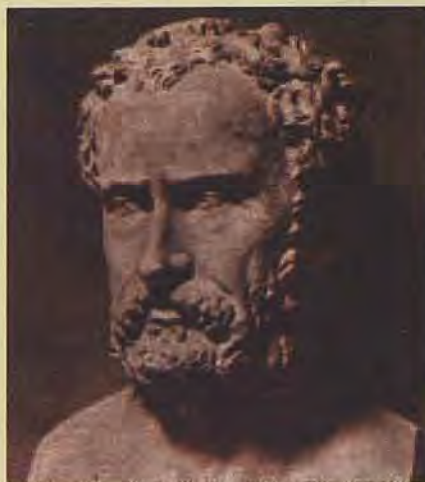
Wezîfa canfidayan ev bû: Ew ê bi şev hilkişin ser gir û heta sipêdê wê tê de biman. Bi şefeqê re, bi dengê sitirihan wê îşaret bidana ordiyê û dirêjî dijminê ku riya mezin girtibû, bikirana. Hîngê tevayiya ordiyê xwe bigihanda wan.

Baraneke hûr dibarî. Ji bo veşartina hereketa canfidayan û xapandîna dijmin Ksenefon digel eskerên dimdarê li ber riya mezin şargeh bûbû. Newalek diket neqeba me û çiyê. Diviyabû em tê re derbas bibin û bi jor kevin. Kardoxan ji jor de kevirine gir û hûr li me gêr dikirin, kevirine girover. Di nav wan keviran de hin hebûn, dibûn barê erebekê.

Ew kevir gava gêr dibûn li tehtan diketin dipengizîn, dişeqitîn, dişikestîn û wek kevirên kuçkaniyê di hewayê re bi fikîneke tîj difirîn. Di bin barana van keviran de me nikarîbû em nizingî li rê bikin. Em li rêke din digeriyan, ew jî bi dest nediket. Heta bi şevê halê me û kardoxan ev bû.

Li me bû şev. Em ji şargehên xwe rabûn, me xwe da paş û me şiv xwar. Kardoxan bi şev jî dev ji me berneda, kuç û kevir bi ser me de gêr dikirin. Me pêjna wan dikir.

Canfidayên me bi rêberê xwe re derbasî çiyê bûbûn. Ji nişkekê ve bi ser dijmin de girtin. Kardoxan agir dadabû û li dora wî rûniştibûn. Bi hatina yûnanan nehesiyabûn.

Ksenefon (430-350 b.z.)

Yûnanan hinek ji wan kuştin, hinên din jî ji hevrazan de gêr kirin û ketin şûna wan.

Canfidayan di dilê xwe de digot qey ji ordiyê re rêke baş temîn kiribûn. Lê ew şaş bûn. Di paş wan de kelhoşkek hebû û rê di ber wê re derbas dibû. Kardoxan mifrezeke mezin xistibûn kelhoşkê û rê biribûn. Digel vê hindê di neqeba girê ku ketibû destên yûnanan û wê kelhoşkê de riyek hebû.

Kardox bi şev, di gir de beyitîn û bi sibehê re bêdeng û pêjin dane rê. Mijê erd girtibû. Kardox û yûnan ji hev nedixuyan. Yûnanan nêzikî li kardoxan kir. Borîzanan li boriyên xwe xist û yûnanan bi zirt û fortan êrişî kardoxan kir. Kardoxan xwe negirt, ji cihê xwe rabûn û revîn. Ji ber ku gelekî bi lez bûn, wan xwe bi lingên xwe xelas dikir û kêr dihatin kuştin. Xerîsof gava deng li borîzanan kir, bi eskerên xwe ve û di riya mezin re ajote pêş. Qumandarên din, dane ser rê û şiverêyên ku diketin pêşiya wan. Her kesî bi awakî qesta çiyê dikir û hildikişiya ser. Hinekan rimên xwe paş xwe ve dirêj dikirin û hevalê xwe kaş dikir. Riya ku rêber şanî me dabû, ji bo dewar û barxanê, ji hemî riyên din çêtir bû. Ksenefon bi esker û barxanê ve, tê re diçû.

Li ser vê riyê mitikek hebû û dijmin ketibû pê. Lê Ksenefon nikaribû riya xwe biguherîne. Ji ber ku dewar û barxane nikaribûn di rêke din re herin. Yûnanan halan di hev hildan û êriş kirin. Lê, li mitik wer nehatin û cihêkî revê ji dijminê xwe re hiştin. Kardoxan jî dest nebirine xwe, ji mitik rabûn û xwe dane paş. Eskerên me tev di ber gir re derbas bûn. Di pêşiya gir de cihêkî asê hebû û kardox tê de şargeh bûbûn. Ksenefon nêzîkî lê kir. Kardoxan baz da. Yûnanan gotin qey çavên dijminên xwe şikêndine û kardox yekcar ji desthilanîne ketine. Yûnan dixapiyan. Çavê kardoxan neşikiyabû. Kardoxan xwe dabûn paş û dikirin ku li girê pêşin rê li wan bigirin. Ksenefon emir li eskerên xwe kir, ku hêdî hêdî bimeşin, da ku ên bişûndemayî bikarin xwe bigihînin wan. Gava li hev civiyan, diviya bû, esker tev de xwe bidin erdê rast û bikevin qora şer. Ksenefon hêj emrê xwe neqedandibû, Erxegoras ji nişkekê ve lê derbû û got ku, kardoxan bi êrişekê ew ji gir rakiribûn.

Kardoxan piştî ku zora yûnanên girê pêşin birin, pey hev gir û mitikên din jî rakirin û ketin pêşiya riya ku Ksenefon bi xwe lê bû.

Ksenefon bi riya tercimanekî deng li kardoxan kir û peymanek ji wan xwest, da ku yûnan bikarin kuştîyên xwe veşêrin. Kardoxan pêşniyara yûnanan qebûl kir, bi şertê ku yûnan nema gundên kardoxan bişewitînin. Ksenefon jî ev şert qebûl kir.

Yûnanan jî xwe digihand hevalên xwe yên ku çekên xwe danibûn. Ji nişkekê ve kardoxan da ber qîran û bi heyteholê hilkişiyar kelhoşkê ku Ksenefon hêj jê daneketibû. Ji nû ve kevir li ser yûnanan gêr kirin.

Peyayê ku mertalê Ksenefon hildigirt jê bi dûr ketibû. Segmanekî bazda û mertalê xwe li ber Ksenefon girt. Her du di ber taldeya mertalekî de meşiyar û xwe gihandin ordiyê. Yûnan jî ber kardoxan kişiyar, gihane hev û ketin xaniyên têrzad. Di wan xaniyan de ew çend şerab hebûn û xwediyar şerabên xwe li ber bîr û sarincên çementokirî danibûn.

Kardox tîravêjên serdest bûn. Kevanên wan qederê du gaz û niv dirêj û tîrên wan ji gaz û nîvekê dirêjtir bûn. Gava tîrên xwe davêtin, xwe berdidan ser lingên xwe ên çepê; weris ber bi jêr û ber bi xwe ve dikişandin. Tîrên wan di zîrî û mirtalên me re derbas dibûn. Tîrên Kardoxan ku diketin destên yûnanan, zolek çerm bi serên wan ve girêdidan û wek yadîgarekê ew ji xwe re hildanîn.

(Xénophon, Anabasis, Wergêr: Herekol Azîzan, Hawar no.32/1941)

Xebat:

- 1-Ksenefonê yûnanî kengî hatiye Kurdistanê?
- 2- Navê kitêba Ksenefon çi ye?
- 3-Ksenefon di warê çekan de bêtir behsa kîjan çekên kurdan dike?

4-Li gor Ksenefon tîr û kevanên kurdan çawa bûn?

5-Yûnanî du kardoxan dil (hesîr) digirin. Dixwazin ku ew bi kardoxan re xayintiyê bikin, hesîrê pêşî qebûl nake. Wî li ber çavên du hevalên wî dikujîn. Gelo îro jî kurdên ku xayintiyê qebûl nakin, dijmin çi bi serê wan de tîne?

Muslimanbûna kurdan

Ordîyên ereb yên musliman di salên 650'yî de êrîş anîn ser Kurdistanê. Di 730î de Kurdistan bi tamamî ket bin destê muslimanan. Ordîya ereban di van êrîşan de Kurdistan wêran kir: Bajar û gundên kurdan şewitandin. Piraniya kurdan dev ji dînê xwe yê berê berda û bûn musliman.

Dewletên kurdan di serdema muslimantiyê de

Di destpêka sedsala nehan de li rojhilatê Kurdistanê dewleta Şedadî, li rojavayê Kurdistanê dewleta kurd a Merwanî, li başûr jî dewleta kurd a Hesnewî hebû. Ev hersê dewlet çî bigre hevdemên hev bûn.

Dewleta Hesnewî

Di 941ê de li başûrê Kurdistanê îro ava bû. Bajarên Hemedan, Mehawend, Kermanshah û Şarezor di nav sînorên vê dewletê de bûn. Dewleta Hesnewiyan heta sala 1014an ma.

Dewleta Şedadî

Di 951ê de serokê eşîra Rewadiyan Mihemed Şedadî ev dewlet ava kir. Sînorên vê dewletê ji Rewandizê heta bajarê Gencê (Li Azerbeycanê) bû.

Di 1088an de Melîk Şahê selçûkiyan êrişeke mezin bir ser dewleta Şedadî û dawî lê anî.

Xencerên kurdî, ji sedsala 17an. Destî û kalanên wan bi zîv hatine nexşandin.

Dewleta Merwanî

Dewleta Merwanî di 985an de ji alî Bad Dostik ve hat damezrandin. Paytextê wê Meyafarqîn (Silwan/Silîva) bû. Amed (Diyarbakir), Hesenkêf, Nisêbîn, Cizîr, Maden, Ruha, Bedlîs û Melazgîr bajarên vê dewletê bûn.

Bajarê Hesenkêfê, 1597, ji Şerefnameyê

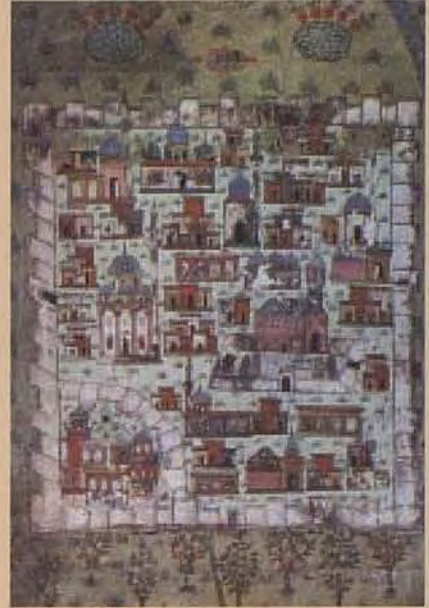
Pira Mala Badê ku nêzikî paytextê merwaniyan e, di sedsala 11an de hatiye avakirin. (Ev wêne di 1786an de bi destan hatiye çêkirin.)

Merwaniyan kela, mizgeft, mescîd û medrese ava kirin. Kela Amed, Me-yarqîn û Hesenkêfê restore kirin.

Dewleta Merwaniyan di 1097an de bi destê selçûkiyan hat hilweşandin.

Kela Hesenkêfê, 1597, ji Şerefnameyê

Merwaniyan Kela Amedê restore kir. Ev minyatura Kela Amedê ji alî xetat û hunermendê Osmaniyan Matrakçi Nasûh ve di sedsala 16an de hatiye çêkirin.

Pira Dehderî û Kela Amedê (Diyarbakir)

Kurd û vîking hev tîn

Di dîrokê de kurd û vîking cara pêşîn di sala 943an de li bajarê Berdaayê hatine hemberî hev û li dijî hev şer kirine. Di 943an de, vîking bi rêya robarê Volgayê -Li Ewropayê dirêjtirîn robar e-diçin Behra Xezarê. Li wir bi rîya çemên Kurayê û Terterê xwe digihînin bajarê Berdaayê.

Ev bajar li qiraxê çemê Terterê bû. Çemê Terterê tevî robarê Kurayê dibû.

Di sedsalên kevin de ji çemê Terterê re "*Ava Kurd-Elem*" hatiye gotin. Mîrîtiyeke kurd bi navê Şedadî li vê deverê hatiye bi dar xistin. Eşîra Rewadî li vir dima. Çawa tê zanîn bav û kalên Selaheddîn Eyûbî ji vê eşîrê ne. Dîroknasê ereb Ibn Miskawaih dibêje ku dema vîking dikevin bajêr, di bin kontrola berpirsiyarê bajêr de qasî 300 deylemî, ewqas jî kesên bêkar û beşek kurd hebûne.

Li gor dîroknasê ereb Ibn Miskawaih serokê Berdaayê ji 500 deylemî û 1500 siwarên kurd hêzekê datîne.

Ne tenê ev çavkaniyên nivîskî, lê hin kolanên arkeolojîk jî vê rasthatina navbera kurdan û vîkingan ku berî hezar salan pêk hatiye, rast derdixe. Di sala 1929an de, li girava Gotlandê pereyê kurdî yê ziv hatiye dîtin ku di sala 936/937an de li Berdaayê bi navê Deysem ibn Îbrahim el-Kurdî hatiye çêkirin.

Ev pereyê ku pêwendiyên kurdan û vîkingan li Berdaayê gelek baş simbolîze dike, niha di *Muzeya Pereyan ya Qiraliyetê* de (Kungliga Myntkabinet) li bajarê Stockholmê tê parastin.

Pêwendiyên vîkingan bi kurdên merwanî re

Çawa tê zanîn li sînorên rohilatê yên Bîzansê hertim tevlihevî û êrîşên mezin pêk dihatin. Vê

yekê zeminê seferên nû li dijî muslimanan amade dikir. Di sala 999an de qeyserê Bîzansê *Basileios II* dibihîse ku misiriyên dor li bajarê Helebê girtine. Basileios II yekser bi hêzên xwe diçe Sûriyê. Dema vegeerê, di sala 1000î de diçe aliyê Diyarbekirê. Bi wî re vîkingên parêzkar û şerkar jî hebûne. Mîrê kurd, *Ebû Mensûr Seîd ibn Merwan* diçe pêşiyê û wî diezimîne, xelatên giranbiha pêşkêş dike. Qeyser bi kurdan re dide distîne, di navbera wan de peymaneke aştiyê ya dehsalîn tê girêdan. Qeyserê bîzansî paşê vedigere Konstantînopolê.

Ev hevdiñên kurd û vîkingan piştî rasthatina Berdaayê, wek rasthatineke duwem dikare bê hesibîn. Tişteki balkêş jî ew e ku 90 pereyên ziv yên kurdan ku li Swêdê li Gotlandê hatine dîtin, di dema van seferên Basileios II de li Meyafarqîn, Amed, Cizîr û Nisêbînê hatine çêkirin. Dewra vîkingan û dewra merwanîyan eynî sal in, ango sedsala 9 û 10an.

Defîneya pereyên kurdan: Gotland

Li gor zanyariyên çend katalog û çavkaniyên mayîn qasî 90 pereyên kurdî yên Mîrîtiya Merwanîyan li Swêdê di navbera salên 1815-1990î de hatine dîtin. Ji van 83 heb tenê li gelek deverên Gotlandê, 7 heb jî li deverên mayîn yên Swêdê hatine dîtin. Çawa me berê jî gotibû çend pereyên jî dorberê Behra Xezarê jî li Gotlandê hatine dîtin. Eger em wan jî li ser van 90 pereyan zêde bikin, wê çaxê hejmara pereyên kurdî

ku li hemû Swêdê hatine dîtin, îro digihêje 100 heban.

Li jêr angorî deveran hejmara wan:

Gotland	83
Medelpad	3
Skåne	1
Södermanland	1
Uppland	1
Västergötland	1
	<hr/>
	90

Ev pereyên zîv li bajarên Meyafarqîn, Cizîr, Nisêbîn û yek jî li Amedê hatine çêkirin. Piraniya pereyên ku li Gotlandê hatine dîtin bi navê mîrên kurd *Ebû Ali el-Hesen ibn Merwan û Ebû Mensûr Sîd ibn Merwan* hatine çêkirin.

Hin pereyên ku li Gotlandê hatine dîtin, li qiraxê wan du qul hene. Ev yeka tê wê maneyê ku dema ev pere hatine Gotlandê di jiyana rojane de tenê wek hacetêke kirîn-firotinê nehatine bikaranîn. Ji aliyê din de demekê wek xeml û nişanên bedewiyê hatine bikaranîn.

Rasthatina sêyem a kurd û vîkingan

Di 1071ê de, di navbera bîzansî û selçûkiyan de şerekî mezin li dorberê Melazgîrdê (qeza Muşê) çêbûye. Qeyserê bîzansî, Romen Diyojen û vîkingên ku parêzkarên wî bûn, di vî şerê li dijî selçûkiyan de beşdar bûne. Wusan jî bi hezaran kurd li bal selçûkiyan li dijî ordiyên Romen Diyojen (Romanus IV Diogenes) cîh girtine. Angorî dîroknasê misirî, Ruwadarî qasî deh hezaran kurd di vî şerê de beşdar bûne. Îhtimaleke gelek mezin e ku vîking û kurd piştî şerê Berdaayê û rasthatina Diyarbekirê, cara sêyem jî li bajarê Melazgîrdê rastî hev hatine.

*Rohat Alakom,
Svensk-kurdiska kontakter under tusen år,
Apec, Stockholm, 2000*

Pereyên kurdan ku vîkingan bi xwe re anîbûn, piraniya wan li Gotlandê hatine dîtin û bi navên mîrên kurd Ebû Ali el-Hesen ibn Merwan û Ebû Mensûr Sîd ibn Merwan hatine çapkirin.

Hinek ji wan jî di dema Deysem ibn Îbrahîm el Kurdî hatine çap kirin.

Dema ku vîking hatin Kurdistanê û herêmên din yê derdora Xezarê û Dîcle û Feratê, ew der bi navê Serklandê bi nav kirin. Çend kevirên dîrokî ku ji dewra vîkingan mane, li Swêdê hatine dîtin. Ew kevir ji bo kesên ku li Serklandê mirine hatine daçikandin. Ji wan keviran yek jî ev kevir e ku li Swêdê li Mariefredê hatiye dîtin. Nivîsa li ser bi swêdiya kevin di salên 1000î de hatiye nivîsîn:

De foro manligen fjärren efter guld och österut gåvo örnen föda. De dogo söderut i Särkland.

Wergera wê ya kurmançî:

Ew bi mêranî li ciyê dûr ketibûn pey zêran û li rohilat qût (xwarin) didan eyloyan. Ew li başûrê Serklandê mirin.

Xebat:

- 1- Cara pêşî kurd û vîking kengî û li ku hatin hember hev?
- 2-Piraniya pereyên kurdan ku vîkingan bi xwe re anîbûn, li Swêdê li ku hatine dîtin?
- 3- Ev pere yê kîjan mîrîtiyên kurdan bûn?
- 4- Mirov çawa dizane ku ev pere ji bo kirin û firotinê nehatine bikaranîn?

Selaheddînê Eyûbî

Selaheddînê Eyûbî di sala 1137an de li Tikrîtê, nêzikî bajarê Kerkûkê hatiye dinyayê û di 4ê adara 1193an de li Şamê çûye ser dilovaniya xwe. Gora wî nuha li Şamê li hewşa Mizgefta Emewî ye.

Navê wî yê tarîxî "El Melik El Nasir Selaheddîn Yûsif El Ewwel" e.

Selaheddîn kurê Necmeddînê Eyûbê Merwan e. Bavê wî bi eslê xwe ji bakurê Azerbêcanê, ji devera Tawîn, ji êla Hizbanî û ji eşîra Rewadî ye. Salaheddîn hîmdarê Dewleta Eyûbî ye.

Bavê Selaheddîn, Necmeddîn Eyûbî waliyê Baelbekê bû. Zarotiya Selaheddîn li Baelbekê derbas bû, li wir dibistana dînî xwend û perwerdeya xwe ya leşkerî wergirt. Dema Selaheddîn 16 salî bû, bi apê xwe Şêrko (şêrko: şêrê ko yanê *şêrê çiya*) re çû ba Melik Nûreddîn, hukumdarê Sûriyeyê. Melikê Sûriyeyê kar da Şêrko ku Geliyê Nîlê ji xaçparêzan biparêze. Selaheddîn bi apê xwe re da pêşiya 8000 leşkeran û berê xwe da meydana şer.

Xaçparêzan çav berdabûn dewlemendiya Rojhilata Navîn û dixwestin Qudsê û Mescîdul Aksa ji bin hukmê muslimanan derxin.

*Qralên xaçparêzan li huzûra Selaheddînê Eyûbî
(minyatur ji sala 1462an maye)*

Mezinên Ewropayê, *Gottfreid Von Bouillon*, *Hugo Von Vermandois* (birayê melikê Fransayê) û *Greve Stephan Von Blois* ji bo meşa xaçparêzan ya yekê, şervan kom kirin. Sala 1099an meha 6-7, karwanê xaçparêzan gehişt Qudsê. Piştî wergirtina Qudsê, *Gottfreid Von Bouillon* bû melik. Lê belê piştî salekê mir. Birayê wî *Balduin* şûna wî girt.

Selaheddîn û apê wî Şêrko bi şervanên xwe re çûn Misirê. Armanca wan ew bû ku li dijî xaçparêzan alîkariya dewleta Fatimî bikin. Apê Selaheddîn ew kir berpirsiyarê bajarê Îskenderiyê ku li rexê Deryaya Spî bû. Piştî demeke kurt apê Selaheddîn mir. Melik Nûreddîn şande pey Selaheddîn da ku wezîfeya apê wî bide wî û wî bike generalê leşkerê Nilê.

Selaheddîn hêdî hêdî xwe ji Nûreddîn bi dûr xist û bingehê dewleta Eyûbiyan li Qahîreyê danî. Bi xuyabûn û mezinbûna Selaheddîn re muslimantiyê ruhiyeteke nû wergirt.

Melik Nûreddîn ji mezinbûna Selaheddîn tirsîya, li dijî wî şer ilan kir, lê di sala 1174an de mir. Kurên Melik Nûreddîn ji bo text û taca bavê xwe bi hev ketin.

Şerê wan rewşa Şamê xerab kir. Tacirên Şamê, ji bo hikum bike destê xwe, şandin pey Selaheddîn. Selaheddîn bi 700 siwariyên kurd hat Şamê. Selaheddîn birayê xwe Tûran Şah kir waliyê Sûriyeyê û bi paş de vegeriya Qahîreyê.

Selaheddîn ordiya xwe nûjen kir, li ser navê xwe pere derxistin. Xelifeyê li Bexdayê jî mecbûr ma mezinahiya Selaheddîn qebûl kir, nişana seltenatê dayê. Ji sala 1175an û pê de navê wî bû "El Melik El Nasir Selaheddîn Yûsif bin Eyûb."

Dewleta Eyûbî û serdarê wê Selaheddîn hukum li Misir, Sûriye û Yemenê dikir û haziriya xwe dikir ku Qudsê ji xaçparêzan bigire. 8ê meha 12an a sala 1177an Selaheddîn dora Qudsê girt. Hukumdarê li Qudsê, Balduin di ber xwe da û şerekî mezin li dar ket. Selaheddîn bi xwe bi zorê ji mirinê xelas bû, di rewşek ne gelekî baş de vegeriya Misirê. Li Qahîreyê jî fatimiyên li dijî wî serî hildabûn. Belê Selaheddîn careke din bi ser ket û hukum li Misirê kir.

Siwarekî kurd ji ordiya Selaheddînê Eyûbî. Ev wêne di 1821ê de li Londonê ji alî Carl Varnet hatiye çêkirin.

Sultan Selaheddîn cara duyem berê xwe da Filistinê. Zora Frenkî li Mecril 'Uyûn bir, gelek serleşker û mîrza ji wan dîl girtin. Piştî vê serketinê vegeriya Misirê û dest bi avakirina welêt kir.

Careke din gava li Filistinê vegeriya, Şam, Bêrûd, Entab, Sincar û Diyarbekir wergirtin. Belê hê jî Filistin ji xaçparêzan paqij nebûbû, li wan vegeriya û ji bo çar salan peyman aştîyê bi wan re mohr kir.

Selaheddîn piştî vê peymanê bakurê Mezopotamya û beşekî Kurdistanê xist bin destê xwe.

Selaheddîn bi xebat û bi kêrhatina xwe di nav serdarên muslimanan de gîhaşt dereceya yekem.

Di 1186an de paşayê Qudsê, El Kerk, êrîşek bir ser hecaciyan û aştîya bi Eyûbiyan re têk da.

Di 1187an de Selaheddîn çû ser frenkiyan. Li Hêtûn, frenkî ji hev xistin, belav kirin. Mîrê Qudsê, El Kerk dîl girt û Teberîye xist bin destê xwe. Li ser dîwar (sûr) û avayiyên Qudsê û her aliyê Filistinê ala xwe hilda jor. Bi vî awayî daxwaza Selaheddîn ku dixwest Qudsê Şerîf werbigire, hate cih.

Wergirtina Qudsê ji ewropiyan re serşoriyeke mezin bû. Ji ber vê êşê sefera xaçparêzan ya herî mezin dest pê kir. Ji bo careke din Qudsê ji destê muslimanan derbixe, împaratorê Elman, mîrê Îngilîz û Frensa ala şer hildan û berê xwe dan Filistinê.

Xelîfe û emîrên ereb, muslimanan teva berê xwe ji Selaheddîn guherîn, piştî xwe dane wî û ew bi tenê hiştin. Lê Selaheddîn bi biryar got "Heta dilopa dawî a xwîna xwe ez ê li hember êrîşên xaçparêzan rawestim" û rawestiya.

Wesiyeta Sultan Selaheddîn

Selaheddîn berî mirina xwe, li kurê xwe El Melik El Zahir weha wesiyet kiriye:

"Ez teqwa Xwedê ji bo te tewsiye dikim. Serketina her tiştî bi wê ye. Ez emrê Xwedê li te dikim; xwe ji xwînrijandinê biparêze û ji bo ku nebe adet xwe jê bi dûr bixe. Ji ber ku xwînrijandin bi xwe re xwînrijandinê tîne. Şîreta min ew e; gelê xwe neêşîne, mal û milkên wan biparêze. Tu li ser gel baweriya min û Xwedê yî. Tu berpîrsê xwedîkirina gel î. Bila kîna te li kesî tunebe. Dilên hukumdar û mezinên dewletê bi hurmet û rûmeta xwe werbigire. Mirin li pêşîya me hemûyan e. Ger gel ji te ne razî be, ew ê Xwedê jî ji te ne razî be. Di dan û standina xwe û gel de hişyar be. Li ber Xwedê şujde be, bi îstîqrar be, ji ber, ew kerîm e, merd e."

Li ser gora Selaheddîn weha hatiye nivîsandin:

"Sultan Selaheddîn El Eyûbî min bitûnîl Kurdiye."

Yanî; Sultan Selaheddîn El Eyûbî ji nijada kurdan e.

Sala 2000î Selaheddîn yek ji 100 mezinên dinyayê hat hilbijartin.

Xebat:

1-Selaheddînê Eyûbî ji ku ye?

2-Navê eşîreta wî çi ye?

3-Navê apê Selaheddînê Eyûbî çi ye û tê çi maneyê?

4-Gora Selaheddînê Eyûbî li ku ye?

5-Li ser kevîrê gora Selaheddînê Eyûbî çi hatiye nivîsîn?

6-Armancên seferên xaçperestan çi bûn?

7-Bi ya te îslamiyete roleke çawa di pîrsa kurdî de listiye? Li ser vê pîrsê bi çend kurdan re hevpeyvînekê çêke.

8-Hîn di sedsala 12an de ji nav kurdan lehengekî wek Selaheddînê Eyûbî derketiye, dengê jêhatîbûna wî li dinyayê olan daye. Ew li dijî xaçparêzên ewropî bûye alaya berxwedan û qehremaniyê. Her weha ew bûye hêviya cihana îslamî ya wê demê. Lê wî ji bo kurd û kurdaiyê zêde tiştê nekiriye. Tu li ser vê yekê çi difikirî?

Di serdema osmaniyan de rewşa kurdan

Di sedsala 10an de tirkên selçûkî gelek êriş anîn ser welatê kurdan. Welatê Kurdan wê demê pirtir di bin kontrola ereb û bîzansiyan de bû.

Di 1071ê de li Melazgirdê şerekî mezin di navbera bîzansî û selçûkiyan de çêbû. Serokê bîzansiyan Romen Diyojen û yê selçûkiyan jî Alparslan bû. Di vî şerî de

kurdan jî alîkariya selçûkiyan kir. Bîzansî şikestin. Êdî deriyê Kurdistan û Anadolê ji tirkên selçûkî re vebû. Selçûkiyan li Anadolîya Navîn li Konya û derdorên wê dewleta xwe ava kir.

Her di wê demê de leşkerên Hulaguyê Mongolî, Mezopotamya û Kurdistan wêran kirin.

Peymana Qesrî Şîrîn

Kurdistan di navbera Împeratoriya Osmanî û Sefewiyan (Îran) de bû qada şer.

Cara dawî Osmanî û Sefewî di 1639an de li bajarê Qesrî Şîrîn peymanek girêdan. Li gor vê peymanê Kurdistan di navbera van herdu dewletan de bi awayekî resmî hat parve kirin.

Çiyayên Zagros û Agrî bûn sînorên navbera herdu dewletan.

Kurdistan resmî bû du parçe. Lê dîsa jî hin mîrîtiyên kurdan hebûn. Ev mîrîtiyên kurdan nîv-otonom, nîv-serbixwe heta demekê li ser xwe man.

Xebat:

1-Peymana Qesrî Şîrîn kengî û di navbera kîjan dewletan de çêbû?

2-Bi peymanê Qesrî Şîrîn re Kurdistan bû çend parçe?

3-Kurd bi hezaran sal in ku li Kurdistanê dijîn. Lê tirk cara pêşî di sala 1071ê de bi zorê li Kurdistanê bi cih bûn. Li hember vê rastiyê tirk dibêjin "Kurd û Kurdistan tunene, bes tirk û Tîrkiye heyê!" Ev çi tesîrê li te dike?

Mîrîtiyên kurdan

Herçend Kurdistan di navbera osmanî û safewiyan de hat parve kirin lê dîsa jî mîrîtiyên kurdan hebûn. Heta ku talûkeyeke mezin negihiştta van herdu dewletan, ew pir têkilî nav karên mîrîtiyên kurdan nedibûn. Tenê ger yek ji van mîrîtiyan bixwesta bi serê xwe dewleta xwe îdare bikira yan jî bac neda, wê demê dîsa êrîş dianîn ser kurdan.

Mîrîtiya Erdelan

Baba Erdelan di sedsala 13an de ev mîrîti ava kir. Ji bo parastina mîrîtiyê li Rewandizê ordûgeheke mezin hat çêkirin. Desthilatdariya mîrîtiyê bere bere mezin bû.

Osmaniyan di 1549an de bi hêzeke gelek mezin êrîşî vê Mîrîtiyê kir. Bi taybetî jî êrîş birin ser Rewandizê, lê şikestin.

Piştê di sala 1864an de bi êrîşeke mezin û bi dek û dolaban osmaniyan zora mîrîtiya Erdelanê bir. Mîrê Erdelanê Mîr Emanullah hat dîl kirin.

Di dema mîrîtiya Erdelanê de edebiyat û huner gelek bi pêş ketibû. Dîrokzan û helbestvana kurd Mestûre Erdelanî jî yek ji wê mîrîtiyê ye.

Mestûre Erdelanî (1805-1847)

Mirekî kurd, 1876

*Kurdek.
Ev wêne di
1862an de
li
Moskovayê
hatiye
çapkirin.*

Mîrîtiya Behdînan

Mîrîtiya Behdînan di dawiya sedsala 16an de di navbera Mûsil, çemê Dicle û Zêya Mezin de hat damezrandin. Li rojavayê wê Mîrîtiya Botan, li Bakurê wê Mîrîtiya Hekarî û li Rojhilatê wê mîrîtiya Soran hebû.

Paytextê wê Amêdî bû. Zaxo, Akrê û Duhok jî di nav sînorên vê mîrîtiyê de bûn.

Piştî mirina Mîrê Behdînan Mîr Îsmail, Mîr Mihemedê Soran mîrîtiya Behdînan xist bin destê xwe.

Dibistaneke nexweşiyê û bijîşkiyê li Amêdiyê ku paytextê mîrîtiya Behdînan bû. Ev mînyatur di 1597an de bi destê Şerefhanê Bedlîsî hatiye çêkirin û di kitêba wî ya navdar Şerefnameyê -tarîxa kurdan- de hatiye belav kirin. Orijînalên van mînyaturan ku 20 tablo ne, li Îngiltereyê di Muzexaneyê Londonê de ne.

Mînyatura lîstika qaşwanê. Wê demê ev lîstik lîstika mîran bû. Qaşwan: qaşo, kaşo, darê ku pê li gogê dixin.

Mîrîtiya Soran

Di 1813an de Mîr Mihemed -Paşayê Kor- bû mîr. Ji Rewandîzê heta Botanê axa Kurdistanê ket bin destê wî. Mîr Mihemed mîrîtiya Soran wek dewletekê îdare kir: ordiyek danî, fabrîkeyeke top, tîfing û gulleyên topan ava kir.

Osmaniyan gelek caran êriş birin ser vê mîrîtiyê. Di şerê sala 1836an de kurdan bi mêranî li ber xwe dan. Lê osmaniyan bi dek û dolaban Mîr Mihemed dîl girtin û birin li Stenbolê ew bi bêbextî kuştin.

Mîrên kurdan, wêne di sala 1877an de hatiye çapkirin.

Topek ji topên Mîr Mihemed (Paşayê Kor), Rewandîz-Kurdîstana Iraqê

Çekên ji dewra mîrîtiyên kurdan. Ev wêne di 1880yî de bi destan hatiye çêkirin.

Çekên di wêne de diyar in: Rim, tîfing, debançe, gurz, du şûr, mertal û migfer.

Mîrîtiya Baban

Paytextê wê Qeleçolan bû. Beşek ji herêmên Şarezûr û Kerkûkê jî di bin destê vê mîrîtiyê de bû. Di sala 1784an de mîrê Baban, Silêman Paşa dest bi avakirina bajarekî kir. Navê wî jî danî Silêmanî. Silêmanî bû paytextê mîrîtiya Baban.

Di serdema Mîr Mihemed Paşa de Mîrîtiya Baban serbixwe bû. Osmanî li dijî bihêzbûna kurdan bûn, pêşî di sala 1822an de piştê di salên 1840î de gelek êrîşên mezin birin ser bajarê Silêmaniyê. Kurdan gelekî li ber xwe da, lê dawiyê şikestin.

Şairên kurdan yê navdar Şêx Rizayê Talebanî û Nalî (1800-1873) jî ji herêma vê mîrîtiyê derketine.

Mîrekî kurd diçe nêçîrê, 1863

Silêmanî ku di 1784an de hatiye avakirin, piştê bûye paytextê Mîrîtiya Baban.

Helbesta Şêx Rizayê Talebanî (1835-1909) ku li ser mîrîtiya Baban nivîsiye. Ew bi xwe gehîştîye dema dawî ya vê mîrîtiyê. Helbesta wî bi zaravayê soranî ye.

LE BÎRIM DÊ SİLÊMANÎ

Le bîrim dê Silêmanî ke dar ul mulkî Baban bû
Ne mahkûmî ecem ne suxrekêşî Alî Osman bû
Le ber qapîy sera sefyan debest şêx û mela û zahid
Metafî Ka'be bo erbabî hacet Girdî Seywan bû
Le ber tabûrî esker rê nebû bo meclîsî Paşa
Sedayî mosîqe w neqare ta eywanî keywan bû
Dirêx bo ew zemanê, ew deme, ew esre, ew roje
Ke meydanî cirîdbazî le deştî Kanî Askan bû
Be zerbî hemley Bexday tesxîr kird û tê helda
Silêmanî zeman, rast ewî bawkî Silêman bû
Ereb înkârî fezlî êwe nakem efsal in ema
Selahedîn ke dunyay girt le zumrey kurdî Baban bû
Ke Ebdulla Paşa leşkirî walîyî Sineyî şer kird
Riza ew wexte umrî pênc û şeş tîflî debistan bû.

Hin peyvên helbesta Şêx Riza

le bîrim dê: tê bîra min	neqare: zirneya dirêj
ke: ku:	bo: ji bo
ecem: safewî, faris	cirîdbazî: cirîda hespan
suxrekêş: yê ku karê suxre dîke	Girdî Seywan: Goristaneke li Silêmaniyeyê
Alî Osman: osmanî	Kanî Askan: Kaniya xezalan, çiyê li Silêmaniyê
le ber: li ber	zerb: derb. lêdan
qapîy sera: deriyê serayê	hemle: êrîş
sefyan debest: sef sef dibûn	kird: kir
metaf: çiyê tewafê	tîfl: zarok, biçûk
seda: deng	

Şerefxanê Bedlîsî

(1543-1604)

Şerefname,
çapa
kurmancî.
Mînyatura li
ser bergê
kitêbê
Meclîsa
Şerefxanê
Bedlîsî ye.

Şerefxan kurê Şemseddînê Mîrê Bedlîsê bû. Ji eşîra Rojkiyan e. Di sala 1543an de ji dayik bûye. Di 12 saliya xwe de mîrektiya kurdan kir. Yek ji zanayê herî zîrek ê dema xwe bû. Bi navê Şerefnameyê di sala 1597an de li ser tarîxa kurdan kitêbek nivîsiye. Ev kitêba wî bi kurdî û farisî, herweha bi tirkî, fransî, rûsî, erebî jî derketiye.

Di Şerefnameyê de gelek tabloyên rengîn jî hene ku her wê demê bi destan hatine çêkirin.

Şerefxan di sala 160an de wefat kiriye. Tirba wî li Bedlîsê ye.

Çend rêz ji Şerefnameyê:

"... Ez ku nivîskarê van rûpelan im, navê min Şerefê kurê Şemseddîn e. Çavê min li meziniya Xwedê ye. Ez hêvîdar im ku alîkarê min be. Min li vê dinyayê serfiraz bike. Ji asteng û giriyên dinya wî alî jî rizgar bike..."

"...Ez î jarê bêtaqet, bêdest û bêziman, ketim ser xeyala vê mijara han ku ji taqet û qudreta min gelek der: Behs û serpêhatiyên mirovên mezin, kesên bi nav û deng, serdar û fermanrewayên kurd û Kurdistanê berhev bikim, ên ku di dîroka eceman de min bi xwe dîtine û yên ku min ji mirovên bi hiş û zîrek û ji derewan dûr, raste rast bi xwe seh kirine, binivîsim û navê wê deynim Şerefname. Hemû armanc û daxwaza min jî ev e ku xanedanên mezin ên Kurdistanê navê wan di nav navan de bimîne û ji bîr neçe..."

Mîrekî kurd 1876

*Dîmeneke nêçîrê li
Hekariyê.
Wêne di sala
1597an de ji alî
Şerefxanê Bedlîsî ve
hatiye çêkirin.*

Mîrîtiya Hekarî

Mîrîtiya Hekariyan ji sedsala 16an û vir de her hebûye. Ciyê wê diket navbera Hekarî, Wan û Xoşabê. Paytextê wê Colemêrg bû. Hem osmanî û hem îraniyan xwestine ku vê mîrîtiyê ji navê rakin, lê nekarîbûne. Bi taybetî jî di dewra Mistefa Paşayê Hekarî de ev mîrîti gelekî xurt bûye.

Mîrên kurd ji nêçîrê vedigerin. 1880

Mîrîtiya Botan

Paytextê wê Cizîr bû. Bajarê Cizîrê wê demê navçeyeke dîni û ya bazirganiyê bû. Riyên bazirganiya Mûsil û Diyarbekirê, yên Bexdad û Stenbolê di wir re derbas dibûn.

Mîrîtiya Botan ji sedsala 14an heta sala 1847an jiya.

Di dema vê mîrîtiyê de kurd di warê aborî, asayîş û edebiyatê de gelek pêşde bûn.

Mîrên kurdan ên vê mîrîtiyê gelek qedrê xwendin û medreseyan digirtin. Ehmedê Xanî, Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran hemû li medreseyan wê mîrîtiyê perwerde bûne.

Dem a ku ji malbata Bedîrxaniyan (Malbata Azîzan) Mîr Bedîrxan di sala 1835an de bû mîrê Botan, li Cizîrê hukumetek ava kir. Li ser navê hukumetê ala serxwebûnê hilda.

Mîr Bedîrxan li ser navê xwe pere çap kir. Li aliyekî van pereyan "Emîrê Botan Mîr Bedîrxan" (1842) hatiye nivîsîn. Li ser Gola

Muzîsyenên kurdên êzîdî ji herêma Botan (wêne di 1847an de di pirtûka S. A. Henry Layard de hatiye çapkirin.)

Meclisê Mîrê Botan. Ev wêne di sala 1597an de hatiye çêkirin, ji Şerefnameyê hatiye girtin.

Wanê kêştî çêkirin, xortên kurd ji bo xwendinê şandin Ewrûpayê. Li Cizîrê du fabrîkayên barûdê ava kirin.

Yên ku ji Mîr Bedîrxan hez nedikirin jî, ji ber kar û barên wî, welatperwerî û duristiya wî hurmeta wî girtin.

Pesnê Mîrê Botan

Ey şehînşahê muezzem heq nîgahdarê te bê
 Sûreya "inna fetehna" dor û madarê te bê
 Dayima menzilgeha sura te bit Burca Şeref
 Talihê fexunde û bextê se'îd yarê te bê
 Ney tinê Tebrîz û Kurdistan li ber hukmê te bin
 Sed wekî şahê Xorasanê di ferwarê te bê
 Gerçî der îqlimê rabi' hate textê seltenat
 Padîşahê heft îqlîman selamkarê te bê
 Çîmena sultaniyê yek laleyek baxê te bit
 Gulşena xaqaniyê xarek ji gulzarê te bê
 Her kesê ne ji can duagoy û senaxwanê te bit
 Girtiyê qeyda te û amancê nûbarê te bê
 Qest û daxwaza Melê dayim ji can û dil ev e
 Her di benda xizmetê pêşdestê dîdarê te bê.

Melayê Cizîrî: 1570-1640, li Cizîrê ji dayik bûye, her li wir di Medresa Sor de xwendiyê. Tirba wî li Cizîrê ye.

heq: Xwedê
 nîgahdar: agahdar
 Burca Şeref: Birca Belek
 fexunde: baş
 se'îd: baş, rind
 ney tinê: ne tenê
 ferwar: xizmet

der: li
 îqlimê rabi': Herêma ku
 Kurdistan jî tê de ye.
 xarek: dirîkek, striyek
 gulzar: baxçê gulan
 duago: duaker
 senaxwan: pesindar, duaker

Mîr Bedirxan dixwest dubendiya di navbera eşîrên kurdan de rake. Ji ber wê jî bi navê "peymanî piroz" peymanek di navbera wan de pêk anî.

Mîr Bedirxan bac li ser xelkê kêr kir. Erd li gundiyan belav kir. Ji alî asayîşê ve mîrîtiya xwe gelekî pêşde bir.

Osmanî ji vê yekê gelekî tirsîyan. Gelek caran êrîş birin ser vê mîrîtiyê, lê nedikarin tişteki bi vê mîrîtiyê bikin.

Paşê bi dek û dolaban kurd hatin xapandin û bi destê Osmanîyan di sala 1847an de dawî li vê mîrîtiyê hat.

Osmanî, mîrê dawî yê vê mîrîtiyê Mîr Bedirxan û malbata wî jî sirgûnî Stenbolê kirin û ji wir jî şandin girava Girîdê.

Medaliya Kurdistanê

Ev medaliya di 1847an de osmaniyan ji bo serleşkerên xwe yên ku li dij Mîrîtiya Botan şer kirin û bi ser ketin çêkirine. Li aliyekî wê mora siltanê osmaniyan heye, li aliyê din jî *Kurdistan - Sene 1263* (1847) hatiye nivîsîn.

Xencerên kurdî, 1922 Berlin

Mîr Bedirxan

Mîrê dawî yê Mîrîtiya Botan e. Di sala 1806an de li bajarê Cizîrê ji dayik bûye. Di sala 1869an de li Şamê wefat kiriye. Tirba wî li Şamê li Taxa Kurdan (Ruknedîn) e.

Ew bi xwe ji eşîra Azîzan e. Koka wan digihîje heta Şerefxanê Bedlîsî. Şerefxanê Bedlîsî wek tê zanîn nivîskarê kitêba navdar, dîroka kurdan Şerefnameyê ye.

Hin ji zarokên Mîr Bedirxan, yên rûniştî: Emîn Alî Bedirxan, Alî Şamîl Paşa, Mîqdad Mîdhet Bedirxan, yên li paş: Murad Remzî, (?), Hesên û Kamil Bedirxan, 1880

*Şikl û cil û bergên kurdên Botan. Ev wêne di 25ê sibata sala 1854an de di rojnameya fransî *Illustrationé de li gel nivîseke dirêj, -tê de behsa Mîr Bedirxan tê kirin- hatiye belavkirin. Yê ku wêne çêkiriye. M. Jules Laureas e.**

Mîqdad Mîdheth Bedirxan û rojnameya Kurdistan

Kurê Mir Bedirxan Mîqdad Mîdheth Bedirxan rojnameya pêşî ya kurdan; Kurdistan di 22yê nîsana 1898an de li Misirê li bajarê Qahîreyê derxist. Ev rojname li ser hev 31 hejmar derket. Rojname bi herfên erebî ye.

Transkrîpsiyona sergotara pêşî ya rojnameyê:

*Bismîllahîrrehmanîrrehîm
Sed hezar şukr û hemd ji Xudê
te'ala re em musulman xulq kirin û
zanîna 'ilm û m'erîfetiye re hiş û
zeka da me. Derheqa 'elimandina
'ilm û m'erîfetiye re gelek ayetên
celîle û ehadisî şerîfe henin.
Dinyayê de çiqas musulman hebin,
gund û bajêrên hemiya de mekteb
û medrese û cerîde henin. Dinyayê
de çi dibe çi nabe cerîde dinivîsin.
Heyfa min têt ji kurda re, kurd ji
gelek qewma zêdetir xweyî hiş û
zeka ne, camêr in, di binyên xwe
de rast û qewî ne, xurt in û dîsa
weke qewmên dî ne xwendan ne,
ne dewlemend in.
Dinyayê de çi dibe, cîranê wan
musqof çawa ye, wê çi bike,
nizanin. Loma rîya Xudê de min ev
cerîdeya ha nivîsî. Bi izna Xudê
te'ala paş niho her pazde roja de
carekê ezê cerîdekî binivîsim. Navê*

*wê min kirîye "Kurdistan".
Vê cerîdeyê de ezê behsa
qencîya 'ilm û m'erîfeta
bikim, li kuderê mirov
dî'elime, li kuderê medrese
û mektebên qenc hene ezê
nîşa we kurda bikim.
Li kuderê çi şer dibe,
dewletên mezin çi dikin,
çawa şer dikin, ticaret çawa
dibe, ezê hemiya hikât
bikim. Heta niho kesî
cerîdekî hulê nenivîsiye, ev
cerîdeya mina ha ya 'ewilî
ye, loma wê gelek kêmayî
hebitin. Ez hîvî dikim
kêmaya cerîdeyê ji min re
binivîsin. Hemî tişt wekî nû
çê dibin kêma in, paşî hinekî
diçe dikeve rê de. Eve êdî
ezê dest meqsedê bikim.
"We min ullah el tewfîq"*

Kurdistan, No:1 (22 nîsan 1898)

Kurdistan No:1 (1898)

Xebat:

1-Di dewra kîjan mîrîtiya kurdan de top, gulleyên topan û tîfing hatine çêkirin?

2-Bajarê Silêmanî kengî ava bû û paytextê kîjan mîrîtiyê bû.

3-Mîr Bedirxan mirê kîjan mîrîtiya kurdan bû?

4-Di dewra Mîr Bedirxan de rewşa mîrîtiyê çawa bû?

5-Mîr Bedirxan kengî sirgûn bû, sirgûnî kuderê bû?

6-Navê sê zarok an neviyên Mîr Bedirxan di deftera xwe de binivîse û di derheqê wan de lêkolîneke biçûk çêke.

7-Kîjan lawê Mîr Bedirxan, kengî û li ku rojnameya kurdî ya pêşî derxistiye?

8-Kurmanciya rojnameya Kurdistanê û kurmanciya îro bide ber hev, çiqas ferq di navberê de heye.

Balerîna kurd Leyla Bedirxan

Ji salên 1930yî heta 1960'î te ji kîjan ewropiyekî ku bi hunerê mijûl dibû navê Leyla Bedirxan bipirsiya, wê yekser hin parçesahneyên, *Şeva Kurd, Govend, Dîlan û Dansa Mar* bihata bîrê.

Balerîna kurd Leyla Bedirxan ne tenê li Ewropayê, li gelek welatên ereban û hetta li Tirkîyê jî bi nav û deng bû.

Mirov li rojname û kovarên ewropî yên wê demê dinihêre, mirov dibîne ku ew di nav hunermendên ewropî de çiqas navdar bûye.

Leyla Bedirxan piştî ku li Almanyayê mekteba baleyê xelas dike -di sala 1925an de- paşê li Fransa, Belçîka, Îspanya, Îswîçre, li Amerîka û li hin welatên ereban derdikeve sahnê.

Di sala 1934an de li bajarê Salzboureg festivala baleyê çêdibe. Leyla Bedirxan jî beşdarî vê festivalê dibe û bala gelek kesan dikişîne.

Di sala 1935an de cara pêşî baleya *Qralîçeya Sabayê Belqîseyê* li Parîsê, li sahneya *Scala De Milano* pêşkêş dike. Ew bi xwe di vê baleyê de di rola Belqîseyê de ye.

Di dawîya sala 1935an de di baleya *Baya Zeînê* de jî yek ji rolên sereke, rola *qereçiyê* distîne.

Bêguman ji hemûyan muhîmtir programa wê ya 24'ê hezîrana sala 1935an e, ku bi navê *Gala De Danses D'Orient* li Parîsê li *Grande Salle de Rameau* pêşkêş dike.

Ji broşûreke ku wê demê hatiye belavkirin, xuya dike ku programa wê gelek dewlemend e. Navên hin dansên programa wê:

Radha Xwe Dixemilîne, Dîlan, Govenda Kurdî, Dîlana Hîndî, Dansa Durziyan, Mar, Qralîçeya Sabayê Belqîse, Beledî.

Hunermend û rexnegirên wê demê gelek li ser huner û hunermendiya wê nivîsîne:

"... Di baleyê de bi tevdan û tevgerên xwe yên xusûsî, wê bala herkesî kişand ku ji kultura welatê wê ya hezar salî dihat. Mirov di nav dansên wê de şopa kultura ji Hîndê heta bi Kurdistanê, Îranê û Tirkîyê dibîne.

Leyla Bedirxan van kulturana di hîşê xwe de welê asimîle kiribû ku bi wî laşê xwe yê ciwanîk, aliyê herî baş û balkêş a vê dansa Rojhilatê dianî ser sahnê..." (Maurice Imbert, Les Debats, 1935)

Leyla Bedirxan keça Abdurrezaq Bedirxan Begê (1864-1918) kurê Necîb Begê kurê mezin ê Bedirxan Beg û dotmama Celadet û Kamûran Bedirxan Beg e.

Di 1908an de li Stenbolê jî dayik bûye. Ji ber kar û barên bavê xwe ew jî li gelek welatên Rojhilata Navîn û Ewropayê geriyaye.

Demekê li Almanyayê maye û li wê derê mekteba baleyê xwendîye. Leyla Bedirxan di ilona sala 1986an de li Parîsê wefat kir.

Şêx Ubeydullahê Nehrî

Şêx Ubeydullahê Nehrî di sala 1880yî de li devera Şemzînanê ji bo rizgariya kurdan serî hilda. Wekî Bedirxan Beg ew jî berî şer, serokeşîrên kurdan dicivîne. Li gor gotinan 225 serokeşîr, şêx, beg, begzade û mezinên kurdan gazî civînê dike. Di vê salê de bi alîkariya eşîrên Hekarî, Bedlîs, Mûş, Sason, Diyarbekir, Botan, Sêrt, Wan, Amêdî û Silêmaniyê li dijî Îranê serî hildide.

Ji Kurdistanê Îranê eşîrên Mameş, Mangur, Zerza, Gewrik, Bane, Herkî û Begzade jî tevî wan dibin. Hêzên kurdan bajarên Mehabad û Êrmiyê digirin. Dewleta Osmanî, Rûsya, Bîrîtanya û ermenî û suryanî ji pêşketina kurdan aciz dibin. Osmanî ordiya xwe dişînin Wanê û serhildana kurdan di navbera leşkerê Îran û Osmanîyan de dişkê.

Dr. Cochran li gel kurdan, 1880

Nameya Şêx Ubeydullah bo Dr. Cochran

05.10.1880

Ji bona ku rewşa vê derê ji we re bibêje ez Mele Smaîl dişînim ba we. Ez hêvîdar im hûn ê rewşa Kurdistanê bigihînin hukumeta îngilîz.

Netewê kurd xelkekî cihê ye.

Kurdistan di navbera hukümetên tirk û Îranê de ye....

Lê serok û hukumdarên kurd, hemû gelê kurd bawer dikin ku êdî em nikarin bi van herdu dewletan re bijîn. Em neteweyek parçekirî ne.

Em dixwazin serdest û serbixwe bin. Em

dixwazin wekî milletên din hemû mafên me jî hebin.

Correspondence respecting the Kurdish invasion of Persia Turkey, no: 5 (1881) p. 47, 48

Xebat: Şêx Ubeydullahê Nehrî kengî û li ku serî hilda?

Peymanên Sewr û Lozanê

Di 10ê tebaxa sala 1920î de li bajarê Sewrê peyman çêbû. Li gor vê peymanê sînorên Kurdistanê hatin tesbîtkirin. Her weha peymanê rê dida kurdan ku serbixwe bin û ji osmaniyan veqetin.

Lê tirkên jon-tirk ev peyman qebûl nekirin û di bin serokatiya Mistefa Kemal de dest bi şer kirin, li ser axa Anadolê bi navê Tirkîye, komarek ava kirin û zor dan dewletên hevkar (Fransa, Amerîka, Îngiltere, Îtalya) yê ku Sewr îmze kiribûn, ji bo ku ji nû ve peymanekê çêkin. Ev peyman nû di 24.07.1923yan de li bajarê Lozanê hate çêkirin. Kurd beşdarî vê peymanê nebûn.

Di 1639an de bi peyman Qesrî Şîrîne Kurdistan di navbera osmanî û sefewîyan de bû du parçe. Bi peyman Lozanê re Kurdistan di navbera çar dewletan de (Tirkîye, Îran, Iraq û Sûriye) bû çar parçe.

Şerîf Paşa (1865-1944) li Stenbolê hatiye dînyayê, kurê Wezîrê Derve yê osmaniyan Seîd Paşa ye. Bi eslê xwe ji başûrê Kurdistanê ji bajarê Silêmaniyê ye. Ew demeke dirêj di nav dewleta osmanî de wek dîplomat kar dike.

Çi di Sewrê de be, çi di peymanên berî Sewrê de bin, her çendî rojavayî xwedî biryar bûn, tesîra kurdên li derveyî welêt jî gelekî li ser vê peymanê hebû ku yek ji kurdên xwedî tesîr Şerîf Paşa bû. Şerîf Paşa hem di peyman Sewrê de û hem jî di peyman û lihevhatinên berê de li ser kaxedê di warê resmî de ji bo kurdan gelek heq bi dest xistin. Lê kurd wê demê di mesela netewî de ne pir şiyar bûn.

Qralê Swêdê Oscarê II. di manewrayeke eskerî de bi Şerîf Paşa re diaxife. Ressamê swêdî Axel Jungstedt ev tablo di 1900î de çêkiriye. Wê demê Şerîf Paşa li Stockholmê sefirê Dewleta Osmanî bû.

Xebat:

- 1-Peymana Sewrê kengî û li ku hat çêkirin?
- 2-Peymana Lozanê kengî û li ku hat çêkirin?
- 3-Ferqa di navbera Peymana Qesrî Şîrîn û Peymana Lozanê de çi ye?

Şêx Mahmûdê Berzencî û Hukumeta Başûrê Kurdistanê

Şêx Mahmûdê Berzencî (yê ku destê xwe daniye ser xençera xwe) li gel mezin û eşrafên kurdan li Silêmaniyê, 1919

Di 14.08.1922an de li Silêmaniyê Şêx Mahmûd di kongreyeke giştî de wek padişahê Kurdistanê hat hilbijartin. Her wê rojê Hukumeta Başûrê Kurdistanê (Hukumetî Cenûbî Kurdistan) jî di bin serokatiya Şêx Mahmûd de hat avakirin.

Di dîroka Kurdistanê de cara pêşîn vê hukumetê pûl çap kirin.

Rojnameyên di vê demê de derketine:

Pêşkewtin,   Bangî Kurdistan,

Rojî Kurdistan,   Umêdî Îstîqlal.

Bangî Heq,

Kabîneya Hukumeta Kurdistanê ji van kesan pêk hatibû:

Şêx Qadir Şêx Seîd (*serok wezîr*)

Mistefa Paşa Yamûlkî (*wezîrê perwerdeyê*)

Ebdulkerîm Eleke (*wezîrê darayî*)

Şêx Heme Xerîb (*wezîrê karûbarê hundurî*)

Salih Zekî Sahibqîran (*wezîrê parastinê*)

Ahmed Fettah Beg Sahibqîran (*wezîrê gumrukê*)

Hecî Mela Seîd (*wezîrê dadmendiyê*)

Heme Axayê Ebdurehman Axa (*wezîrê poste û zîreetê*)

Sidiq el Qadirî (*wezîrê kontrola giştî*)

Seîd Ahmed Berzencî (*serokê polis*)

Divisiona 1. a ordiya millî ya kurdan, 11-07-1922, Silêmaniye. Hukumeta Şêx Mahmûd wê demê alek jî tesbît kiribû. Ji ber ku wêne reş û spî ye rengê alê ne diyar e. Lê, li gor tarîfa di bîranînên Ahmed Xwace (Çîm dî) de, ala kurdî ya wê demê zemîneke kesk, li ser kesk gulovereke sor û li ser gulovera sor jî hîveke spî heye. Di wêneyê biçûk de li gor wê tarîfê al hatiye boyaxkirin.

Pûla kurdî

Pûla kurdî ya pêşî di sala 1923an de hatiye çapkirin. Ev pûl di dewra hukumeta Şêx Mahmûdê Berzencî de wek pûla malî hatiye çêkirin.

Sê babet pûl hatine çêkirin: kesk, şîn û mor.

Buhayê wan: Yê kesk 8 ane (nîv rûpî: 32 quruş), yê şîn 1 rûpî (64 quruş), yê mor jî 3 rûpî (192 quruş) ye.

Li ser hemû pûlan nivîsa Hukumetî Cenûbî Kurdistan (*Hukumeta Başûrê Kurdistanê*) heye.

Pûla kurdî ya pêşî, 1923
Nivîsa li ser pûlê:
Hukumetî Cenûbî
Kurdistan, 8 ane (: 32 quruş)

Şêx Seîd û serîhildana kurdan

Di sala 1922an de bi serokatiya Mîralay Xalid Begê Cibrî, Îhsan Nûrî, Mulazim Îsmail Heqqî Şaweysê Silêmanî û Xurşîdê Hertûşî rêxistina Azadî hat damezrandin. Endamên Azadiyê li gelek bajarên Kurdistanê geriyar, ronakbîrên kurd Ekrem Cemîl Paşa, Qedrî Cemîl Paşa, Doktor Fûad, Hecî Extî, Cemîlpaşazade Qasim Beg, Yusuf Ziya, Teyib Elî û gelekên din jî bûn endamên Azadiyê.

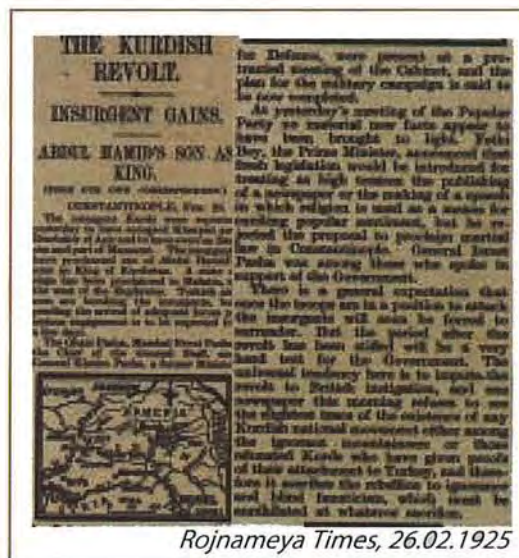
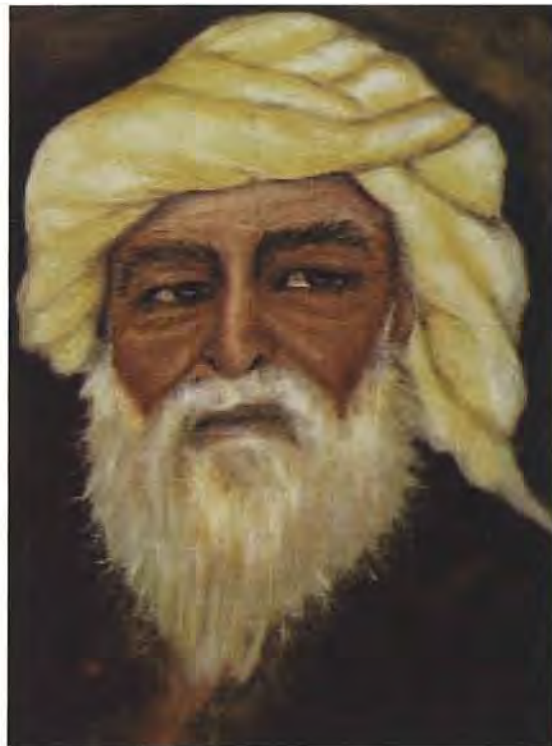
Armanca rêxistina Azadî ew bû ku rêxistina xwe li Kurdistanê qayim bike û paşê li dijî dewleta tirk serî hilde.

Şêx Seîd û birayê wî Ebdurrehîm jî beşdarî tevgera Azadiyê bûbûn. Di 8ê sibata 1925an de li Pîranê gava cendirmeyên tirk hin hevalên Şêx Seîd digrin û bernadin, Şêx Ebdurrehîm cendirmeyekî dikuje û du cendirman birîndar dike. Gelê ku vê bûyerê dibihîse li Hênê, Licê, Çebaxçûr û Darahênê radibin ser xwe û êrişî dayîrên dewletê dikin.

Kurdan bajarê Gênc û derdora wê girtin û Darahênê wek merkeza hukumeta Kurdistanê îlan kirin. Bajarên Licê, Maden, Hênê, Darahênê, Gênc ketibûn destê kurdan. Hêzên kurdan ber bi Sêwregê ve

Nûçeya bidardekirina Şêx Seîd û kurdên din, Rojnameya tirkan Vakîf, 1925

Rojnameya Times, 26.02.1925

Yado Axa

Rojnameya tirkan Cumhuriyet, 03.03.1925

ketin rê. Dora Diyarbekirê girtin, paşê ketin nav bajêr. Dorûberên bajarên Mûş û Melazgirdê jî ketin destê kurdan. Hêzên kurdan bi serokatiya Yado Axa bajarê Palo girtin û ketin nav Elezîzê.

Dewleta tirk leşkerekî pir mezin şand ser bajarên kurdan. Roj bi roj hêzên kurdan şikestin û leşkerên tirkan ketin bajaran. Gava Şêx Seîd û hevalên wî li Vartoyê (Gimgim) ji pira Çarbihur derbasbûn, ketin feqa tirkan û hatin girtin, Şêx Seîd tevî 50 hevalên xwe di 27.06.1925an de li Diyarbekirê nêzî Deriyê Çiyê hat bidardakirin.

Rojnameya tirkan Cumhuriyet 03.03.1925, bi tirkî weha hatiye nivîsîn: «Balafirên me li ser serê îsyankaran!»

Dêrsim û Seyid Riza

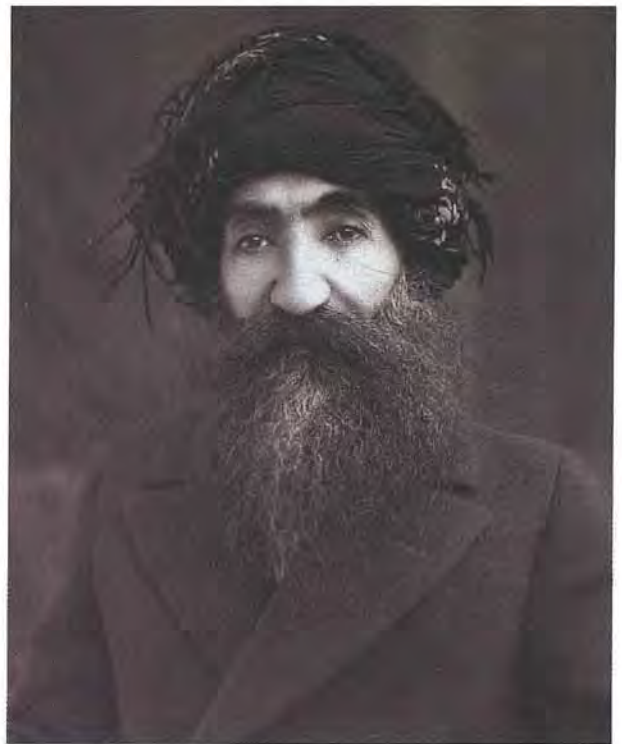
Seyid Riza ji eşîra Şêx Hesenan kurê Seyid Biraîm bû. Li gundê Lirtikê tê dinê. Gava hat daliqandin temenê wî 75 bû. Ji ber ku li gor qanûnê, kesê di wî temenî de nedihat daliqandin, hukumeta tirk bi mahkemeyeka derewîn temenê wî biçûk kir.

Seyid Uşenê Muhundî (Huseyin Dogan) di vê mahkemê de şahid e. Û dibêje temenê Seyid Riza biçûk e (ango dikare bê îdam kirin). Hakim ji Seyid Riza dipirse:

“Îtirazek te heye?”

Seyid Riza dibêje:

“Şahid ji kurê min î mezin du salan biçûktir e! Ger yekî ji kurê min biçûktir temenê min bibêje û qanûn jî vê qebûl bike, tu îtirazeke min tune!”

Seyid Riza

Berî ku wî bi dar de kin weha dibêje: “Ez Seyid Rizo me. 75 salî me. Ji bo Kurdistanê îdam dibim. Lê divê hûn vê jî bizanibin ku di bin her keviyekî Dêrsimê de Seyid Rizayek heye!”

Elîşêr û xanima xwe Zarîfe

Qoçgîrî

Sala 1921ê li Kurdistanê Bakur li Qoçgîriyê (Zara) bi serokatiya Elîşêr û Nûrî Dêrsimî kurdan serî hildan. Herêma Qoçgîriyê ket bin kontrola kurdan. Kurdan li herêmê bi navê Hukumeta Kurdistan ya Muweqet hukumetê ava kir.

Nûrî Dêrsimî (1893-1973), bi navê Baytar Nûrî jî tê naskirin, di serokatiya tevgera Qoçgîriyê de cih girt, bi aktîfî beşdarî şerê li dij tirkên bû. Piştî şikestina serîhildana Dêrsimê li Sûriyê li Helebê bi cih bû. Tirba wî û ya jina wî Ferîde xanimê li Kurdistanê Sûriyê li ser rîya bajarê Afîrînê ye.

Nameya Seyid Riza bo Wezareta Karûbarên Derve ya Îngilîstanê

Dersim-Kurdistan

30 tebax 1937

Bo wezareta Karên Derve

Wezîrê birêz

Bi salan e hukumeta tirk hewl dide kurdan asîmîle bike, rojname û weşanên wan qedexe bike. Zordariyê li kurdên bi kurdî dipeyivin dike. Kurdan bi darê zorê sistematîk ji warê têr bereket ê Kurdistanê ber bi qeraçên Anadolê ve sirgûn dike.

Vê dawiyê piştî peymanê ku pê re hatiye girêdan, hukumeta tirk hewl daye ku têkeve Dêrsima ku ji zulmê paqij bû. Ji ber van bûyeran kurdan şûna li ser riyên koçberiyê can bidin, wekî ku berê li Çiyayê Ararat, li Geliyê Zilan û li Deşta Bazîdê kiribûn, dest avêtin çekan.

Ev sê meh in li welatê me şerekî bê eman heye.

Tevî newekheviya îmkanên şer; balafirên bombavêj, bombeyên şewatê û gazên kîmyayî, min û hevwehatiyên xwe me zora ordiya tirkan bir.

Li hember berxwedana me, balafirên tirkan bajaran bombebaran dike, dişewitîne (...)

Zîndan bi kurdan tîn dagirtin. Ronakbîr tîn gulebarankirin, daleqandin yan sirgûnkirin.

(...)

Sê milyon kurd bi dengê min gazî we dike û li hêviya piştgiriya we a manewî ye.

Generalê Dêrsimê

Seyid Riza

Komara Kurdistanê 1946 – Mehabad

Di 22.01.1946an de Qazî Muhemed li Mehabadê li meydana Çarçirayê Komara Kurdistanê (Dewletî Cumhûrî Kurdistan) îlan kir. Ev wêne roja îlankirinê hatiye kişandin.

Di 22.01.1946an de li Kurdistana Îrana îroyîn, li bajarê Mehabadê li meydana Çarçirayê bi serokatiya Qazî Muhemed û bi hildana ala kurdî Komara Kurdistanê hate îlankirin. Herçendî komar li Mehabadê hate avakirin lê seranserê Kurdistana Îranê di bin hukmê wê de bû.

Hukumeta komarê ji van wezîran pêk hatibû:

Serokwezîr: Hecî Baba Şêx

Wezîrê Parastinê û Şer: M. Huseyin Seyfî Qazî

Wezîrê Perwerde û Hindekariyê: Menaf Kerîmî

Wezîrê Karûbarê Navxweyî: M. Emîn Muînî

Wezîrê Tenduristiyê: Seyid Muhemed Eyubîyan

Wezîrê Karûbarê Aborî: Ahmed Îlahî

Wezîrê Poste û Telefonê: Kerîm Ahmediyan

Wezîrê Karûbarê Bazirganiyê: Hecî Mistefa Dawidî

Wezîrê Karûbarê Dadmendiyê: Mela Husên Mecdî

Wezîrê Karûbarê Çandiniyê: Muhemed Welîzade

Wezîrê Kulturî: Menaf Kerîmî

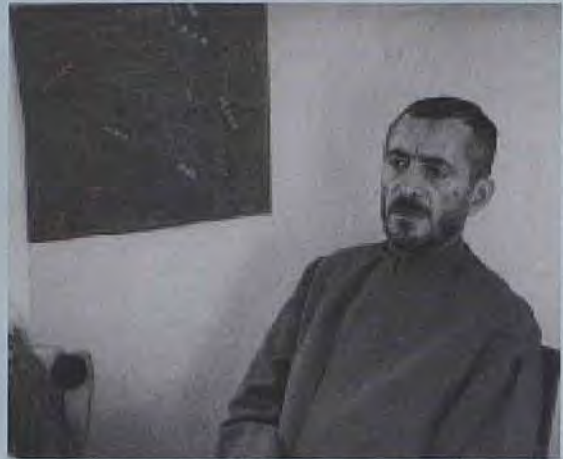
Wezîrê Karûbarê Agahdariyê: Sidîq Heyderî

Wezîrê Şewirmendiyê: Hecî Ebdurehman Îlhanîzade

Komara Kurdistanê salekê jiya. Lê di nav salekê de di warê aborî, civakî û kulturî de gelek karên hêja kirin. Rojname û kovarên Kurdistan, Niştîman, Hawarî Niştîman, Helale çend ji berhemên vê komarê ne. Ji bo zarokan jî bi navê Girr û Galî Mindalan kovarek derxist. Radyoyeke kurdî her roj weşan dikir.

Cara pêşî bi navê Dayikî Niştîman şanoyeke operayî hate amadekirin û li hemû bajarên Kurdistanê lîstika xwe pêşkêşî gel dikir. Çîroknivîsê kurd Hesên Qizilcî, helbestvan Hêmin û helbestvan û lêkolîner Hejar jî ji rewşênbirên vê komarê ne.

Qazî Muhemed li oda xwe ya xebatê, li ber nexşeya Kurdistanê.

Qazî Muhemed li gel kabîneya hukmata Komara Kurdistanê û çend serbazên Kurdistanê.

Ordîyek hat çêkirin ku di destpêkê de ji 70 serleşker û 1200 leşkeran pêk hatibû. Her wê demê di nav serleşkeran de çar kesan rutbeya genaraliyê girtin: Seyfî Qazî, Heme Reşîd Xan, Omer Xan Şîkak û Mistefa Barzanî.

Di 31ê adara 1946an de bi dîlketina Qazî Muhemed re Komara Kurdistanê bi destê dewleta Îranê hat hilweşandin.

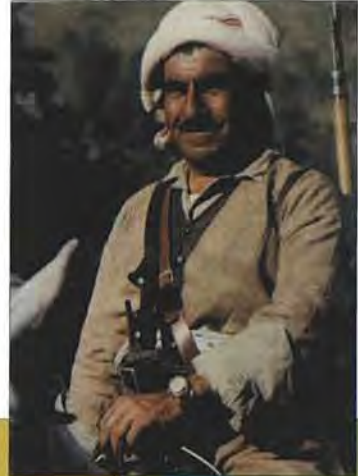
Qazî Muhemed û hevalên wî li Mehabadê li Meydana Çarçirayê hatin îdamkirin.

Hejar, Qazî Muhemed û Hêmin

Mela Mistefa Barzanî

(1903-1979)

Mela Mistefa Barzanî yek ji serokên kurdan e ku herî pir li ber xwe daye û çî di nav kurdan de û çî di nav biyaniyan de be, bûye lîderekî afsanewî.

Ji salên 1930î û pê de Barzanî ji bo mafê kurdan çek hilda. Di 1946an de li Kurdistanê Îranê li Mehabadê beşdarî avakirina Komara Kurdistanê bû, li wir rutbeya generaliyê girt.

Piştî hilweşandina Komara Kurdistanê li Mehabadê, Barzanî bi 500 pêşmergeyên xwe çû Sovyetê. Heta 1958an li wir ma. Di 1958an de li Iraqê generalan bi serokatiya Ebdulkerim Qasim, dest danîn ser hukum. Barzanî jî ji Sovyetê vegeriya Kurdistanê Iraqê daku ji bo çareserkirina pîrsa kurdî bi Iraqê re li hev bike.

Ev lihevhatina Barzanî û hukumeta Iraqê di 1961ê de xerab bû. Kurdan di bin serokatiya Barzanî de dest bi şerê çekdarî kir. Şer deh salan ajot. Kurdistanê Iraqê bi temamî ket bin kontrola kurdan. Hukumeta Iraqê mecbûr ma bi kurdan re li hev bike. Loma di 11ê adara 1971ê de bi kurdan re peymanek çêkir.

Li gor vê peymanê mafê otonomiyê dan kurdan.

Di 1966an de % 80yê Kurdistanê Iraqê hatibû azadkirin.

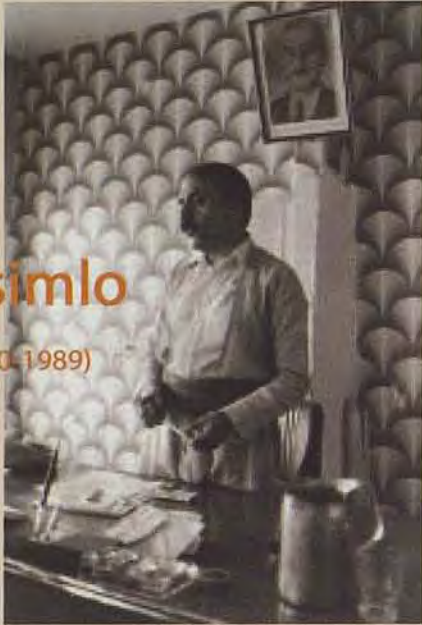
Di adara 1974an de hukumeta Iraqê ev peyman xera kir. Şer ji nû ve dest pê kir. Di 6ê adara 1975an de Iraq û Îran bi çavdêriya Tirkîyê li Cezayîrê peymanek çêkir da ku kurdan ji navê rakin.

Dora kurdan ji her alî de hat girtin. Barzanî şer rawestand. Bi vî awayî şoreşa kurdan şikest. Piraniya kurdan li Îranê bûn penaber.

Qasimlo

(1930-1989)

Dr. Abdurrehman Qasimlo sekreterê Partiya Demokrat a Kurdistanê Îranê bû. Di 1979an de dema ku Şahê Îranê ji Îranê reviya û Xumeynî hat ser hukum, dema ku dirêj Kurdistanê Îranê di bin kontrola Kurdan de ma. Piştî Hukmeta Îranê bi kurdan re li hev nekir û şer dest pê kir.

Qasimlo li meydana Çarçirayê-Mehabad, 1979

Di 1989an de karbidestên Îranê goya xwestin bi kurdan re li hev bikin, ji bo wê di 13ê tîrmeha 1989an de li hev kirin ku li Viyanayê bi hev re rûnin. Lê di vê rûniştinê de Qasimlo ket feqa farisan û hat kuştin.

Li Kurdistanê Bakur şerê çekdarî

Gelek keçên kurd wek gerilla beşdarî vî şerî bûn. Şervaneka kurd li gel hevalên xwe li çiyayên Kurdistanê.

Di 15.08.1984an de li Kurdistanê Bakur (Kurdistanê Tirkîyê) bi serkêşiya Partiya Karkerên Kurdistanê şerê çekdarî dest pê kir û 15 salan dom kir.

Di 15ê sibata 1999an de bi dîlketina serokê PKKê Abdullah Öcalan re, ev şerê çekdarî hat rawestandî.

Di vî şerî de nêzîkî 3000 gund bi destê dewletê hatin wêrankirin, bi milyonan kurd ji cî û warê xwe bûn û bi hezaran kurd hatin kuştin.

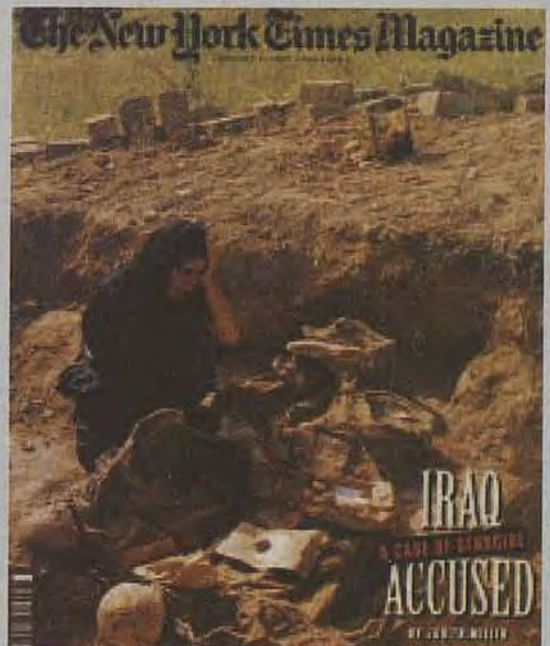

Helebçe

Di 16ê adara 198an de hukumeta Îraqê bajarê kurdan Helebçe da ber bombeyên kîmyayî. Ji 5 hezaran pirtir jin, zarok û peyayên kurdan di nav demeke kurt de hatin kuştin.

Anfal

Ji 1983an heta sala 1991ê bi sedhezaran kurd ketin ber anfala hukumeta Îraqê, koçî Kurdistana Tirkîyê û Kurdistana Îranê bûn. Gelek kurd ji alî hukumeta Iraqê ve li Başûrê Iraqê hatin bi cîhkirin û li wir hatin wenda kirin. Heta nuha hê jî aqibeta wan ne diyar e.

Îlana Dewleta Federal a Kurdistanê

Di 04.10.1992an de Meclîsa Netewî ya Kurdistanê Iraqê bi tevayiya denga Dewleta Federal a Kurdistanê ava kir. "Meclîsa Kurdistanê Iraqê bi tevayiya denga li ser navê gelê Kurdistanê Iraqê biryar daye ku di vê qonaxa

dîrokî de mafê çarenivîsa xwe li gor peymanên navnetewî, li ser bingeha siyaneta ji bo mafên mirovî û sîstema demokratîk ya pir partîti di çarçeweya Yekîtiya Federal de danustandinan bi hukumeta merkezî re bike."

Welcome to Kurdistan

Xeyala Kurdistaneka azad xemla hêviyên hemû kurdan e. Piştî Komara Mehabadê, ku temenê wê salek bû, ji sala 1992an û bi vir de, sînorkirî be jî, azadbûna beşekî Kurdistanê, di nav kurdan de bû sedemê pêlên kêfxweşî û bextewariyê. Sefera bo Kurdistanê azad ji bo kurdên parçeyên din wek daxwazeka bê hempa û wezîfeyeke pîroz e. Dema ku li sînora çavên kurdan li nivîsa **Welcome to Kurdistan**

(Hûn bi xêr hatine Kurdistanê) dikeve, nema dizanin ji kêfan çî bikin!

Di wêne de 14 ciwanên kurd ku di bihara sala 2002an de ji Swêdê çûbûn serdana Kurdistanê û li sînora, bi dilekî germ ji aliyê ciwanên kurd yê başûr ve hatine pêşwazîkirin, dixuyin.

Parlamentoya Kurdistanê, Hewlêr

Hilbijartina li Kurdistanê, 1992

Di 19ê gulana 1992an de li beşa azadkirî a Kurdistanê Iraqê hilbijartina nûnerên parlamentoyê çêbû.

Cara pêşî bû ku li parçeyekî Kurdistanê gelê kurd bi serbestî berê xwe dida ser sindoqên hilbijartinê û nûnerên xwe hildibijartin.

Piştî hilbijartinê, Parlamentoya Kurdistanê Iraqê li Hewlêrê bi nûnerên hilbijartî yên kurd, asûrî û turkman civiya.

Di 04.07.1992an de hukumeta Meclîsa Wezîrên Herêma Kurdistanê Iraqê ava bû.

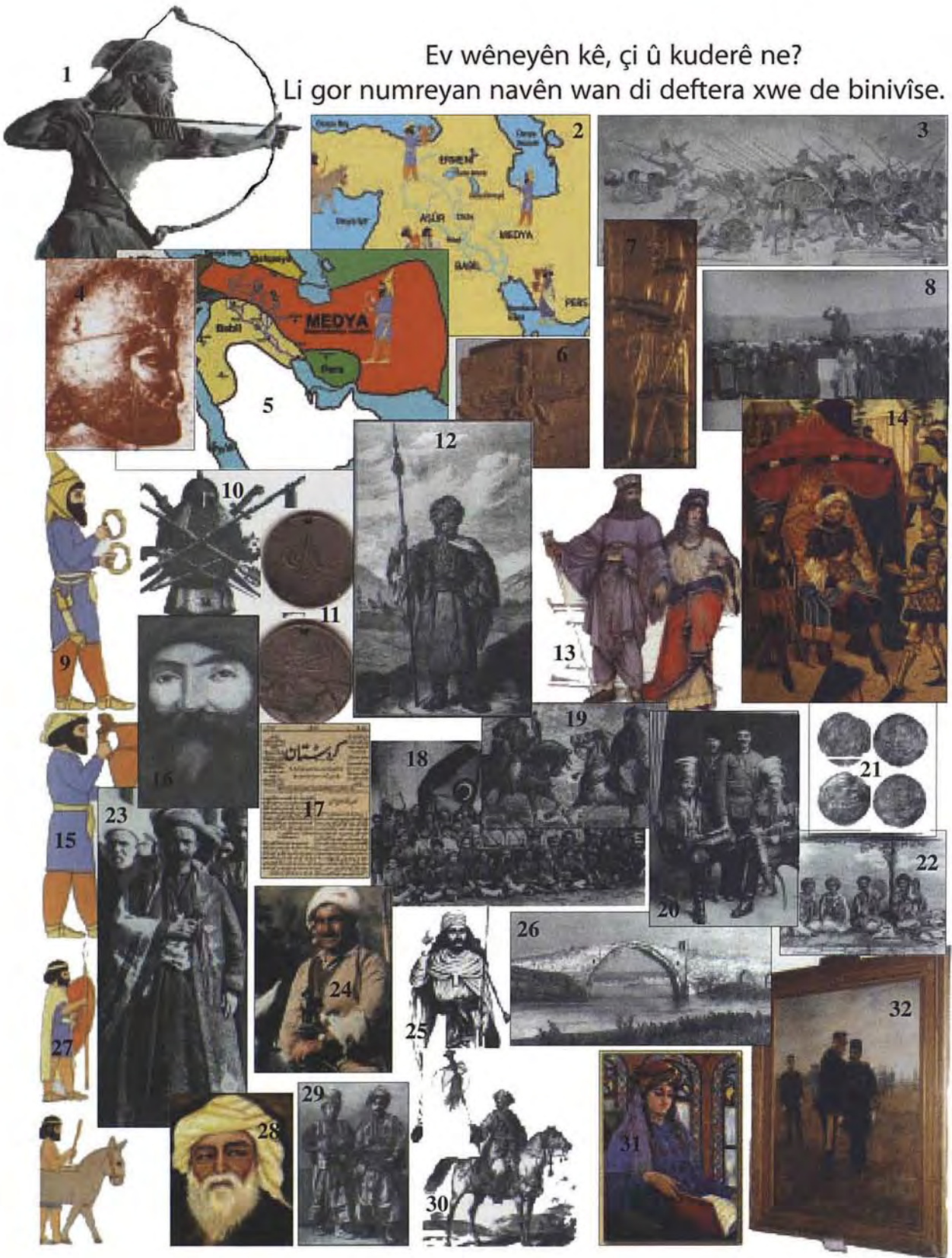

Parlamentoya Kurdistanê, Hewlêr

Ev wêneyên kê, çi û kuderê ne?

Li gor numreyan navên wan di deftera xwe de binivîse.

Pêşiyên me gotiye:

"Me du bav li cihekî binax nekirine!"

Kurdên Sovyeta berê pareveyî li ser çar paran dibin:

1. Kurdên Azerbeycanê, ku ji dema dewleta Şedadîyan, heta roja îro li wir dimînin. Di navbera salên 1923-1930î de li ser axa Laçînê otonomiya wan hebûye, jê ra *Kurdîstana Sor* dihate gotin. Di 1923an de, li wir û tevaya Azerbeycanê 42 hezar kurd diman, lê bi hesabê sala 1989an li wir kurd tunene. Dewleta Azerbeycanê ew bi jênosîda spî ji navê rakirin, ango ew helandin. Û nuha jî dibêjin ku 8 hezar kurd li wir hene.

Dema ku Laçîn hate zevtkirin, kurdên wira derbeder bûn û hukumeta Azerbeycanê heta niha jî wan bi cîh nake, ji bo nişanê cihanê bike, ku ermenî "parçekî gelê Azerbeycanê" ji cîh û warên wan yê bav û kalan raqetandine û ew bê star mane.

Niha li Bakûyê rojnameke bi navê *Dengê Kurd* dertê, radyoya kurdî heye, pirtûkên kurdî çap dibin.

2. Kurdên Turkmenistanê, ku di dema Şah Abbas de ji Xorasanê mihacirî wir bûne, jimara wan niha 4-5 hezar e.

3. Kurdên ji eşîra Rojkî (Rojkanî ku eşîra Şerefyanê Bedlîsî ye û ez bi xwe jî ji vê eşîrê me.) Rojkiyên li vir bi dînê xwe ve êzîdî ne. Ji sedsala 18an û vir de, dema şerê Rûsya û

Osmaniyan, mihacirî Ermenîstanê bûne û hetanî niha jî li wir dimînin. Jimara wan ji 5 hezaran derbas nabe.

4. Hemû kurdên din:

Kurdên din jî di dema qîra ermenîyan ya sala 1914an mihacirî Ermenîstanê bûne, piraniya wan êzîdî ne. Ji sedî 20ê wan musliman in. Piştî hinek ji wan çûne Gurcîstanê û Rûsyayê. Hejmara kurdên Ermenîstanê bi resmî 60 hezar û yê Gurcîstanê jî 35 hezar e.

Van salên dawî ji ber şerê li Qerebaxê, hemû azerbeycaniyên ku li Ermenîstanê diman (qasî 500 hezar) û hemû kurdên musliman yê Ermenîstanê ji ermenîstanê derketin. Çimkî ew di gundên azerîyan de diman, hinekan ji wan qîz dabûne hev û her weha ji tîrsa ku ermenî rojekê wan jî raqetîne, çûn Azerbeycan, Kazakistan û Rûsyayê.

Di dema Stalîn de, di salên 1944-45an de gelek kurdên musliman bi bahaneyê ku li ser sînor dijîn û ji bo yekîtiya axa welêt xeter in, mihacirî Kazakistanê û komarên Asya Navîn kirin. Bi hezaran kes di dema mihacirkirinê de ji serma û birçîbûnê mirin, ji ber ku zivîstanê ew di vagonên trêne yê barbir da dibirin, û ew di nav çend mehan de digihîştin van komaran.

Niha li Kazakistan, Ûzbekistan, Kirgîzistan û

Şanovanên kurd li bajarê Tibilîsê

Tacîkistanê li serhev 30-35 hezar kurd dijîn û piraniya wan jî li Kazkistanê ne. Hejmara hemû kurdên Sovyeta berê bi resmî 160 hezar e, lê bi kêmanî 500 hezar heye.

Piştî hilweşandina Sovyetê, sê kategoriyeke miletan peyda bûn.

1. Miletên ku komara wan li ser axa Sovyetistana berê heye, lê ew ne li ser axa xwe dijîn. Bo nimûne: Ukranyayiyên ku li Rûsyayê diman, an jî azeriyên ku li Ermenistanê diman û hwd. Lê ji bo wan çare û stargehek heye, ji ber ku di dema xeter û tahlukê de ew dikarin herin Ukraynayê, Azerbeycanê.

2. Miletên ku dewleta wan li derveyê Sovyetistanê heye. Bo nimûne: cihû, koreyî, tirk an jî polonyeyên Rûsyayê û komarên Sovyetistana berê. Eger xeter hebe, dikarin herin Îsraîl, Kore, Tirkîye û Polonyayê.

3. Kurd û milletên din ku dewleta wan ne li ser erdê Sovyetistana berê, ne jî li derveyê wê heye, di xeter û tahlukê de ew ê herin ku?

Rola kurdên Sovyeta berê di pêşketina çand û edebiyata kurdî de

Ji destpêka salên 20î dewleta Sovyetê biryar da ku hemû kurdên Sovyetistanê riyên parastin û pêşxistina kultura xwe saz bikin. Navend li Ermenistanê hat hilbijartin, ji ber ku kurdên wira him bi hejmara xwe, him jî bi zanebûna xwe, di ser kurdên mayîn yê Sovyetistana berê re bûn. Di nav 80 salan de Ermenistan ne tenê bû navenda pêşketina kurdên Sovyetistanê, lê herweha bû ya hemû kurdên cihanê yê kurmançixêv jî. Ji salên 20î û vir de *(heta sala 1937an bi tîpên latînî,*

piştire jî bi tîpên kirîli) me gelek pirtûkên edebî, zanyarî û dersan weşandine. Cara pêşin kurdên Sovyetê dest pê kirine bi herfên latîni nivîsîne, piştira Bedirxaniyan. Derheqa vê yekê de Herekol Azîzan (Celadet Bedirxan) di kovara Hawarê (no.9, r. 81) de nivîsiye.

Di nav wan salan da me weke 5000 hejmarên rojname «Riya Teze» weşandine, bi sedan pirtûk çap kirine, 1700 stiran berhev kirine û di radyoyê de weşandine. Tiştê herî giring ew e, ku me hemû karê xwe bi profesyonelî kiriye. Ango, bi dehan sal bi sedan ronakbîrên me li ser karê weşandina rojname, belavkirina weşanên radyoyê, lêkolînên di hêla zargotin, tarîx û zimanê kurdî de xebitîne. romannivîsê pêşî ê kurd, Erebe Şem, berhevkarên mezin ên folklor û stirana kurdî Heciyê Cindî û Xelîlê Çaçan çend ji van ronakbîran in.

Heciyê Cindî heta niha ev pirtûk çap kirine:

«Folklor Kurmanca» (*li gel Emîne Evdal, bi tîpên latîni, 630 r., 1936*) 5 cildên «Hikyatên Cimaeta Kurdî», «Mesele û metelokên kurdî» û bi dehan pirtûkên mayîn.

Xelîlê Çaçan ku ji 1957an heta 1981ê (24 sal) li Yêrêvanê serok û berpirsyarê radyoya Kurdî bû, 1700 stiran dane hev û dengê dengbêjên me xistiye radyoyê. Di karê hişyarbûna kurdan de rola wî gelek e. Zanyarên me, bi zimanên kurdî, ermenî û rûsî, bi dehan pirtûkên zanyarî çap kirine

Malbatek ji kurdên Kirgizistanê, sal 1965

Dawiyê dixwazim bi gotineke pêşiyar gotara xwe bi dawî binim. Pêşiyên me gotiye: «Me du bav li cihekî binax nekirine...» Kalên me li Kurdistanê hatine binaxkirin, bavê me li Ermenistanê û komarên berê yên Sovyetistana kevin, em jî nizanin, ku em ê li ku bête binaxkirin!

Têmuêrê Xelîl

Silêman Aleksander Knutas

(1911-1981)

Serpêhatiya zarokekî kurd

Silêman Aleksander Knutas
(1911-1981)

Di dema şerê cîhanê yê yekem de li Kurdistanê jî kurdan gelek ziyar dîtin. Gelek kes ji bo xelaskirina ruhê xwe bi çolan ketin. Li çol û çiyar, li ser devê riyar, tazî û birçî man. Wek ermenî, suryanîyan, gelek jî kurdan jî mirin. Yê jî ber mirinê filitîn, ew jî derbeder bûn. Yek jî zarokên wê demê ku jî ber şûrê mirinê xelas bû û bi ber pêla derbederiyê ket Silêman bû. Silêman di temenê xwe yê çar salî de, bi dê û bavê xwe û bi birayê xwe re mecbûr ma welatê xwe terk kir.

Sala 1980yî, Anders Runwalls û Bertil Hagers, ji çavpêketina swêdiyên ji Ukraynayê vegeyirane, çûnê başûr-rojhilatê Swêdê, girava Gotlandê. Li Gotlandê, li gundê Roma di nav wan swêdiyên ku ji Ukraynayê jî muhaciriyê vegeyirane, Silêman jî dîtin. Di vê çavpêketinê de hevpeyvînek bi Silêman re tê kirin. Hevpeyvîna wan di pirtûka bi navê "Svenskarna Från Ukraina" (Swêdiyên ji Ukraynayê) de hate belavkirin. Di vê hevpeyvînê de Silêman weha dibêje:

"Min qet carekê xwe gerdenezadî nedîtiye, lê ez dîsa jî gazinar nakim. Bi tenê min karibûna ji bîr bikira..."

"Ez di 1911an de li Kurdistanê li gundê Tonstra çêbûme. Ev cih li ku ye, ez nizanim. Ez cardin dibêjim, ez nas nakim, belkî nuha nemaye. Ev tişt jî bo birayê min jî weha ye; Dijî? Najî? Li ku ye? Ez nizanim..."

Silêman Aleksander Knutas û xuşka wî

Em sê bira bûn. Navê min Silêman, birayê min yê mezin Sala û yê biçûk Torsten bû. Di sala 1918an de gundiyeîn li Tonstrayê ji ber şer ji gund hatin derxistin. Ew dem xweş tê bîra min, lê kê em ji gund derxistin? Me ji ber siwariyan çawa ji gund baz da! Ez nizanim. Belê her tişt heta îro jî li ber çavê min e. Diya min Torsten bi zorê hildigirt, bavê min bi destê min û Sala girtibû, me baz dida. Diya min ji ber tiştêkî ku nayê bîra min li pê me ma. Torsten du salî bû, diya min hew karîbû ew hilgirta. Ji nişka ve diya min Torsten danî erdê û bi me re baz da. Piştî avêtina Torsten diya min jî ket û hew rabû. Gava em gihaştin ser diya min can dabû. Ji wê rojê de hew çavê me li Torsten jî ket."

Serpêhatiya xemgîn berdeyam dike:

Silêman û birayê wî Sala bi bavê xwe re bi meşê digihên Azerbeycanê. Bavê wan li ba malekê dibe navmalî û şivantiyê dike. Rojekê bavê her du zarokan nexweş dikeve. Silêman û Sala wê rojê li şûna bavê xwe diçin ber pêz. Êvarî gava vedigerin malê bavê wan jî miribû. Sala û Silêman sêwî dimînin. Her du bira, piştî mirina bavê xwe bi destê hevdu digirin û di çiyayê Qafqasê re digihên Gurcistanê, bajarê Tiflîsê. Bi şev gava sermayê zora wan dibir, ji ber baranê, diketin şikeftan, xwe diparastin.

Silêman bi birayê xwe Sala re, li nêzî Tiflîsê li şikefteke ku kûçik û pisik lê dijiyan di nav keviran de xwe veşart. Sala ji Silêman mezintir bû û şer bi çavê xwe dîtibû, ji însanan direviya xwe vedişart. Silêman carina dadiket nav bajêr. Li Tiflîsê li cihekî almanan rast hat ku yekî alman li ber bû. Yê alman ji Silêman hez kir. Gelek caran xwarin didayê. Silêman xwarina xwe dixwar û ji birayê xwe re jî dibir. Silêman tenê bi kurdî zanibû, bi almanî nizanibû. Yê alman li Ukraynayê rûdinişt. Gava vegeriya Ukraynayê, xwest Silêman bi xwe re bibe. Silêman rewşa xwe û birayê xwe ji yê alman re got û bi du mirovan ambulansê şandin Sala ji cihê wî anîn. Sala bi cih kirin, şûştin veşûştin. Lê Silêman bi xwe re birin. Sala li Tiflîsê ma. Ji hev qetandina her du bira gelekî bi zehmet bû, lê tu çareya wan tune bû. Silêman bi yê alman re çû Klosterdorf ê, Ukraynayê.

Yê alman gelekî serhişk bû, zêde li Silêman dixist. Silêman nema diqedand, dixwest ji ba yê alman bireve. Zivistana sala 1921ê sermayek dijwar hebû. Çemê Dneper qeşa girtibû. Silêman bi piyên tazî di ser çem re derbasî hêla din, gundê Kajir bû. Xuşka yê alman li gundê Naikron, nêzikî Kajir dima, wê gelekî ji Silêman hez dikir. Lê yê alman hat û cardin Silêman bi zorê bir ba xwe. Silêman

careke din ji ba yê alman reviya û bi pars û pirsê xwe gihande gundê swêdiyan, Gammelsvenskby. Li vî gundî pîreke swêdî bi destê Silêman girt û bir mala xwe. Pîrê Silêman xwedî kir, mixabin piştî demeke kurt pîrê jî ji vê dinyayê bar kir, Silêman careke din bi tenê ma.

Di salên 1920-21ê birçîbûn û belengazîyê li Gammelsvenskby serî hilda. Xaça Sor ya Swêdê alîkari ji vî gundê xwe re şand. Karbidestên Xaça Sor, alîkariya Silêman kir. Bi rîya wan Malbata Knutas, Silêman pêsikand, kirin lawê mala xwe. Di 3yê sibata sala 1922an de, navê Silêman bû Aleksander Knutas. Pênc salan Silêman li ba mala Knutas jiya. Di 1927an ku temenê Aleksander Knutas bû 16 sal, çû gundê Navoraisk, dest bi kar kir. Di 1929an de, hukûmeta Sovyetê biryar da ku kesên bixwazin, dikarin vegezin Swêdê. Li ser vê biryarê divê Aleksander Knutas jî biryara xwe bida; yan li cihê xwe bimîne û yan jî bi malbata xwe ya nû re here Swêdê. Alexander Knutas, biryara bi malbata xwe re here Swêdê da û di heman salê de hatin Swêdê.

Aleksander Knutas, di katkirina serpêhatiya xwe de weha dibêje:

"Min dixwest tiştên ku hatin serê min ji bîr bikim. Min bawer dikir ku çûyina min a Swêdê, ew xweşî û ewleyiya ku ez

bi hesret bûm dê bida min. Lê mirov nikare tu caran ji rastiya xwe bireve. Ew tiştên ku bi zarotî tene serê mirov qet nayên ji bîr kirin. Min li Swêdê jî gelek caran êşa vî tiştî kişandiye. Belkî ji ber van taybetiyên min gelek ji gundiyên swêdiyan ez tam qebûl nekirim."

Silêman Aleksander Knutas, heta mirina xwe, sala 1981ê, ne welatê xwe û ne birayê xwe ji bîr kir û nezewicî. Lê ji malbata wî ya swêdî, du bira, xuşkek û du pismamên wî hene. Xuşka wî, Maria Knutas li Kanadayê diji, birayê wî Martin di sala 1986an de çû ser dilovaniya xwe. Sigfrid li Mariafred, 50 km. nêzikî Stockholmê diji.

Her sal, 1ê meha 8an li gundê Romayê, li girava Gotlanda Swêdê, ew zaroyên gundiyên Gammelsvenskby kom dibin, gulan dibin datînin ser goristana bav û bapîrên xwe. Yê sax jî di komeleya xwe *Gammelsvenskby Församling* de hevdu dibînin.

Beriya ku here rehetê gotina Silêman Aleksander Knutas ya dawî ev bû:

"Xwezî min karîba tiştên hatin serê min, ji bîr bikirana."

Cografya Kurdistanê

KURDISTAN

Nifûs: 25-30.000.000

Aqar: nêzî 500.000 km²

Ziman: kurdî

Bajarên mezin: Diyarbakîr, Dîlok (Entab), Hewlêr

Bilindtirîn çiya: Agrî

Dirêjtirîn çem: Ferat

Mezintirîn gol: Wan

Roja netewî: 21ê adarê

Marşa netewî: Ey Reqîb

Dîn: Îslam, Êzîdî, Xiristiyan

Kurdistan

Kurdistan li bejaya Asyayê, di navbera merîdyenên 30-40 û paralelên 37-48an de ye. Cîranên Kurdistanê Tîrkiye, Sûriye, Iraq, Îran, Ermenîstan û Gurcîstan in.

Mezinayiya axa Kurdistanê nêzî 500 000 km² ye. Kurdistan ji bakur heta başûr 1000 km û ji rojhelat heta rojava 750 km ye.

Kurdistan, cara yekem di sala 1639an de di navbera dewleta osmanî û sefewiyan de hate parçekirin û di nav kurdan de sînorên nexwezayî hatin danîn. Cara duyem, di 24 07.1923an de bi Peymana Lozanê di navbera Tîrkiye, Îran, Suriye û Iraqê de hatiye dabeşkirin. Bi vê peymanê parçeyê herî mezin di nav sînorên Tîrkiyê de û yê herî biçûk jî di nav sinorên Sûriyê de ma.

Bi van sînoran ne tenê cografya kurdan; lê kultur û zimanê kurdan jî hat parçekirin.

Sînorên Kurdistanê

Sînorên tevayiya Kurdistanê yên siyasî bi awayekî fermî ji aliyê peymanên navnetewî nehatine destnîşankirin. Lê sînorên Kurdistanê yên cografîk û dîrokî, wek ku di xerîteyê de dixuyin, bi nifûs, kultur, ziman û dîroka kurdan ve sînorên xwezayî ne. Û ppiraniya kurdan van sînoran qebûl dikin. Dîsa jî li ser sînorên Kurdistanê hin munaqêşe û dîtînen cuda hene.

Lucien Rambout, di pirtûka xwe ya bi navê "Dîroka Kurdistanê ya Nûjen" de li ser sînorên Kurdistanê weha dibêje: *"Li ber min xerîteyê Kurdistanê ku li gor lêkolînên têtûz hatiya amadekirin heye. Di vê nexşeyê de sînorên Kurdistanê ji Derya spî heta Kendava Îranê û ji wir jî digîjin Xuzîstanê."*

Li gor dîroknasê kurd Şerefxanê Bedlîsî, ku di sedsala 16an de jiyaye, sînorên Kurdistanê weha ne: li bakur digîje Xînis û Beyazîdê, li rojava Çemişkezek, Meletî û Antakiya. Li rojavayê başûr: Kilîs, Riha, Mêrdîn û Cizîr. Ji vir di ser Mûsilê re dadikeve başûr û Silêmanî, Sine. Kermaşah û Lorîstanê jî hembêz dike û di ser Mehabadê û Gola Ûrmîyê re digîje bakur.

Gerokê tirk Evliya Çelebî, ku di sedsala 17an de jiyaye, ev neh wîlayetên ku wê demê di nav sînorên dewleta Osmanî û Îranê de bûn wek Kurdistan bi nav dike: Erzerom, Wan, Hekarî, Diyarbekir, Cizîr, Amêdiye, Mûsil, Şarezor û Erdelan.

Bajarên Kurdistanê

Amed (Diyarbakir)

Beşekî mezin yê nifûsa kurdan îro li bajarên dijî. Piştî kavilkirina gundan nifûsa bajarên 2-3 qat zêdetir bûye. Îmkanên bajarvaniyê yê van bajarên têra ve nifûsa mezin nakin. Li bajarên pirsên avê, xanî, kar û kulturî rû dane. Bi awayekî bajar bûne wek gundên mezin. Wek nimûne: Nifûsa Diyarbekirê berî 1990î 305 hezar bû. Niha nêzî 2 milyonî ye. Bajar bi îmkanên xwe yê heyî nikare ve nifûsê rake. Li bajêr bi dehhezaran mirov di şertên gelek dijwar de dijîn.

Siyaseta dewleta tirk ya valakirina gundan du encamên girîng bi xwe re anîn:

a. Rêvebiriya belediyeyên gelek bajar û bajarokên Bakurê Kurdistanê ket dest kurdan.

b. Li bajarên komkirina kurdan, bi taybetî di warê ziman de, asîmilasyona kurdan hêsantir kir.

Hin bajarên Kurdistanê:

Diyarbakir, Dîlok (Entab), Riha, Erzingan, Erzerom, Qers, Xarpêt, Sêrt, Hekarî, Wan, Bedlîs, Meletî, Semsûr, Mêrdîn, Batman, Çewlîg, Mûş, Agirî, Mereş, Şirnex, Sêwreg, Wêranşar, Qiziltepe (Tilermen).

Mako, Merîwan, Saqez, Kermanshah, Şîno, Sine, Mehabad, Serdeşt, Urmiye.

Hewlêr, Dihok, Silêmanî, Mûsil, Kerkûk, Zaxo, Akre, Amêdî

Hesîça, Qamişlo, Afrîn, Dêrik, Koban, Amûd.

Nifûs

Ji ber sedema ku kurd wek miletekî cuda ji aliyê dewleta Tirkîye, Îran, Iraq û Sûriyê bi awayekî fermî nayên qebûlkin li ser nifûsa wan hejmareka rast pêşkêşkirin zehmet e. Carna kurd bi xwe vê hejmarê pir mezin û dewletên dagirker jî pir biçûk nişan didin. Lê ku mirov hejmareke nêzî rastiye bide, hejmara kurdan îro ji 30 milyonan zêdetir e. Piraniya vê nifûsê li Bakurê Kurdistanê dijî. Li Bakurê Kurdistanê nêzî 15-17 milyon, li Kurdistanê Îranê 8-9 milyon, li Kurdistanê Iraqê 4-5 milyon, li Kurdistanê Sûriyê 1,5-2 milyon kurd dijîn. Di van salên dawiyê de dewleta Tirkîyê bi darê zorê bi milyonan kurd ji Kurdistanê derxistin. Piraniya van kurdan li metropolên Tirkîyê bi cih bûn. Li gor raporên Komela Mafên Mirovî ya beşa Diyarbekirê, bes li Şirnexê, di navbera salên 1990-92an de 90 gund hatine valakirin; daristanên li dora gundan hatine şewitandin; kanî û birên wan hatine çimentokirin; gundî ber bi rojavayê Tirkîyê ve hatin sirgûnkin.

Gundên Şirnexê yên ku hatine valakirin:
(1990-1992)

Amoriyan,	Dihde	Mendik
Atlabil,	Dira	Mendikera
Aviyan	Divin	Mîştaxe
Avka Masiya	Dumiliya	Nanîp
Bakartali	Duriyan	Nerex
Banê Cindiya	Dûviyan	Ramûran
Banê Mehenda	Fêrisan	Renîsê
Basretê	Geliyê Kazri	Rosor
Basrit	Gerdila	Sara
Bekrîne	Gerne	Sehreya
Benaviya	Gezerok	Siliyan
Bênderok	Gilindor	Sorgoza
Berkevîr	Girê Spî	Spîndarok
Berrezan	Girok	Spîviyan
Besûkê	Korta Xanê	Şax
Bicizî	Gundê Girê	Şerefê
Bina Bûtiyan	Gundikê Mirtiban	Şerfiyê
Biyasan	Gundikê Oso	Talika
Biyava	Gundikê Remo	Tengî
Cala	Guvera	Torgiz
Cifane	Hema	Ustuveskur
Cinêt	Kaniferşkê	Xirabalsa
Cinivê	Kendalê	Xirabêzû
Cûmê Mezin	Kirnê	Xudan
Dacritê	Kola	Zeytûnik
Dastêl	Kopanê	Zifka
Dehrabûn	Kurum	Zihê
Deriyê Kera	Labmeydîn	Ziryan
Destik	Mafiyân	Zivingok
Deûta Lelan	Mehokê	Ziyaret

Armanç hejmar 132, çiriya pêşîn 1992

Çiya

Çiyayên Torosê ji hêla Derya Spî xwe bera ser rojavayê bakurê Kurdistanê Mereş, Meletye û Dêrsimê didin. Li vir çiyayên herî bilind:

Nûrhak 3090 m (Mereş)

Mûnzûr 3100 m (Dersim)

Ji herêma Dêrsimê çiya ji alîkî de berbi Erziromê, ji alîkî de jî xwe bera ser Palo, Bîngol, Bedlîsê didin û di wir re jî digihîjin Hekariyê û bi çiyayên Zagrosê re dibin yek.

Cîlo 4170 (li başûrê Gola Wanê)

Palandoken 3120 m (Erzirom)

Nemrûd 3140 m (li rojavayê gola Wanê)

Sipan 4434 m (li bakurê gola Wanê)

Tendurek 3313 m (li bakurê gola Wanê)

Mengene 3610 m (li rojhilatê gola Wanê)

Agri (Ararat) 5165 m (li Agriyê)

Agriya Biçûk 3925 m (li Agriyê)

Qerejdax 1915 m (Diyarbakir)

Cûdî 2089 (Şirnex-Silopî)

Herekol 2943 (Şirnex-Berwarî)

Dilanpar 3748 m (li sêgoşa sinorên Tîrkiye, Iraq û Îranê ye)

Qendîl 3782 m (Kurdîstana Îranê)

Gilala 3364 m

Çelçêşme 3416 m

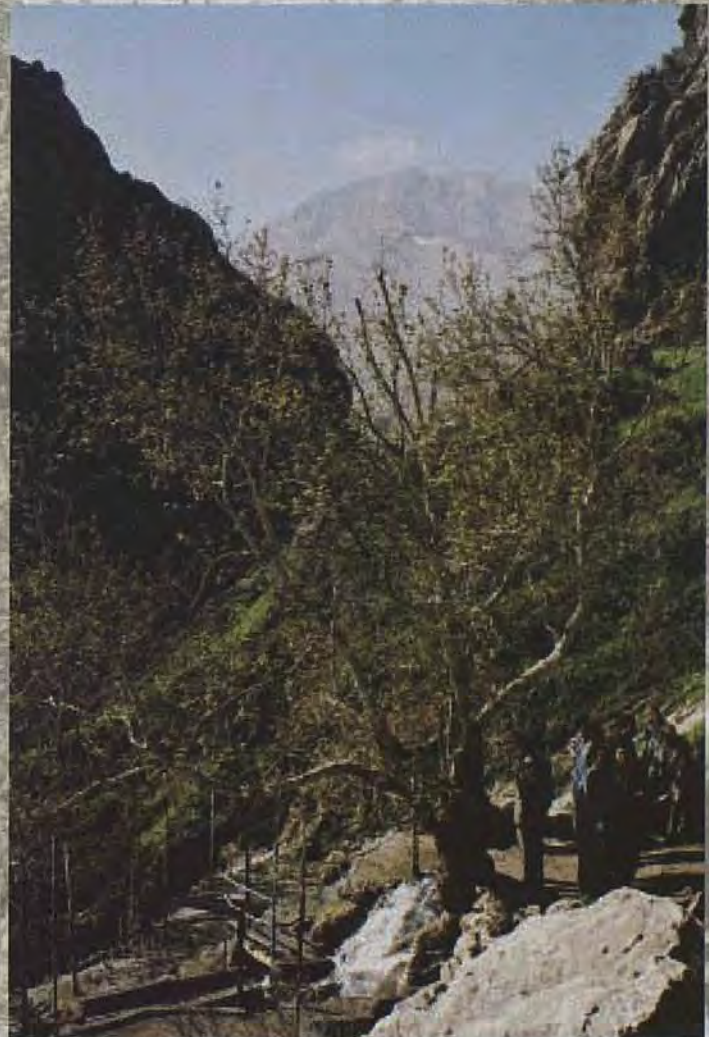
Ser-î Korawa 3603 m (li ber û berê Zêya mezin)

Dolares 3449 m (li ber û berê Zêya mezin)

Helgurd 4013 m (Herêma Bradostan)

Hendrîn 2793 m (Rewandûz)

Pîremegrûn 3183 m (Silêmanî)

*Dîmenek ji çiyayên
Kurdîstanê-herêma
Rewandîzê)*

Çem û golên Kurdistanê

Dicle û Ferat çemên serekî yên Kurdistanê ne. Navên Dicle û Ferat di kitêbên pîroz Tewrat, Incîl û Quranê de hene.

Serkaniya Ferat çemên Mûrad û Avarş e ku ji Bakurê Kurdistanê ji pişt Torosan dertên. Ferat di herêma Xarpêt, Semsûrê re derbas

dide û di wir re diçe Cizîrê û paşê li Kurdistanê Iraqê çemên Xabûr û Zê ji tevî Dicleyê dibin. Dirêjîya Dicleyê 1900 km ye. 600 km yê wê di nav axa Kurdistanê de ye.

Çemên din: Aras, Zêya mezin, Zêya biçûk, Mûrad, Diyala, Xabûr

dibe diherike Kurdistanê Sûriyê, di wir re diçe nav Iraqê. Nêzî Kendava Îranê bi çemê Dicleyê re dibe yek. Dirêjîya Ferat: 2800 km ye. 1110 km yê wê di nav axa Kurdistanê re derbas dibe. Li ser Ferat gelek bendav hatine çêkirin.

Dicle: Serkaniya Dicleyê dumilî ye; yek ji derdora Elezîzê yek jî ji herêma Licê derdikeve. Li jora Diyarbekirê dibin yek. Dicle di Diyarbekirê re xwe bera ser deşta Bismilê

Gola Wanê gola herî mezin e. Di nav xelkê de jê re dibêjin Behra Wanê. Mezinahiya wê 3713 km² ye. Dirêjîya wê 125 km berehiya wê 60 km ye. Kûrahiya wê jî digihîje heta 100 metreyî.

Hin golên din jî ev in: Gola Ormiyê, Bendava Kebanê (Elezîzî/Xarpêt), Xezar (Elezîz/Xarpêt), Dokan (Silêmaniye)

Çandinî

Dikaneke meyweşîyê-Amed

Tene: Li hemû beşên Kurdistanê genim, ceh, nîsk, nok tên çandin.

Gelek cûre sebze wek şamik (tomat), îsot, balcan li seranserê Kurdistanê hene.

Fistiq, titûn, zeytûn, li herêmên Dîlok (Entab), Ruha, Dêrik, Bedlîs, Farqîn, Efrîn, Silêmaniye, Mehabadê hene.

Gelek cûre meywe li Kurdistanê hene.

Sêv, hêjîr, hermî, tû, mişmiş, hinar, tirî, gûz, behîv, li gelek herêmên Kurdistanê digihên.

Zebeş û gundorên (qawin, kelek) Diyarbekirê pir bi navûdeng in. Bi awayekî taybetî li ber çemê Dicleyê tên çandin. Giraniya her zebeşekî digihîje heta 60-70 kiloyî. Bi vê munasebetê her sal di meha îlonê de li Diyarbekirê festîvala zebeşan tê çêkirin.

Bendav

Bendava Kebanê: Yek ji bendavên mezin ên Kurdistanê ye. Li ser duava ku çemên Mûradê û Avarêş digihîjin hev hatiye avakirin.

GAP

(Projeya Başûrê Rojhilat ya Anadoliyê)

Li Tirkîyê li ser çemê Dicle û Ferêt bi navê GAP (Güneydogu Anadolu Projesi) bendav tîn ava kirin. Li gor gotina resmî wê li ser van her du çeman 22 bendav û 17 santralên elektrîkê ava bibin. Ger ev hemû ava bibin wê nêzî 1.6-1.7 milyon hektar erd bê av dan. Û wê 26-27 milyar kîlovat saet elektrîk bi dest keve.

Ji bo avdanê li bajarê Ruhayê du tunelên mezin tîn avakirin. Heta niha "Bendava Karakaya" û hin beşên "Bendava Atatürk" û tunelên li Ruhayê hatine ava kirin.

Bajarên Kurdistanê Bakur yê ku dikevin ber vê projeyê ev in:

Adiyeman (Semsûr), Batman (Elihê), Amed (Diyarbakir), Dîlok (Entab), Kilîs, Sêrt, Mêrdîn, Şîrnex û Ruha.

Ev herêma 75 358 km² mezin e û li gor hejmarê sala 1997an nûfûsa wê herêma 6151353 ye.

Berdevkên dewleta tirk bi tenê aliyên erênî yê wê projeyê derdixin pêş û behsa aliyên neyênî nakin. Bêguman GAP dikare li deverê, ji hin aliyên ve rewşa xelkê baştir bike. Lê gelek aliyên wê projeyê yê nebaş jî hene. Di gel gelek pisporên din, "Rapora Komsiyona Jîngehê" a Parlamentoya Tirkîyê jî hin aliyên negatîf yê wê projeyê derdixê holê.

Bendava Atatürk

Li gor vê raporê dikare gelek problemên jîngehê yê mezin peyda bibin. Nimûne:

Erezyona axê

- Ji ber drenajê kombûna av û xwê.
- Erezyona bê.
- Ji bo erdê çêre, birrîna daristanan.
- Qirêjbûna avê ji ber bikaranîna zibil û dermanên kîmyayî.
- Guherîna ekolojîk yê jiyana nebatan.
- Guherîna ekolojîk yê jiyana heywanan.
- Guherîna av û hewayê (iklîmê).
- Nexweşiyên ku ji ava gemar û ji van guherînan peyda dibin.
- Ji holêrabûna neslê hin çûk û heywanan. Mîsal: Kelaynak, kundê şevê, kewê deqdeqî, darkutokê kesk, qertelê marxwir, xezal, pezkovî û hwd.
- Peydabûna hin nexweşiyên ku bi riya hin kurm û kêzikan peyda dibin.

Heywan

Koçerên kurd li zozanên Şerefdînê/Kurdistana Bakur

Li Kurdistanê tewir tewir heywanên kedî û yên kovî û bejî hene. Li gelek deverên Kurdistanê yên çiyayî, gel debara xwe bi xwedîkirina heywanan dike.

Heywanên kedî: Mange, ga, gamêş, mih, bizin, hesp, hêştir, ker, qantir, kûçik, tajî, pisik, mirîşk, dîk, ordek, qaz, elok.

Kurd, heywanan ji bo goşt, şîr, hirî, hêk û çermên wan xwedî dikin. Kurd ji şîr; mast, to, penêr, rûn, lorik dew û çortan çêdikin.

Hin heywan jî bi tenê ji bo bar û şîwarbûnê tîn xwedîkirinê; wek hesp, ker, qantir û hêştir.

Koçerên Kurdistanê xwedî kultureke koçeriyê ya demdirêj in. Koçerên kurd bi gelek awayên cuda kultura kurdî diparêzin. Mirov jî tama stran û çîrokên wan têr nabe. Ji koçerên Kurdistanê Bêrtî yên herî bi nav û deng in.

Koçer dawiya payizê pezê xwe dadixin jêr dibin cihên germ. Zivistanê li wir derbas dikin û biharê vedigerin zozanan. Bi taybetî zozanên Şerefdînê hêlînên evînên koçerên kurd in.

Piştî salên 1980yî, zozan ji koçeran re hatin qedexekirin. Gelek koçer mecbûr bûn ku pezê xwe bifroşin û koçî bajaran bikin. Bi vî awayî, ew koçerên ku çanda kurdî ji herêmekê dibirin herêmeke din û diparastin, ketin nav xetera belavbûnê.

Heywanên kovî: Gur, rovî, hirç, pezkûvi, xezal, kurbeşk, kerguh, simore, cûre cûre çûk.

Xasima kew, di jiyana gundiyan kurd de cihêkî girîng digirin

Maden

Li Kurdistanê li gelek herêman *krom*, *hesin*, *sifir*, *pola* û *zêr* heye.

Hesin: Li herêma Sêwas û Meletiyê madena hesin heye ku ji %90ê hesinên Tirkîyê ji vir temîn dibe.

Li Gulemanê kana *kromê* heye ku ev kan ji dema Merwanîyan heta îro berdewam e.

Li bajarê Madenê û Erxeniyê jî *sifir* û *zêr* dertê.

Li Şirnex û Silopiyê *komir* heye.

Petrol

Li Kurdistanê Tirkîyê li herêmên Semsûr, Raman (Batman), Kolik, Nisêbîn; Li Kurdistanê Îranê li herêma Kermanşahê û li Kurdistanê Iraqê li Kerkukê li Kurdistanê Sûriyê jî li herêma Rimêlan û Dêrikê kan û bîrên petrolê hene.

Pompeya petrolê li herêma Dêrikê - Kurdistanê Sûriyê

Avhewa

Di warê avhewayê de ferqek mezin di navbera Bakur û Başûrê Kurdistanê de heye. Li Bakur avhewayê çiyayî hukûm dibe. Qers, Erzirom, Wan, Agirî, Mûş, Hekarî û Mako havînê hênik û zivistanê pir sar in.

Serma li vê herêmê, bo nimûne li Qers û Erziromê, dikare dakeve -30 û -40 dereceyî. Li Başûr zivistan nerm e. Havînên Bakur hênik in û li zozanan giha hêşîn e. Lê li Başûr dunya heta +50 dereceyê germ dibe. Amed, deşta Mêrdînê, Riha, Cizîr, Kerkûk, Hewlêr, Qamişlo bajar û cihên ku havînan herî germ in.

Xebat

Berê li ser pirsên beşa "A" bixebite.

Ku te beşa "A" teva kir, li ser beşa "B" bixebite.

A

1. Nexşeyeka Kurdistanê çêbike. Navên cîranên Kurdistanê û bajarê Diyarbekir, Hewlêr, Mehabad, Qamişlo û bajarê ku tu, diya te yan jî bavê te lê çêbûye li ser binivîse.
2. Kurdistan bi Peymana Lozanê cara duyem hatiye perçekirin. Dewletên ku Kurdistan perçe kirine kîjan in? Perçeyê Kurdistanê yê mezin di nav sînorên kîjan dewletê de ye?
3. Hesîça, Meletî, Diyarbekir, Zaxo, Hewlêr, Efrîn, Sine, Qers, Mûsil, Mako, Saqiz, Ruha, Dihok, Mêrdîn li kîjan perçeyên Kurdistanê ne?
4. Çiyayê Agiriyê bi nivîskî bide nasandin. (Li ku ye? Çiqas bilind e? Di zimanên Ewropî de navê wî çi ye? Lê kîjan spor tîm kirin? Li derdorê û li ser, kîjan cûre dar hene?... û hwd.
5. Li ser Ferêt kîjan bendav hatine avakirin? Navên wan binivîse.
6. Kîjan bajarên Kurdistanê dikevin ber GAPê?
7. Ku tu bikaribî peyde bikî, bi kesekî/keseka ku ji herêma GAPê ye, li ser aliyên GAPê yên baş û ne baş hevpeyvînekê bike û pêşkêşî hevalên xwe bike.
8. Li Kurdistanê kîjan meywe digihên?
9. Li Kurdistanê li ku petrol derdikeve?

10. Li Kurdistanê bajarên ku havînê pir germ in û yê ku zivistanê pir sar in, kîjan in?

11. Kîjan heywan li Kurdistanê tîm xwedîkirin û kurd heywanan ji bo çi bi kar tînin?

12. Kîjan heywanên kovî/bejî li Kurdistanê hene?

13. Amed (Diyarbakir) bi çiyê xwe bi nav û deng e?

B

1. Nexşeyekê çêke û çemên Ferat, Dicle; Çiyayên Agirî, Cûdî, Sîpan, Cîlo, Helgurd, Dolareş û Gola Wanê nîşan bike. Çiyan bi qehweyî, gol û çeman bi şîr boyax bike.
2. Bi ya te parçebûna Kurdistanê, di warê kultur, ziman, sosyal de, çi tesîr li ser kurdan kiriye?
3. Bendavên li ser Ferêt çi tesîr li ser jiyana gelê herêmê kiriye?
  - a. aliyên pozîtîf (erênî)
  - b. aliyên negatîf (neyênî)
4. Bajarê ku tu, dê yan jî bavê te li çêbûne, bi nivîskî bide nasandin. (Nexşe, nifûs, mezinahî, çandinî, cihên dîrokî, xwarinên bi nav û deng, kesên navdar, aborî-gelê bajêr bi çi debara xwe dike?-, rewşa siyasî -di hilbijartinên dawîn de kîjan partiyan çiqas ray girtine?- muzîk, dîlan, cilên/kincên herêmî... û hwd.)

Muzîka kurdî

Muzîk di parastina ziman û çanda kurdî de roleke girîng dilîze. Ji ber qedexebûna zimanê kurdî muzîk cihê dibistanên kurdî digire. Dengbêj û hunermendên kurd di vî warî de xizmeteke mezin dikin. Kurdên din di hin karên xwe de zimanên biyanî bi kar tînin. Lê dengbêj û hunermendên muzîkê nikarin vê yekê bikin. Ji ber ku goşt, xwîn û hestiyê muzîka kurdî zimanê kurdî ye. Ew muzîk e ku dengbêj, hunermend hetta gel derd û kulên xwe, kêfxweşiya xwe pê dide der.

Muzîka gelêrî ya Kurdistanê muzîka dengî ye. Ango rola deng ji ya îstrumentan girantir e.

Çend aletên muzîka kurdî: bilûr, zirne, tembûr, dudûk (tûtîk), balaban, meşk (kispîk), kemançe, ûd, dihol, def, dumbelek (dumbîk), zîl (sinc), zengil, xilxal.

Di van demên dawîn de di muzîka kurdî de aletên wek keman, piyano, klarnet û hwd. tînin bikaranîn.

*Muzîsyenên kurd.
Ev wêne di sala 1863ê
de hatiye çêkirin.
Aletên muzîkê ku di
wêne de diyar in - derb
(darbuqe), tef, erbane û
kemançe- îro jî tînin
bikaranîn.*

Xebat

1. Tu navên çend stranbêjên kurd dizanî? Di deftera xwe de binivîse
2. Li ser huner û jiyana stranbêjekî/a kurd lêkolînekê bike û pêşkêşî hevalên xwe bike.
3. Navên sê stranên kurdî ku tu jê hez dikî, di deftera xwe de binivîse.
4. Ji dê û bavê xwe yan jî ji xizmekî xwe navê sê stranên ku ew jê hez dike bipirse û di deftera xwe de binivîse.
5. Straneka kurdî ya ku tu jê hez dikî di dersxaneyê de bi hevalên xwe bide guhdarîkirin.

Mihemed Anîfê Cizîrî

Ez kevok im

Ez kevok im lê lê... kevoka reş im way way
Li ser ban û bin banan ez dimeşim way way
Ez aşîqê lê lê çavên reş im way way
Ez maşûqê lê lê kurkê keleş im way way

Ez kevok im lê lê... kevoka sor im way way
Li ser banan bin banan diçêrim xwedê way
Salih wê tê qurbano, ez dimeşim way way
Ez aşîqê lê lê lawkê bispor im way,
ez maşûqê lê lê kurkê keleş im way way

Ez kevok im, lê lê... leylim lê yar kevoka şîn im ...
Li ser ban û bin banan, ez dixwînim way way
Ez aşîqê lê lê keçîka dîn im way way
Ez maşûqê lê lê kurkê dîn im way way

Herêm: Botan, Gelêrî

Şivan Perwer

Nasir Rezazî

Çayê berbena

Çayê berbena?
Çayê jîvena?
Derdê to çik o
Mi ra nêvana?
Kamî se kerdo heredîna?
Namê to çik o
Mi ra nêvana?
Çayê berbena?
Çayê jîvena
Derdê to çik o
Mi ra nêvana
Namê to çik o
Mi ra nêvana
Dewê, dewê, dewê, dewa mi
Dewe esmer bîya kerrî
Ez sonû xerîvîye
Cîgera mi to rê
Kerda letêyî
Çayê berbena
Çayê jîvena
Derdê to çik o
Mi ra nêvana
Namê to çik o
Mi ra nêvana

Qismet

Dîsa dîsa lê lê qismet dîsa lê lê
Birin dane lê lê mêrê pîse
Yar qismetê lê lê vir de were
Bejna bilind lê lê dilim ketê
Hewş e hewş e lê lê qismet hewş e
Ordek firiyan lê lê şeş bi şeş e
Min ra qala te lê lê nekirin
Şekir tal e lê lê navê te xweş e
Tu ordeka lê lê çemê kûr î
Ez çî bikim lê lê tu ji min dûr î
Mêrê pîs re lê lê tu dergîstî
Biqewtîne lê lê bêje tu ne yar î

*Herêm: Anadola navîn
Gelêrî, çavkanî: Serbulent Kanat*

Nilufer Akbal

Dilba

Ayşe Şan

Derdê hewiyê

Weleh te nagirim, bileh te nastînim
Weleh te nagirim lo, bileh te nastînim
Derdê hewiyê bileh nakşînim
Dayê ez nagirim, bavo ez nastînim

Jinên wî dido ne, çavên wî birçî ne
Li malê pevçûn e, wele nastînim
Jinên wî çar in, bi dost û yar in
Weleh te nagirim lo, bileh te nastînim

Çavkanî: Gelêrî,
Şirove: Ayşe Şan

Welatê me Kurdistan e .

Welatê me Kurdistan e,
Cî meskenê me kurdan e
Welat me re ruh û can e
Milet hemû bira ne

Cî meskenê me kurdan e
Temam bax e û bostan e
Welat gul e, gulistan e
Milet hemû bira ne

Welatê me pir şêrîn e
Mêrg û çîmen û zevî ne
Qîz xortên wê tev cindî ne
Eslê xwe da arî ne

Kurdistana me zeynet e
Cimeta wê pir hurmet e
Temam qedir û qîmet e
Welatê me cinet e

Welatê me Kurdistan e
Cî meskenê me kurdan e
Welat me re ruh û can e
Milet hemû bira ne.

Aslika Qadir

Sînanê kirîv

Were lo Sînano lo kirîvo
Sînan dorê Çipiniya wêran bişewite li ber avê ye
De vê sibekê Sînanê kirîv li kihêlê siwar bûye tîne
ser avê ye

Ez ê rabim tasa xwe li ava zelal xînim, bidim destê
Sînanê kirîv

Ez ê bêjim kirîvo, tu yê vexwî ji destê min
Sakîneye

Sînan qurban ez pîr dibim dil pîr nabe

Koka dara Çipiniya şewitî kevnar nabe

Heyran, çi bikim, xwedê bişewitîne mala
kirîvantiyê

Dibêjin zewaca kirîvan lo li hev nabe

Sînan dorê dora çemê çamê pûnc û şirt e

Qirş û qalên di ber hatin bûn lê mişte

Belê Sakîna Ayibê Mamo bûye masiyeke Gola
Hêmo

Wele bêbavên Hêdêdiyan tor avêtin ji xwe re
girtin

Lo Sînano ez kirîva te me

Ez şûrê Şamê li piştê te me

Tu yê xeman nekşîni Sakîna Ayibê Mamo soz û
qîrarê dide

Ger mirim ji axa sar ra, ger ez bimînim ez ya te
me.

Herêm: Sêwreg

Şirove: Gulistan

Grüba Kamkaran

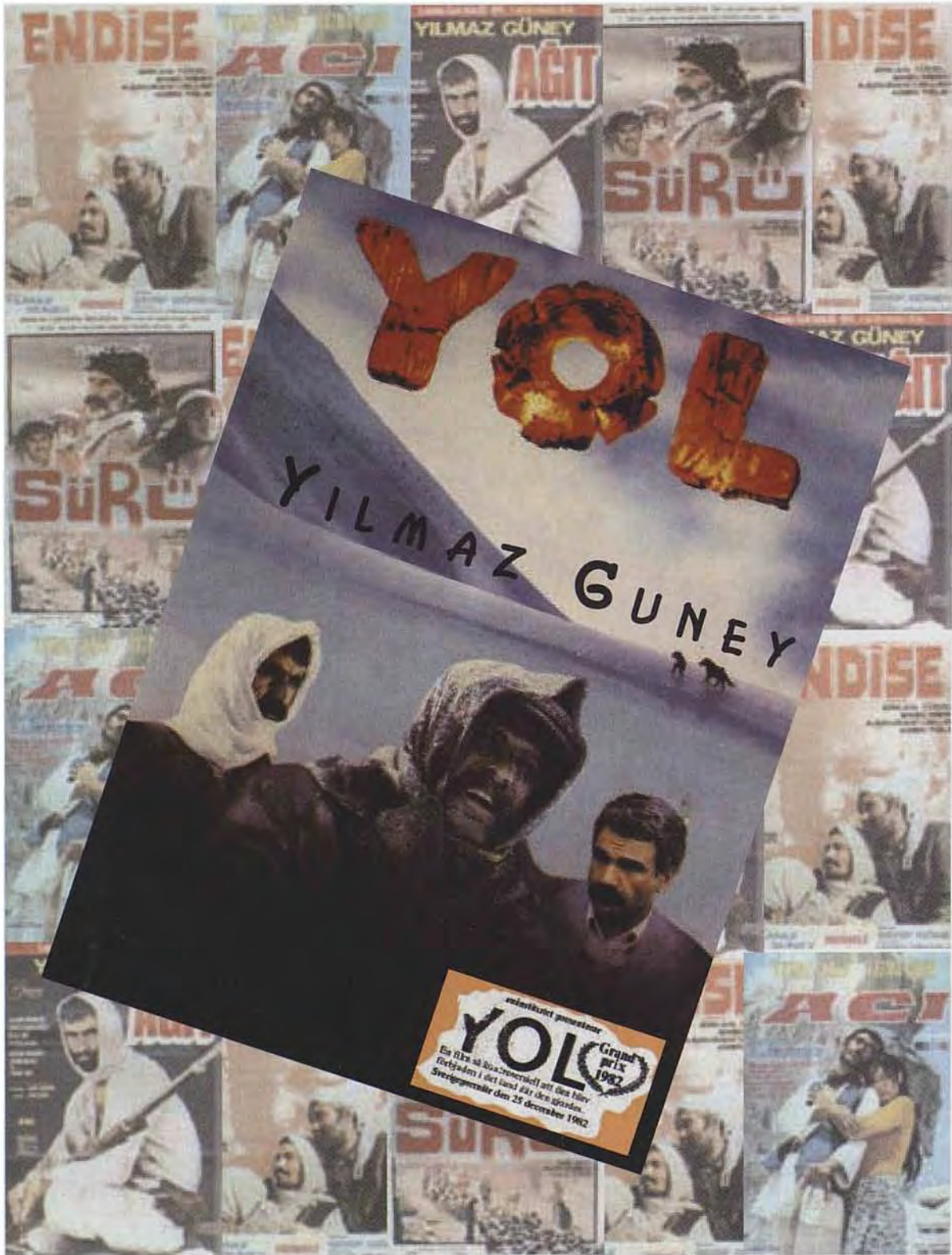
Gulistan

Beser Şahin

antikvizit presenter
YOL Grand prix 1982
En film så värdesseriell att den blev
förbjuden i det land där den gjordes.
Sverigespremiär den 25 december 1982

Fîlmçêker û rejîsorê kurd Yilmaz Guney

Yilmaz Guney yek ji rejîsor û artîstê Rojhilata Navîn yê herî mezin bû. Wek artîst û rejîsor di çêkirina 130 filman de înzeya wî heye.

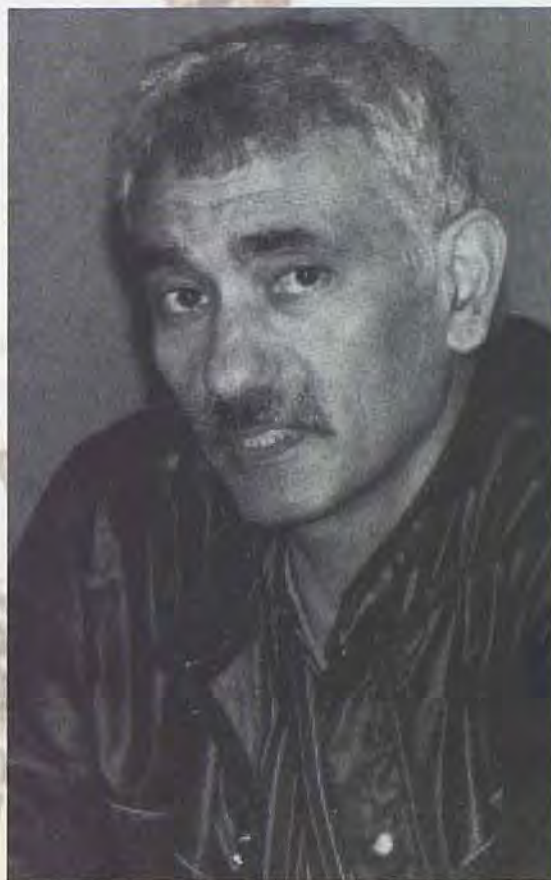
Diya wî ji Mûşê bavê wî ji Sêwregê ye. Dê û bavê Yilmaz Guney wek gelek belengaz û jarên Kurdistanê ji desttengî bar kirine, çûne derdora Edenê, Çûkûrovayê.

Yilmaz Guney, cara yekem di 1958an de filmek bi navê Ala Geyik (Gakovîyê Belek) çêkir. Di sala 1960î de ji ber hinek çîrokên xwe ku wek pirtûk hatibûn weşandin, hat girtin, ket zîndanê. Ji 1958an heta 1970yî wek rejîsor, artîst û senarîst, 87 film afirandin. Ji 1970yî heta sala 1983an 31 film dan çêkirin.

Yilmaz Guney ji ber xebat û bîr û baweriyên xwe her tim ji aliyê hêzên dewletê ve dihat girtin. Heta sala 1981ê ku derket Ewropayê, li ser hev 12 salên xwe di zindanên tirkî de derbas kirin. Dema ku di girtîxanan de bû, wî tim dinivîsî. Yek ji berhemên Yilmaz Guney ku dema di zindanê de bû nivîsîye, Yol (Rê) e. Wî bi vî filmî jiyana zindanê, bi taybetî ya girtiyên kurd, raxist ber çavan. Filmê *Rê* di Festivala Cannesê de xelata zêrîn girt. Hunermendê bi nav û deng, di wergirtina vê xelatê de diyar kir ku ji Tirkîyê reviyaye û li Fransayê dijî. *US Magazine* li ser filmê Yol weha dinivîse: "*Yol, wek Midnight Express, insanen ji cihê xwe hol dike, dihejîne û radike serhildanê.*"

Piştî filmê Yol, filmekî din, bi navê Dîwar, li ser jiyana zarokên girtî yên di girtîxaneyên Tirkîyê de çêkir.

Gelek filmên ku Yilmaz Guney çêkirin, di sînema û televizyonên dinyayê de hatin nîşandan. Bal kişand ser xwe û pirsarê kurdî û rexneyên erênî li wan hate kirin.

Yilmaz Guney di nav avakirên Enstîtuya Kurdî ya Parîsê de xwediyê cihekî girîng bû. Wî wesiyet kir; gava ku ji vê dinyayê bar bike, divê pêşî wî bibin Enstîtuyê û paşê veşêrin. Kurdan wesiyeta wî bi cih anî.

Yilmaz Guney 9ê îlona 1984an li Parîsê ji ber nexweşîya kanserê wefat kir. Hunermendê qedirbilind li Goristana «Per La Chaise» hate veşartin. Kesên bi nav û deng yên frensî û biyanî û kurd; wek helbestvanê mezin Aragon, Jan Paul Sartre, Qasimlo, Ahmed Kaya û gelekên din niha cîranên wî ne.

Salname

- 1 çîleya paşîn
- 2 sibat
- 3 adar
- 4 nîsan
- 5 gulan
- 6 hezîran
- 7 tîrmeh
- 8 tebax
- 9 îlon
- 10 çiriya pêşîn
- 11 çiriya paşîn
- 12 çîleya pêşîn

Salname, meh û rojên salekê dide xuyakirin. Her weha di hin salnameyan de li ser hin bûyerên xwezayî, dîni û civakî jî agehdariyên cûr bi cûr hene. Mînak: Saeta hilatin û avaçûna rojê, navên keç û lawan, agahdariyên li ser rojên taybetî û hwd. Salname her sal tê guhertin.

Salnameya pêşî li Misirê hatiye çêkirin. Paşê li dinyayê belav bûye. Di salên 1200î de hatiye Ewropayê. Kurdan cara pêşî kengê salname bi kar anîne, baş nayê zanîn.

Di nav kurdan de, ji ber qedexebûna zimên, di warê form û naverokê de salname

pêş de neçûye. Wek ziman û berhemên edebî û kulturî salname jî di nav kurdan de bi devkî jiyaye. Dema ku pîrejin yan jî pîremêrên kurd behsa tarixa bûyerekê dikin, dibêjin *sala ku berfa sor bariyabû, dema seferberligê bû, sala herba Qoreyê, sala ku bavê te li eskeriyê bû.*

Ger di nav salekê de behsa tarîxekê bikin, dibêjin *dema bênderan, dema cefî zer bûbûn, dema risiyan bû* û hwd. Ku di rojekê de behsa wextekê bê kirin di şûna saet û deqîqeyan de pîrî caran danê sibê û êvarê tê bi karanîn.

Ji destpêka salên 1970yî û vir de li bakurê Kurdistanê bi zaravayên kurmançî û dimilî

(zazakî) salname hatine çêkirin û bikaranîn.
Lê di salnameyên kurmançî de li ser navên
mehan tevliheviyek heye. Mînak:

Meha yekem: çileyê paşîn, çileyê
Meha dehan: çiriya pêşîn, çiriya
Meha yazdehan: çiriya paşîn, teşrîn
Meha diwazdehan: çileyê pêşîn, kanûn

Di salnameya kurdî de çend rojên taybetî:

21ê Adarê: Newroz

16ê Adarê: Komkujiya Helebçeyê

Xebat:

1. Te çawa yekem kengê salname bi kar anî?
2. Tu çend şiklên salnameyan dizanî? Navên wan di deftera xwe de binivîse.
3. Feydeya bikaranîna salnameyên bêrîkê çi ye?
4. Rojbûna gelek kurdan yekê meha yekê (1/1) hatiye nivîsandin, çima? (Ji dê û bavê xwe bipirse)
5. Rojbûna kesên malbata xwe di deftera xwe de binivîse.

Tofana Nuh

Li gora baweriyê; Xwedê ji Nuh pêxember re diyar kiriye: *"Însan gelek ji rêya rast derketine. Ji bo baweriya wan bi te bê, bibêje: Av dê ji erdê bizê, baranê bibare û dinya dê mişt av bibe."*

Lê kesî jê bawer nekir. Nuh pêxember emrê Xwedê bi cih anî, keştiyke (gemiyeke) mezin ava kir. Bi tenê Nuh pêxember û jina xwe, her sê kurên wî Sam, Ham, Yafes û jinên wan, yanî malbata wî baweriya xwe pê anîn û bi hev re keştî ava kirin.

Li gora emrê xwedê, ji her mexlûqî nimûne anîn di keştiyê de bi cih kirin û qût û xwarina xwe ji bo demeke dirêj amade kir, di keştiya xwe de embar kir. Wek Xweda ji Nuh pêxember re diyar kiribû, di dema xwe de, 40 rojan baran barî, av ji erdê têza û hêdî hêdî av bilind bû.

Dema gotinên Xwedê ji devê Nuh pêxember ciritan, êdî ji kesên poşman bûn re jî dereng bû. Keştiya Nuh pêxember bi giyanliberên di keştiyê de, li gora baweriyên dinî 150 rojan li ser avê geriya. Piştî 40 rojên Tofanê û 150 rojên li ser avê, baran rawestiya av daket.

Rojekê Nuh pêxember pencereya keştiyê vekir û destpêkê qirak (qijik) berda derve, da bizanibe li derve çi heye. Qirak firiya çû û vegeriya keştiyê. Nuh pêxember tiştê jê fam nekir. Piştî qirakê, kevokê difirîne. Tiştê jî fira kevokê jî nehate fam kirin. Heftetek piştî firandina kevokê Nuh pêxember careke din kevok şand derve. Kevok gava êvarî vegeriya, çuqlîyek zeytûnê di devê wê de bû. Nuh pêxember dizanibû ku av dahatiye û reşayî nêzik e. Dîsa kevok berda derve. Kevok nema li keştiyê vegeriya, êdî xuya bû ku av bi tevayî dahatiye. Nuh pêxember di pencereya keştiyê re dît ku av zuha bûye, derî li mexlûqên mayî gişan vekir, berdan derve.

Di Tewratê de gava behsa Tofanê û keştiya Nuh pêxember dibe; di çapa 8an de navê ciyê

ku keştî lê rawestiyayî, bi aramî jê re dibêjin *Tor Qerda*, yanê Çiyayê Kurdan ku îro navê wî Çiyayê Cûdî ye. Li gora xelkê herêmê; Nuh pêxember û malbata xwe piştî Tofanê ku daketine reşayê gundek ava kirine. Gundê yekê ku ava kiriye navê wî Heştan e. Heştan, bi maneya ji heşt kesan hatiye avakirin ku îro jî ava ye, di qûntara Çiyayê Cûdî de li jora Silopîyê ye. Cihê ku lê wefat kiriye, dibêjinê Ziyareta Nebî Nuh. Her sal, biharê, roja çarşemê, xelk diherin tewafa ziyaretê, qurbanan şerjêdikin.

Ez kî me?

Ez niha 18 salî me. Ez sala dawî ya lîseyê dixwînim. Ez zimanê swêdî ji gelek swêdiyan bêhtir dizanim. Ez di dibistanê de jîr im. Lê dîsa jî tiştek ji min kême.

Min heta niha hertim ji xwe dipirsî: "Gelo çima canê min, ruhê min vala ye?" Lê min di zaroktiya xwe de nikaribû bersiva vê pirsê bida.

Ma pêwîst bû ku 18 sal herin heta ku ez karibim bersiva wê pirsê bidim?

Min li vir, di zaroktiya xwe de, xwe ne swêdî, ne kurd û ne jî tirk hîs dikir.

Kî dikare were û bêje min, "Ev ne tiştekî zor e". Kî dikare were ba min, dilê min bike cih? Kî dikare riya min şanî min bide, kesayetiyeke bide min?

Gelo çend ciwanên kurd van pirsan ji xwe dipirsin? Em xerîbên li van welatên xerîb, dûrî welatê dayik û bavan. Kî yê ji me re bibêje, em kurd in? Em zarokên kurd in, em xort in û dahatiya (musteqbel) Kurdistanê ne?

Kesê ku ne kurd be û li derveyî welêt nemabe, bi halê me zarok û ciwanên kurd yê derveyî welêt nizane.

Erê, mala me heye. Em li cem dayik û bavan xwe ne û em diçin dibistanê jî, lê ma kanî ziman û kesayetiya me? Kanî welatê me kurdan?

Tu pirtûk û agehdariyên dîrokzanan nikarin meseleyên min û hevalên min î kurd ji min re bibêjin, ku em di çi zehmetiyan de ne...

Aryan Kurd

Xebat:

1. Bi du ciwanên kurd re hevpeyvînan bike, ka ew xwe wek ciwanên kurd çawa hîs dikin?
2. Ciwanên kurd û dê û bavê wan, yan jî ew û civaka kurd hevûdu fêhm dikin yan na?
3. Bi ya te zehmetiyên ciwanên kurd yê herî mezin çi ne?
4. Ji bo te kurdbûn çi ye?

- Ahmed, Dr. Kemal Mezher**, Çend Lapereyek Le Mêjûy Gelî Kurd, Beşî Yekem, Çapxaney El Edîb el Bexdadiye, Bexdad, 1980
- Ahmed, Dr. Kemal Mezher**, Kurdistan Le Salekanî Şerî Yekemî Cihan da, Çapxaney Korri Zanyarî Kurd, Bexdad, 1975
- Alakom, Rohat**, Svensk-kurdiska kontakter under tusen år, Weşanên Apecê, Stockholm, 2000
- Alakom, Rohat**, Bir Kürt Diplomatının Firtınalı Yılları, General Şerif Paşa, Weşanên Apecê, Stockholm, 1995
- Amedî, Sadîq Bahaeddîn**, Hozanvanê Kurd, Bexdad
- Amedî, Sadîq Behaeddîn**, Rêzimana Kurdî, Bexdad
- Anayasa-Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 1982
- Anayasa-Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 2002
- Anholm, Maria**, Jesid Kurder, Apec
- Anter, Musa**, Hatıralarım, çapa 2., Weşanên Welat, Stokholm, 1990
- Atlaslı Uygurluklar Ansiklopedisi**, Mezopotamya ve Eski Yakınođu, İŒetiŒim Yayınları, Stenbol, 1996
- Azad J. Erdem**, Sagan om hjältesmeden Kawa, Utbildningsradion, 1997
- Barnas, Rojen**, Milkê Evinê, Weşanên Nûdemê, Stockholm, 1995
- Batê, Mela Ehmedê**, Mewlûd, wergera ji herfên erebî: Zeynelabidin Kaya, Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1987
- Bayrak, Mehmet**, Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri-Gizli Belgeler-AraŒtırmalar-Notlar, Öz-Ge, Ankara, 1993
- Bedirxan, Celadet Alî**, Bingeheñ Gramera Kurdmançî, Kurdî (Kurmancî), Weşanên Nûdemê, Järfälla-Swêd, 1994
- Bedirxan, Sureyya**, The Case of Kurdistan Against Turkey, By authority of Hoyboon, Philadelphia, 1928
- Bedlîsî, Şerefxanê**, Şerefname -Tarîxa Kurdistanê ya Kevn-, Weşanên Apecê, 1998, wergera bo kurmançî: Ziya Avçî
- Berekat, Selîm**, Sisirkê Hesinî, wergera ji erebî bo kurdî: Ehmed Huseynî, Stockholm
- BeŒîkçî, İsmail**, Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu, Bilim Yöntemi Türkiye'deki Uygulama-2, Dengê Komal, Stockholm, 1986
- Bilgin, M. Sîrac**, Avesta-I, Vendidad, Enstîtuta Kurdî, Almanya, 1996.
- Biranîñen İhsan Nûrî PaŒa**, Hêvî-Kovara Enstîtuya Kurdî ya Parisê, No.2, 1984
- Birnebûn** (kovara kurdên anadolê) Stockholm (no:1-15)
- Bittner, Dr. Maximilian**, Die Heiligen Bucher Der Jeziden Oder Teufelsanbeter (Kurdisch und Arabisch), Wien, 1913
- Blau, Joyce [de Wangen]**, Le Problème Kurde, Essai Sociologique et Historique. Publications du Centre pour L'Etude des Problèmes du Monde Musulman Contemporain. Bruxelles, 1963
- Bois, Thomas**, Bulletin Raisonné D'Etudes Kurdes, Imprimerie Catholique, Beyrut, 1964
- Botanî, Sebrî**, Dengê Metîn û Cûdî -Dîwana-3-,1993,
- Botanî, Sebrî**, Şîn û Şadî- Dilistan, Dîwana 1-2, Stockholm, 1988
- Burkay, Kemal**, GeçmiŒten bugüne Kürtler ve Kürdistan, coğrafya-tarih-edebiyat, cilt.1, Deng Yayınları, Stenbol, 1992
- C. P. B. (Ekrem Cemil PaŒa)**, Dîroka Kurdistan bi kurtebirî-I, Beyrûd, 1972
- Cellî, Ordixanê û Cellîê**, Zargotina Kurda I-II, Moskova
- Cellî, Cellîê**, 1880 Kürt Ayaklanması, Weşanên Jîna Nû Uppsala, 1992, wergera ji rûsî: YaŒar AbdülŒelamoglu
- Cellî, Cellîê**, Jiyana RewŒenbirî û Sîyasî ya Kurdan (Di Dawiya Sedsala 19'a û Destpêka Sedsala 20'a de), wergera ji soranî: ElîŒêr, Jîna Nû, Uppsala, 1985
- Cellî, Cellîê**, Kurdekanî İmpiratoriyetî Usmanî, Bexdad, 1987, wergera ji rûsî: Dr. Kawus Qeftan
- Cellî, Cellîê**, XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler, Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1992, Wergera ji rûsî: Mehmet Demir
- Cellî, Cellîê**, Zargotina Kurdên Suriyê, Uppsala, 1989, transkripsiyon: Ahmet Ömer
- Cemil PaŒa, Ekrem**, Muhtasar Hayatım, Brüksel Kürt Enstîtüsü (Enstîtuya Kurdî ya Brukselê) 1989
- Chevalier, Michel**, Les Montagnards Chrétiens Du Hakkari et Du Kurdistan Septentrional. Publications du Département de Géographie de L'Université de Paris-Sorbonne, Paris, 1985
- Cigerxwîn**, Tarîxa Kurdistan - 2, Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1986
- Cigerxwîn**, Tarîxa Kurdistan-1, Weşanên Roja Nû, Stokholm, 1985
- Ciwan, Murad**, Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dilbilgisi-Kurmanc Lehçesi, Weşanên Jîna Nû, Uppsala, 1992
- Cizirî, Melayê**, Dîwanî arifî rebanî Şêx Ehmed Cizirî me'hûr be Melayî Cizirî, amadekar: Hejar, Tehran,1984
- Demlûcî, Sadîq**, İmarat Bahdînan el Kurdiye, Mûsil, 1952
- Dersimî, Dr. Vet. M. Nuri**, Kürdistan Tarihinde Dersim, Heleb, 1952
- DêrŒewî, Mele Mehmûdê**, MiŒtaxa Çiya ji Gotinên PêŒiya, Stockholm
- Dildar, Dîwanî Dildar**, Çapxaney Kurdistan, Hewlêr, 1971
- Diljen, Haydar**, Kürtçe Bizim Kimligimizdir (Kurdî nasnameya me ye), rojnameya Özgür Politika, 22-29.12.1999
- Diljen, Haydar**, Zimanê Min 2, Weşanên Diljen, Uppsala, 1997
- Duhokî, Xelîl**, Helbesta Hevçerx ya Kurdî, Stockholm
- Eagleton, William Jr.**, Mehabad Kürt Cumhuriyeti, wergera bo tirkî: M. Emin Bozarslan, Stenbol, 1976
- Evdilfetah, Deham**, Hindek aloziyên zimanê kurdî (kurmançî), Sûriye, 1993
- Emir Muawiyah ben Esmâ'il Yazidî**, To Us Spoke Zarathustra, Paris, 1983,
- G. Chaliand, A. R. Ghassemloo, Kendal, M. Nazdar, A. Roosevelt Jr., I. C. Vanly**, Les Kurdes et le Kurdistan. La Question National Kurde au Proche-Orient. Librairie François Maspero, Paris, 1978
- Germiyani, Aso - Tîgrîs, Amed**, Kurtemêjûy Kurd û Kurdistan, Weşanên Apecê, Stockholm, 1992
- Goran, Xusro**, Kurdistan 'ebr ezminet ul Tarîx, el cuz el ewel, El 'esûr el qedîme (100 elif sene Q. M. - 400 M.), (Kurdistan genom tiderna, forntiden och antiken), Stockholm, 1992
- Guest, John S.**, The Yezidis, 1987, London
- Hakim, Heidi-Jawish, Halthem**, Saladin und seine Burg, Şam,1998
- Hawar**, kovara kurdî, 1932, Şam, xwedî: Celadet Bedirxan
- Hawar, M. R.**, Şêx Mehmûdî Qareman û Dewletekey Xwarûy Kurdistan, Jaf Press, cilt: 1, London, 1990
- Hawar, M. R.**, Şêx Mehmûdî Qareman û Dewletekey Xwarûy Kurdistan, Jaf Press, cilt: 2, London, 1991
- Hewêrî, Endaz**, Avêsta - Namey Meynevî Ayinî ZerdeŒt, BeŒî 1., Swêd,1992
- Hureau, Jean**, L'Iran Aujourd'hui, Editions J. a., Paris, 1975
- Husamî, Kerimî**, Komara Demokratîk a Kurdistan, wergera ji soranî: ElîŒêr, Weşanên Jîna Nû, Uppsala, 1986
- Huseynî, Ehmed**, Bazbend û Kewname, Weşanên Apecê, Stockholm, 1999
- Huseynî, Ehmed**, Bi Xewna We Pênûsê Dilorînim 1984-1992, Weşanxana Jîna Nû, Uppsala, 1993
- Huseynî, Ehmed**, Rono û sirûdên bêrikirinê, Weşanên Jîna Nû, Uppsala, 1994
- İbn'ül-Ezrak**, Mervanî Kürtleri Tarihi, tirkîya wê: M. E. Bozarslan, Çapa 2., Immigrant Institutet, Invandrar Förlaget, Borås/Swêd, 1983
- İzet, Mahmûd Mela**, Dewletî Cumhûrî Kurdistan -name w dokument-, Bergî 1, Stockholm, 1992
- İzet, Mahmûd Mela**, Dewletî Cumhûrî Kurdistan -name w dokument-, Bergî 2., Weşanên Apecê, Stockholm, 1995
- Kabacalı, Alpay**, Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları, Cem Yayınevi, Stenbol, 1991
- Karabuda, Barbro**, Öster om Eufrat i Kurdernas Land, Tidens förlag, Stockholm, 1960,
- Kemal, YaŒar**, Çiyayê Agirî, wergera ji tirkî bo kurdî: Şerefnaz (Pervin İzolî) Weşanên Çanda Kurdî, Stockholm, 1990
- Kitêbxaneya Kurdî-Stockholm**, Pûlên kurdî yêñ dema Şêx Mahmûdê

- Berzencî û kulîlkên qedexê ji arşîva Kitêbxaneyê Kurdî ya Stockholmê hatine girtin.
- Kovar û rojnameyên ku jê sûd hatiye girtin:** *Armanç* (Swêd), *Berbang* (Swêd), *Svensk Kurdisk Journal* (Swêd), *Roja Nû* (Swêd), *Hêvî* (Paris), *Kurdistan Times*, *Rabûn* (Swêd), *Wan* (Swêd), *Çira* (Swêd), *Vate* (Swêd), *Berhem* (Swêd), *Bergeh* (Swêd), *Nûdem* (Swêd), *Bîrnebûn* (Swêd) *Hawar*, *Ronahî û Roja Nû* (*Şam-Beyrûd*), *Dugir* (Swêd).
- Ksenefon** (Xénophon), *Kardox û Welatê Kardoxan*, wergêr: Herekol Azîzan, Hawar, no.32/1941
- Ksenefon** (Xénophon), *Anabasis-Onbinlerin Dönüşü*, Stenbol, 1984
- Kurdistan** (rojname), no: 95 (1946), Mehabad
- Kurdistanî, Mestûre**, Mêjûy Erdelan, Bexdad, 1989, (w. Husên Caf û Şukur Mistefa).
- Kurdo, C.**, Le Rwangeyekî Kurdîyewê Hêrişî Xaçhelgiran 1996-1996, *Weşanên Apecê*, Stockholm, 1996
- Kurdo, Qanatê**, Tarîxa Edebyata Kurdî I, *Weşanên Roja Nû*, Stockholm, 1983
- Kurdo, Qanatê**, Tarîxa Edebyata Kurdî II, *Weşanên Roja Nû*, Stockholm, 1985
- Kurdo, Qenatê**, Rêzimana Kurdî
- Kurdo, Qenatê**, Gramera Zimanê Kurdî, *Weşanên Roja Nû*, Stockholm, 1990
- Kurmançî**, Rojnameya Lêkolînê ya Enstîtuya Kurdî ya Parisê
- Kuutmann, Alar**, Om Kurder, Statens Invandrarverk, Norrköping, 1984
- Kürtler Üzerine** (Tarih ve Folklor Yazıları), Hasan Arfa, Le Monde Diplomatique, Thomas Bois, Dr. Mohammed Mokri, Peter J. Bumke. Öz-Ge Yayınları, Ankara, 1991
- Köhler, Wilhelm**, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Bitlis ve Halkı, Tirkîya wê: Haydar Işık, Alan yayıncılık, Stenbol, 1989
- Les grandes civilisations disparus**, Paris, 1981
- Lescot, Roger**, Enquête sur les Yazidîs de Syrie et du Djebel Sindjar, Librairie Du Liban, Beyrûd, 1975
- Lewendî, Mahmûd**, Rojname Kurdistan (1898-1902), *Armanç*, no: 120 (1991), Stockholm
- Lewendî, Mahmûd**, Ala Kurdî, *Armanç*, no:141, Stockholm
- Lewendî, Mahmûd**, Bedirxanî- niv dewletek- Rojname, Hejmara provayê, 29.12.1991, Stenbol
- Lewendî, Mahmûd**, Ehmedê Xanî, (Dîdar, Kovara Yekîtîya Ciwanên Kurd Li Swêdê), no:3 (1992), Stockholm
- Lewendî, Mahmûd**, Kurdistan Gazetesi (1898-1902)-I, Kurdistan Press, no: 16 (1987), Stockholm
- Lewendî, Mahmûd**, Kurdistan Gazetesi (1898-1902)-II, Kurdistan Press, no: 17 (1987), Stockholm
- Lewendî, Mahmûd**, Leyla Bedirxan, Rojname, Hejmara provayê, 29.12.1991, Stenbol
- Malmîsanîj û Lewendî, Mahmûd**, Li Kurdistanê Bakur û Li Tirkîyê Rojnamerîya Kurdî (1908-1992), Çapa 2., *Weşanên Öz-Ge*, Ankara, 1992
- Malmîsanîj**, Bitlisli Kemal Fevzi ve Kürt Örgütleri İçindeki Yeri, Stockholm, 1993
- Malmîsanîj**, Cizira Botanli Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneğinin Tutanakları, *Weşanên Apecê*, Stockholm, 1995
- Malmîsanîj**, Ferhengê Kirdî-Pehlevkî-Kurmanckî, Stockholm, 1997
- Malmîsanîj**, Zazaca-Türkçe Sözlük/Ferhengê Dimilki-Tirkî, *Weşanên Jîna Nû*, Uppsala, 1987
- Malperên kurdan- İnternet**
- Mamoste** [A. Gezgin], *Dengê Xêzikan* (karikatur), *Weşanên Jîna Nû*, Uppsala, 1984
- Mamoste** [A. Gezgin], *Mêr Mêra Nasdike!* (karikatur), *Weşanên Jîna Nû*, Uppsala, 1993
- Medyali, Dr. A.** Kürdistanli Yahudiler, Berhem Yayınları, Ankara, 1992
- Mehrdad Izady-İnternet**
- Mele Ehmed, Mihemedê**, Xoybûn, Civata Serxwebûna Kurdî (1927-1946), *Weşanên Kovara Zanîn, Qamişlî*, 1993, Wergera ji erebî: Keça Kurd.
- Merdux**, Mêjûy Kurd û Kurdistan, Çapxaney Serkewtin, Bexdad, 1958
- Metê, Hesenê**, Labirenta Cinan, *Weşanên Welat*, Stockholm, 1994
- Metê, Hesenê**, Tofan, *Weşanên Apecê*, 2000
- Minorsky, V., Kürtler**, Belge: 2, Sayı: 2, İslam Ansiklopedisi, Cilt: 4, Kürtler Maddesi, Kürt Halk Kültür Derneği, Uppsala, 1982
- Minorsky, V.**, Kürtler, Komal Yayınları, Stenbol, 1977
- Mizûrî, Evdîrehman**, Ji Evîna Çirayên Kevin, Bexdad
- Moltke, Feldmareşal H. von**, Türkiye Mektupları, wergera bo tirkî: Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, Ankara, 1969
- Mihotuli, Selahaddin**, Arya Uygarıklarından Kürtlere, Koral Yayınları, Stenbol, 1992
- Nazê, Bavê**, Govenda li Ber Mirinê, Moskova
- Nikitin, Bazil** (Basile), Kürtler, Sosyolojik ve Tarihi İnceleme, Özgürlük Yolu Yayınları, 2. Baskı: Almanya, 1986
- Nikitine, Basile**, Les Kurdes, Preface de Louis Massignon, Editions D'Aujourd'hui, Paris, 1956, VIII+360 r.
- Olson, Robert**, The Emergence of Kurdish Nationalism and The Sheikh Said Rebellion, 1880-1925, University of Texas Press, Austin (USA), 1989
- Oranskij, İosif M.**, Les Langues Iraniennes, traduit par Joyce Blau, Librairie C. Klincksieck, Paris, 1977, 239 s.
- Otlu, Şilan**, Flykten, *Weşanên Beledîya Uppsalayê*, 1997
- Paşa, İhsan Nuri**, Kürtlerin Kökeni, wergera ji farisî bo tirkî: Mehmet Tayfun, çapa 2., *Weşanên Doz*, Stenbol, 1991
- Paşa, İhsan Nuri**, La Revolte De L'Agirdagh "Ararat", Edition Kurdes, Geneves, 1985
- Perrot, Georges**, Kurdên Haymanayê, *Weşanên Apecê*, Stockholm, 1997, wergera ji fransî: Dr. Fewaz Husên
- Perwer, Şivan**, Çiroka Newrozê, Şivan Produktion, Uppsala, 1990
- Poladyan, Arşak**, VII.-X. Yüzyıllarda Kürtler, Oz-Ge Yayınları, Ankara, 1991, wergera bo tirkî: Mehmet Demir
- Polat, Edip**, Bilim Dilinde Kürtler ve Kürdistan, Stenbol
- På jakt efter det förgångna**, Det Bästa, 1982, Stockholm.
- Rambout, Lucien**, Kürtler, Çağdaş Kürdistan Tarihi (1918-1946), Wergere: Ronahî, Ronahî Yayınları, Almanya, 1972
- Rastgeldî, Selahaddin**, Det glömda kriget, Rapport från Irakiska Kurdistan, Utgiven av Svenska Kurdkommittén, Natur och Kultur, Stockholm, 1967
- Rastgeldî, Selahaddin**, Edessa, den välsignade staden, Stockholm, 1975
- Roja Nû** (rojname), Rojnameya ku di bin berpirsiyariya Kamûran Alî Bedirxan de di navbera salên 1943 –1946an de bi kurdî û fransî li Beyrûdê derdiket. Li ser hev 73 jîmareyên wê derketine. Çapa duwem, *Weşanên Jîna Nû*, Uppsala, 1986
- Ronahî, (kovar)** Kovara ku di bin berpirsiyariya Celadet Alî Bedirxan de di navbera salên 1942-1945an de bi kurdî li Şamê derdiket. Li ser hev 28 hejmarên wê derketine. Çapa duwem, *Weşanên Jîna Nû*, Uppsala, 1985
- Roosevelt Jr, Archi**, Komare Kurdiyekey Mahabad, Bonn, 1986, wergera ji almanî: Ebdulhemid Huseynî
- Sadîni, M. Xalid**, Mamikên Kurdî, Bexdad
- Sasuni, Garo**, Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni-Kürt İlişkileri (15. yy'dan Günümüze), wergere: Bedros Zartaryan-Memo Yetkin, *Weşanên Orfeus*, Stockholm, 1986
- Sha'th, Shawqi**, Qal'at Sim'an (and oter sites), Heleb, 1994
- Silopi, Zinnar** [Qedrî Cemil Paşa], Doza Kürdüstan, Kürt Milletinin 60 Seneden beri Esaretten Kurtuluş Savaşı Hatıratı, Stewr Basımevi, Lubnan, 1969
- Şemo, Erebb**, Berbang, Stockholm, 1988
- Şemo, Erebb**, Dimdim, *Weşanên Roja Nû*, Stockholm, 1983
- Şeref Xan**, Şerefname-Kürt Tarihi, Hasat Yayınları, Stenbol, 1990, wergere: M. Emin Bozarslan
- Şerefkendî, Dr. Sadiqî**, Kurtemêjûy Bizütnewe Netewayetîyekanî Kurd, *Weşanên Apecê*, Stockholm, 1995
- Şivan, S. A.** [Dr. Sait Kirmizitoprak], Kürt Millet Hareketleri ve Irak'ta Kürdistan İhtilali, *Weşanên Apecê*, Stockholm, 1997
- Şukri, Newzad**, Termên komputerê (ji hejmarên 24, 25, 26 û 31 yê rojnameya *Kurmançî* ya Enstîtuya Kurdî ya Parisê)
- Teyran, Feqê**, Şêx Sen'an, amadekar: Dr. M. B. Rudenko, (Moskova, 1965),

transkripsiyon: Memo Yetkin, Weşanên Roja Nû, Stokholm, 1986
Tirêj, Xelat, diwana yekem, Weşanên Nîştiman, Stockholm, 1991
Vîçevîskî, O, Nejadî Kurd (Rewşî mējûy dirustbûnî milletî kurd), Stokholm, 1993, wergera ji rûsî: Reşad Mîran
Xanî, Ehmedê, Mem û Zîn, amadekar: Hejar, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Parîsê, 1989
Xanî, Ehmedê, Mem û Zîn, amadekar: M. Emîn Bozarslan, Weşanên Deng, Uppsala, 1995
Xanî, Ehmedê, Nûbar, trankripsiyona ji erebî: Z. Kaya, Weşanên Roja Nû, Stokholm 1986
Xefûr, Ebdulla, Cografyay Kurdistan, Weşanên Apecê, Stockholm, 1996
Yetkin, Memo, Kurdera och Kurdistan, Socialstyrelsen, Stockholm, 1984

Yûsif, Ebdulreqîb, Hunerê Tabloyên Şerefnamê, Weşanên Jina Nû, Uppsala, 1991
Yûsif, Ebdulreqîb, Şairên Klasik ên Kurd, Weşanên Jina Nû, 1988, Uppsala, transkripsiyona ji erebî: Elîşêr
Yûsiv, Helîm, Mirî Ranazîn, Weşanên Avesta, Stenbol, 1996
Zaza, Dr. Nureddîn, Destana Memê Alan. [Weşanên] Bahoz, Uppsala, 1973,
Zekî, Mihemmed Emîn, Kurd û Kurdistan, Cildî Ewwel (Le zor qedimewe ta dewrî Nadir Şah), Çapxaney Dar el Selam, Bexda, 1931
Zekî, Mihemmed Emîn, Meşahir-i Kurd û Kurdistan, Apec, Stockholm
Zêrevan, Arif, Bîngêhên Rastnivîsandîna Kurdiyê (Kîrmançî), Nefel, 1997, Stockholm.

Çavkanîyên wêne, foto û belgeyan/Bildkällor

Azad Cegerxwîn: r. 54
 Apec (ji arşivê): r. 59, 148, 158, 184-1, 184-2
 Ayhan Erer: r. 40, 48
 Azad J. Erdem: 21, 22, 120-1, 124, 125, 126, 128, 129, 130-1, 131, 136-1, 136-2,, 138-1, 138-2, 192, 193, 201
 Bîrnebûn (kovar): r. 38
 Dîdar (kovar): r. 209-2 (Dilba)
 George Kristiansen: r.81, 133, 134-1, 134-2, 203
 GöranHedlund: r.130-2
 Haydar Diljen: r. 11, 13, 15, 17, 34, 35, 36, 99, 100, 105, 110, 111, 197, 214, 215, 217
 Hemîd Kilicaslan: r. 56
 Houssen Kordnejad: r. 18, 19
 Ingela Jondell: r.93, 94, 95, 96, 97, 98
 Kakşar Oremar: r. 207-1, 207-3, 211-1
 Kîtêbxaneya Kurdî-Stokholm (ji arşivê): r.31, 176 (pûl)
 Konny Domnauer: 135-2
 KUF (YCK: Yekîtîya Ciwanên Kurd-Swêd) Grûba Hîwa: Amer Salih, Şîlan Otlu, Murat Mert û Arjen Otlu, r. 24, 118, 119, 135-3, 139-1, 139-2, 140-1, 140-2, 165, 185,-1, 186, 187-1, 187-2, 198, 199, 200, 204
 Lutfi Baksi (ji arşivê): r. 168 (madalya)
 Mahmûd Lewendî (ji arşivê): 26, 58, 82, 120, 122, 145, 149, 150, 159, 162, 169-1, 170, 171, 172, 173, 178, 179, 181, 182, 183, 191, 196, 206, 212, 216

Malmîsanij (ji arşivê): r. 179 (Seyid Riza)
 Malper-Medya Tv: r.117
 Malpera Cizîrê: r. 87
 Malpera Diyarbekirê: r.137-2
 Malpera Keça Kurd: r. 65
 Malpera Yaşar Kemal: r. 80
 Mamoste: r. 30, 88, 114, 116
 Mîkael Lindström: r. 79
 Özgür Politika: r. 20, 71, 184-3, 207-2, 209-1, 211-2, 211-3
 Remzî Kerîm (ji arşivê): r. 64, 73, 76
 Rohat Alakom: (ji arşivê)156, 157, 176
 Rûken Çetiner: r. 135-1
 Seîd Rêzani: r. 59
 Şefîk: Çakîrgöz 137-1
 Şevket Beysanoglu: r. 155-3
 Şuayîb Adlig: r. 213
 Têmûrê Xelîl (ji arşivê): r.190
 Tord Nygren: r. 109
 Nexşê (xerîte): Nexşeyên ku di vê pirtûkê de hatine bikaranîn, (li gor yên Enstîtuya Kurdî ya Parîsê, yên M. Izady û yên ansîklopediyên cihê) M. Lewendî bi xwe çêkirine. (nexşeyên r. 27, 122, 142, 143, 144, 146, 153, 161, 164, 167, 174, 179, 183, 195)

Bersîva mamikan:

r. 43 Pênc tîlî û qelemek.
 r. 46 Zaroktî (çarlepki), ciwanî (du ling), pîrî (du ling û gopalek).
 r. 49 Sal: 12 meh, 30 roj, hefte.
 r. 51 Qelem.
 r. 55 Du xort bi diyên hev re zewicîne û lawikek ji dayikekê re çêbûye.
 r. 57 Xew.
 r. 58 Qeytan û sol.
 r. 60 Siya te.

r. 63 Lampe.
 r. 64 Ev xewn e û tu ji xewê şiyar dibî, xilas dibî.
 r. 66 Zîkê jineke ducanî.
 r. 68 Dev û zîman.
 r. 70 Hêk.
 r. 72 Aqîl.
 r. 75 Roj-tav.
 r. 77 Gul.
 r. 79 Çav û xew.
 r. 81 Kew.

Ev pirtûk ji bo şagirdên sinifên 8-9 û lîseyê ye û ji pênc babatên bingehîn pêk hatiye: Edebiyat, dîrok, sirgûnî, dîn û cografyaya Kurdistanê. Ev babet li ser temayan hatine dabeşkirin. Me ev naverok li gor plan û programên dersa zimanê zikmakî yê li Swêdê û pêwîstiya şagirdên kurd destnîşan kir.

Armanca vê pirtûkê ya sereke xurtkirina nasnameya şagirdên kurd e.

Li Swêdê bi alîkariya dewletê amadekirina pirtûkên kurdî yê dersê di destpêka salên 80ê de dest pê kir. Pirtûka yekem, di sala 1984ê de bi navê "Em Bixwînin" derket. Piştî vê pirtûkê dîsa bi alîkariya dewletê bi dehan pirtûkên din hatin çapkirin. Lê ev cara yekem e, ku pênc beşên bingehîn di pirtûkê de tên nivîsîn. Ev yek bû sedem ku em van babetan bi awayekî pir bi giştî binivîsin. Wek ku tê zanîn, ev babet her yek bi xwe dikare bibe mijara çend pirtûkan. Lewma me nikaribû em bi awayekî berfireh li ser mijarên ku peywendî bi van babetan ve hebûn, binivîsin. Ku me bi wî awayî binivîsanda dê rûpelên vê pirtûkê pir zêdetir bibûna. Pirtûkeke bi çend sed rûpelî jî ji bo perwerdeyê ne bikêrhatî ye.

Di warê pedagojî û teknîka perwerdeyê de me riya ku di pêvajoya fêrbûnê de berpirsiyarî û rola şagirdan zêdetir dike, da ber xwe; ku **şagird bi xwe bifikire, xebata xwe plan bike, li gor plana xwe li zanyariyan bigere, wan bibîne û jê fikrekê biafirîne û pêşkeşî heval, malbat û mamosteyên xwe bike.** Wek tê zanîn, dibistan cihê hînbûna fikirinê ye, ne ku bi tenê yê jiberkirina fakta ye. Me pirs yan jî xebatên li ser babetan li gor vê rastiyê amade kirin.

Me ji babetên ku di vê pirtûkê de cih dayê, îskeletek ava kir. Yê ku xwîn û rih bidin vê îskeletê şagird û mamosteyên zimanê kurdî ne.